UNIVERSITY OF TORONTO
3 1761 00632638 3

КЊИГЕ МАТИЦЕ СРПСКЕ

БР. 46

ЧЛАНЦИ И ПРИЛОЗИ

О СРПСКОЈ КЊИЖЕВНОСТИ ПРВЕ ПОЛОВИНЕ

XIX ВЕКА

Ј. А. Дошеновић — Друштво Српске Словесности — Јован Стејић — Петар II Петровић Његош — Јоаким Вујић — Лукијан Мушицки — Вук и Копитар

НОВИ САД
ИЗДАЊЕ МАТИЦЕ СРПСКЕ
1914

PG
1403
C53

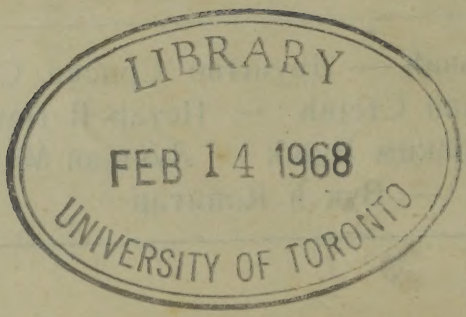

Предговор

Како се у Матичиној збирци примљених рук
неколико таких који приказују књижевнике и књиже
прве половине XIX века, или дају податке о њима
Књижевни Одбор да се ови рукописи, од којих ј
примљен још год. 1905, штампају у једној књизи.
овим извршује.

О једном рукопису ове збирке има да се д
објашњење. *Живот Петра II Петровића Његоша*
Вук Врчевић још год. 1870, и његови наследници су
пис из посмртних нештампаних хартија понудили М
жевни Одбор је одлучио (бр. 50 ex 1911) да се о
откупи и штампа у издањима Матичиним, с тим
штампања му учине неке исправке у језику, стилу
и интерпункцији. Чланак је Врчевићев одиста пог
теран, те су се поправке морале чинити и ради
зумевања.

Да се виде недостатци рукописа и каквоћа по
вешћемо неколико примера. Врчевић пише у руко
рани развитак његове душе и узраста премда у
изгледао је као који му драго савршени му младић
јан и тако угледан да је имао на претек време
дневно дружити се у веселим састанцима ђе моми
играју и пјевају, али свеђ кријући наставника му о. Јо
вића«. Како је ово неписмено место исправљено,
стр 112 (ред 16 оздо) ове књиге. Још један пример
види на стр. 137, ред 15 озго): »Путовање влади

пјесму није Султану послао, али је дао наштампати на самом крају у својој најпрвој књизи пустињак цетински, зато што је мало сатирична«. Или: »... и с војском похите у Грахово с којом је заповједао Асан-бег (поправљено: »с војском« стављено испред »с којом«).

Из ових примера се види каквих стилистичких грешака има Врчевић. Све је ово пажљиво исправљено, али тако да нигде није ствар и садржина мењана или модификована.

Диалектичке особине Врчевићеве су у главном остављене, осим где би оне сметале јасности текста. Врчевић пише суперлатив од придева редовно: *најстари* м. *најстарији*. У оваким случајевима је употребљен уобичајени књижевни облик. Исто тако у случајевима: *умирајућем*, *казивајући* итд.

У правопису и интерпункцији је Врчевић веома недоследан, на пример, у употреби малих и великих писмена на почетку речи, у састављању и растављању речи (он пише: *незнам*, *притом*, *зањима* — *доказа ћу*, *није су*, *не вјешт*). Он пише апостроф иза неких предлога (*с'*, *к'*, *ш' њиме*), не употребљава правилно *ј* (*најиђе*, *обоим*), не пише фонетички (*полазку*, *одкуне*, *брдцки*), не пише увек *х* на своје место као што је у књижевном језику усвојено (*оћу*, *хитар*, а изоставља га редовно на завршетку у gen. pl. код заменица и придева). Сви оваки случајеви су исправљени према данас уобичајеном правопису, а исто тако је удешена и интерпункција.

Даље треба о тексту Врчевићеву још ово напоменути. Биографија Његошева сматра се овде као грађа: то је запис једног савременика који је владику лично познавао и знао добро прилике у његовој околини и у Црној Гори. Главан је задатак сваке едиције, ако се не иде за филологијски тачном репродукцијом, да се при штампању стварна страна сачува. У овој историјској грађи има стварних грешака од сваке руке, као што је сасвим природно, кад је она стављена на хартију пошто је протекло доста времена од догађаја. Наше знање о Његошу је од год. 1870 до данас знатно обогаћено. Сматрали смо ипак да наш задатак овде не може бити да ову грађу, према садашњем стању знања о Његошу, поправљамо и допуњујемо, јер би тешко било одредити границу докле да се у том иде. Стручњак ће знати да је ово грађа, те ће према том одредити свој однос према њој. Нестручњак ће и без поправака и допуна моћи уживати у лепом и течном причању Врчевићеву.

Али смо сматрали да овај текст треба нечим другим допунити. Врчевић је почео 1876 год. публиковати ову биографију Његошеву у *Dubrovniku*[1]) и штампао је ту оно што се у овој

[1]) *Dubrovnik*, zabavnik Štionice Dubrovačke, IV годиште, уредили J. Бунић и Стј. Скурла (Дубровник 1876). Његошева биографија се налази на стр. 69–81.

књизи налази на стр. 110—123, па је онда штампање прекинуто. Али одломак у *Dubrovniku* се не слаже реч по реч с нашим текстом. Врчевић је очигледно за *Dubrovnik* текст свога чланка преиначавао. Што је од тих преинака важно по ствари, то је унесено и у нашу књигу и стављено у угласте заграде које у тексту које испод текста, у напоменама. Има и Врчевић својих напомена испод текста; за разлику од њих, додатци и напомене редакције су свагда стављене у угласте заграде.[1])

На више места у овој биографији Његошевој спомиње Врчевић *Огранке за историју Црне Горе.* Поред свег распитивања, нисмо могли да уђемо у траг, да ли је Врчевић штампао као засебну књигу ово своје дело. Биће да је оно, као целина, остало у рукопису. Познато нам је само толико да је у *Dubrovniku* за год. 1870 (III течај) штампан један спис његов под тим насловом, и то с четири одељка (стр. 99—107 *Dubrovniku*). Први одељак има наслов: *Смрт владике Петра I и повладичење Петра II.* (Остала три одељка нас се овде не тичу). У овом одељку прича Стеван Перков Вукотић, »један од вазданњих првих поглавара онога народа«, о смрти Петра I и завладичењу Петра II. »Ово ми је све по реду казивао, вели Врчевић у напомени, чешће пута напоменути врсни старац шенатур Стеван Перков Вукотић једну вечер уз месојеђе 1853 год. по мојој молби, јер сам био чуо и прије, али овако све потанко нијесам прије знао«. Како у Вукотићеву казивању о Његошу има понеких детаља којих нема у нашем рукопису, из њега је оно што је важније унесено у ову књигу, које у текст, које под текст, у напоменама, и све је то стављено у угласте заграде.

Још треба напоменути и то да Врчевићев рукопис није рашчлањен. Подела на главе је дело редакције. У жељи да читаоцима олакша преглед, редакција је дала и наслове главама. Врчевићев је само наслов XII и XIII главе.

Имамо овде још да додамо једну жалостиву напомену. Док се ова књига штампала, умро је у Русији писац првога чланка ове књиге Димитрије Николајевић Оклобџија, кандидат философије. У њему губи Српски Народ једног честитог сина а српска наука марљива истраживача и узданицу своју. Нека му је вечан спомен!

У Новом Саду, маја 1914.

Д-р Тихомир Остојић
секретар Матице Српске

[1]) Додајемо овде да је тако чињено и код напомена редакције уз друге чланке ове књиге. Али таких напомена има врло мало.

ПРЕГЛЕД САДРЖИНЕ

СТРАНА

Предговор I

1. † Димитрије Николајевић Оклобџија, Нови прилози за биографију песника Јована А. Дошеновића (1871—1813) 1

I. Културне прилике Срба у Хрватској у последњој четврти XVIII века, 1. — II. Значај Јована А. Дошеновића, 4. — III. Дошеновићеви преци, 7. — IV. Младост Ј. Дошеновића, 10. — V. Дошеновићево бављење у Трсту и прелаз у Будим, 12. — VI. Дошеновић као проповедник рационалистичких идеја, 14. — VII. Утицај Доситеја Обрадовића и Павла Соларића на Дошеновића, 15.

2. Бранислав Миљковић, Друштво Српске Словесности од 1841—1864 год. 18

I. Ранији покрети за оснивање књижевних и учених друштава. — „Карловачки Круг“ у Карловцима у почетку XIX века. Намере и покушаји Лукијана Мушицког. Матица Српска у Пешти од 1826. Друштво Љубитеља Књижества Српског у Темишвару од 1828 до 1831. Књижевно Друштво у Пешти 1833. Учено Друштво у Београду 1833. — Рад школованих угарских Срба на културном напретку Србије. — Оснивање Лицеума у Крагујевцу 1838, 18.
II. Рад лицејских професора. Њихове тешкоће при предавању због неизрађене научне терминологије. — Предлог Јована Ст. Поповића и Атанасија Николића за оснивање једног ученог друштва. — Устав, Устројеније и печат друштва. — Претходни радови. — Наименовање првих чланова Друштва Српске Словесности, 28.
III. Прва ванредна седница Друштва Српске Словесности. — Оставка Симе Милутиновића. — Торжествена Скупштина од 8 јуна 1842. — Одзиви српске штампе. — Рад друштва у 1842 години: избор нових чланова; друштвена ортографија; рад на питањима о језику; покушај за оснивање Народне Библиотеке. — Престанак друштва, 33.
IV. Поново оснивање Друштва Српске Словесности. — Рад друштва од августа 1844 до маја 1845 године: рад

на Називословном Речнику; прегледање неколиких школских уџбеника. — Главно Заседаније од 20, 21 и 27 маја 1844 год., 41.
V. Рад Друштва Српске Словесности од јуна 1845 до краја 1846 године: — прегледање чланака и расправа појединих чланова друштва; припремање друштвеног органа; промена Устава и Устројенија, 49.
VI. Рад Друштва Српске Словесности од 1847 до 1850 године: — покрет за скупљање података за историју Српскога Народа; питање о правопису; радови појединих чланова друштва; подела друштва на секције; покушај оснивања општинских читаоница, 54.
VII. Рад Друштва Српске Словесности у педесетим годинама: — друштвена правила за правопис; — покушаји за скидање забрана на књиге; — покушај и почетак рада на једном великом речнику; — неактивност чланова; — мањи предлози; — распре око правописа између Друштва и Попечитељства Просвештенија; — решење правописног питања, 64.
VIII. Рад Друштва Српске Словесности од 1860 до 1864 године: — неактивност друштва; — долазак нових, активнијих и слободоумнијих чланова; — прослава хиљадугодишњице од смрти Ћирила и Методија; — покушај за рад на Енциклопедији Наука. — Укидање Друштва Српске Словесности, 74.

3. Катарина Богдановићева, Јован Стејић . . . 82

I. [Биографија], 83. — II. Библиографија, 90. — III. [Анализа], 93. — IV. [Синтеза], 106.

4. Вук Врчевић, Живот Петра II Петровића Његоша, владике црногорског 110

Предговор, 110. — I. Младост и образовање Рада Томова, 111. II. Смрт владике Петра I и проглашење Рада за наследника му, 116. — III. Организовање земаљске управе у Црној Гори. Припремање за владичење, 122. — IV. Прво путовање у Русију и примање архијерејског чина у Петрограду, 128. — V. Одјеци из Русије. Књижевни рад Његошев, 134. — VI. Штампарија и неке новине на Цетињу. Однос према Аустрији. Четовање. Јефто Поповић и Ђаковић. Нове грађевине. Тражење олова, 142. — VII. Посвећење Петра I. Продаја ман. Стањевића и Маина, 149. — VIII. Борба с Али-пашом Ризванбеговићем око Грахова, 155. — IX. Погибија Смајил-аге Ченгића, 161. — X. Нов сукоб с Али-пашом. — XI. Борба с Осман-пашом Скадарским око Лесендре и Врањине и око Куча, Дрекаловића и Братоножића, 169. — XII. Долазак и владање Црном Гором Ивана Ивановића, 173. — XIII. Препирка и раздор између куће Петровића и Гувернадуровића, 181. — XIV. Финанције Црне Горе за Петра II. Школе и школовање. Развијање престонице. Хан на Крстацу. Гвардија, 186. — XV. Поновне навале Турака. Ослобођење Васојевића, 191. — XVI. Забаве владичине. Црквица на Ловћену. Поболевање. Наследник. Тестаменат. Чување старине. Схватање народности и вере, 194.

5. Димитрије Руварац, Учитељовање и страдање Јоакима Вујића у Земуну 202

[Објашњење прилога], 202. — Прилози, 206—224. — I. Вујићево писмо од 15 авг. 1806 год. из Земуна, „брат-Милу“ у Н. Градишку, 206. — II. Писмо митроп. Стратимировића од 2 јан. 1808 проти земунском, да забрани Вујићу увођење новог појања у цркву, 207. — III. Тужба Ј. Вујића од 9 јан. 1808 конзисторији против земун. проте Пејића и пароха Петровића, 208. — IV. Митроп. Стратимировић 15 јан. 1808 доставља проти земун. тужбу Ј. Вујића, уједно забрањује Вујићу да уводи у цркву ново појање и да у школи предаје недозвољене предмете, 214. — V. Митроп. Стратимировић 18 јан. 1808 наређује проти зем. да Ј. Вујића, због политичке подазривости, суспендује од учитељске службе, 215. — VI. Испит Ј. Вујића пред конзисторијом у Карловцима 15 фебр. 1808, 216. — VII. Сведоџба грађана земунских од 21 јан. 1808 против Ј. Вујића, 218. — VIII. Изјава арамбаше Јов. Бранковића од 9 јула 1796 да је вољан са шест другова својих предати се власти, 219. — IX. Одлука конзисторије карловачке од 22 фебр. 1808 на молбу неких грађана зем. који се заузеше за Ј. Вујића, 220. — X. Тутори земунски, с целом општином, издају 2 јан. 1808 сведоџбу о службовању Ј. Вујића, као учитеља земунског, 221. — XI. Магистрат зем. издаје 20 јан. 1808 сведоџбу о учитељовању Ј. Вујића, 221. — XII. Извештај од 8 авг. 1807 о једној шетњи Ј. Вујића у Београд, на чамцу, 222. — XIII. Варадински генерал Симбшен наређује 7 апр. 1809 зем. војној команди да се Ј. Вујић ухапси и у његову стану учини преметачина, 223. — XIV. Извештај зем. полиције од 7 апр. 1809 о Ј. Вујићу, 224.

6. Димитрије Руварац, Прилози за биографију Лукијана Мушицког у доба суспензије му од управе ман. Шишатовца 225

I. Зашто је одузета управа манастира Мушицком [Записници о том архидиецезалне конзисторије од 19 апр. 1819 до 9 јулија 1821], 225.
II. Преписка између Мушицког и Стратимировића пред и за време суспензије [1. Писмо Лукијаново неком епископу од 9 јан. 1820. — 2. Писмо Л. Мушицког Стратимировићу, од 10 нов. 1820. — 3. Реверс Л. Мушицкога. — 4. Писмо Л. Мушицкога Стратимировићу од 1 марта 1821. — 5. Писмо Стратимировићево Мушицком од 11 јан. 1822. — 6. Писмо Стратимировићево игуману хоповском Иринеју Радићу од 16 јан. 1822. — 7. Писмо Стратимировићево Мушицком 18 јан. 1822. — 8. Писмо Мушицкога Стратимировићу 1 јан. 1823. — 9. Одговор Стратимировићев Мушицком. — 10. Одговор Мушицкога 11 јан. 1823. — 11. Одговор конзисторије од 19 марта 1823 на молбу Мушицкога да му се врати управа манастира], 231.
III. „Апологија Лукијана Мушицкога“ (допуна), [од 1 марта 1823], 245.

IV. Завршни истражни протокол двају архимандрита [10 апр. 1823], 251.

7. Нестор М. Петровски, Како је Копитар год. 1840 бранио Вука 253

[Нападај Павла Адамовића на Вука у бр. 257 аугсбуршког листа *Allgem. Zeitung* год. 1839, 253. — Одбрана Копитарова у истом листу бр. 165 год. 1840, 258].

Казаљка имена 261

ЧЛАНЦИ И ПРИЛОЗИ

О СРПСКОЈ КЊИЖЕВНОСТИ ПРВЕ ПОЛОВИНЕ

XIX ВЕКА

Нови прилози за биографију песника Јована А. Дошеновића (1781—1813)

од

Димитрија Николајевића

I

Културне прилике Срба у Хрватској у последњој четврти XVIII века

Покрет напредног човечанства у XVIII веку изазвао је лагани и готово неприметни преокрет у душевном животу Српскога Народа у Хрватској, порушивши у њему традиционално неповерење према идејама просвећеног Запада. Под непосредним утицајем западног умног врења, формирала се међу Србима у Хрватској нова просвећена средина од људи који су, стицајем прилика, доспели на Запад и ту захваћени били од тамошњих друштвених струја, којима је била лозинка: просветом и науком произвести умну револуцију, те на развалинама старога стања основати ново царство препорођеног човечанства.

Главни пионири нових мисли и општечовечанских снова били су народни официри и војни свештеници, који су пратили аустријске чете у војним походима по свима крајевима и закутцима Европе. Боравећи дуг низ година у страноме свету и долазећи у додир с образованим круговима, они би прислушкивали код њих за нове напредне идеје: и те би падале на плодно земљиште; докучивали би за њихово идејно расположење; завиривали би у, њима дотле непознате и тајне, области духовног живота, у којима је људска мисао недогледне и њиховој машти једва приступне успехе постигла. Под тим новим утисцима у њима се будио јак интерес за културне тековине просвећеног човечанства: и што су дубље тонули у њихово проматрање и испитивање, очарани, падали су све више под њихов утицај. Спонтано рађала се у њима мисао: да те новине делимично пренесу и пресаде на рођено земљиште свога далеко заосталог, запуштеног и по увалама и планинским склоповима расејаног племена, које је стењало у ропству незнања и предрасуда. — На повратку своме у отаџбину они би, оживљавајући у својој околини ратне успомене, заметали разговор о разним утисцима, што су их изнели из далеких крајева: при том нису заборављали

да слушаоцима истакну све запажене одлике странога света а нада све умну просвећеност и науку, од којих је једино, по схватању тадашњег друштва, проистицала општа срећа и благостање.

Како је тадашње човечанство у школи гледало најмоћнијег чиниоца и помагача у ширењу нових идеја и остварењу далекосежних нада: природно је било, да су и просвећенији људи у Хрватској све наде полагали у школе, очекујући да ће само с помоћу њих извести преображај свога бедног и невољама сатрвеног племена.

Загревајући народ за подизање школâ и образовање свога подмлатка, они су се трудили да поруше у њему предрасуде према просвети и науци. Те су се предрасуде, наслагане течајем столећа у души народној, биле дубоко укорениле: оне му нису дале да се отргне од старога облика живота и мишљења и да пође трагом осталих напредних народа; због њих, он је био слеп за све тековине културног човечанства, које је већ далеко било одмашило на путу моралног и интелектуалног преображаја. »Несчастие рода нашего Сербскаго«, вели г.-карловачки владика Димовић у једној посланици (1792 год.), кад говори о тим предрасудама, »есть тое, что они никаквимъ начиномъ нестараюсе что научити, како други народи и езици. . .«[1])

Стога су све њихове силе биле управљене на то, да отргну народ од тих историјских заблуда и да га изведу на пут рационалнијег живота, путем просвете и књиге. Протопоп Јован Милојевић, тежећи да подигне душевно благородство и умну просвећеност својих земљака — крајишника, позива их у једној беседи да украсе свој ум: »с науком просвјећења, с науком различни заната и рукодјела . . , с науком војничком, која им слободу од свију непријатеља њихових и славу јунаштва и господства доноси, с науком трговина, које орсаге богате, с науком муза, које ум к свему томе готове и за сва добра дјела и боговједјеније способне чине«.[2])

У том рационалном смеру, поред осталих, ради и најоличенији представник нове просветне струје међу Србима у Хрватској Дионисије Ружичић, дугогодишњи тајник пакрачких епископа, а доцније и учитељ латинско-немачких школа у Пакрацу (крајем XVIII века); он у једној посланици од год. 1783 (14 октобра), у име одсутног владике Шакабенте, позивајући слатинску и трешњевичку општину, да шиљу своју децу у новоотворену школу, настоји да им отвори душевне очи, да узмогну схватити користи од школе и књиге — да не остану у вечитој

---

[1]) Зрмањски парохијски архив: Циркуларни Протокол од 1790 до 1820, стр. 41.

[2]) Димитрије Николајевић, *Просвјетни рад Јована Милојевића*, Ср. Карловци 1910, стр. 33.

тмини: »да до вѣки у мраку и помрчини незнаности несѣдимо, него да прогледамо и тѣлеснима и душевнима очима нашима«.[1])

Ту друштвену струју у српском племену у Хрватској појачао је нов снажан социални елеменат. У последњим деценијима XVIII века новољније политичке и трговинске прилике у аустријској монархији привукоше из турских покрајина (Босне и Херцеговине) сву силу трговаца и занатлија, који се настанише у главнијим варошицама по Хрватској. Нови емигранти, донесавши са собом оданост и љубав према својој народности, живо су подупирали тежње просвећених народних представника у новој отаџбини. У новој средини стицали су све више љубави према просвети и науци, и што су више, у току времена, долазили у додир са страним светом, манифестовала се та љубав све снажније.

Резултати тога дуготрајног узајамног рада свих просвећених елемената и њихова саобраћаја почели су се показивати и у стварним облицима: по немачким и латинским школама васпитавао се знатан број крајишких младића, који доцније играју видну улогу у културном животу свога народа; по варошицама и селима основале су се мале српске школе (у колико су биле од државних власти допуштане), у којима се српска писменост неговала и национална свест у младим поколењима дизала.

Одушевљење је толико обузело просвећеније народне редове у другој половини XVIII века за просветне идеје, да су многи, родољубљем занесени, Срби (из свих друштвених редова) богатим материјалним прилозима помагали народне школе и на њих своја имања завештавали. Генерал Љубибратић и барон Микашиновић леп део свога имања завештавају на српске школе; пакрачки трговци, с владиком Шакабентом, подижу у Пакрацу мале латинско-немачке школе и стварају фонд за њих; карловачки трговац Симеон Скелецић (из Српског Благаја у Горњој Крајини) завештава на самрти (1799) своје имање, двеста форинти и кућу, српској школи у Г. Карловцу;[2]) слепица-просјакиња у Глини, под утиском општег ентузијазма, даје на оснивање школе десет форинти — милостињу, испрошену по црквеним вашарима.[3])

Просвећена ера Српскога Народа у Хрватској донела је и друге мецене, који раде на образованости у своме роду: васпитавају код себе сиротињску децу, дају их на занате, а често пута издржавају на малим српским и на вишим латинским школама.

---

[1]) Епархијски архив у Пакрацу: Сербскій Протоколъ за 1783 год.

[2]) Епархијски архив у Плашком, бр. 96 ex 1799, и архив правосл. црквене општине горњо-карловачке.

[3]) Ibidem, бр. 118 ex 1808.

*

Радош Радошевић († 1785), капетан личке регименте, васпитава и даје на занат сиромашну децу из личке крајине. Глински протопоп Кирило Остојић врши сличну родољубиву мисију у банској крајини[1]). Један од највећих мецена — Јоаникије Милојевић[2]), архимандрит манастира Гомирја, не само што даје на занате сиромашну децу, већ и издржава о свом трошку ђаке на вишим школама[3]). Родољубиви је архимандрит безброј младића утешио својом дарежљивом десницом и усрећио, дајући их на науке и занате. То нам сведочи његов питомац Викентије Љуштина[4]), шопронски ђак, у посветном писму, којим је посветио своју *Талијанску Граматику* (1794) његовој »благородној души«. »Расуждавајући ја, вели Љуштина, колико си Ти већ младића сопственим иждивенијем и отеческим старанијем научио и воспитао, да данас јесу слатком отечеству на велику чест и славу и опшчују ползу...« — »О! какву радост — кличе даље — морају серце и душа Твоја чувствовати гледајући пред собом толика добротворенија и доброжеланија, која си дјејствително роду своме учинио: ублажен си и славим на овоме свјету, блажен и благословен бити ћеш и у вјечности небесној!«

II

Значај Јована А. Дошеновића

Благотворне последице национално-културног покрета међу Србима у Хрватској показаше се и на другим пољима. У тој друштвеној средини, с јаким националним осећањем и живом тежњом за новим обликом културног живота, однегована су три угледна српска књижевника: Соларић, Мркаљ и Дошеновић, који

[1]) Остојић је васпитао и угледног учитеља српских школа у Лици крајем XVIII века Николу Милеуснића Ракића, за кога сам вели у једном писму (1 марта 1815): „Ја сам га одранио од дјетињства и васпитао, кое у Глини, кое в долни сремски манастири“. (Епарх. архив у Плашком, бр. 102 ex 1815).

[2]) Јоаникије Милојевић рођен је 1734 у Могорићу; био је за доба владике Јакшића дворски економ и учитељ у Метку, све до год. 1775, док нису државне власти уништиле школу, отеле двор и претворили у официрски стан и тамницу. После тога вратио се у свој постриг, манастир Гомирје, где је 1778 произведен за игумана и мало доцније за архимандрита. Умро је год. 1809. (Годишњи опис калуђера у архиви манастира Гомирја).

[3]) Његов питомац Тома Милојевић, полазећи на правне науке у Беч (1749), моли га за одело, да не иде подеран у Беч, јер „добро Вам познато јест — вели — да јесам гол и наг, да не имам одежде никакве“. (Писмо у библиотеци пок. протопопа Илије Милојевића у Могорићу).

[4]) Викентије Љуштина рођен је 1763 у Метку (у Лици); закалуђерио се у ман. Гомирју 1781; год. 1790 постао парох у Шопрону, где је приватно слушао филозофске науке; год. 1796 произведен је за архимандрита ман. Месића. Умро је 18 апр. 1805. (Годишњи опис калуђера у архиви ман. Гомирја).

на освитку књижевне обнове у српској књижевности заузеше видна места. Док Соларић, »српска дика« и најмилији Доситејев ученик, у духу свога учитеља, и после његове смрти, наставља његов културни рад и пропагише просветно-реформаторске идеје; док Мркаљ својом филологијском расправицом 1800 задивљује словенски учени свет и ствара преокрет у питању српскога правописа: њихов савременик и друг Дошеновић удара сталније основе српској уметничкој поезији.

Живот и духовни развитак Дошеновићев, од дана кад је угледао свет у личком сеоцу Почитељу па до његове смрти у Будиму, препун је интересности. Однегован у интелигентној свештеничкој породици, у којој се култивисала традиција с јаким верским и националним осећањем, прелази он на далматинско земљиште, где је још дубље било заривено корење те верске и националне традиције, подавно изнесене из старих српских државица, али у пуној свежини очуване. Ту, у колевци класичне српско-хрватске књижевности, упознаје се са старом дубровачко-далматинском поезијом, од које се многи тонови и мотиви опажају доцније у његовој поезији.[1])

Утврђен у националном осећању, с приличним литерарним образовањем, прелази у Италију, где настаје нови процес у његову духовном развитку. У Италији га запљускују два утицаја: један долази од талијанске обновљене књижевности и разбуђује у њему песничку инвенцију; а други потиче из српске рационалистичке и просветно-реформаторске струје, чији носиоци стално бораве или се чешће залећу у талијанска културна средишта. — У Падови се Дошеновићу пружила прилика да проникне у суштину културних опште-човечанских и националних идеала, који су, подстицани и потпривани догађајима у Француској, револуционисали духове на целом Апенинском Полуострву. А што је по нас још важније, ту се упознао с талијанском обновљеном поезијом, која је дубоко дејство на њега произвела и пробудила у њему чежњу, да и он, по узору талијанских песника, поради на обнови српске уметничке поезије.

---

[1]) Да је Дошеновић познавао дубровачку поезију, уверавају нас ови стихови у његовој поеми *Мој полаз*: „У највише тек вр'ове — Муње бију, па и' ломе“ — који нас подсећају на почетне стихове Гундулићева *Османа*. — Његово познавање дубровачке поезије види се јасно и из сонета Дубровнику:

Царствуј, о царствуј! векова многи место славно,
— — — — — — — — — — — — — — — — — — — —
Со славе старе и са песме вил' горштакиња
На том те месту повјести наше памте давно.

Песниковим школовањем и боравком у Далмацији решава се питање: где и како је он дошао у додир с дубровачко-далматинском поезијом, које нам је оставио нерешено А. Гавриловић у *Гласу* С. К. А. књ. LXXII (1907).

За свога боравка у Италији долази Дошеновић у додир са српским просветиоцима, који постаје пресудним за формацију његових национално-реформаторских идеја. Топле зраке хуманизма, поред осталог, привлачиле су у то време у Италију и прве српске просветиоце и зачетнике културне и књижевне обнове. Доситеј и његови ученици залетали би се често у талијанска културна средишта, да се освеже слатким напитцима на богатим изворима талијанске културе. Године 1803 нађе се у Падови Доситеј са Стојковићем и Соларићем.[1]) Нема сумње да је Соларић свога милог друга и земљака, Дошеновића, увео у њихов круг. Соларић је највише долазио у дотицај с њиме, он га је чешће посећивао у Падови (у Падови је датирао и предговор свога *Кључића у Землеописаније*: 6 марта 1804). Утицај ових националних просветилаца на Дошеновића није од маленога значаја, особито је дубок траг оставио Соларић, како ћемо доцније видети. — Док од Талијана долази више литерарни, од Срба се опажа више национално-реформаторски утицај. Једном речју, боравак у Италији био је од великог значаја за духовни развитак Дошеновићеве индивидуалности: ту се формира у њему тип просвећена Србина, с јаким националистичким осећањем и са здравим рационалним напредним мислима.

Наоружан солидним литерарним знањем, улази Дошеновић доцније у јаван живот, да поради на душевном препорођају својих савременика: на једној страни, својим песничким производима полаже здравије основе у дотле сасвим занемареној грани српске књижевности: уметничкој поезији; на другој страни, с ватреном топлином осећања пропагише напредне идеје разумног човечанства — и тиме, заједно с осталим национално-културним радницима, утврђује основ модерној српској култури.

Својим напредним правцем у српској уметничкој поезији и у језику стекао је Дошеновић још за живота леп број поштовалаца. Његова појава у српској књижевности била је симпатично дочекана и поздрављена од литерарних кругова. Копитар је његове скромне почетке стављао у ред најбољих производа тадашње српске књижевности, а у књижевним разговорима (преко писама) с пријатељима с хвалом помиње његово име.[2])

Дошеновићеви смели покушаји наишли су на повољну оцену и код српских литерарних историка, који му дају часно место у српској обновљеној књижевности.[3])

---

[1]) Dr. Nikola Andrić: *Život i književni rad Pavla Solarića*, Zagreb 1902, стр. 109.

[2]) *Глас* Српске Краљевске Академије, LX (1907), стр. 226.

[3]) С. Новаковић вели: „Први је био познат са странском сувременом поезијом Јован А. Дошеновић — — — стихови су му лаки и мелодични“. (*Историја срп. књижевности*, Београд, 1871, стр. 210). Анд. Гавриловић карактерише појаву Дошеновићеву: „Почетак лирике у нови-

III

Дошеновићеви преци

Племе Дошеновића у Лици пореклом је, по племенској традицији, из Херцеговине. У XVII веку избегло је оно испред турских зулума у суседну Далмацију, с осталим ускочким породицама, које се просуше по Приморју и по обронцима Велебита. После изгона Турака из Лике, крајем XVII века, пређу и Дошеновићи, заједно с осталим племенима, у опустеле крајеве личке и зауставе се на подножју Велебита у селцу Почитељу.

О судбини племена Дошеновића у Далмацији није се очувао никакав спомен; док, после пресељења његова у Лику, породично предање зна за песникова деда, чувеног у своје време кујунџију Добривоја. Кујунџију Добривоја спомиње и Јеврем Марковић, егзарх патријарха Арсенија IV Шакабенте. У својој споменици,[1]) у коју је уписао имена свију прилагача милостиње из личко-крбавских кнежија год. 1743—1745, поред војводе почитељске кнежије Вучете Витаса, кнеза Радивоја Радошевића и осталих прилагача, спомиње егзарх и Добривоја Дошеновића, као домаћина, код кога је као гост био примљен.[2])

Даље се губи сваки траг о Добривоју све до год. 1745; те године спомиње протопоп Илија Милојевић његово бегство у Турску и повратак у Лику. »Поврати се — вели протопоп — прије посљедњег турског рата к својој жени — — — — и умре, не дочекавши рукоположења својих синова«.[3]) Према томе морао је умрети око год. 1770.

Добривој је имао два сина: Јована и Атанасија. Јован је још у раном детињству отишао у манастир Крупу, где се покалуђерио и добио име Јосиф, стекавши касније и проигуманску част.[4])

јој књижевности нашој везан је за поетски рад Дошеновића. Он је у њој први изашао с новим облицима анакреонтике, сонета па и слободније оде; он је први почео преводити угледне туђе песнике; први је показао већу слободу и окретност у поетским стиховима". (*Глас* Српске Краљевске Академије, књ. LX 1901 стр. 225). Д-р В. Ћоровић даје Дошеновићу прво место међу песницима из доба славено-српског: „Од свих тих пјесника најзнатнији је Јован Дошеновић, и по свом литерарном образовању (падовански доктор филозофије) и по љубави за поезију. . . . . То је наш први лиричар у Славеносрбима, пјесник љубави. . . . То је и први наш пјесник сонета. (*Летопис* Матице Српске, књ. 285, стр. 37—38).

[1]) Споменица се налази у библиотеци Ил. Руварца у Карловцима

[2]) Међу прилагачима спомиње се још и Јован Дошеновић (ваљда брат Добривојев).

[3]) Епарх. архив у Плашком, бр. 482 ex 1845.

[4]) У очајној борби далматинских Срба за опстанак своје цркве играо је проигуман Јосиф видну улогу. Кад је под француском владавином у Далмацији, после проглашења верске толеранције, год. 1808 била одређена народно-црквена скупштина од четрдесеторице чланова: да изведе уређење православне далматинске цркве, био је и проигуман

Други Добривојев син Атанасије (отац песника Јована) родио се 2 маја 1762 у Почитељу; основно образовање стекао је у српској школи у Метку и у манастиру Крупи седамдесетих година XVIII века[1]); из школе га је дигла регимента год. 1780 и записала у војску (премда није имао ни оца ни матере); из војништва га је избавио, после три године, владика Петровић и рукоположио за ђакона 1. октобра 1783, задржавши га при двору једну годину; за свештеника рукоположио га је митрополит Мојсије Путник у Карловцима год. 1784 (8 септ.); год. 1789 добио је синђелију на могорићску парохију од владике Димовића[2]). — Могорићска парохија била је три сата удаљена од места његова пребивања (Почитеља). Због велике удаљености од своје парохије, био је изложен многим неприликама при обављању парохијских дужности, особито у јесење и зимске дане, кад ни на коњу није могао допрети до ње. Стога је често тражио замену: год. 1803 (28 септ.) моли владику Видака да узме у обзир његову »сиротињу и убожество«, те да јерођакона Илију Милојевића рукоположи за свештеника и пристави њему за помоћника, како »ради облакшања«, тако и »болшија ради пользи подручнаго народа«.[3]) После петнаест година свештениковања у Могорићу успео је да добије синђелију на почитељску парохију (1804).

Године 1828 произведен је од владике Мушицког на част личког протопопа. — Равна три деценија ломио се поп Атанасије за личку протопопију, док ју је задобио. Још после смрти протопопа Саве Богдановића (1797) молио је митрополита Стратимировића да му дадне упражњену протопопију, позивајући се на своју спрему и на обећање покојног владике Димовића. Стратимировић му одбије молбу: за протопопа произведе ста-

---

Јосиф изабран за посланика у ту скупштину; скупштина га је изабрала у одбор деветорице, који је имао израдити план о реченом устројству цркве и поднети француској влади. Протосинђел Спиридон Алексијевић спомиње у својој автобиографији, међу шесторицом чланова капитула, додељена новоименованом епископу Краљевићу (recte Пачаври), и проигумана Јосифа — тада шибеничког пароха, за кога вели: да је „родом Србин из Лике, мон. Крупе пострижник, протопоп.“ (*Гласник Православне Далматинске Цркве*, Задар, 1905, стр. 90). О проигуману Јосифу говори на неколико места Герасим Зелић у своме *Житију*.

[1]) Док сам Атанасије у једној молби, поднесеној епархијској управи год. 1825, каже за себе: „учио самъ школу у Манастиру Крупи у Далмаціи лета 7, — у *Описанију клира личкаго протопресвитерата* за 1819 стоји за њега: „Училсја во Јазиције Сербском Илирическом в' Сеље Медку 2, в' Манастиру Крупје в' Далмаціи 3, Сеље Плашком 1 лето (1783—4).“ Ово последње биће тачније.

[2]) Епарх. архив у Плашком, бр. 30 ex 1828.

[3]) Као почитељски парох, заједно с осталим свештенством, узима учешће у оснивању и издржавању српске школе у личком протопопијату — у Метку 1805—1807. (Д. Николајевић: *Просвјетни рад Јована Милојевића 1798—1812*, стр. 25—28).

ријег и много заслужнијег свештеника протонамесника Јована Милојевића, а њега именује протонамесником (1798), на Милојевићеву препоруку, у којој се вели: да је »попъ Аѳанасій Дошеновичъ человѣкъ нелѣнивъ«, а и »слово Божіе гдѣ есть от потребе говорити умѣетъ и отворена разума есть кодъ господе«.[1]) После смрти протопопа Милојевића (1812) тражио је поп Атанасије поново лички протопопијат, али и овај пут без успеха. Одавно жуђену част постигао је истом 1828 год. после смрти протопопа Томе Будисављевића († 1825).

Поп Атанасије био је неко време војни свештеник, те је, као такав, био од војних власти изашиљан неколико пута у тајној служби у Далмацију. Кад се год. 1797 аустријска монархија, очекујући слом Млетачке Републике, спремала да поседне Далмацију, био је поп Атанасије тајно изаслан: да извиди тамошње прилике и да расположи угледније људе за Аустрију.[2]) О тој мисији приповеда он сам: »Кадае Анархіа била и республика венеціанска пропала, [изаслан] за развиђети неке Тайне и мелдовати войничком Таначу и Hofratu Sloizniku, ризикаюћи Главомъ, фала Богу, сретно обверши«.[3]) — Кад је после неколико месеци кренуо лички батаљон да заузме северну Далмацију, пратио га је и поп Атанасије. За овог боравка у Далмацији израдио је многим хајдуцима царски »пардон«. О томе пардону вели: »Било е Пустаия коису много зла чинили и по 10 Година по Шумама одали, коисе никако нису могли умирити, коима я Пардонъ одъ самога цара извадио есамъ«.[4])

Протопоп Атанасије био је ожењен с Марицом[5]), кћерју протопопа Алексија Павлице († 1778); с њом је изродио четири сина (Симу, Косту, Јована и Стевана[6]) и две кћери. Умро је, после дужег боловања, 22 новембра 1835 у Почитељу.

---

[1]) Епарх. архив у Плашком, бр. 60 ex 1798.

[2]) Аустрофилска струја у Далмацији била је јака још за време млетачке владавине, особито у северним покрајинама. Чим су војници, на повратку своме из Млетака 1797, разгласили да је Наполеон сломио Млетачку Републику, скоче на оружје сва села око Книна и Дрниша, поубијају угледније млетачке присталице, војску разоружају и протерају, те позову Аустрију да преузме над њима владавину. Највеће присталице аустријске бејаху народне поглавице из Книна и Дрниша: Антоније Накић, сердар Јовић, фра Боне Билушић, Герасим Омчикус, колонел Синобад и сердар Симић. Ови су речене године (1797) отишли у Госпић и позвали у помоћ аустријско оружје. (На њихов су позив дошли капетани: Хољевац и Поповић са 600 војника и посели северну Далмацију). С овима је водио тајне преговоре поп Атанасије. (Види *Житије* Герасима Зелића и *Автобиографију* Спиридона Алексијевића).

[3]) Епархијски архив у Плашком, бр. 30. ex 1828.

[4]) Ibidem.

[5]) Умрла 24 фебруара 1800.

[6]) Стеван је био свештеник; рођен је 24 дец. 1793; зађаконио се 1 дец. 1815; год 1831 добио синђелију на почитељску парохију; умро је 1 дец. 1843. (Имао је два сина: Петра и Димитрија, оба су били свештеници)

IV

Младост Јована Дошеновића

Средњи Атанасијев син, песник Јован, родио се 20 октобра 1781 у Почитељу[1]), како се види из матице крштених[2]) у почитељској парохијској архиви. Прве године свога детињства провео је Јован у родитељској кући, где је, уз оца, изучио српску писменицу; у оно време, због оскудице народних школа, држали су писменији свештеници код себе децу која су се спремала за свештенички чин, поучавајући их у читању и писању српске писменице. Такву је школу прошао и Јован. Кад је изучио прве основе писменице, пошаље га отац у манастир Крупу стрицу Јосифу да га закалуђери. — Бистри и даровити синовац допаде се проигуману Јосифу. Опазивши у дечаку ванредну даровитост, одлучи да га даде на науке. Измоли братовљи пристанак, па га одведе у Задар и даде га у талијанске и латинске школе[3]). — Кад је свршио школе у Задру, хтеде проигуман да га пошаље на филозофске науке у Падову. Дуго се отац Атанасије колебао, због материјалне оскудице, док је дао пристанак на тај братовљи предлог: парохијски приходи су се све више смањивали, због неродних година и ратних времена, а и остала су деца прирастала за школовање. Дајући свој пристанак на предлог Јосифов, који му обрече помоћ, са зебњом је у души гледао у будућност, предвиђајући да ће пасти у материјалне неприлике. У очекивању није се преварио: док му је Јован био још на науци у Падови, допао је оскудице, премда га је брат Јосиф обилато потпомагао.[4])

---

[1]) Досад је била непозната и година и место рођења Дошеновићева. Место његова рођења покушао је да утврди Г. А. Гавриловић у *Гласу* Срп. Краљ. Академије, књ. LX, стр. 222 (1901), нетачно наводећи да је рођен у Великој Писаници.

[2]) Крстио га је почитељски парох Михаило Витас; крштени кум био му је Јован (Исак) Радошевић, лајтнант (доцније мајор) из Метка († 1807), син капетана Радоша, једнога од највећих родољуба у Лици у XVIII веку.

[3]) У четрнаестој години (1795) — пред полазак у Задар — походио је Јован своје родитеље у Почитељу. Том је приликом био сведок (кум) при венчању неког Максима Витаса и Марије Прерадовићеве (28 децембра), како се види из Протокола Вјенчаемих у почитељској парох. архиви.

[4]) О својим материјалним неприликама говори сам у једној молби из год. 1812, у којој моли епархијску управу да му прими у свештенички чин најмлађег сина Стевана („кои ест учио Сербски, Француски, Талиански и Немецки"). Моли епархијску управу, да узме у обзир његово бедно материјално стање, у које је пао школујући децу: „будући да од много времена ја с мојом дјецом живим у великој сиротињи, и давао сам моју дјецу у Школу и много на њих трошио, и у дуг падао, бочећи се с' сиротињом". . . . „И достигао јесам — јадикује даље — конац дубоке (!) старости, нити сам кога сина још оженио нити у круву видио, а радо би како сваки родитељ својој дјеци." (Епархијски архив у Плашком, бр. 159 ex 1812).

Дошеновић је довршио науке у Падови год. 1806 и постао доктор филозофије. Бављење његово на падованском универзитету било је од пресудног значаја за формирање његових погледа на свет и за његово литерарно-естетско образовање. И за чудо, док су његови сународници — Срби и Хрвати — који се школоваху у Италији, падали под посвемашњи утицај талијанске културе, те апсорбовани били, — Дошеновић остаје веран својој народности: он је толико занесен за њом, да одбацује туђинку — како нам одаје један сонет у његовим *Лирическим Пјенијима* — јер је није »Српска сиса — млеком задојила«. Шта више, борављење у Италији оснажује његов национализам, те овај и добива одређенији, културнији израз.

После »дугог странствованија за наукама«, посетио је Дошеновић своје родно место год. 1804. То знамо из наслова једног сонета, посвећеног Почитељу, за који вели, да га је спевао 1804 на Велебиту, кад се из Приморја попео на њ и с његових висина угледао своје родно место (*Лирическа Пјенија*). — Из једног записа на Рајићеву *Цвјетнику*[1]), који је купио поп Атанасије у Новом Саду 1804 (месеца октобра), кад је одвео сина Симу у карловачку гимназију, — види се, да је други пут посетио оца Атанасија после свршених наука у Падови год. 1806.

Те је године спевао и на поменутом *Цвјетнику* исписао пригодну песму[2]) у славу Рајићеву. — Том је приликом био сведок (кум) при венчању неког Марка Његована и Милије Павличине (8 јула 1806).

По приповедању песникове снахе Јање (супруге Стеванове), он је неколико пута долазио у Почитељ, да посети родитељску кућу, и том би приликом помагао оцу у вођењу канцеларијских послова. О доласку и боравку песникову у Почитељу приповеда

---

[1]) *Цвјетник* се налази у библиотеци почитељског пароха.

[2]) Песма гласи:

Добра твоя надежда,
благословенъ начатокъ,
Свѣтла труда одежда,
Зѣлоплоденъ свершетокъ.
Дряхла лѣта посвящена,
Старость многочестна,
Въ нихже есть обрящена
Користь намъ неисчетна
Вѣнче рода, Сербска славо!
безсмертное имя твое
О Раичу! свята главо!
И птичица славуй пое.
Сочинилъ Јоаннъ Дошеновичь.

Песма није штампана у збирци Дошеновићевих лирских песама *Лирическа Пјенија*, — и треба је разликовати од сонета у славу Рајићеву у тој збирци, који се и по форми и по језику разликује од ове песме. Песник ју није унео у збирку штампаних песама због тога што у њој превлађује црквено-словенски језик, коме је иначе био противник.

Јања: »Долазио је по који пут к оцу овамо у Почитељ и остајао овдје неко вријеме, гдје би се бавио читањем и својом писаријом; а кад би гођ овамо долазио, помагао је оцу и протоколе писати, јер је прото Атанасија врло тешко писао, имајући неку погрешку у десној руци. Кад не би писао, онда би се шетао и разговарао с народом озбиљно, а смирено и тихо, и увијек би се благо осмјешкивао.«

Чим би по селу пукао глас — приповеда Јања — да је дошао »попов Јово«, одмах би се слетили к њему радознали околни сељани, распитујући га о свему и свачему. Радознале посетиоце мучило је само то, што нису могли ништа докучити о песникову позиву: тајанствена појава тихог младића, његово ишчезавање у свет — све је то њима било загонетком коју нису били у стању одгонетнути.

О посетама песниковим родитељске куће вели још Јања: »Кад би одавлен отишао, говорио би прото и поп Стеван, да је отишао неки пут у Далмацију, док му је стриц (про)игуман Јосиф жив био, неки пут у Италију, у Млетке, а највише пута говорили су, да иде у Будим и да се тамо бави књижевношћу.«

Од исте песникове снахе дознајемо, да је песник био »врло лијепа стаса и обличја, благ и смирен«[1]) — сушта противност оца Атанасија.[2])

V

Дошеновићево бављење у Трсту и прелаз у Будим

Из Почитеља отишао је песник у Трст, да се посвети трговини, забацивши своју научну кариеру. Ту се вецбао неколико месеци у књиговођству код неког Јеврејина Болафија, за кога вели, да није »ништа злочестога од њега научио« (*Числе ница*, стр. VIII). То је истакао Дошеновић намерно, да тиме документује своју верску толеранцију и хуманистични поглед на свет.

У Трсту отпочиње Дошеновић да живље ради на књижевности; одавле се јавио у српској књижевности својим првенцем: *Участіе Радостей* — — —, пригодном песмом, коју је спевао, на молбу свештенства личког протопопијата, новоизабраном карловачком епископу Мојсију Миоковићу. Песму је штампао у Млецима у пролеће 1807 у две стотине примерака. Шаљући један примерак Миоковићу, пропратио га је писмом, датираним 12 августа 1807 у Трсту. У писму вели, да му је побудом за

[1]) Све ово прибележио је Г. Манојло Дошеновић, почитељски парох, по приповедању поменуте песникове снахе и своје бабе Јање (1794 † 1875). Он ми пише још и то, да су његови преци имали многе књиге, међу којима је, може бити, штогод било и песника Јована, „али је то по смрти протиној све разграбљено и пропало.“

[2]) У *Описанију клира личкаго протопопијата* за 1809 каже се за попа Атанасија да је „јаростан“.

несму било, да искаже: »Благо воспоминаніе моег отечества о В. В., Мое всевысокопочитаніе к' Вам, и радость чистотеплѣйшую серца моег о новоме степени достойнѣйшем Вас«. Ту ће побуду још тачније изјаснити *Участије*: »Всеже ово, и паки, будет точнѣйше изяснити мое — *Участіе Радостей* — на тойже конец свѣту предложено, како что здѣ и В. Высокопр[еосвя]щ[енст]ву усерднѣйше с' глубочайшим почитаніем уже дерзкою радостію тое предвозсылаю«.[1])

Владици је послао још сто примерака, да их раздели својим пријатељима и родољубима. »Сто (100) убо прочих Ексемпларов на разположеніе В. В. пріятелѣм и Родолюбцем еще же приношу«.

У Млецима је поменуте године (1807) штампао и *Оглашеніе* за *Численицу*, у коме рече: да ће изићи у току исте године и да ће се штампати »овдје у Венецији или гди Божија буде воља«. Овај је проглас послао у све крајеве на родољубиве Србе — »рачитеље просвештенија«. Послао га је и митрополиту Стратимировићу и пропратио писмом[2]), датираним 20 децембра 1808 у Трсту, којим му саопштава да му шаље *Оглашеније*, »из коего свеобща полза очитуе се за наш любезный род«. Он је »позним трудолюбіем успѣшио, и дѣло путем пріятнаго изобилія концу привео«, те моли за помоћ, која му је преко потребна.[3])

Кад је спремио за штампу своје радове, растане се Дошеновић с Трстом, за који су га везивале чврсте везе другова и пријатеља, а понајвише пиетет према своме мецени: племенитом и родољубивом Херцеговцу Драги Теодоровићу (1765 † 1825), — и пређе у Пешту (год. 1809). Ту је штампао најпре своју *Численицу*, а одмах иза ње и збирку својих лирских, оригиналних и препеваних, песама, под насловом *Лирическа Пјенија* — ову последњу трошком пештанског трговца Павла Стефановића.

Борављење Дошеновићево у Пешти остаје нам и даље неосветљено. Песник нам је сам, својом напоменом код једне анакреонтике, у којој вели да је у год. 1809 тешко боловао три месеца, тек мало отшкринуо завесу са свога живота у Пешти; иначе нам се губе из видика сви даљи трагови о њему.

Умро је год. 1813 у Будиму, по очуваном предању.[4])

---

[1]) Писмо се налази у епархијској архиви у Плашком, под бр. 151 ex 1807.

[2]) Писмо се налази у Архиви Матице Српске.

[3]) Одзив је био добар не само код Стратимировића (он се претплатио на 10 примерака), него и код осталих Срба; број претплатника подигао се до завидне висине и данас — 416.

[4]) Г. парох Дошеновић пише ми о смрти песниковој: „Знам да ми је она (баба Јања) приповиједала, да је наједном стигао проти и осталој родбини тужни глас да је Јово у Будиму умро.“ Потање о томе није, на жалост, испитивао бабе, која је „још много тога о њему знала.“

VI

Дошеновић као проповедник рационалистичних идеја

Живи интерес првих носилаца наше модерне културе за сва питања која засецају у национални духовни живот манифестује се код Дошеновића у пуној снази: и он свако културно и просветно предузеће у Српском Народу прати са симпатијама; сваку, ма и незнатну, књижевну појаву дочекује с побожним заносом и износи пред очи својим сународницима за подстицај и пример. Излазак Соларићева *Землеописанија* поздравља Дошеновић ватреним сонетом, у коме кличе: »Свану зора, и даница рано сјајна ниче« — — —. Појаву *Новог Плутарха* (1809, у српском преводу Јефте Јовановића) пропраћа с похвалним речима. Употребивши ту прилику, као згодан моменат за поуку својих сународника, са заносом уздиже и велича у предговору *Численице* такву врсту књижевног рада. »Да још који десетак Свјаштеника — вели се ту — узму онај Примјер и прилегну воздјелавати разум стада свои, само преводећи Књиге с други Језика у предмјетима различним, наравоучителне Науке, Историје, Географије, Земљедјелства, Скотоводства, Гражданске должности, и пр. Ето онда би ми озбил мусикијским согласијем умели сви до небеса славно попеґати: »Доме Аронь благословите Господа«.

Дошеновић је у пуном смислу чедо рационализма, који влада у тадашњем напредном српском друштву. Попут осталих српских рационалноста, ради он на томе да се поруше народне предрасуде и празноверице, да се унесе рационално, напредно схватање у живот и да се ово истакне насупрот слепом традиционализму, који у оковима држи народни дух, не дајући му да изиђе на прави пут духовног развитка и напретка. Њему су предрасуде најбедција ствар, јер оне не дају људима да се отргну од старога начина живота и мишљења, не дају им »право мислити«. Он устаје против полутанске образованости својих савременика, који се задовољавају тиме што знају »у рабош рачунати« и понешто немачки »чавркати«, па мисле да су сву мудрост тиме поцрпли. Он не трпи да његов народ »натрашке« стоји, док остали напредни народи већ у свима областима духовног и материјалног живота беру, неуморним трудом и напором стечене, плодове своје радљивости. Упознавајући народ с напредним друштвеним идејама, које су остало човечанство подигле на високи степен умне просвећености, он проповеда отворено и ватрено да се прекине с оном кобном и предрасудном узречицом што се даномице код Срба чује: »Шта ће то мени«? (*Численица*, VIII—IX).

Рационалист Дошеновић поучава своје савременике, да узму за узор »разумне људе« па да раде сви »у чему год ко зна, може и кадар је«; — да се тргну од сна па да се даду на разумни посао на свима пољима, на којима други већ »ору, сеју, жњу и шчастливо собирају«. — »Време је — вели — да почнемо и ми, и на гору, и на поља, и пустиње, и на волне сињега мора: не све терете с једним хребетом, већ с разумом да ударамо«. (*Численица*, XI).

Дошеновић је љутит на богате Србе, што не помажу српску просвету и књигу, као што раде богаташи код других народа. Бог их је обдарио иметком, а они неће да тај Божји дар, од кога би потекла неизмерна корист, намењују узвишеној цељи народној. »За педесет година даље би се разгранало просвјешченије наше, неже от пре за два вјека, да су наши Имућни сложни с нашима Ученима«. (*Ib.* XII). Толика би корист од тога била, вели Дошеновић. Да би дао израза своме нерасположењу према њима, примењује на њих ону еванђеоску реченицу: »Лакше ће дебело уже кроз иглине ушице проћи, него богати у царство небесно«. (*Ib.* XIII). Не пропушта да им истакне за узор митрополита Стратимировића, »драгог Серблина«... »који је воздвигао неусипним својим попеченијем храм благоцвјетајушчи Муза ради Сербске Јуности — — — који достојно назива се наш шчедрољубиви Отац и Митрополит«. — »Ето, имамо всјуду ми добри примјер, само кад би хотели последовати му« (*Ib.* X) — кличе он.

VII

Утицај Доситеја Обрадовића и Павла Соларића на Дошеновића

Упоредо с утицајем талијанског песника Ваторелија, који утиче на развитак песничких способности Дошеновићевих, тече утицај српских реформатора, Доситеја Обрадовића и Павла Соларића. Док је Дошеновић боравио у Падови, књижевни списи Доситејеви били су у велико по Српству раширени. Актуелна просветна и морално-дидактична разматрања у тим списима, која су, писана с много разбора и топлине, унела револуцију у духове школованих Срба, занела су и Дошеновића. С већим удубљењем у Дошеновићеве исказе и мисли, наилазимо на трагове који нас доводе до уверења, да је Дошеновић био посвећен у културне и моралне мисли Доситејеве. Доситејеву мисао, да се језик цени по користи, коју проузрокује, Дошеновић у огласу своје *Численице* примењује на књигу, па каже: Свака се књига цени по ползи коју проузрокује. По мотивима Доситејева наравоученија уз 119 басну, спевао је Дошеновић и оду *Сверху женскога*

лепшања, у којој удара на гиздање српског женскиња и поучава матере, како ће давати савете кћерима.[1])

Утицај Соларићев на Дошеновићеве национално-просветне погледе био је од много веће замашности, — у чему су одлучивала, по моме схватању, два момента: блиски пријатељски дотицај и везе — што нам их у приличној мери одаје сонет којим је Дошеновић поздравио излазак Соларићева *Землеописанија* (1804) —, те појава Соларићевих књижевних радова непосредно у оно исто доба, кад се Дошеновић налазио у Италији.

Савремени сведок, Сава Мркаљ, пружа нам доказ у своме *Азбукопротресу* (1810) да је Соларић имао одлучан утицај на Дошеновићев напредни правац у питању језика и правописа. Тај је утицај могао настати услед личког блиског додира Дошеновићева са Саларићем, а могао је доћи и из књижевних списа Соларићевих, у којима се пропагише идеја народног језика насупрот црквеном, руско-словенском, језику. Соларић се у предговору свога *Кључића у Землеописаније* (1804) особито заузима за народни језик. »Ко је просвјешчавати се наканио — вели — онај мора заједно старати се и о језику, у којему напредовати мисли« (стр. 8). А тај језик мора бити народни, јер сам назив народа (Славјано-*Серби*) каже, »како данас писати надлежи« — т. ј. »како шчо се говори« (*Ib.* стр. 9). — Читајући овакве мисли, Дошеновић је могао од њих добити потицај за усвојење народног језика, у чијој је чистоћи далеко надмашио свога учитеља Соларића, као и остале своје савременике. Док се у морално-дидактичним рефлексијама у предговору *Численице* опажа утицај Соларићев на Дошеновићеве национално-реформаторске мисли, у њима Дошеновић по који пут уплеће и Соларићеве мисли.[2])

---

[1]) Доситеј у своме „наравоученију“ устаје против „лажљивог украшенија“ женскиња, које се сувише стара за своју спољашњу, телесну лепоту и гизду: „белила, руменила и многообразне моде кићења и облачења“, а занемарује своју унутрашњост — своју душу. „Дакле, наше предраге серпске кћери — поучава Доситеј Српкиње — добро нека знаду да благообразије и красноличије, кад су с целомудријем, с' светом чесностију, с' смиреномудреним благонаравијем, с разумом и мудростију сједињене, онда су миле и пријатне Богу и људима; а без ови добродетели и с противним њима злобама, сва лепота и красота и пријатности ништа нису него ругоба, срамота и несрећа“ (*Басне* Доситеја Обрадовића, издање Срп. Књижевне Задруге, књ. 29, стр. 23—24). — Узимајући сиже из ове басне за своју оду, у њој се Дошеновић, као и Доситеј, обара на гиздање српског женскиња.

[2]) Испоредимо ли две реченице: из предговора Соларићева *Землеописанија* и из предговора Дошеновићеве *Численице*, одмах ћемо се о реченом уверити. На стр. XIII—XIV *Землеописанија* вели Соларић: „И да у наша времена просвјешченије за једно стољетије даље, него у древности за шест, успјети може, то нам свидјетелствује Россија...“ Ту исту мисао, позајмљену такође Соларићем од Доситеја, излаже Дошеновић на XII страни *Численице* — само у другом облику: „За педесет година даље би се разгранало просвјешченије наше, неже од пре за два вјека, да су наши Имући сложни с' нашима Ученима. Имамо ту примјер у Россијана. . .“

И у нападању Дошеновићеву на предрасуде опажа се утицај Саларићевих мисли. По свима овим знацима може се наслућивати, да је Соларић био важан чинилац у духовном развитку свога друга Дошеновића. И, ако је слободно нагађати, ја бих рекао, да је Соларић био и медиум, преко кога је Дошеновић дошао у дотицај с Доситејем.

Пун самопоуздања у свој род, Дошеновић, проповедањем рационалних напредних мисли, можемо слободно рећи, допуњује Доситејев рад — или, управо, изводи програм тога духовног покретача српског друштвеног препорода у кругу осталих његових ученика, свесно и родољубиво извршавајући своју скромну лозинку: »да у чему год принесем всесожженіе ползи рода своего«. (*Численица*, IX).

Друштво Српске Словесности
од 1841—1864 год.

израдио Бранислав Миљковић

I

Ранији покрети за оснивање књижевних и учених друштава. — „Карловачки Круг“ у Карловцима у почетку XIX века. Намере и покушаји Лукијана Мушицког. Матица Српска у Пешти од 1826. Друштво Љубитеља Књижества Српског у Темишвару од 1828 до 1831. Књижевно Друштво у Пешти 1833. Учено Друштво у Београду 1833. — Рад школованих угарских Срба на културном напретку Србије. — Оснивање Лицеума у Карагујевцу 1838.

У првој половини XIX века у готово целокупном Српском Народу створени су довољно погодни услови за живље културне и идејне покрете. Срби у Аустрији добили су више и бољих и сигурнијих привилегија и тиме стекли средства и прилике за сигурније и брже напретке. Затим, у то време је створена једна готово сасвим слободна српска држава, која је одмах почела нагло и стално да се развија у свима правцима. И покрети за оснивање књижевних и учених друштава из тога времена долазе несумњиво у најзначајније и најзанимљивије моменте у културној историји Српскога Народа. — У првој половини XIX века било је неколико таквих покрета. Једни од њих су успели; нека друштва која су тада основана постала су, и остала су до данас, културна средишта у Српском Народу; то су Матица Српска у Новоме Саду и Друштво Српске Словесности у Београду, данашња Српска Краљ. Академија Наука. Други покрети су пропали. Они су остали само лепи и занимљиви покушаји, који сведоче да је у то доба код нас било људи који су хтели да раде на културном преображају народа, али да су их разне сметње спречавале и спречиле у њиховим добрим намерама.

Први таки покрети за оснивање књижевних и учених друштава јавили су се у почетку XIX века. Раније није било услова за таква друштва. До краја XVIII века у целом Српском Народу било је врло мало културног живота, ако се изузме Дубровник, који није имао готово никакве везе са осталим деловима Српскога Народа. Тек од краја XVIII века Срби, и то Срби из Аустро-Угарске, почињу у мало већем броју да се школују на вишим школама и да сами оснивају такве школе. На

тај начин, скупљањем и груписањем школованих људи у једном месту, стварала су се српска књижевна средишта по већим варошима у Аустро-Угарској.

Једно од главних таквих средишта били су Сремски Карловци. Још у првим годинама XIX века у њима је био митрополитов двор, Гимназија и Богословија. Ту се, око митрополита Стефана Стратимировића, прикупио велики део српске интелигенције, која се састојала из калуђера и професора Богословије и Гимназије. У томе кругу школованих људи највише су се истицали: Лукијан Мушицки, Лазар Лазаревић, професор историје у Гимназији, архимандрит Гедеон Петровић, Јосиф Путник и Беницки, секретар митрополитов. Они су саставили једну врсту ученог друштва и ревносно су пратили културни развитак код већих народа, нарочито код Немаца и Руса. Имали су и своје састанке, које су, по свој прилици, држали у митрополитову двору, и на њима су се нарочито бавили филолошким и и лингвистичким питањима и историјом Српскога Народа.[1]) Једном приликом, по митрополитову предлогу, они су покушали да израде речник српскога језика. Само, кад су прихватили да раде тај посао, увидели су да не могу да га израде, и морали су да га напусте.[2]) Сем тога предузели су, опет на митрополитов предлог, да чисте српски језик од многобројних турских речи. 30 априла 1806 године Лукијан Мушицки писао је Русу Александру Ивановићу Тургењеву о тој њиховој намери, и извештавао га је да су до тада нашли око 500 турских речи.[3]) Међутим, како су сви они у филолошким питањима били лаици и радили их само узгред, тај њихов посао није имао ни успеха, ни користи. »Карловачки Круг«, поред свих својих жеља и својих покушаја, остао је готово без утицаја на развитак српске књижевности.

Први покушај за оснивање једног друштва које би имало свој назив, своје редовне чланове и своје нарочите задатке, учинио је Лукијан Мушицки. Године 1812 Мушицки је био постављен за архимандрита у манастиру Шишатовцу. Како није умео да управља манастирским новцем, он је учинио разне издатке које није могао да оправда. Из тога се развила читава афера. Мушицки је тада тражио начина и новчаних средстава да би се часно извукао из те афере, али није могао нигде да их нађе. Најзад, дубоко уверен у своје способности и у своју

---

[1]) Др. Ј. Радонић, *Прилошци историји словенског препорођаја крајем прошлога и почетком овога века. Летопис* Матице Српске, књ. 202 (1900 година), стр. 164—167.

[2]) Вук Караџић, *Граматички и полемички списи*, књ. III, св. I, стр. 68—69.

[3]) Др. Ј. Радонић, *Прилошци*, стр. 165.

књижевну величину, покушао је да створи књиж
с помоћу којега би могао исплатити дугове и
српској књижевности. 25 марта 1820 год. изради
за једно тако замишљено удружење, које је треб
»Србское јазикоиспитателное дружество в мона
товције.« — Програм друштва требао је да буде:
црквеног језика и на усавршавању народног јез
бољих књига и издавање тромесечног часописа, к
Сербскій Вѣстникъ.[1])

У позиву који је упутио ради приступања
штва, Мушицки је отворено изјавио да чланови
да га новчано потпомогну, како би отплатио свој
за то, и као велику част своме народу, он је »б
сва својаештампана дела и обавезивао се да
члановима издате новце. — После извесног врем
нов позив за оснивање друштва, коме је сад дао
жество за подпомагање књижествене дјејателн
новом позиву он је још јасније изјавио да друш
се оснује, да би њега спасло од незгода које је
гова. А кад њега друштво спасе од неприлика, т
како сам тврди, створити згодније прилике за в
са ширим задатцима, с обилнијим радом на књижев
— Разуме се да су те лепе намере Мушицкога
падну. Он није могао да нађе људе који би прих
мало примамљиве предлоге, које су тек у друго
просветитељских намера; нарочито још и стога,
полит Стратимировић у то време био против Му

Прво основано књижевно друштво српско,
планом и израђеним правилима, јесте Матица С
основана у Пешти 1826 године.

У то време, у двадесетим годинама XIX
књижевност стајала је врло рђаво. Србија у то
била уредила свој положај према Турској. У њој
неколико школа, и то најпримитивнијих. Штампар
Школованих људи било је врло мало, и они су
и од народа и од кнеза. То је било доба онога к
најозбиљније предлагао да се поубијају сви људ
читају и пишу. Разуме се да у таквој земљи, са

њих релативно мало. Штампарије, истина, постоје,
тешко издавати књиге, због цензуре и због малоб
лачке публике. Мало људи се бавило књижевношћу
дине излазе свега по неколико књига, и оне се сл
1822 године престале су Давидовићеве *Новине Се*
тога доба Срби нису имали ниједан сталан лист и
лан часопис. Осећала се потреба за једно друшт
имало материјалних средстава да потпомаже књиже
и да издаје књижевна дела.

Ова потреба највише се осетила када је 182
Н. Саду Ђорђе Магарашевић, под утицајем Павла
фарика, покренуо часопис *Сербске Летописи*. Издав
био је књижар Константин Каулици. Пошто су у
изишле 3 свеске *Летописи*, Каулици је објавио да,
узрока, од септембра 1825 до маја 1826 неће моћи
једну свеску. — То нередовно излажење јединог с
писа побудило је Јована Хаџића, Јосифа Миловука
лико родољубивих српских трговаца у Пешти, да и
тописи узму у своје руке, и да му обезбеде стално
излажење. После неколико договора, на састанку од
1826, они су решили да оснују »Матицу Сербску.«[1]

Ј. Хаџић је израдио »основ« за друштво. По
»Повод к заведенију Матице Сербске јест једн
ревност к обштему благу; а намјереније јест
неније књижества и просвештенија Народа Српског,
се књиге српске рукописне на свјет издају и распрост
А друштво је основано према резолуцији цара Фра
је издао 5 септембра 1812 године поводом одобрењ
штампарији да може штампати књиге ћирилицом,
луцији цар је изјавио жељу да се и код Срба по
фонд који би давао средства за издавање добрих
Оснивачи Матице дали су сваки по извесну сум
Матица је одмах отпочела свој рад »за просвештен
издајући *Летопис* и друге књиге »потребне и полез

Али Матица Српска успела је да око себе пр

огорчени противници тих реформама. Матица је пришла овим другима, и на тај начин одбила је све оне који су били уз Караџића.

Један од Караџићевих најбољих пријатеља и његових првих и најжешћих присталица, Димитрије Тирол, покушао је да у Темишвару оснује једно књижевно друштво, које би било толерантније од Матице у погледу нових реформама. Тирол је био предузимљив човек, који је у своме животу неколико пута покушавао да оснива књижевна друштва и књижевне листове. У својим покушајима имао је врло мало успеха, али никада није малаксавао. Он се родио у Чакову 1793 год. Основну школу и гимназију учио је по разним местима у Угарској, и свршио је филозофију у Пожуну. Пошто је неколико година био трговац, затим полицијски чиновник, оженио се и живео је у Темишвару као »наука љубитељ«. С Караџићем се упознао у Темишвару 1822 год. Од тога доба су постали добри пријатељи и дуго времена су се дописивали.

У једноме писму из 1828 год. Тирол је известио Караџића да се у Темишвару основало »Друштво Љубитеља Књижества Србског«, и то на основу цареве резолуције од 5 септембра 1812 год., оне исте резолуције на основу које је основана и Матица Српска. Према том Тироловом писму, циљ овога друштва требао је да буде: »*А*) Прилику и начин дати српском роду пресвештавати се, и *Б*) Књижевну културу српску, колико се више може поткрепљавати и потпомоћи«. А средства за тај циљ имала су да буду: »*а*) да се српске рукописне књиге на свјет издају и распрострањавају; *в*) да се награде у новцу за разрјешеније за књижество и просвештеније важни вопроса определе; *г*) да се литературни журнал издаје; *д*) да се ученим људма за учињену заслугу у књижеству пензија определи; *е*) да се ђацима штипендиум уреди и т. д.«[1])

Поводом оснивања таквога друштва, у Темишвару се одржало неколико јавних скупштина, са дозволом Темишварскога Магистрата и у присуству нарочитог комесара[2]). На тим скупштинама прву и главну реч имали су Д. Тирол и архимандрит Павле Кенгелац. Кенгелац је саставио »Рекурс«, који су потписали сви присутни на једној скупштини и, преко Темишварског Магистрата и Угарског Конзилиума, послали цару на одобрење. После кратког времена, 24 априла 1828 године, дошао је друштву акт од Конзилиума, у коме се тражило да друштво изради статуте и да их пошље на одобрење[3]). — О свему томе Тирол је известио Караџића, молио га да их »и дјелом и сло-

---

[1]) *Вукова Преписка*, књ. IV, стр. 602—603.

[2]) Д. Тирол: *Начертаніе Устава Ученога Србскога Друштва*, стр. I—VI. Београд 1835.

[3]) Д. Тирол: *Начертаніе Устава*, стр. I—VI.

вом» помогне, и тражио је од њега да му пошље статуте разних учених друштава, да према њима изради статуте за »Друштво Љубитеља Књижества Србског«. 19 јула Караџићу је и од стране друштва послат акт, написан новим правописом, по свој прилици од самога Тирола, у којем се моли да пошље статуте учених друштава; на акту је потписано »Содруженство Љубитеља Књижества Србскога«[1]).

Караџић им је одмах, 27 јула, послао што су тражили, и они су израдили правила за друштво и послали их цару на одобрење. По тим правилима било је одређено да се друштво састоји из 8 редовних чланова, с једним председником, затим из још по неколико почасних и дописних чланова. Међутим, циљ друштва био је сада овако одређен: »Говорни Српски језик образовати, и за род полезне књиге сочињавати, и с туђег језика особитог уваженија достојне преводити; српски језик старати се од туђи речиј очишћавати и у већи степен изображенија доводити; правила не само за стално правописаније и Граматику, него и за Реторику и Поезију изтраживати, и све учебне и классическе предмете изображени народа своим временом на Српском нарјечију издавати«[2]).

Како се чини, оснивачи су се били побринули и за материјална средства. 19 априла 1829 год. Тирол је писао Караџићу: »А за новце не брините се. Ми смо најпре о том мислили, па после о другом. Фундус мора се у једно 5, 6 година преко 300.000 подићи«. У истоме писму, чинећи, по свој прилици, алузију на Матицу Српску, писао је: »По смислу статута тога друштва неће заповедати ћифте и доминуси, већ учени људи од карактера«.[3])

Год. 1830 друштво је издало трагедију *Наодъ Симеонъ или несрећно супружество* од Јована Ст. Поповића. То је уједно било и једино дело »Друштва Љубитеља Књижества Србског«. 21. јуна 1831, када је његов иницијатор Тирол већ прешао у Србију, и када је друштво, по свој прилици, било већ растурено, преко Угарског Конзилиума дошао је акт по коме оно није ни одобрено.[4])

---

[1]) *Вукова Преписка*, књ. V, стр. 598.
[2]) Д. Тирол: *Начертаніе Устава*, Предговор.
[3]) *Вукова Преписка*, књ. IV, стр. 605.
[4]) Д. Тирол: *Начертаніе Устава*, Предговор.

1830 године изишла је у Будиму књига *Крстоносцы или путешествіе у Палестину*. „По немецкомъ списао Павелъ Рожа Михаиловичъ. На крају те књиге налази се један интересантан „Благодарителный поговоръ“ у коме се, на известан поетски начин, говори о „Друштву Љубитеља Књижества Србског“. Из њега може да се види како су људи у то време са усхићењем гледали на поједине културне покрете у Српском Народу, и како су озбиљно и много ишчекивали од књижевних друштава. Цео тај интересантни поговор гласи: „Радујте се, Србљи, и нараштају српски, јер умилни глас преслатке надежде премудросћом

Други покушај за оснивање једног књиж
био је у Пешти 1833 године. Изгледа да је ин
покрета био Јосиф Миловук, који се у то време
тичарима због тога што су му одрицали да је
тице. Ово ново друштво требало је да се з
Друштво«.[1]) Оно је зачето на Ђурђев Дан 1
састанку на коме је, сем Миловука, било још до
људи и старијих трговаца. Од познатијих тадаш
су: Антоније Арнот, адвокат Јован Виловски, Ја
Лазаревић, адвокат и професор у Новом Саду,
хајловић, судија из В. Бечкерека, Ђорђе Мушицк
јановић и још неколицина.[2]) — »Књижевно Дру
је да има за циљ »писати и издавати она дјела,
књижеству чести и ползе принети могла.«[3]) Чл
делили би се на редовне, дописне и почасне. Од
нова имали су да се изаберу: председник, уредни
2 коректора и библиотекар За друштвени право
нов, Вуков правопис, »док се неби од целог Срп
одобрило.«[3]) — Миловук је позивао и Караџ
друштво и тражио је од њега савет: кога још
Како се чини, »Књижевно Друштво« треб
удружење Матичиних противника. »Матичари с
па оће да нас предваре —! особито ортографи
је Миловук Караџићу. — Али оснивачи нису били
Они су се прво обратили палатину Јосифу с мол
покровитељства друштва. Палатин им је одго
радо примити покровитељства, ако цар друшт
Али оснивачи нису хитали с молбом, и још
није био поднесен »рекурс.«[5]) 17 априла Милов

светог Престола Србљем проговара, и сјајна звезда Д
над Српским Оризонтом осијавајући, тамне Облаке
благодатне зраке своје на Српско Просвештеније нисп
и отлакшање с тим предвозвјешчава, што не само Срп
нам је довољни плод труда показала, и полезну Српс
жевну знатно разројила; проницава нам и у Темиш
друшство под именом Содружество Љубитеља Србског
све, као што реко, за отлакшање Списатељима, Изд

рацићу: »у нашем књижевном друштву се породила
Малте ако се не распрсти«.[1])

Најзад су се оснивачи сложили и написали и под
молбу. Цар Франц I обрати се митрополиту Стефан
мировићу за мишљење о томе друштву. Пошто се м
изјаснио против оснивања друштва, цар га није од
После смрти цара Франца чланови овог непотврђено
обрате се и цару Фердинанду I. Јуна 1835 из царев
рије одговорено им је: да је намера оснивача похвал
је цар ипак не може одобрити зато што они немају
материјалних средстава којима би радили на оствар
задатка.[2])

После овога код Срба у Аустро-Угарској изгле
било покушаја за оснивање књижевних и учених
Оснивати таква друштва било је уопште и тешко и
требало је имати материјалних средстава, затим љу
хтели и који би умели да раде. Сем тога, било је н
добити одобрење од власти, која је са сумњом и неп
гледала на такве покрете код Срба. 1834 год. била
њена Матица Српска и обустављено издавање *Лет*
1836, заузимањем Теодора Павловића, Матица је опет
и обновљена, и поново постаје културно, а нарочито
средиште Српскога Народа у Аустро-Угарској.

Тридесетих година Србија добива услове за ку
предовања. Хатишериф од 1830 године дао је Срб
повластица, и Србија постаје автономна кнежевина.
ако још рђаве, постају много боље но двадесетих годи
се оснивају у већем броју. Државна Штампарија 1831
рад и даје могућности за почетак и развијање срб
жевности. Из Угарске прелазе школовани људи и
раде на културном развитку Србије.

Између осталих угарских Срба дошао је у С
време (1830) и Димитрије Тирол, и постао је »восп

Али се Тирол није зауставио на томе. Он је покушао да у Београду створи учено друштво. Пошто је већ имао правила која је раније спремио за »Друштво Љубитеља Књижества Србског« у Темишвару, он је, по свој прилици, према њима, израдио »Начертаніє Устава єднога Ученога Друштва« и, у почетку 1833, предао штампарији да га штампа. Администратор штампарије Димитрије Исаиловић поднео је »Придворној Ценсури« та правила на одобрење. Ценсура је одговорила да, према кнежевом мишљењу, »учено друштво не може засад одобрити, због малог у отечеству нашем числа онакови особа, које би умним својим производима у помоћи му били, и намјереније његово у дјејство приводили[1]) — Тирол се 28 јануара обрати кнежевој канцеларији писмом, у коме је објаснио оснивање друштва и молио за допуштење да се »Начертаніє« може штампати У писму је молио Придворну Канцеларију да кнезу предложи оснивање ученог друштва, које ће бити под кнежевим покровитељством; затим, да се одобри њему »— или другом поузданом човеку —« да се постара за фонд тога друштва скупљањем прилога. Уверавао је да ће он добивене новце умножити »манипулирајући«, да ће се затим створити повољне прилике и да се неће осетити ни недостатак у радним снагама. Придворна Канцеларија је 13 марта одговорила да се све то што је Тирол предлагао одложи за доцније, а да се »Начертаніє« може штампати.[1]) Тирол је 1835 год. одиста штампао »Начертаніє«.

У томе нацрту задатак друштва био је овако изложен: (1) словенски језик, који се налази у црквеним књигама, не само сачувати у свој његовој чистоти, него га још чувати да се не меша с туђим речима или да се не квари с новим правилима; (2) обрађивати говорни српски језик и усавршавати га; бринути се за сталан правопис; израдити граматику и синтаксу српскога језика; саставити речник; »потом благовремено сходна правила за српско стихотворство и красноречије истраживати, и све помало учене предмете на језику истом издавати«; (3) »Ненарушимо веру, морал и дужност к правитељствујућем књазу хранећи, средства и помоћи к просвештенију и развијенију културе своје и Рода свога набављати«. — Сем тога задатка друштво би још имало: да даје награде бољим писцима, да издржава своје питомце, и да уопште помаже све оне којима затреба каква помоћ.

Али, као што се по овоме програму види, Тирол више није био у идејама Караџићевих реформама, као што је био у Темишвару, када је покушавао да оснује »Друштво Љубитеља Књижества Србског«. У Србији је наишао на друге прилике, на

[1]) Мита Петровић, *Финансије и Установе*, књ. I. стр. 837—839. Београд 1901.

потпуно непризнавање и одрицање рада Вука Караџића. Њи за Караџићем било је зато врло непробитачно, и Тирол је сасвим напустио нове реформе и старога пријатеља.

Овај први покушај за оснивање ученог друштва у Србији морао је пропасти. У то доба у Србији заиста није било људи који би могли да раде на његову задатку. Сем тога, да је таквих људи и било, кнез Милош јамачно не би допустио да се оснује удружење, у коме би се организовали школовани људи, које он није много марио. Зато је и овај покрет пропао као и они ранији.

Али, иако су остали само покушаји ови покрети, са својом нарочитом психологијом, показују добро схватања и идеје тога времена. Српски »списатељи« и »родољупци«, у добронамерним жељама »за ползу рода« и »за просвештеније народа«, уносили су у покрете за оснивање тих друштава схватања просветитеља из XVIII века. У своје програме, па и онда када су кретани ради личне користи, уписивали су начела Доситеја Обрадовића: културно дизање простога народа, напредак књижевности која има утилитаран смисао. Због тога ови покрети за оснивање књижевних и учених друштава имаће важно место у историји идеја у Српском Народу.

Од 1830 год. Србија се брзо и стално развија. Школе се у њој сваке године све више и више оснивају. Год. 1831 Димитрије Исаиловић, први организатор српске просвете, оснива »Вишу Школу«; 1835 та школа претворена је у Гимназију. Исте те године држава узима у своје руке основне школе и постављање учитеља. Год. 1836 оснива се Богословија. За све те школе били су потребни наставници. Државна администрација, и ако у ствари проста, исто тако се развила, и створила се потреба за способне чиновнике. Србија сама није могла да задовољи те потребе. Због тога је тридесетих година у Србију прешао велики број школованих угарских Срба, који су заузели готово све чиновничке положаје, нарочито више и важније. Њих је тридесетих и четрдесетих година било толико много у Србији, да је 1848 год. била читава народна буна против тих »немачкара и странаца« који сматају »отечественим синовима«.[1]) Али њима се мора признати да су били први организатори српске просвете и оснивачи српске књижевности.

До 1838 год. кнез Милош је владао неограничено у Србији. Чиновници су били његове слуге, без сталне плате и без пензије; они су могли да буду отпуштени из државне службе без икаквих разлога и да добију двадесет и пет батина када то само кнез хоће [2]) Због тога у Србију долазе већином људи без

[1]) Слободан Јовановић, *Политичке и правне* 127—128.

[2]) *Политичке и правне расправе*, књ. I, стр. 123.

гласа, сумњива школовања, примамљени ре
платама. Готово сви бољи људи који су долази
Јован Стејић) морали су да иду из земље, зб
воље и због испада његове безобзирне у прос

Устав од 1838 год. у многоме је по
чиновници добивају и сталну плату и право
им се извесне гарантије, укида се телесна каз
добивају још и неке повластице. Ограничен доне
више није могао да има многе варварске про
Зато од тога доба у Србију долазе људи већ
вредности.

Уставом од 1838 Србија је добила и
Први »Попечитељ Просвештенија« био је Стеф
Тенка, а Димитрије Исаиловић био му је по
попечитељства«. — Један од првих послова у
печитељства Просвештенија било је подиза
Гимназије на ступањ »Лицеума« — Али, ка
било људи који би могли да предају у Лицеу
име Попечитељства, позове за професоре неколик
из Аустро-Угарске. И ако је обећавана пла
била прилично велика — по 600 талира на го
позваних није дошао. Требало је да прође мал
забораве године кнежевог апсолутног владањ
Лицеум 1838 године отпочео рад у Крагујевцу,
два чиновника Попечитељства, Атанасије Тео
Радовановић, да предају у њему.

Тек када је 1839 кнез Милош отишао и
у њу да долазе многи школовани Срби из Уга
за неколико познатијих људи: Атанасије Никол
Николић (1840), Антоније Арнот (1841), Јован С
Они постају професори у Лицеуму и крећу
рад.

II

*Рад лицејских професора. Њихове тешкоће при пр
ђене научне терминологије. — Предлог Јована Ст. П
Николића за оснивање једног ученог друштва. — Устав*

те предмете учили на страним језицима, на немачк
ђарском, највећа тешкоћа за њих била је у томе што
језику није било довољно речи, потребних за њихова
»Ми смо имали да предајемо науке на српском јези
сами да стварамо техничне речи«, жалио се једа
својој автобиографији.[1]) — Само, и иначе непракти
незгодно, то стварање техничких речи и потребних
су поједини професори чинили за своја предаван
својих великих незгода у томе, што су професори сва
одвојено од других, стварали такве речи и изразе
»у једном истом разреду учио је ученик од једног
да се praescriptio зове *застарелост*, а од другога
превременост; код једнога слушао је о праву *кри*
другог *казнителном*, код трећег *казнословном*, а к
о праву *криминалном*«.[2])

Два наставника, који су нарочито осећали ове
Ст. Поповић и Атанасије Николић, чешће су се са
разговарају о тим незгодама и да траже начина как
могну у невољи. У тим њиховим разговорима је почет
Српске Словесности. На таквим састанцима, »о ово
често размишљавајући, дођемо на те мисли, пиш
Николић у својој *Аутобиографији*, да би од преке
да се сви професори састају, па и други способни да с
скуп, и у овоме општим согласијем сачињава техничк
Све што се сачини да се у новинама обзнани, как
који нису у друштву, створене речи критиковати и с
о њима дати могли«.

Ј. Ст. Поповић и А. Николић, због овога, саст
и разговарали се и с главним личностима у Поп
Просвештенија.[3]) — Све то било је при крају 1840 и
1841 год. У пролеће 1841 настали су у земљи нере
Правитељство је премештено из Крагујевца у Бе
тога ове намере о оснивању ученог друштва нису
остваре све док је Лицеум био у Крагујевцу.

25 јуна 1841 год. и Лицеум је премештен у

28 септембра све те нацрте послали су Попечитељству Просвештенија, с молбом, у којој су изложили своје побуде и потребе за такво удружење. Молбу је написао Ј. Ст. Поповић, испод њега се потписао А. Николић, а поред њихових потписа Димитрије Исаиловић, који је тада био »виши надзиратеј школа«, ставио је: »умјесствост и ползу овога пројекта савршено увиђавам.«[1])

У овој молби предлагачи су истакли све незгоде које имају од тога што је српски језик »неизрађен и необделан за тако високе предмете« које они предају у Лицеуму. »Професори, тврде они гу даље, усиљавају се по могућству своме речи за своје предмете ковати; но не будући у стању себе к општности узвисити, сваки особитим путем спјеши. Сваки је на овај начин себи остављен, своје хвали, туђе не прима; а из свега овог ништа друго не произлази, него зидање вавилонског торања, гди сви раде, но један другог не разуме«. По њихову мишљењу, та неједнакост и растројство у језику стварају разне неприлике, буне младеж у школи и сметају напретку наука.

Зато предлагачи дају своје мишљење о решењу овог важног питања о језику. Они тврде да за то решење није довољна само сагласност професора, који би саставили један речник. »Језик наш није приватно само школа и професора благо, него народно и опште сокровиште, гди се ништа мењати, ништа придодавати не сме без участвија и содјејствија целог рода и народа. Свију учени мужева дакле они [професори] помоћи и дружевног спомоштествовања у преважном овом претпријатију потребују, које се у прочем тек тако и посредовати, и најлепшим успехом украсити може, ако се по примеру други просвештени држава и у овом књажеству једно друштво учени људи заведе које ће се о образовању језика и напретку советовати и договарати«. — Предлагачи, даље, у својој молби, много полажу у рад једнога таквог друштва, и верују да ће оно бити од огромне користи за цео српски род, и то зато »што ће језик наш со тим општи карактер добити; што ће се за сада разстројена и неједнака израженија осамосталити, и што ће на последак и само књижество као и канцеларски штил сасвим други изглед добити.«[1])

Пошто су изнели све разлоге у прилог оснивања ученог друштва, они су предложили да се друштво назове »Српска Академија Наука«, и у истој молби тражили су од Попечитељства да се оно заузме код кнеза да одобри њихове нацрте устава, устројенија и печата, и да се приступи оснивању друштва. — Чим је Попечитељство примило овај предлог, оно га је одмах 30 септембра, заједно са нацртима, послало Совету, са

[1]) Државна Архива: *Министарство Просвете*, 1841, фасцикула V, № 110.

својим мишљењем »да је необходимо нуждно заведеније ово за усовершенствованије филологије српске, и совершеније израђивање школски предмета на српском језику, установити«, и због тога »званично исти [Совет] умољава, да он суштествованије преважног и преполезног заведенија овог одобрити изволи«.[1])

10 октобра Совет је одобрио нацрте и поднео је кнезу своје мишљење: да је једно овакво друштво и потребно и корисно и да га треба одобрити. Само, Совет је нашао да предложени назив »Српска Академија Наука« није довољно скроман за друштво које још није ништа учинило. Зато је предложио да се назова простије и скромније »Друштво Србске Словесности«, док се не покажу добри и корисни плодови његова труда. Кнез је примио ово Советско мишљење и, 14 октобра, послао га Попечитељству Просвештенија питајући га, има ли што против новога назива. Попечитељство је 20 октобра известило кнеза да нема ништа против мишљења Совета и молило га је да одобри »заведеније«. И 7 новембра кнез је потписао указ о уставу Друштва Српске Словесности.

Одобрени устав имао је 18 тачака. Из нацрта који су израдили Ј. Ст. Поповић и А. Николић избачена је само једна тачка, и то она у којој се говори да друштво стоји под кнежевим покровитељством.

По томе уставу, циљ Друштва Српске Словесности »састоји се у распространавању наука на српском језику, а поглавито у образовању и усовершенствовању језика српско народног« 1). Друштво има: председника (»председатеља«), који је увек Попечитељ Просвештенија, потпредседника, секретара; затим редовне, кореспондентне и почасне чланове. Сви они могу бити ма које вере и народности. За редовне и кореспондентне чланове они, који су »к достижению предопредељене важне цељи делом у помоћ притећи вредни«. А за почасне чланове бирају се она лица, која су друштву »или важним советом или пожертвованьем притекла, или се у сматрању народности наше отликовала« (2, 5, 6). Прве редовне чланове, на предлог Попечитељства Просвештенија, именује кнез указом, а ови затим сами бирају остале чланове (3). Сва »спомагателна средства«, потребна друштву за извршење задатка, дужан је да набави Попечитељ Просвештенија (8). Друштву се ставља на расположење додатак *Новина Српских* (9). Сва Попечитељства имају дужности да потпомажу друштво (10). Друштвена преписка се разноси бесплатно (12). Све књиге које изради друштво штампају се у његову корист, и приходи од тога, заједно с добровољним прилозима које оно добије са разних страна, »имају се особено од касахранитеља школске фундације руководити« (14). Друштво добива место за своје седнице и потребан

[1]) Државна Архива: *Министарство Просвете*, 1841, V, № 110.

персонал за канцеларију, архиву и библиотеку; секретару се одређује плата од 100 талира на годину (15). Друштво се не сме бавити никаквим политичким питањима (16). Оно има права да само мења своја »устројенија« (17).[1])

По »устројенију« друштво има да држи »редовна, главна, ванредна и торжествена заседанија«. Редовна се држе сваке недеље по један пут; главна свака 3 месеца; ванредна само онда кад има извесних предмета који не могу да се одлажу; торжествена сваке године по један пут, и то на дан светога Михаила (8 новембра), у почаст кнезу Михаилу. У »устројенију« су, даље, прописана права и дужности председнику, подпредседнику, секретару и свима члановима. Ту је још прописан и друштвени печат. Опис печата је врло интересантан, и лепо показује велике намере и велику веру првих чланова Друштва Српске Словесности. Тај печат треба да представља »необрађено поље, из кога се подиже споменик, на ком се види грб Србије, који с леве стране тек изходеће сунце озарава. Невозделано поље значи невозделано поље српског књижества: но художествене руке и образовани умови подижу споменик наукама у Србији, крчећи оно удо поље, и њиова намјеренија благодатни зраци сунца, то јест просвештенија, већ осветљавају«.[2])

У 1841 год. није се више ништа радило на томе да се Друштво Српске Словесности установи и отпочне свој тако очекивани корисни рад. То је било, по свој прилици, због тога што политичке прилике нису биле довољно срећене. — У почетку 1842 Попечитељство Просвештенија узело је да сврши неке ситније послове за друштво: дало је у штампу устав и устројеније друштва и поручило је у Бечу друштвени печат, према нацрту који је израдио А. Николић. Око тог печата Попечитељство је имало велику преписку с Николом Германи, »правительственим банкером« из Беча, коме је послат нацрт печата да га дâ на израду. 9 априла стигла су два печата, али један од њих био је погрешно израђен, те су га морали враћати натраг у Беч на преправку.[3]) — Устав и устројеније штампани су у 1000 примерака.

Оснивање овог друштва морало је прилично да узбуди онај повелики број чиновника, који су се тада налазили у Београду. Ствар је њима морала изгледати озбиљна: Попечитељство Просвештенија узело је ново друштво у своју заштиту, а кнез га је одобрио. И ондашње чиновнике, од којих су се неки већ помало бавили књижевношћу, морало је занимати то: које ће од њих Попечитељство предложити кнезу за прве редовне чла-

---

[1]) *Новине Сербске* за 1842, стр. 185—186. — [2]) На и. м. стр. 186.

[3]) Државна Архива: *Министарство Просвете*, 1842, фасцикула IV, № 148.

нове. — Јован Гавриловић писао је из Београда Вуку Караџићу и молио га да пита Копитара, да ли ће се овај примити за члана Друштва Српске Словесности, јер, тврдио је, он и Стефан Радичевић препирали су се око тога.[1]) Радичевић је у то време био Попечитељ Просвештенија и чини се да је Гавриловић по његову налогу ово питао Караџића, иако је тврдио да то чини само из простог љубопитства. — Изгледа да је било говора и о томе да се и Караџић наименује за редовног члана, јер Гавриловић у истоме писму пише: »Да ви овога друштва члан бити морате, ако вас кнез наименује, ви, као Србин, то се разумева«.

Тек 19 маја Попечитељство је решило да предложи кнезу прве редовне чланове. То су били: Димитрије Исаиловић, »врховни надзиратељ школа«; Стефан Марковић, »член Совета, подполковник и каваљер«; Јован Стејић, главни секретар Совета; Димитрије П. Тирол, »дјествителни член одесскога Обштества Историје и Древности«;[2]) Сима Милутиновић, »србски списатељ и стихотворац«; Јован Ст. Поповић, професор природнога права; Атанасије Николић, професор математике, и Исидор Стојановић, професор историје у Лицеуму.

Кнез је примио све ове предложене чланове. 27 маја у *Новинама Српским* изишао је указ о њихову наименовању. Уз тај указ изишло је и објашњење Попечитељства Просвештенија, у коме говори зашто је оно предложило кнезу установљење овога друштва. Ту су изнети сви они разлози које су некада дали и предлагачи Ј. Ст. Поповић и А. Николић.

Занимљиво и значајно је, да ниједан од првих редовних чланова Друштва Српске Словесности није родом из Србије; Сима Милутиновић је родом из Сарајева, а сви остали из Угарске.

III

Прва ванредна седница Друштва Српске Словесности. — Оставка Симе Милутиновића. — Торжествена Скупштина од 8 јуна 1842. — Одзиви српске штампе. — Рад друштва у 1842 години: избор нових чланова; друштвена ортографија; рад на питањима о језику; покушај за оснивање Народне Библиотеке. — Престанак друштва.

Пошто су наименовани редовни чланови, у Попечитељству Просвештенија је израђен програм за свечано отварање Друштва Српске Словесности. Тај програм је врло занимљив и очито показује извесне појмове »отмених« кругова тадашњега Београда, у коме се бирократија већ прилично развила. Програм се састојао из 13 тачака, у којима су предвиђене све појединости за свечаност:

[1]) *Вукова Преписка*, књ. III, стр. 148.

[2]) Тирол је постао члан тога одеског друштва када је од 1838 до 1840 год. био у Одеси са сином Јефрема Обреновића.

(1) Пре отварања друштва чланови, по реду којим су у указу наименовани, има да се представе кнезу. (2) На неколико дана пре »торжествене« скупштине да се држи једна седница, на којој ће се: изабрати секретар, договорити о свечаном отварању друштва, и са које ће се писмено позвати кнез да у одређени дан отвори друштво и да се прими покровитељства. (3) Да се у новинама унапред објави дан свечаног отварања и да се нарочито обзнани да је приступ свакоме слободан. (4) »Отмена лица« да се на два дана пре свечаности позову штампаним позивима, и њима да се »по числу издани билета [позива] столице у сали заседанија спроћу очеља приправе, а остали незвани гости стоје гди који место добије«. (5) Чланови на свечаној скупштини дочекују кнеза и остале госте. (6) На средини собе у којој ће бити свечаност да се постави сто »при коме ће членови поред столица стајати, и који ће тек онда, кад књаз седне, сести. Од овога астала у зачељу мало удаљен на узвишеном амвону намештен ће бити други мали асталчић са пристојном столицом за књаза«. Председник са још два члана има да дочека кнеза и да га доведе до места, за њега одређеног. (7) Пошто се сви скупе и понамештају, председник треба да поздрави кнеза, молећи га да се прими за покровитеља друштва. У своме говору треба укратко да означи »символ« друштва. (8) На овај поздрав кнез одговара и предаје председнику устав друштва и дипломе чланова, изјављујући своја очекивања од овога друштва. (9) Затим секретар чита устав. (10) После овога председник захваљује кнезу, обраћа се члановима с надом да ће испунити жеље кнежеве и очекивања целога рода; од своје стране даје завештање да ће радити на друштвеном напретку и да ће поштовати друштвени устав. (11) После председника један од чланова има да говори о задатцима Друштва Српске Словесности. (12) И по свршетку овога говора свршава се »торжество«; позваним гостима раздаје се штампани устав. А најзад, пошто испрате кнеза, чланови се враћају натраг и предлажу се кандидати за нове друштвене чланове, који треба да се изаберу сутра дан »балотирањем«. »Зато (13) одма ваља кругле и сандучић у Земуну наручити« [за тајно гласање].[1])

Друштво Српске Словесности отпочело је свој рад по овоме програму. Први састанак првих чланова био је 31 маја 1842. То је било »ванредно заседаније«. На њему су учествовали сви постављени чланови, сем Симе Милутиновића. Председавао је и Стефан Радичевић, који је, по друштвеном уставу, као Попечитељ Просвештенија, био и председник Друштва Српске Словесности. — По његову предлогу, за потпредседника је изабран Димитрије Исаиловић, за секретара Атанасије Николић

[1]) Државна Архива: *Министарство Просвете*, 1842, III, 148.

и за »казначеја« Димитрије Тирол, иако ово звање није било предвиђено у друштвеном уставу. — Осим овога, на овој седници је још решено да свечана (»торжествена«) скупштина буде 8 јуна, и да на њој кнез, пошто се раније писмено замоли за то, прими друштво »у своје благоутробно поткриље«; а сем кнеза да се на скупштину позову: сви попечитељи са начелницима попечитељства и секретарима, чланови Совета и Апелације, »Начелник Гарнизоног Воинста« са »баталијоним командиром«, управитељ Београда, чланови Варошког Суда, професори Лицеума и Богословије, Директор Гимназије и Директори Нормалних Школа, сви страни конзули у Београду и »генерали« из Земуна.[1])

Одмах сутра дан после ове прве седнице, 1 јуна, Сима Милутиновић је послао кнезу молбу да га разреши од чланства Друштва Српске Словесности. По свој прилици, он је то учинио као противник кнеза Михаила и као истакнути пријатељ »уставобранитеља«. У писму у коме је молио за разрешење од чланства захвалио је кнезу »са свега срца и душе« на избору, о коме је дознао из званичних новина. Затим је давао врло недовољне разлоге за своје иступање. Извињавао се слабим здрављем, које му не допушта да се довољно посвети раду који захтева чланство у једном таком друштву. У том карактеристичном писму писао је: » . . Смилујте се, дакле, сожалити ме, и уштедити ме од преизлишњега за ме страданија и мученија, барем за то једино, што сам ја до данас Отечеству, и Народу нашему, како у осталима струкама, тако и у тој драговољно, и свесрдно без препоруке, и без друштва услуживао, кадгод и коликогод боље и више могао, не претполажући себи никакву другу ни циљ ни ползу окром свеопште, пак и од сад, ако ми Бог да здравље, и стање, те узмогу још по нешто у књижевности нашој посебно произвести, будите Ваша Свјетлост, како и сав род Српски, увјерени о мени, да нећу ја то ни пренебрећи, ни пропустити.«[2])

8 јуна, у понедељак, на први дан Духова, држана је »торжествена скупштина« Друштва Српске Словесности.

У Београду у то време је било већ прилично културнога живота. Неколико година релативно мирног живота учиниле су доста за развитак вароши у сваком погледу. Зграде су се постепено дизале, школе су радиле, стварали се чиновнички положаји, потребни једној државној организацији, и културни живот

---

[1]) *Прошоколи Друштва Срп. Слов.*, у Срп. Кр. Академији Наука.

[2]) Симеон Милутиновић или Чубро Чојковић Черногорац: *Писмо или просба бившемъ Князу Србскомъ Михаилу, коіомъ самъ се подписаный извадио из дружства Србске Словесности. — Додатакъ къ Србскимъ Новинама* за 1842, стр. 203. — Државна Архива: протоколи Попечитељства Просвештенија за 1842, № 974.

*

развијао се стално и врло брзо. Београд је
друкче но само 25 или 30 година пре тога, ка
украса вароши био и ред колаца са набијен
људским главама. — У 1842 год. Београд је в
разне врсте. А. Николић, с чиновницима разн
канцеларија, а уз припомоћ Ј. Ст. Поповића, с
ришне представе, и с великим успехом даје св
сваке недеље разне комаде, на које готово увек
света, да нема за све места у згради у којој се
Из Загреба гостује позоришна дружина.[1]) »Кап
зингер са својом »бандом« даје концерте уз су
лико дилетаната.[2]) Приређују се и балови. У
проповеди за оснивање школа.[3]) — За неколико
живота напредак је изгледао тако велики, да ј
ловић писао Вуку Караџићу: »да устану сада
рођак Амица, Радомировић и Прота Жујовић,
да л' су у Србији или у туђој какој земљи«.[4])

Свечано отварање Друштва Српске Словес
»општинско-школском зданију«. — Пре свечано
корпоративно су отишли у цркву на литургију. П
су у »зданије« да дочекују »љубитеље народног
Дошли су сви позвати гости; између остал
генералмајор Хауер, генерал Унгерхофер, граф
и граф Менгерсек. Био је и Јован Хаџић. —
велик број гостију, чланови су отишли до
кнеза. Затим су се вратили натраг, дочекали кн
ницама и допратили га до његова места.

Свечаност се одржала по утврђеном прогр
устао председник друштва, Стефан Радичевић,
кнеза, захваљујући му што је одобрио и потвр
молећи га да прими друштво под своје покров
је дао изјаву да ће поштовати друштвени ус
стојавати да га и чланови поштују.[5]) Кнез је
да прима понуђено покровитељство, и изрази
чланови да »с Божијом помоћу теготе и препо
вершенствовању народног језика нашег и с
обштег изображенија напредовану на путу ст

После ове беседе кнез је дао председнику друштв
и дипломе за чланове које су стајале пред њим на с
кретар А. Николић, прочитао је устав и »устројеније«
је опет узео реч председник, Стефан Радичевић. О
захвалио кнезу за примљено покровитељство и обећао
Друштво Српске Словесности показати достојно њег
рења. Говорио је, даље, о друштвеном задатку, који
и замршен«, јер му је »поље које му крчити и обдела
стоји, запуштено, и непотребним плевчинама обрасло
њено. Но у исто време увиђа оно и зна, да истин
постојанство и неуморни труд све надвлађује, брда у
претвара, глибовите баре и пустиње у плодородна
обраћа, и доста пута оно производи, што се у почетк
тешко, но по готову немогућно видило«. Сем тога
још о добрим приликама у Србији и о времену у ком
престали ратови а настали радови на наукама и на
просвете.[1])

Најзад је говорио и А. Николић, добар чиновник
глумац, који је целога свога живота служио владаоца
да прави позе. Он је говорио о наукама и уметности
причињавају међу људма, као што то из свакидашње
видимо, да се поједини људи, па и целе државе и н
бедног стања свог, из пра и пепела до највишег до
подижу«.

Али за науке и уметности потребно је, пре свег
шити језик. Николић је, затим, истакао све лепе осо
ског језика, жалећи само што је његова »првобитна он
исчезла« Зато је, по његову мишљењу, и основано
Српске Словесности, »које ће не само са свима у Л
нашој познатим расејаним Србљима, него и са друго
ском браћом нашом, који се филологијом баве, у н
договору бити, и тако општим трудом и милом слог
тежити, куд га лепа цељ позива«. Затим је у пâтосу
»Шта теготе! Нема теготе онде где се истинито у
опште благо дела; презире родољубац ове препоне

Народне Новине Теодора Павловића прештампавале су извештаје о друштвеном раду који су излазили у *Новинама Српским. Серски Летопис,* најважније књижевно гласило тога доба, донео је само кратак извештај о отварању друштва, додајући да »сви пријатељи изображенија племена људског из свег сердца желити морају, да течније овако ознамењеног почетка до сходног благослова дође«.[1]) О доцнијим догађајима и доцнијем раду у Друштву Српске Словесности у *Летопису* никада није било речи, иако је Матица имала извесних веза са друштвом. — *Пештанско-Будимски Скорошеча* штампао је одломак из једног приватног писма, у коме се укратко говори о друштвеноме раду. Писмо, писано у Београду, завршује се речима: »Ми тек јуче дигосмо врат испод тешког муслиманског јарма, па какве смо већ кораке к народној изображености учинили«.[2])

11 јуна Друштво Српске Словесности држало је своју прву главну седницу, на којој је изабрано још 8 редовних, 20 кореспондентних и 11 почасних чланова.

За редовне чланове су изабрани: Владислав Стојадиновић, »столоначалник при Попечитељству Просвештенија«; Гаврило Поповић, протосинђел; Јован Рајић, секретар Попечитељства Правосудија; Константин Богдановић, секретар Совета; Константин Бранковић, професор философије на Лицеуму; Петар Радовановић, секретар Попечитељства Просвештенија; Сергије Николић, секретар београдског епископа, и Д-р Ђорђе Мушицки, професор физике на Лицеуму.

За кореспондентне чланове: Адам Драгосављевић, нотарош у Шиду; Алојз Брлић, сенатор у Броду; Вукашин Радишић, секретар у Цариграду; Вук Стефановић Караџић; Вјекослав Бабукић, адвокат и тајник Илирске Читаонице у Загребу; Димитрије Милаковић, секретар црногорског владике; Јан Колар; Јован Павловић, шабачки прота; Д-р Јован Хаџић; Јован Чапловић, директор добара графа Шенборна у Бечу; Д-р Карло Руми, професор права у Острогону; Д-р Људевит Гај, уредник *Илирских Новина* у Загребу; Никола Ивановић Надеждин, »колешски саветник« из Одесе; Павле Јосиф Шафарик; Павле Стаматовић, парох у Сегедину; Д-р Платон Алексијевић Симоновић, »статски советник и каваљер« у Одеси; Д-р Тодор Петрановић; Јернеј Копитар; Ђорђе Пантелин (из Земуна) и Ђорђе Николајевић, прота у Дубровнику.

За почасне чланове: Јеврем Обреновић; митрополит београдски Петар Јовановић; владика црногорски Петар Петровић Његош; владика Платон Атанацковић; граф Петар Пејачевић; граф Јанко Драшковић од Тракошћана, из Загреба; Сава Теке-

[1]) *Летопис*, књ. 58 (за 1842), стр. 148—149.
[2]) *Пештанско-Будимски Скорошеча* за 1842, стр. 7.

лија; Ђорђе Протић, попечитељ иностраних дела; Милета Радојковић, саветник; Стефан Стојановић, саветник, и Лазар Арсенијевић-Баталака, председник смедеревског суда.[1])

Главна седница је продужена 14 јуна. Тога дана на њој је требало да се одлучи о томе: како ће и на који начин Друштво Српске Словесности да ради на своме задатку, и чиме ће се бавити на својим редовним седницама. Најважније питање је било: привођење у дело раније формулисаног задатка, који је израђен према неопходним потребама наставника у Лицеуму. Према томе задатку: требало је радити на усавршавању народнога језика и на напретку наука. — Пошто су чланови пошли од тога да на наукама не могу радити док не дотерају и усаврше језик, они су, разуме се, одлучили да се баве питањима о језику. Најпре су решили да задовоље прву потребу: да ураде, у колико је то могуће, да се учврсти један правопис, како би се једанпут стало на пут великим препиркама и незгодама које су се због њих стварале. Према томе, на овој главној седници одлучено је да се чланови на редовним седницама »са испитивањем својстава језика нашег, како у грамматикалном, тако и у лексикалном смислу занимају и материјал за Грамматику Српску да скупљају«, па о свему томе да поднесу извештај идућој главној седници (после 3 месеца), »како би се после по томе по својству језика нашег и прикладна ортографија определити могла. А међутим друштво ово задржава већ употребљену ортографију, која се на славенској оснива, и на овој ће сва своја дела отправљати«. Али члановима је ипак остављена слобода да при дописивању с друштвом »из особити, њима познати, причина (и то у маленкостима) од правила наше ортографије нешто мало и одступити могу«. (*Протоколи* Д. С. С., главна седница од 14 јуна 1842)

Ова одлука о ортографији била је од врло велике важности у то време. Тада су препирке око правописа биле у свој сврзи, и било је важно питање о томе: којој ће страни приступити једино учено друштво у Србији. Својом одлуком на првој седници, Друштво Српске Словесности стало је у опозицију према правописним реформама Вука Караџића. Међу првим друштеним члановима није било ниједног присталице нових реформама. Готово сви чланови били су државни чиновници у држави у којој нови правопис није био признат, него чак и законом забрањен, и требало је имати доста храбрости и борити се за њега. У осталом, сви први чланови су заиста били противници нових реформама и с уверењем су бранили стари правопис.

У томе смислу Друштво Српске Словесности отпочело је свој рад. Одмах на првој редовној седници Јован Стејић је

[1]) *Новине Србске* за 1842, стр. 194–195.

предложио да се израде правила те ортографије коју је друштво примило као своју. И на седници од 4 јула, за коју је остављено да се реши то питање, одлучено је да се прво одреди азбука и да се ограничи број писмена. Тако је, већином гласова, одређена азбука, у којој је било 35 писмена: *а, б, в, г, д, е, ж, з, и, і, к, л, м, н, о, п, р, с, т, у, ф, х, ц, ч, ш, ъ, ы, ь, ѣ, є, ю, я, ѣ, ѣ, ѵ.* Димитрије Исаиловић примио је на себе да изради правила ортографије. (*Протоколи* Д. С. С.)

Седнице су затим држане сваке недеље по једанпут, и у 1842 год. одржано их је свега осам. На тим седницама читани су радови појединих друштвених чланова. Ђорђе Мушицки је читао свој предлог о српском књижевном језику, тражећи да се књижевни језик оснива на народном, а да се недостатци народног језика попуњују само из старог словенског, и то дајући позајмљеним речима »крој и образовање« према народном језику. Решење по овоме предлогу остављено је за главну седницу. (*Протоколи*). — Вукашин Радишић послао је друштву »Филологичный погледъ«, који је штампан у *Додатку к Новинама Србским*«,[1]) а неки Беркић, капетан, послао је »Примѣчаніе у смотренію поправленія Азбуке Србске«. — Атанасије Николић је израдио »Техническій Рѣчникъ за Математическу, Хидраулическу и Архитектоническу струку«, и »Примѣчанія противу првога склоненія, као што се оно у Гимназіяма предає«. Јован Стејић је прочитао један мали део свог »Немачко-Србскогъ Рѣчника«. (*Протоколи*).

То је био сав рад Друштва Српске Словесности у 1842 год. на »усовершенствовању« народнога језика. — То је било доба када су расправљања о језику и правопису била у највећем јеку; када су се сви књижевни радници делили на Вуковце и на Вукове противнике. Питањима о језику и правопису бавили су се готово сви који су тада писали: протосинђели и капетани, професори математике и професори природнога права. Сви су они мислили да су позвани да они решавају та питања, нарочито о правопису. Због тога су се стварале велике полемике. Друштво Српске Словесности основано је с том намером да оно реши сва спорна питања. Оснивачи друштва су поставили себи као први и главни задатак: да раде на усавршавању језика. Они су покушали, на првим својим седницама, да пропишу правопис. По свој прилици, они су мислили да ће одлуке једног научног друштва моћи окончати, или бар свести на много мању меру, борбе око правописа. Међутим, први чланови Друштва Српске Словесности нису имали довољне филологијске и лингвистичке спреме, затим им није било јасно шта треба да раде. Када су имали да приводе у дело постављени програм, увидели су да нису способни за решење тих питања. Зато су их остав-

[1]) *Додатакъ къ Новинама Србскимъ* за 1842, стр. 123—124, 127—130.

љали за главну седницу: и питање о правопису, и питање о књижевном језику. Главна седница, међутим, није ни држана и први покушаји Друштва остали су без икаквог утицаја

Осим ових питања о језику и правопису, у Друштву се кренуло и питање о оснивању Народне Библиотеке. На седници од 11 јуна поднео је А. Николић предлог о томе. То је учинио због тога, да не би и друштво и Попечитељство Просвештенија свако за себе подилало нарочиту библиотеку, и на тај начин се удвајали трошкови. По његову предлогу требало је: (1) да се Попечитељству од стране Друштва предложи оснивање Народне Библиотеке, која ће бити под надзором Друштва Српске Словесности; (2) да се са том библиотеком сједини библиотека која се налази у Попечитељству Просвештенија; (3) да се постави библиотекар; (4) да се за библиотеку подигне нарочита зграда; (5) да се позову »љубитељи народног образовања« да дају прилоге у новцу и у књигама, и (6) да државна штампарија од сваког штампаног дела уступи библиотеци по два примерка. — Поводом овога предлога је одлучено да се ради на његову остварењу, и дато је Петру Радовановићу да изради пројекат о оснивању, који ће се поднети на решење главној седници. (*Протоколи*, седница од 11 јуна 1845).

Али и ово питање, као и сва ранија, остало је несвршено; главна седница, која је требала да се одржи у септембру и на којој је требало донети многе одлуке које чланови нису смели да реше сами на редовним седницама, није ни одржана. На тој главној седници имали би да присуствују сви, не само редовни, чланови; због тога су ови мислили да се све важније ствари сврше на тој седници, јер нису смели они сами да приме одговорности. Али друштво је било приморано да свој рад заврши седницом од 14 августа. У земљи су биле настале побуне. Тома Вучић Перишић, после неколико победа над кнежевом војском, стигао је 26 августа с побуњеницима у Београд, и кнез Михаило је морао да бежи из Србије. У земљи су настале несрећене и нередовне прилике, и Друштво Српске Словесности морало је да обустави свој кратки рад, да га тачно после две године поново продужи.

IV

Поново оснивање Друштва Српске Словесности. — Рад друштва од августа 1844 до маја 1845 године: рад на Називословном Речнику; прегледање неколиких школских уџбеника. — Главно Заседање од 20, 21 и 27 маја 1844 год.

Од августа 1842 до августа 1844 године Друштво Српске Словесности није радило. За то време неки његови редовни чланови су отишли из Београда (С. Радичевић, Д. Тирол, К. Богдановић). Династија Карађорђевића, међутим, утврдила се у

Србији, прилике су се постепено средиле, и поново је покренуто питање о Друштву Српске Словесности.

10 јула 1844 год. из Попечитељства Просвештенија, које је сада узело иницијативу за обнављање друштва, кнезу Александру је послата молба за поновно отварање друштва. Молбу је написао Ј. Ст. Поповић,[1]) који је у ствари и кренуо мисао о обнављању и ангажовао за то Попечитељство. У тој молби је изјављено да је друштво врло потребно, јер је »исто заведеније не само за наша училишта, него воопште за књижество српско од превелике користи и потребе«. Затим је још тражено од кнеза да потврди за чланове друштва све раније чланове, осим оних који су отишли из Београда. — Кнез је на ову молбу Попечитељства одговорио 18 јула да прима предлог и препоручио му »да нареди, како ће речено Друштво Српске Словесности повјерена му дјела своја уредно отправљати«.[1]) — Преко званичних новина позвани су 25 јула сви чланови на »главно заседаније«, које је одређено за 1 август.

Тој седници од 1 августа, која је продужена и 7 августа, председавао је Паун Јанковић, Попечитељ Просвештенија. На њој су изабрани нови редовни чланови: Лаза Зубан, Павле А. Поповић, Василије Лазић, Игњат Станимировић и Симеун Прица. За кореспондентне чланове изабрани су: епископ Евгеније Јовановић, Теодор Павловић, Јован Суботић, Јован Пачић, Константин Пејичић, Никола Бојевић и Љ. Штур. — За секретара је изабран Јован Стејић на место А. Николића, који је дао оставку.

На овој седници донесен је и програм друштвеног рада. Устав друштва остао је исти; по њему је требало радити на усавршавању језика. Али чланови су сада имали извесног искуства о тежини таквога предузећа, после онога кратког и бесплодног рада у 1842 год. Сада су гледали да што практичније раде на постављеном задатку. Главну улогу у друштву, у овоме периоду, имао је Ј. Ст. Поповић, иницијатор и обновитељ друштва. Он се сада вратио на ону првобитну потребу, због које је и основано Друштво Српске Словесности, и донесена је одлука да се »о терминологији српској највише и пре свега, тим више ради, што је најнагонителнија потреба, како за више отечествене школе, тако и за књижевни језик, имати једанпут и установити речи, које су терминологическе и техническе и који још у српском језику нема или су још слабо познате и без ауктoритета будући, обште и неуважене и непримљене«. (*Протоколи*, седн. од 1 авг.) — Тако су, дакле, чланови узели да најпрактичније реше питање о српском књижевном језику: да

---

[1]) Државна Архива: *Попечитељство Просвештенија*, 1844, фасцикула IV, № 94. Концепат писан руком Ј. Ст. Поповића.

просто, на неки начин, нађу речи којих нема у народноме језику. Осим овога посла, члановима је остављено да раде и друге »језикословне« предмете и да их подносе друштву.

Друштво је отпочело рад редовном седницом од 14 августа. Седнице су држане сваке недеље по једанпут, и то понедељником после 5 часова после подне. — Главна питања су била у начелу решена: за правопис је узет стари правопис, а за књижевни језик народни језик, који има да се допуни новим речима, којих нема у народном језику. И на овим седницама чланови су предузели, у смислу свога програма, да израде потребну научну терминологију. — Они су те радили на овај начин: узели су латински и немачки речник, и према њима, азбучним редом, просто су посрбљивали све оне речи којих није било у српском језику, или за које они нису знали да их има. Они су тај посао радили врло озбиљно и врло ревносно; готово сваке недеље држали су и по једну ванредну седницу. — Ново сковане речи су изгледале овако: *agent* је постао *исправник; acclamatio — приклик; allegoria — иноказ; aphorismi — самоставци*; *archeologia — древностница* и тд. Око сваке овакве речи настајала је дебата и новосковане речи примане су већином гласова. (*Протоколи*). — То је био, како су га чланови назвали, рад на *Називословном Речнику.*

Осим тога рада Друштво Српске Словесности у овоме периоду (до маја 1845) бавило се и прегледањем школских уџбеника које су, због велике оскудице, на предлог Попечитељства Просвештенија, радили поједини чланови. Ј. Ст. Поповић је израдио Латински Буквар, Латинску Граматику, и Реторику, и од стране друштва сва ова дела су одобрена, као »цели сходна«. — Милован Спасић поднео је друштву на преглед Географију, али ово није хтело да га препоручи за школски уџбеник, због рђавог језика у њој.

На другој главној седници за 1844 годину, која је била 2 новембра, прочитане су све речи које је друштво на својим седницама »начинило, прекројило и примило«. Већи део тих речи одобрен је од главне седнице, а мањи део је преиначен. Пошто су се на тај начин сви чланови солидарисали с оваквим начином рада, решили су да све сковане речи штампају у додатку *Новина Србских,* у *Подунавци.* Затим су још донели одлуку да се и даље ради на Називословном Речнику и да се редовно све речи које друштво изради штампају у *Подунавци,* с позивом на све учене људе да о њима промисле и своје мишљење пошљу друштву, које је дефинитивно решење о том Речнику оставило за доцније, зато што је »овим тешким и важним послом само почетак учинило, и што се нашло, да ће за постављену му циљ удесаније и правије бити, ако се за сад од сваког закључителног решенија уздржи«.

Према тим одлукама штампан је један део Називословног Речника крајем 1844 године у *Подунавци*. — Друштво се надало да ће овај његов рад привући велику пажњу, и да ће одзива бити са свих страна. Међутим рад на Називословном Речнику није заинтересовао позване, иако их је било доста који су се сматрали за такве. Колико је и било одзива, био је неповољан по друштво. Неки Партеније Дубајић, у *Народном Листу* критиковао је и исмејавао је речи које је друштво сковало.[1]) Од дописних друштвених чланова, на које је друштво нарочито полагало наду, одазвао се само Петар Матић из Беловара, који је друштву упутио једно писмо. У томе писму он је критиковао рад на ковању речи, доказујући да Друштво Српске Словесности треба да остави тај посао, и да пусти језик »да сам с народном просветом ступа и да се тако сам усавршенствује и очисти«. (*Протоколи*). На ова оба одзива Друштво је одговорило. У *Подунавци* је изишао врло оштар одговор *На примѣчанія г. Партенія Дубаића*, у коме се Дубајић напада као »незналица и болестног ума човек«. Матићу је одговорило у своме извештају о раду у 1844 години, који је прочитан на главној седници од 2 фебруара 1845.

У томе извештају,[2]) врло обазриво и са многим ограничењима, дани су многи разлози за рад на Називословном Речнику. Одговарајући Матићу на његове разлоге, Друштво је признавало да су књижевници заслужни за напредак српског језика, од како је постао књижеван језик, и да ће и даље учинити доста за његов напредак и његову чистоћу. Али је, даље, доказивало да појединци ни у ком случају не могу на томе да ураде онолико, колико то може да учини једно удружење чији су чланови сви књижевници који су се поглавито зато и састали да сви заједнички раде на усавршавању народног језика. — Затим су у томе извештају набрајани разлози за друштвени рад на стварању нових речи. Српски језик, тврди се ту, није довољан за многе потребе. У школама се, међутим, предају науке и уметности, које се раније у Србији нису никако предавале, или су се предавале врло мало. За те науке и уметности потребне су нове речи и нови изрази, којих нема у народном језику. Исто тако и за »правитељствену потребу« народни језик није довољно богат и довољно чист. — Због свега тога Друштво Српске Словесности предузело је да изради Називословни Речник, »да се наш језик, колико је засад могуће, богатијим учини и од они страни речи очисти, које су се по досадашњим незгодним приликама у њега увукле, а свим тим да како за училишта, тако и за земаљска надлежатељства удеснијим постане«. Даље се у

---

[1]) *Народный Листъ* за 1845, бр. 2.

[2]) *Известіе Дружества Србске Словесности. Подунавка* за 1845, стр. 21—22.

извештају брани од оних који мисле да се оваквим радом чини насиље језику и отвара се извор из кога ће у језик отићи многе рђаво начињене речи, од којих се после никада неће очистити. Друштво Српске Словесности, међутим, не жели да тиранише језик већ му само, колико може, притиче у помоћ, да умножи терминолошке речи и да га очисти од страних, нарочито варварских речи. Али и у томе оно избегава крајности, и још уз то све што уради износи на јавност, да свако може да допуни и исправи погрешке. На томе ради исто као и сваки поједини књижевник који је приморан да производи нове, потребне речи. Признаје се да мора бити »злоустројства« речи при оваквоме послу, али тако исто је и у другим језицима. Сем тога, изјављује се уверење да ће се од свих скованих речи примити и задржати само оне које су срећно начињене, а да се остале неће задржати. На место њих ће време и виши ступањ народне просвете увести згодније и боље.

После свих тих разлога, на главној седници од 2 и 5 фебруара, Друштво је одлучило да и даље ради на Називословном Речнику, нарочито још и због тога што су се неке речи које је оно сковало већ почеле употребљавати. — Али изгледа да је и у самоме друштву било опозиције према оваквоме раду, и један од чланова је предложио да се раде и други предмети и послови, које ће друштво, према своме циљу и према потребама народа, израђивати. Али како су за такве послове потребна материјална средства, већином гласова донета је одлука да се та средства траже од Правитељства.

Ковање речи друштво је продужило све до 20 маја 1845 године. Међутим, неки чланови примили су да раде извесне предмете и изван седница. Тако су обећали да ће израдити и да ће поднети друштву: Ј. Шафарик и К. Бранковић: терминологијске речи из оних наука које се предају у Лицеуму (Шафарик »физическе«, Бранковић »философическе«); В. Лазић: »трактат о употребљавању писмена ѣ, ы, х у српском језику«; А. Николић: »делце за народ о узбуђењу и развијању народности или родоп отечествољубија«; Сергије Николић: »част историје о првом појаву Српског Народа у свету и у државном животу«; Исидор Стојановић: »биографије одличних и славних Србаља новијих времена«; архимандрит Гаврило Повић: »кратку моралну науку по духу христијанства и цркве наше«. — Ј. Ст. Поповић је израдио и прочитао на једној седници »Покушеније Смислородног Речника«, а Димитрије Исаиловић је поднео на преглед Француско-Српски Речник. (*Протоколи*).

У овоме периоду, од 14 августа 1844 до 20 маја 1845, држана је 21 редовна седница, и 13 ванредних.

20, 21 и 27 маја била је главна седница, која је значајна не само због тога што је њоме Друштво Српске Словесности

завршило свој дотадашњи рад и отпочело други, него и због тога што је на њој дошло до отворене и јавне препирке између Вука Караџића и Јована Хаџића, представника противничких странака, које су се завадиле око правописа.

20 маја седница је прошла мирно. На њој је прочитан извештај о друштвеноме раду, изјављена је захвалност кнезу Александру за послатих 100 дуката и, после дуге препирке, у којој се нарочито одликовао А. Николић, одлучено је да се понови молба којом се од Правитељства траже материјална средства.

21 маја, на захтев Вука Караџића,[1]) прочитано је писмо Петра Матића, које је овај раније упутио друштву као »поговор на известије друштва«. (*Протоколи*). У томе писму он је развио своје раније мишљење: да Друштво Српске Словесности треба да престане са ковањем нових речи. У писму је тврдио: (1) речи које друштво израђује нису све добре, а многе од њих су сасвим рђаве; (2) треба оставити ковање речи, јер потребан материјал још лежи »закопан у тајним рудама језика«; (3) из српског језика треба избацивати све старословенске речи, и Срби православне вере треба у књижевном језику да се приближе Србима католичке вере.[2]) — Када је прочитано ово врло трезвено писмо »и гдјекоји већ наместе уста да му се смију«,[3]) устао је Вук Караџић, тврдећи да Матић има права. Своја тврђења поткрепљавао је цитатима из свога писма, које је на неколико дана пре тога, 18 маја, упутио председнику друштва Пауну Јанковићу. У свом писму Караџић је, као и пре њега Матић, критиковао дотадашњи друштвени рад, доказујући да и сами чланови не познају народни језик, и не знају којих речи има а којих нема у српскоме језику. Зато је и он тражио од Друштва да напусти ковање речи, и да оставе да то чине »професори сваки у својој науци, и списатељи сваки у својој потреби; па човјек сам за себе ако и погријеши, није велике срамоте, а друштву се никаквоме не допушта да може погријешити«.[4])

Затим је Караџић изнео своје мишљење о томе: шта треба да ради Друштво Српске Словесности. »Мјесто измишљавања ријечи за Називословный рѣчникъ ја мислим да би Друштво Српске Словесности најбоље учинило за сад, кад би се потрудило, да би књижевници наши познали и научили свој народни језик, и то како у ријечима тако и у мислима. Сви се готово списатељи наши једнако туже, да у нашему језику нема ријечи за њихове мисли; али томе није толико крив језик, ко-

[1]) *Вука Стеф. Караџића и Саве Текелије писма високопреосвештеноме Платону Атанацковићу, православноме владици будимскоме, о српскоме правопису, са особитијем додацима о српском језику.* Беч 1845, стр. 22.

[2]) *Новине Србске* за 1845, стр. 167.

[3]) *Вука Стеф. Караџића и Саве Текелије писма*, стр. 22.

[4]) *Исто*, стр. 15.

лико су криви они, што ријечи језика свога не познају, а још више што не мисле Српски, него Њемачки или Латински«.[1]) — Караџић је, даље, признавао да српски језик не може бити без словенских и без нових речи, само је тражио да се такве речи не узимају без велике потребе. Признавао је и то да је врло тешко писати чистим народним језиком и да је много лакше писати по својој вољи него учити народни језик и покоравати се његовим својствима и његовим правилима. Само, он је тражио да списатељи, који кваре српски језик, промисле о томе шта је паметније и шта је за народ боље.

Овакав Караџићев говор направио је велику узбуну у друштву. Настала је велика и дугачка препирка. Јован Хаџић је изјавио да је и он исто тако још од почетка био противан прављењу нових речи, али да није могао ништа да учини против тога.[2]) Ј. Ст. Поповић, који је управо и кренуо израђивање Називословног Речника, одлучно је бранио друштвени рад и био је за то да се он продужи и даље, начином којим је и дотле рађен.[3]) Караџић је говорио још неколико пута. Чини се да су чланови најзад увидели да њихов дотадашњи рад на израђивању нових речи није имао смисла и, већином главова (10 против 4), донесена је одлука: »да Друштво из тог поглавитог узрока, што ће имати прилику и потребу радити друге књижевне и језикословне послове, који су згоднији за заједничко или дружбено умствовање, одустане сасвим од начина, на који је до сада свој Називословни Речник сачињавало, али с тим, да сваки професор за себе израђује терминологическе речи од оне науке, коју са своје катедре предаје«, и да их затим поднесе Друштву, које ће о њима решавати.

Како је изгледало, по једној малој сагласности, на овој седници је дошло до помирења између Вука Караџића и Ј. Хаџића. Изгледа да је Караџић збиља имао намера да се приближи Хаџићу. Матија Бан, доносећи извештај о седници, у *Новинама Србским*, одушевио се тиме и хвалио је Хаџића што је први приступио помирењу. Међутим Хаџић је одмах на неколико дана после тога извештаја дао изјаву, у којој је утврдио да је то неистина, и Бан је морао да се извињава.[4])

---

[1]) *Исто*, стр. 16.

[2]) Тако је по Караџићеву тврђењу (*Вука Караџића и Саве Текелије писма*. стр. 23). Међутим Матија Бан, извештач *Новина Србских* (за 1845, стр. 168), тврди да је, пошто је прочитано Матићево писмо, први Хаџић устао и говорио у смислу писма, а да је Караџић, „бивши запитан за своје мненије, рекао је повторително да је он истога мненија којега је и Господин (казујући руком на г. Хаџића)“.

[3]) Ј. Ст. Поповић: *Разлози о називословним речима*. *Гласник* Друштва Српске Словесности, књ. I (1847), стр. 10.

[4]) *Новине Србске* за 1845.

Седница је продужена и 27 маја, и ова је била још бурнија него прошла. — Караџић је тада узео да поново објасни своје мисли о задатку Друштва Српске Словесности. Он је тврдио да се врло мало пази на чистоту, правилност и на особине српскога језика. Да би то доказао, наводио је погрешке из две књиге (*Читаонице* и *Немачког Буквара*), које су штампане у Београду 1839 и 1842 год. Према томе он је извео да задатак Друштва Српске Словесности треба да буде »да језик наш очисти од свега туђега, да утврди његова правила, и да нашијем књижевницима, особито учитељима и писарима, покаже прави пут у овоме дјелу«. Али, тврдио је он даље, већина чланова ни сама не зна довољно народни језик, и, према томе, не може да друге учи Из свега тога он је изводио да Друштво и само треба да почне изучавати народни језик. Затим је давао савете како ће се то учинити: »Из почетка би друштво могло читати, н. п. *Lesekörner* Г. Шафарика и друге књиге, које су писане о језику нашему, по том би могло најновије књиге критизирати, испрва само усмено за своју науку, а по том и у журналу за остале књижевнике и за све читатеље. И тако би се могло мало по мало дотјерати да се и у нашој књижевности може казати: ово је Српски, а ово није Српски; и по том бисмо имали доста књига, из којијех би иностранци могли познати и научити наш чисти народни језик: тако би друштво учинило језику и књижевности народа нашега неисказању корист, а себи и правитељству, које ће му с трошком помагати, освјетлало би образ и оставило вјечни спомен«.[1]) А ако друштво, уверавао је Караџић, остане при томе да учи друге ономе што и само не зна, онда ће се испунити тврђење неких учених руских путника: да ће Срби из Срема, Бачке и Србије ићи у Загреб да уче српски.

Овим својим говором Караџић је поново изазвао велику препирку. Неки од чланова (А. Николић, В. Лазић) доказивали су да народни језик нема извесних речи за мисли учених људи, и тиме су правдали дотадашњи рад друштва. Њима се придружио и Ј. Хаџић, који је и иначе био љут због тога што се тврдило да је он покушавао да се помири с Караџићем. Сем њих још су учествовали у препирци: С. Никољић, Ј. Шафарик и Ј. Стејић.

Као резултат свих ових говора с разним мишљењима, Друштво је штампало једну врсту изјаве, у којој се тврдило: (1) Друштво Српске Словесности народни језик узима за књижевни језик; (2) како, међутим, језик простога народа није довољан за књижнвни језик, треба га усавршити, па чак га допуњавати речима из црквено-словенског језика, »који дружство синовним чувством обима и почитује и у ком велику и лепу помоћ за

[1]) *Вука Караџића и Саве Текелије писма.*

образовање књижевног српског језика налази«; (3) треба изнаћи правила и особине српскога језика и затим »прописати правац« по коме ће списатељи да пишу. То, међутим, може да се изврши, ако се ради сложно и с многим напорима, односно, у једном удружењу, али друштво ипак признаје и посебне напоре, држећи »да је сваки труд наши списатеља, који нам по данашњим обстојетељствама показују, доиста похвалан и за књижеван језик наш не мало полезан.« (4) Али пре него што би се израдила посебна правила српскога језика, треба скупити све речи и фразеолошке изразе који постоје у народу, и упознати све особености којима се српски језик одликује и разликује од осталих словенских језика. »То друштво знајући и за свој даљи задатак држећи, овом се приликом само морало опет изјаснити, да су му и зато, осим времена и труда, јошт и већ више пута поменута »спомагателна средства« нужна«.[1])

Вук Караџић се мало доцније кајао што није тражио да се гласа о његову предлогу: да чланови Друштва Српске Словесности уче народни језик. Он је био уверен да су за тај његов предлог били: Л. Зубан, Ј. Стејић, Ј. Шафарик, Сергије Николић, И. Стојановић, К. Бранковић и К. Николајевић.[2])

V

Рад Друштва Српске Словесности од јуна 1845 до краја 1846 године: — прегледање чланака и расирава појединих чланова друштва; припремање друштвеног органа; промена устава и устројенија.

Тако је Друштво Српске Словесности напустило дотадашњи рад на израђивању нових речи, пошто је најзад, после рада од готово читаве године дана, увидело да тај рад нема много смисла и нема никаквог успеха. 21 маја 1845, решењем главне седнице, остављен је посао израђивања речи којих нема у српском језику, да би се радило на другим, потребнијим стварима.

Од тада су поједини чланови разрађивали предмете разне врсте и читали их на редовним седницама. До главне седнице, од 19 и 26 августа, друштво је прегледало и примило ове радове својих чланова: Ј. Шафарика: »Називословне речи из генералне физике«; К. Бранковића: »Називословне речи из Основног Мудрословија«; Ј. Ст. Поповића: »О предјелним речма српскога језика«; А. Николића: »Прилог к Српској нарјечнини«, и архимандрита Гаврила Поповића: »Разговоре за образовање срца и душе«. Ово последње дело друштво је и штампало о своме трошку у 6000 примерака.

Од таквога рада, међутим, није било готово никакве практичне користи. Сем тога, тим начином није се ништа радило на

---

[1]) *Новине Србске* за 1845, стр. 178.
[2]) *Вука Караџића и Саве Текелије писма*, стр. 30.

задатку Друштва, на усавршавању језика и на напретку наука. Требало је и овај мали рад изнети пред јавност. Како је друштво у ово време већ имало извесну суму новаца, од прилога својих чланова и од прилога кнеза Александра (од 100 дуката), оно је одлучило да издаје свој орган, у коме би се штампали резултати научних истраживања појединих чланова. И, на редовној седници од 2 јула 1845, решено је да се тај орган зове *Дѣла Друштва Србске Словесности*. Тај орган, по овоме решењу, имао би да доноси: *а*) извештаје о свему што друштво уради; *б*) чланке и расправе чланова, и то оне које друштво прегледа и одобри. Садржина органа била је унапред ограничена: (1) на »језикословне« расправе, и (2) на критике о појединим књигама. А само по изузетку доносили би са »производи опште књижевног садржанија«. (*Протоколи*, седн. од 2 јула 1845).

17 августа кнез Александар, у сагласности са Саветом, одредио је друштву годишњу помоћ од 240 талира.[1]) Због тога на главној седници од 19 августа поново је кренуто питање о друштвеном органу. Тада је решено да чланови од тога времена на редовним седницама што више израђују и читају расправе и чланке, који ће ући у орган. Даље је решено да се тај орган зове *Гласникъ Друштва Сриске Словесности*, а не *Дѣла*, као што је раније примљено. — На овој главној седници изабран је још за редовног члана Ј. Мариновић, и за секретара К. Бранковић на место Ј. Стејића, који је поднео оставку.

Од те седнице па до краја 1845 године друштво није готово ништа радило; седнице су од сада држане свега по двапут месечно (некада по 8 пута), и на њима није било предмета за рад. У недостатку других послова, друштво је предузело да промени »устав« и »устројеније«. И пошто је на редовним седницама израдило пројекат новога устава и устројенија, поднело га је главној седници од 23 и 29 децембра, која га је примила и одобрила. (*Протоколи*).

По томе пројекту, у уставу су учињене врло мале измене; унесену су свега две нове тачке. По једној, друштво има да издаје свој периодични орган, а по другој, »све књиге, било од појединих членова, било од других списатеља израђене и Друштву поднесене, а од њега примљене и одобрене, печатаће се на корист овога заведенија, но списатељима опредељаваће Друштво соразмерне награде«[2].)

Међутим, у »устројенију« су учињене многе измене. Укинуте су »торжествене« и ванредне седнице, а остале су само редовне и главне. И по новом пројекту: редовне седнице држе се одсад сваког месеца по један пут и на њима: чине се

---

[1]) Државна Архива: *Министарство Просвете*, 1845 II, № 39.

[2]) *Гласник Друштва Србске Словесности*, књ. I. (1847).

разни предлози, читају се радови појединих чланова, одређују се награде за важнија дела; главне седнице држе се два пута годишње; на њима: читају се извештаји о друштвеном раду и о друштвеном материјалном стању, подносе се предлози који се односе на постизавање друштвенога циља, бирају се нови чланови и решава се о оним предметима који се нису могли свршити на редовним седницама — За држање и редовне и главне седнице потребно је присуство најмање две трећине чланова који се налазе у Београду.

По новом, примљеном, пројекту, секретар је добио још и дужност да буде уредник друштвеног органа, и установљено је ново звање »казначеја«. — Дописни чланови добили су право да се сматрају као редовни чланови, када се налазе у Београду.

На главној седници од 29 децембра 1845 изабрани су за нове редовне чланове: Герасим Стојковић, протосинђел и професор Богословије; Сава Јовшић, синђел, »катихета и ексхортатор у Лицеуму«; Јаков Димшић, секретар Апелационог Суда (»из уваженија његове осведочене способности, која надежду даје, да ће он и у књижевним предпријатијама Друштва ревносно садејствовати«); Илија Захаријевић, директор Гимназије; Лука Павловић, професор; Корнелије Поповић, професор у посленотрговачком училишту, и Филип Христић, писар Апелационог Суда.

Одмах у почетку 1846 године Друштво је предузело да дефинитивно реши питање о своме органу. И, према решењу друштва, секретар К. Бранковић израдио је програм *Гласника*. Тај програм је штампан и разаслат »свима љубитељима народне словености«.

Програм је израђен према задатку друштва. Према њему, предмети за *Гласник* овако су били распоређени:

А. *Образавање српског језика*:

I. *Теоретическо*: (1) *Језикословне расправе*, а) у струци *лексикалној*, б. у струци *граммашикалној*. (2) *Језикословне критике* српски списанија.

II. *Практическо* — У производима краснословнима строго избранима. (1) *Оригинална сочиненија*; (2) *преводи класика*.

Б. *Распространавање наука у Народу Српском*.

I. *Свију уобште наука*, средством: 1. *одломака* и 2. *расправа* из свију наука и художества чистим Српским језиком написани, које имају у виду душевно изображеније или вештествену ползу Народа Српскога.

II. Такови нарочито наука, које се односе на *Српску* народност 1. *Српска повјестница*; 2. *Древности Српске*; 3. *Повјестница и древности словенске*; 4. *Земљеописаније Српско*; 5. *Државоописаније Српско*. 6. *природоописаније*.

В. *Известија*.

I. *О стању Друштва*: 1. *Књижевном*; 2. *Деловодном*; 3. *Економијском*.

II. *О излазећим књигама*: 1. *Српскима*; 2. *Странојезичнима по Србаља или Словена шичућима се*.

III. *О литерарном и душевном животу свију Славена уобште*.

*

Као што се види, програм је био удешен према друштвеним правилима. Али како су у то доба панславистичке идеје биле у јеку код свих словенских народа, и код Срба почеле нагло да се шире, у програм су унесени и предмети који се односе и на остале Словене.

Чим је штампан овај програм, с позивом, почели су друштву стизати са свих страна чланци и расправе за *Гласник*. Готово сви редовни чланови дали су своје прилоге. Тако: Гаврило Поповић: »О удвојавању сагласни писмена у српским речма«; »Нешто о Нарјечију«; »Забаве за децу«, превод с руског;[1]) »О савести«, »О промислу Божијем«, »О имену Божијем«, преводе из Чокеа. Игњат Станимировић:» О определењију ученог човека«. Сима Милутиновић: »Боговој«, »стихотвореније«. Илија Захаријевић: »Србин«, »оригинално сочиженије у стиховима«, и превод »Слова Калистенова противу Креона« од Квинта Куртија Руфа. Ђорђе Мушицки: »Судбина Кирилски писмена у Аустријској држави«.[2]) Др. Милован Спасић: »О нашој цркви под турским владенијем, и о томе, што се више Србаља потурчило у Босни, него у Србији и Херцеговини«. Константин Николајевић: »Неколико песама преведених из Бајрона« (»Бирона«): »Риданија Тассова«, »Невеста из Абидоса«, »Тмине« и прву песму из Пророчанства Дантова«. Ј. Стејић: »О Европи«, превод из Ротековог и Велсеровог *Статског Лексикона*. Ј. Ст. Поповић: »Речи Србско-Славенске, у влашком језику познате«; »Разлози о називословним речма«; »Примјетбе при читању Србски књига«; »Стање србско-народног Музеума«; »Одломак песме једне од године 1776«. А. Николић: »Прилог к Србским древностима«. Ј. Мариновић: »Стање јавног наставленија у књажеству Србији, у сравненију с јавним наставленијем у други земаља«. (*Протоколи*).

Сви ови чланци читани су на редовним друштвеним седницама, затим су давани појединим члановима, који су давали своја мишљења о њима, и према том мишљењу решавано је: да ли ти чланци могу ући у *Гласник*, или не могу, или, најзад, могу да се штампају у засебну књигу. — Готово сви чланци су примљени; у првој књизи *Гласника* изишли су сви, сем Николајевићевих превода из Бајрона, и превода Гаврила Поповића (»Забаве за децу« и преводи из Чокеа) који су, о друштвеноме трошку, штампани у засебним књигама.

---

[1]) Штампано засебно у 6000 примерака.

[2]) О овоме чланку, на једној својој седници, друштво је „уважило родољубиву намеру сочинитеља његовог, но из призренија тога, што *Гласник* друштва више књижевно него ли политическо тежење има“, решило је: „да уредник *Гласника* сочиненије ово без велике измене тако угоди, како би цела ствар више литераран него ли дипломатически вид получила“ (*Протоколи Друштва Србске Словесности*). По свој прилици, чланак је тако преправљен и штампан у *Гласнику* I, стр. 127—129.

Прва књига *Гласника Друштва Српске Словесности* дата је у штампу крајем 1846, а изишла је тек око половине 1847 године. Штампана је у 1000 примерака, који су продавани по »шест гроша чарписки«. (*Протоколи*). У њој су чланци и расправе, распоређени по раније израђеном програму. — Сем чланака које је друштво читало и примило на својим седницама у ову књигу су још ушли: *Земљеописаније Српско* од Милоша Поповића; *Поглед на славенски књижевни живот* од Јанка Шафарика; *Брзоуки буквар и живословна штица* од Исидора Стојановића, и извештаји о приликама у друштву.

Међутим друштво је још покушавало да, осим овога рада на издавању свога органа, ради и на задатку који је поставило на главној седници од 27 маја 1845 године: да скупља речи и фразеолошке изразе по Српском Народу. 2 марта 1846, на предлог Ј. Ст. Поповића, друштво је писало неком Николи Стојановићу из Н. Сада, за кога је дознало да се бави »испитивањем српски наименованија трава, дрва, воћа и тд.« и позвало га је да о друштвеном трошку дође у Србију и да ту скупља таква »наименованија«. Стојановић није пристао на ову понуду.

То је био рад Друштва Српске Словесности до краја 1846 године. — 29 децембра била је главна седница, једина у тој години. На њој је Ј. Стејић говорио о потреби нових предузећа које друштво треба да крене. Он је тврдио да друштво, пошто у својој каси већ има готових 10.500 гроша, треба да ради и друге послове, и да шири круг свога рада. Зато је предложио да Друштво предузме прикупљање података и споменика за историју Српскога Народа.

Сви чланови су одушевљено прихватили овај предлог. У друштву се тада осећао велик застој и мртвило у раду. После вреднога рада на ковању речи, који је, без икаквих резултата, нагло прекинут, чланови нису имали да раде никакве одређене послове. Требало је наћи неких задатака који не би премашали снаге чланова, и за које би се они могли загрејати. Такав је био овај посао што га је предлагао Ј. Стејић; за њега се није тражило много знања, а могао је увек да пробуди довољно интересовања. Осим тога, он је могао да одвоји друштво од задатка на усавршавању језика, за који оно није било начисто како ће да га ради; и најзад је пустило да време реши то питање. Зато су чланови одушевљено прихватили предлог о прикупљању историјских података. Аврам Петронијевић, кнежев представник, на овој седници обећао је да ће израдити план за тај посао; и решено је да се, пошто обећани план буде готов и буде прегледан и примљен на редовним седницама, сазове једна ванредна седница, на којој ће се договарати о овом »преважном предузећу«.

VI

Рад Друштва Српске Словесности од 1847 до 1850 године: — покрет за скупљање података за историју Српскога Народа; питање о правопису; радови појединих чланова друштва; подела друштва на секције; покушај оснивања општинских читаоница.

У то време било је већ кренуто питање о једном великом раду на историји Српскога Народа, и предлог за прикупљање података, који је Друштву Српске Словесности учинио Ј. Стејић, није било ново. Још у почетку 1845 године у *Срп. Народном Листу* Ђорђе Мушицки је написао чланак *О народнимъ дипломама*[1]) у коме је доказивао да би требало наћи способних људи, који би ишли по целоме Српству и у архиве великих европских вароши, и тражили и исписивали све податке који се односе на српску историју. — Овај предлог Ђорђа Мушицког прихватио је Александар Стојачковић, који је у то време имао велики глас искреног родољуба и паметног човека. У чланку *Две три речи касателно грађанске, црквенне и писменне повѣстнице нашега народа*,[2]) Стојачковић је тврдио да би скупљање података требала да врши Матица Српска. Али пошто Матица нема довољно средстава за то, предлагао је да тај посао ради Друштво Срп. Словесности у договору са Правитељством. — Осим ових чланака, у ово време сви српски листови, нарочито *Срп. Нар. Лист* и *Подунавка* доносе чланке и расправе које се односе на српску историју.

Одмах на првој редовној седници за 1847 годину, 20 јануара, Аврам Петронијевић је поднео обећани план »како би се могло доћи до нове Српске Историје«.[3]) У томе плану он је предлагао да се од Правитељства траже потребна материјална средства, а када се она добију, да се одреде два способна човека који би путовали и скупљали податке. Они би имали, по овоме плану, да испитују све старе и све знатније људе, прво у Београду и по његовој околини, затим по целој Србији. — Петронијевић је детаљно израдио свој план, и навео је све шта треба, по његову мишљењу, да се испита. — Друштво је одредило Симу Милутиновића, Исидора Стојановића, Јанка Шафарика и Сергија Николића да прегледају тај план и да поднесу своје мишљење о томе: како би се цео тај посао прикупљања података могао најлакше извести.

---

[1]) *Сербскій Народный Листъ* за 1845, стр. 5—7.

[2]) *Сербскій Народный Листъ* за 1845, стр. 41, 50—53.

[3]) *Планъ како би се могло доћи до Нове Србске Исторіе.* — *Гласникъ* Друштва Србске Словесности, II (1849), стр. 156—160.

На седници од 27 фебруара одређени чланови поднели су своја мишљења, која су опширно разрадили.[1]) С. Милутиновић, И. Стојановић и Ј. Шафарик сложили су се у томе да треба одредити нарочито звање »историописца«, под чијим би се руководством прикупили потребни податци, и који би имао дужност да по тим податцима напише историју Српскога Народа. С. Милутиновић је предлагао Вука Караџића за »историописца«, а Јанко Шафарик Исидора Стојановића. — Једини је Сергије Николић био против тога да се одређује нарочит човек за тај посао и доказивао је да Друштво Српске Словесности треба само то да ради.

Поводом тога је држана ванредна главна седница 13 априла. На њој су прочитана мишљења ових чланова, и у дискусији, која је после тога настала, друштво се поделило на два дела. Једни су тражили да се установи звање »историописца«, а други су били противни томе. Ј. Стејић, А. Николић, Павле Поповић, Радован Димитријевић и В. Лазић су доказивали да ће сами чланови много боље вршити скупљање података него нарочито за то одређена личност, зато што ће чланови тај посао вршити »из чисте ревности«, а »историописац« само по дужности. (*Протоколи*). Супротно мишљење су заступали и бранили С. Милутиновић, И. Стојановић, Ј. Шафарик и К. Бранковић. Бранковић је тврдио да ће друштво врло тешко испунити своју намеру, ако се ослони само на своје чланове, који су заузети другим пословима. Зато је предлагао да се споје оба супротна гледишта: да се установи звање »историописца«, а да и чланови, по могућству, раде на скупљању података. — Најзад је, већином гласова, одлучено: да се у друштву образује један одбор од неколико чланова, који ће имати дужност да прибирају податке за историју Српскога Народа, и да се од Правитељства тражи потребан трошак и одсуства од дужности појединих чланова који су чиновници, када раде на томе послу.

Међутим, ово одушевљење за рад на историји Српскога Народа полако се стишало. Тек 19 маја изабран је одбор, у који су ушли: Ј. Стејић, као председник, Илија Захаријевић, као секретар, а као чланови: И. Стојановић, Сергије Николић, Ј. Шафарик, архим. Г. Поповић и Павле Поповић.

Али овај одбор није ништа урадио. Друштво је продужило и даље да ради своје обичне послове: прегледање чланака и расправа од својих чланова и других писаца. Одбор, изгледа,

---

[1]) С. Милутиновић: *Мой планъ. Како да се и киме саберс и напише нова Србска Исторія понайлакше и понайскоріе, но и понайисцрніе, а почевши с оданде где с Рацичъ престао. Гласникъ*, књ. II (1849), стр. 161 до 163. И. Стојановић: *Благонзбрано Друштво Србске Словесности. Гласникъ*, II, стр. 164—173. С. Николић: *Ученоме Друштву Србске Словесности. Гласникъ*, II, стр. 174—185. Ј. Шафарик: *Предложеніе о начину како би Србльи могли добити свою исторію. Гласникъ*, II, стр. 186—196.

није се никако ни састајао. — Ипак је овај по
љање историјских података имао извесног успе
тада много више но раније раде предмете из и
Народа. Сем тога И. Стојановић и С. Николић
ловце да из митрополијске архиве испишу из
датке. Стојановић је том приликом наишао на
први српски устанак, а Николић је дао да се п
коју је написао граф Ђорђе Бранковић, а која
у рукопису.

У 1847 год. поднесен је друштву прилич
и расправа, и то не само од чланова него и од
Тако су поднели: Петар Нинковић: *Сриска Гр*
граматику друштво је откупило за 20 дуката
као »грађу за Србску Грамматику«. Тома Мила
денија о постанку и развитку човека, фамилије
чанства уопште. Софроније Ивачковић: *Путова*
харзиса по Грчкој. Ова два дела нису примље
језика у њима. Кирил Поповић: превод *Хиљад*
који није примљен зато што »дело ово, као п
круг дејствовања овога друштва непринадлеж
Исидор Стојановић: *Грађа за Сраску Историју*
Гаврило Поповић: *Правда зеленске цркве.* Пе
тири слова Цицеронова против Катилине. Ј
словне примјетбе на предговор г. Вука Стеф. К
воду Новог Завјета. Сима Милутиновић: *Исто*
Житије кнеза Јадранскога Радосава Калабића;
ском буљубаши и Ћурчији Аврамбаши; *Надгроб*
води Вељку и Мирку Петровићу. Д-р Аћим Ме
голубачкој муви. Димитрије Томић: *Уставa*
језик и правопис.

Осим ових чланака и расправа, друштво ј
и шест превода Вукашина Радишића из А
Два од тих превода штампана су у *Гласнику,*
Знаменитости и *Наука Јелина о сачувању доб*
дане су о трошку друштва у засебним књигам
Знаменитости су штампане, пошто су изостав
гаљива места«, »која би к развратности нра

новим, Вуковим правописом. Из седнице од 6 нов
чићу је одговорено да од друштва не зависи који
вописом штампати, већ да то зависи од »типографи
(*Протоколи*).

Та уредба је издана још 22 децембра 1832 г
ванија по којима књажевско српска канцеларија књ
У тој уредби, поред осталога, било је забрање
књиге »са писменима *љ, њ, ј*, по ортографији позн
теља Вука Стефановића Караџића«, а исто тако
књиге »које би биле без малог и великог јера и
јери«.[1]) — Секретар друштва, К. Бранковић, који ј
Гласника имао незгода због малог броја прилога,
побуђен овим примером са Даничићевим прилогом,
предузме код законодавне власти да се укине уред

Како је Бранковић сам написао протокол
он је врло оштро напао на ту уредбу, »која јошт
како државне тако и умне и срдачне ограничено
рекло води, и која се можда једипа од онога вр
све уставне слободе и умног развитка, задржала«.
још уверавао »да ће поступак овај друштвени о
вене ползе, која из слободе, као условија свако
развитка нужно следовати мора, јоште и на велик
штва овога у очима ученог света служити морати
се отуда увидити, да се оно над нискима предрас
узвисити«. (*Протоколи*).

Али овај предлог потпомагао је само И. С
Николић је тражио да се тај предлог учини у слу
још прилога чији би ауотори тражили да се шта
правописом. Сви остали чланови са те седнице на
шавало били су против предлога (Алекса Јанковић
Просвештенија, архим. Гаврило Поповић, Ј. Ст. П
тосинђел Герасим Стојковић, синђел Сава Јовшић,
Петар Радовановић и Ј. Шафарик). Тада је решен
томе погледу никаквог корака не чини, будући дру
не увиђа нужду, због које би се оно за ту ства

године друштво је издало *Часове благоговѣнія*, превод из Чокеа од Гаврила Поповића; *Граммашику Петра Нинковића* и *Дѣловодный протоколъ* Карађорђев, као прву књигу »извора за нову српску историју«.

На главној седници за ту годину, која је била 1 августа, изабрани су нови редовни чланови: Јован Гавриловић, Димитрије Црнобарац, Димитрије Матић, Константин Магазиновић, Константин Цукић, Емилије Јосимовић, Милош Поповић, Љубомир П. Ненадовић, Евгеније Симоновић и Андреја Стаменковић. За дописне чланове изабрани су: Јаков Живановић, Станко Враз, Милослав Хурбан, Никанор Грујић, Петар Јовановић (професор новосадске гимназије) и Александар Стојачковић.

У 1848 год. поново је у друштву, и сада с већом енергијом, кренуто питање о новом правопису. Овом приликом кренуо га је Константин Цукић. На седници од 3 октобра Цукић је прочитао своје »писмено предложење о српском језику и његовој ортографији«. У томе предлогу он је напао на ону стару уредбу у којој се типографији прописује каквим ће правописом штампати књиге. Поред тога он је напао и на Друштве Српске Словесности, чија је, по његову мишљењу, дужност била да се одавно изјасни о томе »како мисли о српском језику и његовој ортографији«, и да је требало, »ако жели да честно ради и постоји као Друштво Српске Словесности, досад опростити се они препрека, које му на пут ставља она стара уредба«. Затим је категорички тражио да друштво одмах предузме да се дигне та уредба, »јер док се овај закон не укине, штета је залуду речи о напретку познања српског језика просипати«. Писмени предлог енергично је завршио изјавом: да ће га »стид и срамота бити као член једног литерарног друштва с таквим ограничењем тек само фигурирати«. (*Протоколи*).

Овакав напад и овакав оштар тон збунили су чланове. Иако је само годину дана пре тога друштво одбило такав предлог, сада га је радо прихватило; како стоји у записнику с те седнице, »предложење ово примљено је с пзјављеним општим одобрењем«. И поводом тога предлога је решено да друштво учини представку Попечитељству Просвештенија, те да оно изради, код законодавне власти, »да се у речи стојећа забранителна уредба, као мрски остатак оног преуставног времена самовољства и неограниченог господарства, уставу и устројенију земаљском, определенију Друштва Српске Словесности и духу времена несходна и противна, укине«. — Категоричко тражење и изненадан напад Цукићев морао је толико да збуни чланове, да су пристали на овако мотивисано решење. Али идуће седнице, пошто је прочитан протокол, В. Лазић је тражио да се изоставе последње речи, које говоре о »мрском остатку«, и већином гласова је било примљено то тражење.

Али решење овога питања о правопису које је друштво кренуло, ишло је и врло споро, и с многим незгодама. 5 новембра 1848 год. друштво је, према ранијем решењу, послало један акт Попечитељству Просвештенија, у коме је молило да се Попечитељство заузме код законодавне власти да се укине уредба о правопису. »Ова уредба, стоји у молби, већ 15 година полаже границе слободном развитку нашег језика и књижества у смотрењу правописа, тако, да се ова најглавнија част српске граматике, која би могла читање и писање знатно олакшати, а тим књижевност по Народу Српском већма распространити, не само није нимало поправила, него још и у самим својим шлендријанским правилима растројила и размногостручила, па тим писменост и књижевност неписменом и некњижевном свету још већма отештала и узаптила«.[1])

Попечитељство Просвештенија није било за то да се уредба укине, и на ову молбу није ни одговорило. — 14 маја 1849 год., на тражење К. Цукића, друштво је поновило молбу. (*Протоколи*). Тек 11 августа дошао је одговор на њу. Попечитељ, Лазар Арсенијевић, тражио је у одговору од друштва да наведе своје разлоге: зашто је нови правопис бољи од старога, који се ослања на руски правопис и на црквене књиге. На ово тражење Друштво је одговорило да оно тражи само слободу правописа, а не тврди да је један правопис бољи од другога.

После овога Попечитељство је друштвену молбу поднело Савету, али са својим мишљењем, да молбу не треба уважити. Попечитељ Просвештенија био је тада Алекса Симић У своме одвојеном мишљењу Попечитељство је изјавило да се оно не слаже с тим, да правопис који је у употреби смета напретку књижевности, »јер правопис није вештествено својство језика, но само внешност или одећа, која је од слободне воље и благорасуђенија зависила, који су први у народу ком писати започели.« — За доказ свога тврђења, Попечитељство наводи Французе и Енглезе, који имају књижевност развијену до највишег ступња, »а правопис им је замршен, сплетен и недотупаван.«

Осим тога, Попечитељство је, с иронијом, пребацило Друштву за некадашње ковање нових речи, тврдећи да »начин којим наши књижевници у случају нови и прекообичајни појатија, језик токорске обогаћавају кујући и измишљавајући нове речи, без обзира и испитивања, да ли се за таково појатије реч готова у народу налази, није пробитачан; јер у народу има много речи које књижевницима нису познате и које треба пронаћи.« (*Протоколи*).

Због свега овога Попечитељство је тражило да се уредба не укида и да се стари правопис задржи »докле год Друштво

[1]) *О ортографији. Гласник*, III (1851), стр. 48–61.

општим договором и согласијем бољи и совршенији правопис, такав сирјеч, који ће потреби књижевности наше боље и извјестније соотвјествовати моћи, не изнађе, и такав правитељству на одобрење и потврђење поднесе.« — Савет, поредивши супротна мишљења, примио је мишљење Попечитељства и решио, да се уредба не укине, »остављајући даљем размишљавању Попечитељства и самога Друштва, којим ће се начином чланови Друштва Словесносто у језику усавршенствовати.« Ову одлуку је одобрио и кнез.

У 1849 години потпредседник друштва је био Јован Гавриловић, секретар Константин Цукић. Нови дописни чланови изабрани су на главној седници од 2 јануара: Адолф Цибуљски, Леополд Ранке, Јаков Грим, Ципријан Роберт, Ђура Даничић и Сергије Кацански.

Цела 1849 год. у Друштву Српске Словесности прошла је готово без икаквога рада, управо без икаквог стварног рада. Готово цела та година прошла је у разговорима и раду на подели друштва на одсеке. Предлог о томе учинио је Димитрије Матић. На главној седници од 2 јануара он је предложио да се Друштво подели на неколико одсека, од којих ће сваки имати по једну групу наука за свој предмет. Против овога предлога био је велик број чланова, нарочито знатнији чланови: Ј. Стејић, А. Николић, Г. Поповић. После дуже дебате, на овој седници је решено да Матић свој предлог поднесе писмено. (*Протоколи*). И на првој идућој редовној седници, од 5 фебруара, Матић је поновио и разложио свој предлог. Он је доказивао да ће одсеци у ствари само заменити комисије које су одређиване за прегледање појединих радова који су подношени друштву. И најзад је, поводом овога предлога, дато Д. Матићу, К. Магазиновићу и Ј. Шафарику да израде пројекат о подели Друштва.

По њиховом пројекту, који је примљен 14 маја, Друштво Српске Словесности је подељено на пет одсека: за језик, историју, природне, правне и филозофске науке. Да би се то што брже и што корисније по рад у друштву извело, одлучено је: (1) да се писмено позову сви редовни и дописни чланови, да се изјасне у који одсек ступају; (2) сваки такав члан може бити члан једног или више одсека; (3) сваки одсек, независно и одвојено један од другог, има да ради на наукама своје струке; предлози »научног рода« упућују се надлежном одсеку, а »о ненаучним као и у последњој инштанцији о научним предметима решаваће опште заседаније«; (4) сваки одсек бира себи председника који свој одсек сазива у седнице. Одсеци немају свој засебни протокол, већ се њихова решења заводе у општи протокол. (*Протоколи*, редовна седница од 14 маја).

До краја 1849 год. готово сви чланови су се определили за поједине одсеке, и, у почетку 1850, Друштво се овако конституисало:

I. Језикословни одсек: (1) редовни чланови: Гаврило Поповић, Д. Исаиловић, К. Бранковић, Лука Павловић, Сергије Николић, Ј. Стејић, Атанасије Николић, В Лазић, Љубомир Ненадовић; (2) кореспондентни чланови: Вук Караџић, Ђура Даничић, Јован Павловић, Јаков Живановић.

II. Исторички одсек: (1) редовни чланови: Гаврило Поповић, Јован Гавриловић, Лука Павловић, Стефан Марковић, Ј. Шафарик, Сава Јовшић, Евгеније Симоновић, Љ. Ненадовић; (2) кореспондентни члан: Вук Караџић.

III. Правословни одсек: редовни чланови: Андрија Стаменковић, Д. Матић, Д. Црнобарац, Ј. Гавриловић, Ј. Мариновић, Петар Радовановић, Сергије Николић, Филип Христић, В. Лазић, К. Магазиновић, Јаков Димшић.

IV. Философски одсек: редовни чланови: А. Стаменковић, Гаврило Поповић, Д. Матић, К. Магазиновић, К. Цукић, Милован Спасић.

V. Природословни одсек: (1) редовни чланови: Е. Јосимовић, Ј. Шафарик, Ј. Стејић, А. Николић, П. Радовановић, К. Цукић; (2) кореспондентни члан: Аћим Медовић. (*Прошоколи*).

Овако подељено на одсеке, Друштво Српске Словесности радило је своје послове исто као и раније, само одсада су радови и предлози давани на мишљење појединим одсецима а не појединим члановима. Ови одсеци су, затим, имали своје засебне седнице и о њиховим одлукама се решавало на заједничкој седници свих редовних чланова.

У 1849 год. поднесен је у Друштву интересантан предлог о општинским читаоницама. Ово питање је покренуо А. Николић на седници од 14 априла, у којој је прочитао свој чланак против поделе друштва на одсеке. У чланку је доказивао да друштво не сме да распарчава и да дели своје снаге и изнео је нове задатке на којима Друштво треба да ради. Ту је он тврдио »да је већ време постарати се о образовању масе народне.« А ако то Друштво не предузме, »онда ми ништа друго не остаје, писао је Николић, но изрећи то да је овоме народу суђено у мраку остати, будући се нико неће његовог образовања да лати.«[1] И да би се народ дигао из незнања, он је предложио да се заведу општинске читаонице. — Поводом тога предлога изабрана је једна комисија којој је стављено у дужност да изради план о томе. У комисију су ушли: А. Николић, Гаврило Поповић, Д. Црнобарац и Ј. Мариновић. Међутим, ова комисија није се никако састала.

5 фебруара 1850 год. Д. Матић је поново кренуо питање о општинским »читалиштима«. У своме предлогу, који је детаљно израдио, он је тражио да се у свакоме селу, или бар у онима

[1]) *Гласник*, III. (1851), стр. 36—37.

у којима има школа, установи читаоница. — Тада су се сетили раније изабране комисије, додали јој још Д. Матића, П. Радовановића и М. Спасића, и овако састављена комисија дала је своје мишљење о предлозима Николића и Матића. По њеноме мишљењу, читаонице треба да се оснују само у оним општинама које имају основну школу. Затим је комисија предлагала да се за те читаонице, осим популарних књига, које Друштво и иначе издаје, издаје још и један нарочити недељни »економично-морални« лист који би уређивао један члан друшва. — Примивши мишљење ове комисије, друштво је 6 јуна учинило писмен предлог Попечитељству Просвештенија и молило га да се заузме код правитељства да оно узме на себе цео трошак око издавања листа и око издржавања општинских читаоница. — 25 јуна Попечитељство је одговорило Друштву »да није за целисходно нашло исто предложење вишој власти поднети, из призренија на стање и степен просвете у Србији.« (*Протоколи*, седница од 27 јуна.)

Друга књига *Гласника Друштва Србске Словесности* изишла је тек 1849 год. — У њој се јасно види утицај онога покрета за прикупљање података за историју, као што се у првој књизи види утицај филолошких преокупација чланова. У другој књизи *Гласника* на филолошка питања односи се само чланак *Езикословне примѣтбе на предговоръ г. Вука Стеф. Караџића къ преводу новог завѣта* од Ј. Стејића. Сем овога чланка, и сем расправе *Процвѣтање словенскогъ књижества у Бугарской* од Павла Јосифа Шафарика, сви остали чланци у овој књизи *Гласника* односе се на историју Српскога Народа.

Осим *Гласника*, у 1849 год. издало је Друштво још и ове књиге: *Србско-Немачко-Латинскій Рѣчникъ* од Григорија Лазића, бившег професора Карловачке Гимназије, од чије је удовице друштво откупило ово дело за 20 дуката; *Животоописаніе славны людій*, које је »превео и умножио« архим. Гаврило Поповић; *Мыслословлѣ или Логика*, коју је »посрбио« К. Бранковић. — Затим је ове године Друштво још прештампало у 2000 примерака *Разговоре за образованѣ срца и душе* од Гаврила Поповића.

У 1850 год. потпредседник друштва је био Ј. Гавриловић (који је председавао седницама, пошто, као и раније, Попечитељ Просвештенија готово није ни долазио на седнице), секретар архим. Гаврило Поповић. На главној седници од 8 јануара изабрани су и нови редовни чланови: Вук Маринковић, Ђорђе Ценић, професор права у Лицеуму, Панта Јовановић, »рачуноиспитач правитељствене типографије«, Димитрије Томић и Владимир Јакшић, чиновници; и нови дописни чланови: Јаков Гершић, професор и директор карловачке гимназије, Паво Бибић,

свештеник из Мелснаца, Тимотије Илић, свештеник из Санада, и Јосиф Панчић, »лекар окружија крагујевачког«.

Ове године (1850) поново се у Друштву јавио јак покрет за скупљање историјских података. На томе послу нарочито је много и са великом вољом радио потпредседник друштва Ј. Гавриловић, који је, преко разних лица, на разним местима проналазио старе рукописе и откупљивао их за рачун Друштва. Тако је, поред још других, мање важних, послова, његовим заузимањем нека Катарина Деметровић из Темишвара уступила друштву велик број докумената породице Бранковића, који се односе на графа Ђорђа Бракoвића и на историју Српскога Народа у Угарској. Те документе, ради што веће сигурности, донео је у Београд Димитрије Тирол, посредник у овој ствари. Трошак око преноса платило је Друштво. Сем тих докумената, Тирол је донео и једну сабљу, за коју је тврдио да је сабља Ђорђа Бранковића, те му је друштво откупило за 20 дуката. Осим овога оно је, за 25 дуката, откупило све рукописе И. Стојановића, који је умро 12 јуна 1849 године.

Да би дошло до што већег броја података за историју Српскога Народа, друштво је ступило у преписку са Сипријаном Робертом, професором словенских књижевности у Collège de France-у у Паризу. Њега је друштво изабрало за свога дописног члана још у почетку 1849 год. Захваљујући друштву на избору, С. Роберт је обећао да ће својски радити на свима питањима која се односе на историју словенских народа, а нарочито на историју Српског Народа. (*Протоколи,* редовна седница од 5 фебруара 1850). Он се уписао у историјски одсек и тражио је да му Друштво јави на који би начин он могао да буде од користи »великој југословенској ствари«. Чак је обећавао да ће Друштву писати на српском језику, ако оно не прима писма писана страним језицима.

Друштво Српске Словесности гледало је да се користи овом услужношћу и тражило је од Сипријана Роберта да из Париске Народне Библиотеке испише наслове свију књига које се односе на југословенске народе, и да, затим, у истој библиотеци потражи неке податке који се односе на историју Српскога Народа. Писмо у коме је то тражило, Друштво је послало још у фебруару 1850 год. С. Роберт је одговорио тек априла 1851, када је послао неке тражене податке. (*Протоколи,* ред. седн. 23 апр. 1850).

Најзад, друштво је још умолило Попечитељство Просвештенија да код правитељства изради потребан трошак за одашиљање једног друштвеног члана у Млетке, који би у тамошњој библиотеци истраживао и исписивао многобројне историјске податке, важне за историју Српскога Народа, — На овај предлог Попечитељство је одговорило да засад није неопходно потребно

слати нарочитог човека у Млетке, већ да се причека »правительствени питомац« Јован Ристић, »који је за историографа и професора историје опредељен.« (*Протоколи*).

1850 Друштво је издало о своме трошку: *Србску Граматику* од Јована Балукчића и, као свеске нарочито установљене »дечије библиотеке«: *Антропологију* и *Психологију*, у преводу Ј. Стејића, *Астрономију* и *Физику*, у преводу К. Бранковића, и *Јестествено Земљеописаније*, у преводу М. Спасића.

VII

Рад Друштва Српске Словесности у педесетим годинама: — друштвена правила за правопис; — покушаји за скидање забрана на књиге; — покушај и почетак рада на једном великом речнику; — неактивност чланова; — мањи предлози; — распре око правописа између Друштва и Попечитељства Просвештенија; — решење правописног питања.

У педесетим годинама Друштво Српске Словесности у главном је продужило исти рад који је радило и дотле: прегледање разних чланака и списа својих чланова и других српских писаца, прикупљање историјских података разне врсте, прибирање разних старих рукописа, књига и старих новаца, и издавање *Гласника*. Сав рад остао је и даље мршав; прилике за рад нису биле погодне, а и сами чланови, као и досада, нити су били на чисто с тим шта им је прави задатак, нити су довољно и енергично радили. Као у целокупном Српском Народу у педесетим годинама, тако се и овде осећао застој. Сем тога у Друштву Српске Словесности и даље рад није био сконцентрисан; предлози за веће и важније послове често су били предлагани и примљени, али се готово увек застајало на почетку рада. Уз то још сваке године једни чланови су излазили из Друштва, а други нови улазили и уносили нова схватања и нове идеје.

За схватања чланова Друштва Српске Словесности из тога доба карактеристичан је њихов одговор на један важан и интересантан позив Матице Хрватске из 1851 год. Матица Хрватска је узела на себе да позове сва словенска књижевна и учена друштва на саветовање о томе: како би се разни начини писања код словенских народа приближили један другоме и како би се одредио један књижевни језик за све Словене. Друштво Српске Словесности није се много одушевило овим позивом и решило је да одговори: »будући да је поглавита циљ овога друштва образавање свога језика и народа, и будући да оно не држи да ће сада штогод од овог предложења бити, нити да је могуће оваково питање о језику комисионално решити; то да оно не може на ово предложење пристати; но при свем том,

ако се друга друштва на то согласе, то да ће и оно двојицу од својих чланова на тај конац изабрати.« (*Прошоколи*, седн. од 19 јуна 1851).

У овом времену друштво се поново враћа на важно питање о правопису. У правопису у то доба владала је највећа анархија. Неки су писали новим, Вуковим, правописом, неки су задржали стари. Ови други, правописни конзервативци, употребљавали су стари правопис на разне начине, писали врло често једну реч на неколико начина. И, да би се бар у друштвеним издањима постигла извесна једнообразност, на редовној седници од 16 новембра 1851, предложио је секретар друштва и уредник *Гласника*, Ђорђе Ценић, да друштво пропише правила за правопис који ће се употребљавати за његова издања. Ј. Стејић је изјавио на то да он има већ готов материјал, и зато друштво уступи њему да изради правописна правила.

Стејић је убрзо израдио обећана правила; Друштво их је примило као своја и штампало их у IV свесци *Гласника*, као *Практична правописна правила*. У тим правилима било је одређено 35 писмена (из данашње, односно ондашње Вукове азбуке, није било *ѣ, ѣ, ј*, а било је више: *і, ы, ѣ, є, ю, я, ъ, ь*); сем тога дата је употреба појединим писменима у разноврсним случајевима. — Чланови Друштва Српске Словесности много су полагали у успех ових правила. Они су се надали, и ту своју наду изјавили у *Гласнику*, да ће и сви остали књижевници прихватити та правила, да ће она постати општа, и да ће се на тај начин смирити борбе око правописа. Ипак су на крају утврдили да та правила имају само да служе секретару при издавању друштвених књига, и то још с оградом: ако писци не желе тај правопис у својим књигама које друштво издаје, да се учини по њиховој жељи. (*Прошоколи*, седн. од 16 нов. 1851).

Прикупљање историјских података непрестано интересује чланове. 1851 год. друштво је чак, преко *Српских Новина*, издало и један позив за скупљање историјског материјала.

1852 год. потпредседник је Ј. Стејић, секретар С. Николић. — Ове године друштво је покушало да уклони извесне сметње које су сметале његову раду. Оно се јако заузело, преко Попечитељства Просвештенија, да аустроугарске власти скину забрану којом је отежан извоз српских књига у Аустро-Угарску. То је Друштво учинило највише због тога што се главни број српских читалаца и књижевника налазио тамо, и што сама Србија није могла да даје потребан број претплатника и читалаца. Али у томе се није успело, иако се заузело и српско Министарство Иностраних Послова. — Исто тако друштво није успело за дуго времена ни са својом молбом: да се у Србији допусти улаз књигама, штампаним новим правописом. Јован Гавриловић, стари пријатељ Вука Караџића, на редовној седници

од 19 маја, предложио је да се друштво заузме код надлежне власти те да се такве књиге могу увозити, ако не за све, бар за људе којима су оне неопходно потребне. Тек 12 септембра Попечитељство Просвештенија, на које се Друштво обратило за посредовање и помоћ, питало је: колико ће таквих књига требати друштву. Ово је на то одговорило да не може да предвиди тачан број потребних књига, и молило је за опште допуштење: да не само чланови Друштва, него и сви књижевни радници могу уносити такве књиге, и то с помоћу нарочитог »објавленија«, које би се добивало од Попечитељства, на усмену молбу. Али на ово тражење није дошао никакав одговор. Друштво је молбу поновило децембра 1853, али решење тог важног питања свршено је, и то повољно, тек 1855 год. (*Протоколи*).

Овај предлог Ј. Гавриловића потекао је нарочито због тога што је друштву требао Вуков *Рјечник*, и то због посла у који је друштво мислило да уђе, а то је: да изради велики речник српског језика. Покрет за рад на томе важном и деликатном послу створио је Ј. Стејић. Он је, на редевној седници од 28 фебруара, прочитао свој предлог »о саставу једног пространог Речника, у ком би осим други и научне речи доћи имале«.[1]) — У предлогу Стејић доказује да је већ време да се српска писменост, која већ постоји, развија и напредује. По његовом мишљењу, време за то је згодно и прилике су повољне. »Време је, тврди он, јер већ имамо пред собом плодове труда и искуства појединих књижевника од читавога готово једног века; и прилика је, јер нам је она дана јошт постанком овога нашег Друштва, а јошт више у вишегодишњој његовој битности и намењеној му радњи«. — Овде Стејић даље спроводи своју стару и толико пута понављану мисао: да народни језик треба да буде и књижевни језик, али да књижевници и учени људи треба да га дотерују, да му дају чистоту и правилност и речи за више и апстрактније појмове. Стејић затим износи да је на томе код нас већ прилично урађено, али да сада треба друштво учених људи да разгледа и претресе све што је раније појединачно урађено око тога, а затим да све што би »у том и у народном језику спремно, добро и удесно нашло и признало, покупи, уреди и у једно цело, по јасним и довољним правилама, сведе и надлежно изложи«. Зато је Стејић предлагао да се израде Словар и Грамматика српскога језика. И с великом вером да ће тај речник бити и од велике опште користи и да ће Друштву Српске Словесности, када га изради, дићи глас, предлагач мисли да га треба израдити бар тако »да онај који би желио наш језик познати и научити, може у њему наћи, ако не сваку, а оно барем сваку најбољу и сваку најупотребнију, како говорну, тако и писмену, његову реч с најнужнијим само упут-

[1]) *Гласник* V, стр. 1—13.

ством, а поред тога и сву вештествено нужну српскога примљеног писма и својственог говора правилност«.

По Стејићевом предлогу, даље, у речник треба да уђу само чисто српске речи »по најбољем, најправилнијем говору и с нужном њином коренитости и целости«. Из речника би се избациле све речи које нису српске, осим оних, место којих се не би могла употребити чиста српска реч »или нова згодна начинити, било то од грађе српске или сродне, нарочито старословенске«. — Извори за овакав речник, према овоме предлогу, били би: народни језик и речници који су израђени раније, нарочито Вуков *Рјечник*. Затим, пошто се одатле извади све што може а треба, све простонародне речи, тим речима да се још додаду »оне речи, које су књижевници и писари по многим и разним потребама наука и народне образованости, из другог сродног, а понајвише из нашега старословенског језика, вешто узели, а тако исто и оне, које су иначе они удесно створили, па у наш говорни народа језик увели, те сад, измешане с његовим елементима, данашњу његову писменост чине и представљају«. А сем тога да се у речник унесу и оне речи којих нема у српском језику, а које су потребне за обележавање апстрактних појмова у науци и уметности.

У предлогу Стејић се изразио за екавско наречје, тражећи само да се место *е* ставља *ѣ* свуда где је било у старословенском језику. Као разлог томе навео је »што би тим остали близу нашег светог и прародитељског славенског језика, и што је овде ово писмо најбољи посредственик између овог нашег и остали наши нарјечија, у којима се оно на *и* или на *ије* претворило«. — Затим је још тражио да речник буде штампан правописом који је друштво, према његовој изради, прописало за своја издања; сем тога, да у речнику свака српска реч буде објашњена немачки и латински, као и у Вукову *Рјечнику*. — А да се сав тај велики и тежак посао што брже и што тачније изведе, Стејић је тражио да чланови друштва приме на себе да, поделивши посао, појединачно раде на речима које почињу једним словом, по унапред утврђеном начелу; а затим да се састави једна комисија која ће скупити и уредити све што је појединачно урађено.[1])

У друштву су врло одушевљено примили предлог, и одмах су пристали да раде овај нови посао: Гаврило Поповић, К. Бранковић, Д. Томић, С. Николић, А. Николић, Ј. Шафарик, М. Спасић, И. Николајевић, К. Цукић, М. Поповић, Р. Лешјанин, В. Јакшић и Ј. Димшић. А да би се што брже урадило, позвани су и сви остали чланови да узму учешћа у раду.

Изгледа да се у почетку овоме послу приступило с одушевљењем и с довољно енергије. У ово време долази онај

[1]) *Гласник* V, стр. 1—13.

*

предлог Ј. Гавриловића за дозволу слободног уношења Вуковог *Рјечника*, најпотребнијег и најкориснијег средства за намеравани рад на изради великог и и потпуног речника. Како предлог није успео, тај први неуспех у започетом важном раду морао је врло рђаво утицати на добру вољу чланова. У извештају о Друштву у 1852 години, који је изишао у *Гласнику*, записано је да предузети посао напредује. Али, као у многим питањима које је друштво кретало и започињало, ревност није дуго трајала. Из друштвених протокола се не види ништа што би се односило на рад на изради речника. И доцније, 1855 године, када је то питање поново кренуто, било је врло мало успеха.

1853 год. потпредседник је Ј. Шафарик, секретар Панта Јовановић, а нови редовни чланови: Алекса Вукомановић, професор српске историје и литературе у Лицеуму, и Ђорђе Ћирић, професор историје у гимназији.

Како рад на историји Српскога Народа непрестано и јако интересује чланове, ове године поново је покренуто питање о путовању у Млетке ради истраживања података за историју Српскога Народа. Пошто је Попечитељство Просвештенија још раније одобрило кредит од 300 талира за то путовање, одређен је био Ђорђе Николајевић да иде у Млетке. Како Николајевић није могао то да учини због болести, одређен је Ј. Шафарик. Али Шафарику аустријске власти нису допустиле, и тако је пропао овај план о одлажењу у Млетке.

Рад друштва готово се своди на примање и прибирање старих рукописа и старих новаца. Скоро сви предлози које поједини чланови чине друштву, с намером да се умножи рад друштва и да се повећа његов утицај, пропадају због неактивности и немара чланова. — *Гласник* излази и ретко и нередовно, и то са садржином која многе не задовољава. То је побудило Гаврила Поповића да поднесе предлог о реформи *Гласника*. Он је тражио да се предмети који се штампају у њему подвргну строжијем суду, да се што више заступају »интереси српског језика, српске писмености«, и да се нарочито негује критика, која »није ни бич ни прут, него је учена радња у интересу напретка«.[1]) Али ови архимандритови планови остали су само као његове лепе жеље; *Гласник* је и даље излазио онакав какав је и дотле био.

У недостатку других и важнијих послова, друштво је гледало да помогне поједине људе који су радили корисне и потребне послове. Тако је Стевану Верковићу, »скупитељу старина по Европској Турској«, дало на зајам 250 форината, с условом, да он после по умереној цени продаје друштву рукописе које буде нашао. Сем тога, ове године Друштво је издало

---

[1]) *Гласник* VI, стр. 1—7.

новчану помоћ Јосифу Панчићу, да би што лакше могао да ради своја ботаничка дела. (*Протоколи*).

1854 год. потпредседник је Ј. Гавриловић, секретар П. Јовановић, а нови редовни члан Д-р Никола Крстић, »професор енциклопедије права и историје законопознања.«

У овој години Друштво није готово ништа радило. И у своме малом и недовољном раду оно нема никакав одређени правац. Када се и започне какав посао, он се не свршава, и Друштво на својим седницама само прегледа неке с разних страна добивене историјске податке, старе рукописе и преписе старих рукописа, уводи примљене старе новце. Ове године учинило је Друштво представку Попечитељству Просвештенија »да се пооштри постојеће височајше предписаније којим је самовластно утамањавање развалина стародревних градова и други овог рода споменика древности забрањено«. (*Протоколи*, седн. од 30 септ. 1854).

1855 год. потпредседник је Г. Поповић, секретар П. Јовановић, нови редовни чланови: Милан Петронијевић, Димитрије Петровић, Јован Ристић, Јеврем Грујић, Милован Јанковић, Сава Сретеновић, Димитрије Нешић, Александар Чварковић, Војислав Поповић, Димитрије Балаитски и Владимир Вујић.

Ове године радило се више него прошле, али ипак недовољно. Један од нових чланова, Милован Јанковић, предложио је, и друштво је примило, да ради »на прикупљању српски речи, које се ретко или само у неким крајевима нашег народа у говору чују, а у Вуковом речнику не налазе се, — као и прикупљање места, и различити предмета, која су као сопствена имена тим предметима дата, са могућим описањем места или предмета, и могућим изјасњењем постанка и значења њиног«. (*Протоколи*, седн. од 24 фебр.). — Ово је, управо, био предлог за обнављање рада, који је 1852 год. друштво почело да ради иницијативом Ј. Стејића. Садашњи предлагач, М. Јанковић, пошто је донекле упростио рад на овоме задатку, изнео је и своје мишљење о начину на који ће се предложени посао радити. И, поводом тога, у друштву је решено да се једним чланком позову сви који желе да раде на овоме послу прикупљења ретких и непознатих речи, у циљу израде и издања једног великог речника, и да се понови молба Попечитељству Просвештенија за дозволу уношења неколико примерака Вуковог *Рјечника*.

8 априла друштву је одобрено да може у извесном броју да унесе Вукове *Рјечнике*, и оно је одмах поручило 25 примерака. Те примерке узели су чланови друштва, и раздани су још некима, за које се држало да ће радити на намераваном послу; међу осталима, М. Ђ. Милићевићу и Јовану Илићу. Затим је Друштво издало и растурило штампан позив за прикупљање простонародних речи. И, као што се из протокола са седница

види, неки су заиста радили на томе и послали су друштву резултате свога рада. Тако је М. Јанковић скупио »ретке речи«, М. Ђ. Милићевић 201 нову реч (којих нема у Вуковом *Рјечнику*), и неки Алекса Остојић поклонио је своју збирку речи којих нема у Вуковом *Рјечнику*. А још раније, 1853 године, Марко Ђорђевић »Бугарин« послао је друштву »речи славенске, српске и бугарске, које су Власи у свој језик примили и усвојили«. (*Протоколи*). — И то је било све што је урађено на овоме два пут кретаноме послу. Вукови *Рјечници* и намера за израду једног потпунијег речника остали су у архиви.

Ове године изабрани су, ради бржег и бољег рада сваког друштвеног одсека, секретари за сваки одсек. Изабрани су: М. Јанковић за филозофски, С. Сретеновић за језикословни, Ј. Ристић за историјски, Ј. Грујић за правни и Ј. Панчић за природословни одсек. (*Протоколи*, седн. од 7 апр. 1855). Од реформама које се односе на унутрашње уређење друштва донета је, на предлог Д. Матића: да сваки новоизабрани члан бесплатно уступи друштву какав свој чланак ма какве садржине, и да тај свој чланак прочита на једној редовној седници.

1856 год. потпредседник је поново Г. Поповић; секретар је Ђ. Малетић.

У историји рада Друштва Српске Словесности ова година долази у најнеплодније. Седнице се држе без икаквога циља. — Ове године изишла је *Српска Синтакса* Ђуре Даничића. Језикословни одсек Друштва, који је прегледао синтаксу, нашао је да је она »најважнији и најбољи појав у нашој књижевности, који превазилази све, што је до сада у књижевности тога рада написано«. (*Протоколи*, седн. 31 маја). Зато је друштво израдило да Попечитељство Просвештенија изда Даничићу награду од 120 дуката. На седници од 3 децембра примљен је предлог који се односи на друштвено уређење: да се на редовним друштвеним седницама »само предмети из Поезије, Риторике и овима подобни прочитавају, и да то разликовање предмета, ради веће олакшице друштва, потпредседатељ прими као своју дужност«. Тада је још решено да се главне седнице отварају пригодном беседом.

1857 год. потпредседник је Ј. Шафарик, секретар Ђ. Даничић, нови редовни чланови: Михаило Рашковић, Јован Илић, Никола Новаковић, Милан Ђ. Милићевић, Стојан Вељковић, Јевтимије Аврамовић, Дамјан Маринковић и Михаило Панић.

У овој години највише се радило на прикупљању историјских података разне врсте. У томе циљу ишао је Ј. Шафарик у Млетке, где је у тамошњој архиви нашао велик број историјских докумената који су у вези са историјом Српскога Народа. Тиме је испуњена давнашња жеља друштва, које је стално од 1852 радило на томе да један његов члан оде у Млетке, где се надало да ће наћи много важних ствари.

На предлог Ј. Шафарика, донесене су нове одлуке које се односе на бирање нових чланова. По тим одлукама, новог члана Друштва Српске Словесности треба да предложе најмање 3 члана, и треба да се писмено поброје разлози због чега је предложени »достојан да се изабере«. Затим је још, опет на предлог Ј. Шафарика, решено да сваки члан дâ друштву биографијске податке о себи.

1858 године потпредседник је Ј. Шафарик, секретар Ђ. Даничић, нови редовни члан Матија Бан, који је изабран са 17 против 15 гласова. — Прву, главну, седницу ове године отворио је Ј. Шафарик беседом, »у којој разложивши каква добра може књижевност учинити, показа чему се ваља надати од посла који летос друштво започе, тражећи у Млетачкој архиви старе споменике о српском народу«.

Питање о правопису сада је поново изнесено на дневни ред, и то јаче и енергичније него икада. У Друштву се све више осећао утицај реформа Вука Караџића, нарочито од када је Ђ. Даничић постао секретар друштва и почео у њему активније да ради. Нова струја осећала се тако јако у Друштву, да је оно због правописнога питана дошло у скукоб са Попечитељством Просвештенија. — Сукоб је текао овако. На седници од 29 маја Ђ. Даничић је известио остале чланове да је председник друштва, Попечитељ Просвештенија, Д. Црнобарац одбио да потпише дипломе новим редовним члановима, тврдећи да треба да их потпише онај који је био председник друштва кад су ти чланови изабрани. Међутим, ранији председник, Јеремија Станојевић, није такође хтео да потпише чланске дипломе, тражећи да се у тим дипломама место *седница* стави *засѣданіе*, *дружтво* место *друштво*, *членъ* место *членъ* и да се промени још неколико речи. Зато је требало да се дипломе поново штампају. Због тога је Даничић поднео оставку на положај секретара. У друштву се зато чланови побуне против оваког поступка Ј. Станојевића. Ј. Грујић је тврдио да, по уставу Друштва, потпредседник има сва права и све дужности председника у његовом одсуству и предлагао је да спорене дипломе потпише потпредседник. Овај предлог се прими. (*Протоколи*, седн. од 29 маја).

Али спор се није свршио тиме. 31 маја Попечитељство Просвештенија упути друштву писмо, у коме је попечитељ Д. Црнобарац протестовао што друштво »у званичном деловодству свом у називању неки идеја од неког времена не служи се онима речма, којима су исте идеје у Уставу и Устројенију његовом назване«, и да се у нечему удаљава од правописних правила које је, ради потребне и корисне једнообразности, прописало за своја издања и штампало их у *Гласнику*. Због тога је Црнобарац налазећи да друштво руши постојеће законе и уноси

забуну у појмовима, тражио да се друштво од сад »у званичном деловодству свом служи онима и онакима речима, као што су оне у односителним законима написане, и да се придржава реченог правописа свог, будући да сваки закон има бити наблудаван донде, док се другим не замени«.[1]) Затим просто наређује да се друштво придржава *Српске Граматике* Владимира Бујића и *Речника* Д. Исаиловића.

Пошто је на седници прочитао ово писмо, заменик секретара Ј. Грујић прочитао је одговор Попечитељству на то писмо. У одговору је изложено: зашто друштво не може да поступи по наредби Попечитељства. И поводом тога развије се озбиљна дискусија. Само је В. Лазић одсудно стао уз наредбу Попечитељства, Д. Балаитски је донекле бранио а М. Спасић тражио да се у нечему по њој поступи. Сви остали били су против наредбе, нарочито Платон Симоновић, Алекса Вукомановић, Ј. Ристић, Д. Матић, Ј. Шафарик, Р. Лешјанин, М. П. Јанковић, Емилијан Јосимовић. И најзад је, са 24 гласа против 1, решено »да Друштво при свој готовости својој да се у одношењу своме к Попечитељству и осталим властима и одсада служи оним називима, које она као сопствена имена па себи носе — не може сматрати ову наредбу као обвезателну за себе, но да има радњу своју продужити у духу књижевне солидарности, коју му дотични закони и природа задатка његовог обезбеђују«. (*Прошоколи*, седн. од 8 јуна 1858).

После оваке одлуке, одреди се нарочити одбор, коме је стављено у дужност да напише одговор Попечитељству. 15 јуна одржана је седница на којој је присуствовао и Вук Караџић. На тој седници је прочитан спремљени одговор. С потребним обзирима, али одлучно, одбијено је извршење наредбе, изражено је жаљење због таке наредбе и изнето је мишљење чланова о томе питању: »При оскудним, пак, припремама које су досада на овоме пољу књижевности наше учињене, Друштво мисли, да нико није позван положити одсудна правила; шта више, оно држи, да је ово задатак, који одједанпут не могу решити ни све интелигентне силе народа српског у скупу«. Пошавши с тога гледишта, и одрекавши се правописних правила које је некада само издало (1851 године), друштво, даље, у одговору доказује да се таква питања решавају сама по себи, а не по друштвима; »много мање у стању су власти решити оваква питања«. Најзад је изјавило да не може да прими за углед књиге које му је Попечитељство препоручило.[2]) — Од 23 присутна члана 17 је гласало за овај одговор, 5 за преиначавање тога одговора, а 1 се уздржао од гласања.

26 августа Попечитељ, Д. Црнобарац, послао је друштву један врло дугачак одговор на овај одговор, и продужио запо-

[1]) *Гласник* XI (1859), стр. 463.
[2]) *Гласник* XI (1859), стр. 465—466.

чету полемику. Он је доказивао да друштво није јасно схватило наредбу Попечитељства, која се није односила на књижевну, него само на званичну делатност друштва, а да је за књижевну делатност давало само савете, а не наредбе, као што је рђаво схваћено. Ипак је Попечитељ остао при томе да друштво нема права да мења поједине називе »него што им је дао законодавац, који и је установио, јер иначе они би се другчије називали, него што и је законодавац по себи самом пристојећем праву назвао, и законодавац не би и могао познати, да л' су то они исти, које је он установио, које под својом заштитом држи, и које својима средствима издржава«.[1])

Друштво је одлучило да у *Гласнику* изнесе цео спор. И у XI књизи *Гласника* (стр. 463—481) изнесена је цела историја тога сукоба, под насловом *Расара између пређашње владе и Друштва Српске Словесности.*

Иначе у целој 1858 год. у друштву се није готово ништа радило. У друштвеном извештају овај нерад се правда заузимањем у спору са Попечитељством, због кога су и секретар и потпредседник морали да дају оставке.

1859 год. потпредседник је Ј. Гавриловић, секретар поново Ђ. Даничић. И ове године друштво није ништа радило.

Међутим, ове године је решено једно врло важно питање, које је имало великог удела у историји Друштва Српске Словесности, и које је, најзад, решено највише утицајем друштва. 21 октобра Попечитељство Просвете (не више Просвештенија) послало је друштву писмо у коме се јавља како је Народна Скупштина предложила да се укине стара уредба, по којој је било забрањено да се уносе у Србију књиге штампане новим правописом, и да се такве књиге штампају у Србији. Од 1858 год., када је Свето-Андрејска Скупштина збацила Карађорђевиће и поново вратила Обреновиће, Народна Скупштина јавља се као важан чинилац у државном животу Србије. — По њеноме предлогу о правопису, »правительствени« правопис има да важи само за званичне ствари и за *Новине Српске* док их Правитељство новчано помаже. Извештавајући о томе Друштво Српске Словесности, Попечитељство је тражило мишљење о томе предлогу. Из друштва је одговорено да је оно увек било за то да се уредба укине, и да је због тога чинило представке Попечитељству; »а по канцеларијама и по новинама које потпомаже влада новцем да се може држати садашњи правопис, дотерујући се према ономе којим се у књижевности највише успише«. (*Протоколи*, седн. од 30 окт.).

23 новембра Попечитељство је јавило друштву да је стара уредба укинута.

---

[1]) *Гласник* XI (1859), стр. 470—471.

Преглед рада Друштва Српске Словесности по годинама најбоље показује сву неплодност духовног живота у Србији у педесетим годинама. После доста плодних четрдесетих година, педесете године показују застој, можда чак и назадак. »Духовни живот с обе стране Саве и Дунава био је угушен, сурова цензура спутавала је сваки духовни покрет, и пуних 10 година Српски Народ је проживео под притиском, у обесхрабрености, у клонулости, у потпуном назатку на свима пољима«.[1]) Тај застој у Србији најбоље се види по малом и неплодном раду Друштва Српске Словесности, које је представљало скуп готово свих књижевних и научних радника у Србији.

VIII

Рад Друштва Српске Словесности од 1860 до 1864 године: — неактивност друштва; — долазак нових, активнијих и слободоумнијих чланова; — прослава хиљадугодишњице од смрти Ћирила и Методија; — покушај за рад на Енциклопедији Наука. — Укидање Друштва Српске Словесности.

У шездесетим годинама Друштво Српске Словесности имало је много више основа и услова за шири и кориснији рад но дотле. Укинута је била стара уредба о правопису, која је заиста сметала и друштву и напретку књижевности у Србији; затим су све више долазиле генерације младих Срба, школованих на страним универзитетима, који су доносили нове појмове и нове идеје; најзад, и државна власт је била на страни Друштва, нарочито кнез Михаило, који је с пажњом и интересовањем пратио рад Друштва, и помагао га, у колико није имао везе са унутрашњом политиком у Србији.

1860 год. потпредседник је Ј. Гавриловић, секретар Ђ. Даничић. — Главна седница за ову годину била је 10 јануара. На њој је присуствовао и тадашњи престолонаследник Михаило, који је исте године постао кнез. Он је пре тога врло пажљиво пратио спор друштва с Попечитељством око правописа, и у томе спору стао је на страну друштва. На овој седници он је говорио, и изјавио је да му је мило што се налази у »сабору српске интелигенције«, да је увек с радошћу пратио напредак друштва и да му је било жао кад год је власт сметала његову раду. Затим је охрабрио чланове, уверавајући их, да одсада тога више неће бити »него да ће у напредак и државна власт имати на уму да заповестима може што разуму противно постати, али да не може остати«. (*Протоколи*, главне седн. од 10 јан.).

Питање о правопису продужило се и ове године. 23 јануара Министарство (место Попечитељство) Просвете издало је наредбу да старим правописом морају да се штампају и сви уџбеници за основне школе.

[1]) Др. Ј. Скерлић, *Омладина и њена књижевност*, стр. 50—51.

Међутим, друштво је само увиђало недовољност свога рада. У извештају за ову годину,[1]) пошто је констатован тај факат, правда се немањем материјалних средстава и неактивношћу чланова, којих има много, али од којих мало њих раде. »А што их је мало, правда се даље, томе узрок није у друштву него у целом народу«.

У 1861 год. рађено је још мање. Ове године потпредседник је Ј. Шафарик, секретар Ђ. Даничић. Једини рад друштва је: примање и оцењивање старих рукописа, преписа и старих новаца. — На прославу стогодишњице рођења Саве Текелије друштво је учествовало на тај начин што је Матици Српској послало 100 форината и послало изасланство у коме су били Ј. Грујић, Љ. П. Ненадовић, М. Симић и С. Вељковић.

Ове године друштво је дошло у мали сукоб с Ђ. Даничићем, својим дугогодишњим секретаром. На седници од 19 октобра Даничић је јавио да је из старих српских књижевних споменика израдио један речник, и затражио је од друштва да га изда. Поводом овога тражења било је разних мишљења. Неки од чланова били су за то да се не издаје речник старога језика, кад још не постоји речник новога језика. И пошто се нису могли сложити, чланови су решење тога питања оставили за доцније. Међутим, одмах идуће седнице, 29 новембра, Даничић је дао оставку на секретарски положај, по свој прилици због овога случаја.

1862 год. осетио се у Друштву Српске Словесности мало јачи покрет за обилнији рад и за рад са више система. То су учинили нови чланови, који су дошли са школовања по европским универзитетима. То године потпредседник је био Ј. Шафарик, секретар Евстатије Аврамовић, а нови редовни чланови: Панта Срећковић, Алимпије Васиљевић, Милан Миловук, Владимир Јовановић, Јован Драгашевић, Јован Машин. За дописне чланове, између осталих, изабрани су: Ј. Јовановић Змај, Светозар Милетић, Јаков Игњатовић и Иван Трнски.

Нови редовни чланови унели су у Друштво више живота и више воље за рад. Школовани на страни, где су се специјалисали у појединим наукама, они су донели нове појмове и унели нове енергије. Одмах прве редовне седнице Владимир Јовановић, најактивнији међу њима, читао је свој састав »О просвети овога века уопште, а понаособ о правцу, ког би се и Друштво имало држати, да боље напредује.« (*Протоколи*). — На седници од 2 јуна читао је други свој састав у коме је доказивао да Друштво Српске Словесности није потпуно развило своје снаге. Тада је тражио да оно издаје свој орган сваке недеље. И како се доказало да то није могућно, решено је да од тада *Гласник* излази

---

[1]) *Гласник* XII (1861), стр. 395.

бар месечно по једанпут. На истој седници Јовановић је још изнео своје мисли »О значају и правцу Друштва«.

Улазак нових чланова осетио се још јаче 1863 године, када су изабрани још и ови редовни чланови: Милоје Лешјанин, Александар Андрић, Ђорђе Пантелић, Милорад Медаковић, Михаило Радовановић, Никанор Грујић, а за дописног члана Јан Колар. Потпредседник је ове године Д. Матић, секретар А. Васиљевић.

Нарочито изабрани одбор који је био одређен »да промисли о томе: како ће се друштвени књиге по народу нашем што већма распространити моћи«, дао је свој извештај, у коме се опажа да је друштво осећало недовољност свога рада и тежило да га умножи и учини што кориснијим. У извештају одређени одбор препоручио је, као средство за задобивање више читалаца за *Гласник*, да *Гласник* има важнију и занимљивију садржину, разноликост предмета, и да начин писања у њему буде што популарнији. Сем тога, препоручивао је да чланови, у недостатку помоћи од државе, сами својевољно прилажу друштву по извесну суму новаца. А за брже и лакше распростирање друштвених издања, решено је да се она од сад шаљу књижарима у комисион, и да се одреди годишња цена за сва друштвена издања, како би се могла скупљати годишња претплата. (*Протоколи*, седн. од 28 фебр. 1863).

Но и овај предлог за реформу *Гласника*, које је у ствари била врло потребна, остао је само записан у друштвеним протоколима. *Гласник* је и ове године изишао само у једној свесци, са садржином, сасвим неприступачном широкој публици, са латинским и старословенским историјским изворима.

11 маја, заузимањем друштва, прослављена је хиљадугодишњица Ћирила и Методија. Ова прослава добро илуструје ондашње београдско друштво и његове забаве. После службе, на дан прославе, сви чланови с публиком отишли су у друштвену дворану, где је Д. Матић држао говор о делима и о значају Ћирила и Методија. Тај говор заједно с факсимилом једног старог рукописа о животу Методијевом, друштво је штампало и раздавало. Увече тога дана, као други део прославе, била је велика забава у сали код »Српске Круне«. Осим друштвених чланова и многих виђених грађана, на тој забави је учествовало и доста гостију са стране. Тада, после ломљења колача у част светитеља, »војничка банда свирала је лепе мелодије, које овој светковини доликују, а један наш народни певац певао је опет уз гусле српске јуначке песме. Све је то тако веселило госте, да ће се они дуго сећати ове ретке светковине«. (*Протоколи*, седн. од јуна 1863).

Поред многих ситних, несвршених предлога и мало корисног и некорисног рада који је радило, а после неколико пропалих већих предузећа, Друштво Српске Словесности није никако

смело да се упусти у какав већи и значајнији посао. Међутим, чланова је било доста, и међу њима било је људи, нарочито млађих, који су имали специјалних знања, који су били на страни и тамо видели како се многи послови раде, и који су желели да уђу у веће и корисније радове. И зато, када је на седници од 17 маја Д. Матић предложио да се ради Енциклопедија Наука, његов предлог прихваћен је од свих чланова, који су обећали вредну сарадњу на томе послу. Одмах је изабран нарочити одбор између чланова, који је имао да изради план за извођење предложеног посла. А решено је поводом тога још да се преко новина позову и сви чланови Друштва Српске Словесности који нису у Србији а који би желели да помогну друштву при изради Енциклопедије Наука. — И да би посао ишао што брже и што боље, од Правитељства је затражена материјална помоћ на ту циљ. (*Протоколи*, седн. од 17 маја 1863).

31 јула Д. Матић је поднео своје мишљење о начину на који би се израдила Енциклопедија. 29 августа изабрани одбор поднео је свој предлог о изради тога посла. По томе предлогу, Енциклопедија је требала да буде подељена према појединим струкама, а сваки пријављени члан имао је да ради онај део који одговара његовој струци. И до краја године јавили су се за рад и узели да раде: Д. Матић историју филозофије, Никанор Грујић историју хришћанства, Стојан Бошковић филозофију права, В. Јовановић пољску привреду, Ђорђе Борисављевић општу географију, А. Васиљевић историју српске књижевности, К. Бранковић психологију, Ј. Драгашевић географију српских земаља, Ј. Пачић физику и математику, Јеврем Гудовић геологију и геогнозију, С. Мачај и Д-р Валента »науку о чувању здравља и о лековима који се могу код куће имати«, Панта Срећковић историју Српскога Народа, Сава Грујић математику, Тесар популарну астрономију и Дамњан Павловић »грађевину на суву и на води«. (*Протоколи*).

На седници од 15 септембра В. Јовановић и П. Срећковић поднели су предлог о зајемчавању књижевне сопствености, и изабран је један одбор који је имао да проучи тај предлог и да се постара да се по њему нешто уради. У одбор су ушли: Ј. Шафарик, В. Јовановић, М. Милићевић, С. Бошковић, С. Вељковић и П. Срећковић.

Али сви ови радови и започета живља активност у Друштву Српске Словесности наједанпут и изненадно је прекинута. Друштво је дошло у сукоб са Министром Просвете, бранећи слободу свога рада. Кнез Михаило стао је на страну министра, и друштво је било зато суспендовано и растурено. — Сукоб је текао овако.

Главна скупштина Друштва Српске Словесности заказана је за 26 јануар 1864 год. Дневни ред, заказан раније требао

је да буде овакав: (1) поздравни говор потпредседника Д. Матића, (2) »подужа беседа о предмету из Народне Економије« од Владимира Јовановића и (3) извештаји секретара о раду друштва у 1863 год. О таквоме дневном реду није био раније извештен К. Цукић, Министар Просвете, који је, по своме положају, био и председник друштва, иако у ствари није никако вршио никакву функцију у њему. Зато Цукић, пошто је у одређени дан отворио друштвену скупштину, изјавио је да неће да ради по објављеном дневном реду, зато што је објављен без његовог знања и одобрења, и да неће дати реч В. Јовановићу.

Пошто је Д. Матић прочитао своју пригодну беседу о просвети и о задатцима и раду Друштва Српске Словесности, и пошто су прочитани извештаји о стању друштва у 1863 год., В. Јовановић, који је био задоцнио, тражио је, и поред Цукићеве забране, да чита своју беседу. Цукић је поново изјавио да не може, пошто је у дневни ред ушла без његовог знања. Неки чланови се успротиве томе, доказујући да председник, по друштвеноме уставу, нема права то да чини. Уз Цукића је нарочито био, увек владин човек, Матија Бан, »химнопевац султански«. После дуже препирке, Цукић је успео до остане по његовој вољи, и зато се прешло на бирање управе и нових чланова. За потпредседника је био изабран Д. Матић, за секретара А. Васиљевић. За почасне чланове, између осталих, били су предложени: црногорски кнез Никола, велики војвода Мирко, црногорски митрополит Иларион, П. Којић, председник Матице Српске, затим још Гарибалди, Кобден, Деак; а за дописне чланове предложени су: А. Герцен, Чернишевски, Сен-Марко Жирарден.

Ово предлагање неколицине чувених европских револуционара, нарочито Гарибалдија, имало је свој велики смисао и своју дугачку историју.

После бомбардовања Београда ондашњи српски патриоти, нарочито неколико школованих млађих људи, тражили су и радили на томе да Србија предузме ослободилачки рат против Турске. Због тога су ступили у везу са истакнутијим револуционарима у Италији и Угарској, радећи у споразуму с њима да Срби, у исто време кад и Талијани и Мађари, предузму акцију за ослобођење и уједињење. Нарочито је Владимир Јовановић имао много веза. И, благодарећи односу и поверењу које је имао код талијанских револуционара, Јовановић је дознао од Мацинија за једну демонстрацију, коју су Талијани спремали против Наполеона III у Паризу. Кнез Михаило, с којим је Јовановић многе ствари радио у договору, дознао је од њега за ту намеравану малу побуну Талијана, послао је нарочитог човека у Париз, који је о свему томе реферисао на надлежном месту, те су многи Талијани били протерани из Париза.

После једног оваквог догађаја, разуме се да је на В. Јовановића и његове једномишљенике у Србији могла да падне љага. И да би на неки начин отклонили од себе сваку сумњу која је могла да их компромитује код њихових пријатеља у Европи, и да би манифестовали своју солидарност с талијанским родољубима, они су решили да изаберу за почасног члана Друштва Српске Словесности Гарибалдија, а за дописне Герцена и Чернишевског.[1])

Међутим, када је о томе избору требало решавати, председник Цукић је изјавио да жели да се избор остави за другу, редовну, седницу, тврдећи да има извесних примедаба против неких предложених чланова, а није рад да се такве ствари претресају јавно. Цукић, некада један од најслободоумнијих људи у Србији, стигавши до великих положаја, постао је поверљива личност кнеза Михаила и пријатељ аустријских конзула у Београду. И на његово тражење одлагања избора, неки чланови изјавише да се, по уставу друштва, избор мора одмах извршити, јер су чланови, који имају да се изаберу, на прошлој седници већ предложени од довољног броја чланова. Цукић ипак нађе извесну неправилност: да предлог о томе у последњој седници није довољно гласно прочитан.

Већина чланова остајала је при томе да се избор изврши одмах. Цукић је упорно остајао при своме тражењу, и још је нарочито нападао на избор Гарибалдија. В. Јовановић је доказивао да личне антипатије немају смисла и да се бира онај кога хоће већина. Заједно с њим, А. Васиљевић је највише протестовао против гажења закона. Цукић, најзад, прекине скупштину. — Док се све то дешавало, велики број ђака с Велике Школе отворено је исказивао своја одобравања Јовановићу и Васиљевићу. Њих двојица били су тада омиљени професори; готово целокупна омладина била је под утицајем њихових демократских идеја и њихова рада за рат с Турском. И када је Цукић распустио скупштину, сви окупљени ђаци одушевљено су акламирали Јовановића, подигли га на руке и изнели из дворане.[2])

Истога дана, чини се због тога, држана је министарска седница. Сутра дан Цукић је поднео реферат кнезу Михаилу, тврдећи да га је »незаконо и непристојно владање« неких чланова приморало да закључи седницу Друштва Српске Словесности. Затим је још тврдио да се у друштву примећују »себичне и растројне« тежње. Зато је тражио од кнеза да не дозволи »да елементи нереда који су у Друштву Српске Словесности јучерашње иступе изазвали, могу и даље злоупотребљавате

[1]) Усмена саопштења Г. Владимира Јовановића.

[2]) *Српски Дневник* (Н. Сад) од 6 фебруара 1864. Допис Стојана Бошковића.

установу, која има за свој задак најузвишеније
цели«,[1]) и предлагао је да се друштво одма
још истог дана, 27 јануара, решио: »(1) Друш
весности до даље наредбе суспендира се; (2
Просвете и Црквени дела нека овај указ изврш
према томе нужно, даље нареди«.[1]) Сем тога,
К. Цукића, истога дана изишао је указ, по коме
отпуштен из државне службе, а А. Васиљевић,
Школе, премештен »за члана прве класе у
љевском«.

После ове афере В. Јовановић је отишао
исте године штампао беседу коју је требао
значајној седици од 26 јануара 1864.[2])

Указом од 20 јула 1864, обновљено је Друш
весности, под именом Српско Учено Друш
сматрано као »научно тело«, чији је задатак
укама и вештинама, у колико се оне понајближе
Председник Друштва није више био Министар П
су остали стари чланови Друштва Српске Сл
да се у року од месец дана јаве Министру Про

Постанак, постојање и престанак Друштв
сности долази у доба када се Србија тек почи
мало већем степену развијати, и када је један
них људи могао да буде врло користан по на
и културног живота. Међутим, Друштво Срп
није имало никаквог великог утицаја на опште
преображаја, ни на развитак српске књижевнос

То је долазило из два разлога. Пре свега,
новима друштва било је мало људи с правом
и с познавањем потреба једне полукултурне, п
ве Затим још, друштво није располагало гото
теријалним средствима, те није могло да ради
потребама једнога заосталог народа: на шире
на издавању популарних књига.

Немајући научних снага и не располажу
средствима Друштво Српске Словесности за

било изазвано школском потребом појединих наставн
пошто су увидели да на наукама, или бар на попу
појединих наука, не могу да раде, први чланови су п
да разраде питања о језику и правопису. Али све одл
су они учинили у томе правцу нису имале успеха ни
Доцније, друштво није имало никаквог сталног правца
раду. Предлози за ситније и крупније радове чињени
често, али ипак Друштво Српске Словесности није оста
себе ниједан значајнији посао. Више пута оно је поч
ради извесне, велике и важне послове, као што су:
научне терминологије, израда великог и потпуног реч
рада Енциклопедије Наука, али никада није отишло
почетака на тим предузећима; за те радово требало
и више научне спреме и више енергије него што су
чланови Друштва.

Колико је Друштво Српске Словесности, за два
дина свога рада, мењало свој правац и своја схватања,
се види на правописном питању, које је у то време и
велике полемике и које је чекало на своје решење. И
је, разуме се, са своје стране покушало да реши то
У прво време свога рада оно је било против Вуковог пр
а најзад је, пошто се у току свога рада још некол
заустављало на њему, учинило да тај правопис буде п
у Србији. У прво време звало се «дружство«, затим д
и најзад »друштво«.

Али, иако Друштво Српске Словесности није имал
утицаја и иза себе није оставило никаквих великих
оно има свога значаја у културној историји Српскога
Његов рад долази у доба почетака вишег културног
Србији, и оно је у вези с тим скромним почетцима.

Јован Стејић

од

Катарине Богдановићеве

За последњих десет или петнаест година учињен је велик напредак у испитивању наше културне и књижевне прошлости. Српска историја књижевности престала је да живи од општих места, и људи који на њој раде не служе се више »методом претакања«, то јест не препричавају само оно што су Шафарик и Г. Стојан Новаковић писали у доба кад још није било могућно прикупити оволико ситних и веома корисних података колико данас. Марљиво трагање за фактима и стварање судова на основу савесно проучене грађе из прве руке, то су две главне одлике нове методе рада у нашој историјској критици. Важно је нагласити још и то, да се од скора и код нас почела обраћати већа пажња и нашим старијим писцима другог и трећег реда, — онима уз чије се име раније стављало неколико општих и не увек тачних напомена, или се испод текста сувопарно ређали само наслови њихових познатијих књига.

Претресање забачених архива, превртање пожутелих листова првих издања и трагање за изворима било је кобно по утврђену репутацију неких наших списатеља; други, напротив, уздигнути су овим за који ступањ више. Тако се десило да је понеки свргнути »геније« морао да пусти испред себе гдекојег вредног и скромног трудбеника нашег, недовољно проученог и зато готово заборављеног.

Да ли и Јован Стејић спада у те који су до данас морали чекати бољу оцену свога рада и заслужено признање? Извесно не. Ни у једној историји српске књижевности ширег обима његово име није изостављено, нити су га тако мало ценили да о њему пишу испод текста. За савременике он је био »учени доктор«, »знаменити и преважни списатељ«, на чији суд је и сам Вук Ст. Караџић доста полагао.

Или је, можда, Јован Стејић у броју оних првих, који при детаљнијем испитивању могу само да изгубе? Ни ово не изгледа вероватно. Ма како строго ценили његова дела, он као писац изгледа врло добро, догод га постматрамо са историјске тачке гледишта. Тешко би се, дакле, ишта могло и одузети од оног што му је већ признато. Али за историју књижевности може

бити корисно, ако се у неколико прошири знање о њему као јавном раднику, тим што ће се употребити подаци нађени у скоро објављеној *Вуковој Преписци* и у неким архивским документима, и што ће се при оцени његова рада имати у виду не само засебна издања него и ситни прилози по часописима у којима је дуго сарађивао.

Извесно да ово ипак неће бити све што би се о Стејићу као писцу данас могло сазнати, да ће још који ситнији прилог остати неупотребљен, и још по гдешто недовољно објашњено. Само онај ко је радио сличне послове зна како је тешко пронаћи све оне ситне, Бог зна где скривене, факте, од којих често зависи тако много у општем резултату. Зато ова расправа и није рађена с великим претензијама, да би се дало нешто у сваком погледу потпуно и дефинитивно, него је схваћена само као први покушај да се живот и рад овога нашег старијег писца разради у обиму сразмерном његовој репутацији, која је почела да расте од појаве *Макровиотике* 1826, и пратила још задуго и саму његову успомену.

I

Јован Стејић рођен је у Старом Араду 1803 године.[1]) Отац му се звао Антоније, мати Јелисавета. У месту рођења свршио је основну школу и пошао у гимназију. Као даровит и вредан ђак, привукао је пажњу Саве Текелије, који му одреди помоћ од 120 фор. годишње, из закладе Генералице от Путник, рођене Тјукјули. Филозофију сврши у Сегедину. У Пешти почео је да учи медицину, а довршио је у Бечу, где је 1829 докторат положио. За све то време напредовао је врло добро, што се види из његових сведоџаба са универзитета, у којима су оцене какве може да има само први одличан ђак.

Као двадесетогодишњи младић штампао је књижицу *Савје от Тјукјули привјетствије тезоименства*, и њу вреди споменути само зато што му је прва. Но друга његова књига, *Макровиотика или наука о продуженију живота човеческог*,[2]) издана 1826, мора да се забележи већ као дело од вредности у свом роду. Стејићев практичан и трезвен дух одмах је увидео праве потребе и настојао да попуни један истински недостатак у нашој стручној књижевности двадесетих година.

---

[1]) Дан и месец рођења нису означени у крштеници коју чува син Стејићев, Г. Петар Стејић, посланик у пензији. Истом Господину захвална сам за неколико нових података у овој расправи.

[2]) Наслови дела и чланака, као год и наводи из њих, биће овде штампани данашњим правописом. Стејићева ортографија неуједначена је и веома шарена; али што буде важно да се зна о њој, то ће се изнети, кад буде говор о његову језику и правопису.

Сем овога великог превода, он доспева да омањим прилозима сарађује у научно-књижевном часопису *Сербске Летописи*, опет у духу *Макровиотике*. А кад је свршио науке и спремао се да положи докторски испит, изиђе у Бечу друга важна његова књига: *Забаве за разум и срце*, I (1826). Одмах иза насловног листа стављена је посвета Јеврему Обреновићу, који је новцем помагао Стејића последње године школовања, вероватно уз обавезу да своју лекарску праксу почне у његову дому. Ради тога Стејић је марта 1828 прелазио у Србију, али на кратко време, јер се морао журити у Беч да заврши студије. Годину и по дана доцније, у лето 1829, отишао је у Шабац, као свршен човек, и заузео место домаћег лекара код Јеврема Обреновића.

Данас је тешко нагађати какве је идеје и наде Стејић понео у Србију; али да стварност није одговарала ни најскромнијим његовим жељама, то је несумњиво. Прилике у земљи биле су, у главном, онакве како их је оцртао Вук Ст. Караџић у додатку уз писмо кнезу Милошу, где се правда што не може да нађе правог лекара који би тамо хтео да пређе. Јер »туђин, који се у овим земљама родио и узрастао, како чује за Србију, он одмах представља себи турску земљу, у којој човек нити је сигуран са својим животом, ни са својим имањем«.[1])

За време борављења у Србији Стејић се, истина, није могао потужити да му се кадгод радило о глави, али је на сто других начина искусио да прилике око њега и сувише подсећају на Турску. Пре свега, он је дошао на позив Јеврема Обреновића и у намери да послужи њему; но кнезу Милошу прохтело се да га има уза се, те га у јесен 1829 просто отме од брата и пресели к себи у Крагујевац. Тамо је Стејић остао све до пролећа 1830, па се онда опет вратио прво у Ваљево, затим у Шабац, на своје старо место.[2])

По речима Вуковим, Јован Стејић био је »љубимац и почитатељ Јефремов«, и пошто је Кнежев брат био човек згодније нарави и боље умео да цени учене људе, он се уз њега добро осећао. Списатељске амбиције почеле су наново да се буде, и као резултат читања и рада у Шапцу изишао је 1831 други део *Забава*, посвећен Милошу Е. Обреновићу, »младом господару и бегу«.

Крајем 1831 и почетком 1832 Стејић је опет у служби кнеза Милоша, и, заједно с Димитријем Давидовићем, ужива

---

[1]) Додатак уз писмо Вуково из Беча, 8 марта 1829; *Вукова Преписка*, II, стр. 592.

[2]) „Ваља да сте чули, да Стејић још од прољетос није више у Крагујевцу него у Ваљеву: у нас, као у натури, све премјени и движенију подлежи“. Вук из Земуна Копитару у Беч, у писму од 4 окт. 1830; *Вукова Преписка*, I, стр. 386.

тада неограничено поверење. По једном писму Василија Поповића, кнеза пожешке нахије, изгледа као да су обојица свој утицај код Кнеза обрнули на штету Вукову, који се онда налазио у Земуну и слао пријатељима оштре критике против тадашњег стања у Србији. »Стејић му је [Давидовићу] секундирао, — пише В. Поповић, — и управо викао, да ни ви ни ваша досадашња списасија имају какво уваженије код икога из учене класе, и доказује, да сте ви многога ученога кои је желио овамо прећи, одвратили, као што сте и њега, да не би, вели, ваше угурсузлуке овамо опорочавали, и да би опровргао све ваше досадашње труде, једнако купи сада којекакве песме да ји на свет изда, и да све оне досадашње ваше уничтожи.«[1])

Може се већ замислити како је Вук те вести дочекао. Он се и раније љутио на Стејића, чим је од неког сазнао да ће у трећој књизи *Забава* бити и народних песама, те се жалио Копитару да му отимају посао. Међутим, из једног писма Стејићева види се да је од њега била далеко та намера да заузима отворено непријатељски став према Вуку, чију је агресивну природу врло добро познавао: »— — — Неколико побољи наши песама, што сам био пречистио, дао сам да се за моје III *Забаве* штампају. Мислим да вам то нимало неће бити противно. И вама је поље широко и лепо, а ја сам после вас и тако као поп после празника. Не верујем, да би вам с ово моји неколико песама помого; јер ја свеједнако тврдо мислим, да мој узгреднички избор ни налик није на ваш. Ви знате, шта је добро и лепо боље него ја, а трудили сте се, да имате откуд, што је ваљано, изабрати. Међутим, стараћу се од сад, ако само прилике узимам, да што више песама наших скупим, које ћу вам зацело послати«.[2])

Шта је Караџић на ово одговорио и да ли је уопште одговарао, не зна се. У писму Копитару од 27 јуна 1832 он више не говори ни о народним песмама, нити се жали да му отимају посао, него веома опширно прича нешто сасвим друго, а што је и за нас овде важно. То је цензурисање треће књиге *Забава* и бегство Стејићево из Србије. Овај занимљиви догађај живо карактерише и кнеза Милоша и целу његову околину, те заслужује да се потанко изложи.

У оном писму где је реч о песмама, Стејић је саопштио Вуку и неке појединости о себи: »— — — Ја сам овде у Пожаревцу код светли наши бегова. Њиова Светлост ту ми је службу дала, да се не само као доктор о скупом здрављу и животу бегова старам, но још и њино одјакошње васпитање и

---

[1]) В. Поповић из Топчидера Вуку у Земун, 8 јан. 1832; *В. Преп.*, IV, 178—9 стр.

[2]) Стејић из Пожаревца Вуку у Земун, 16 маја 1832; *В. Преп.* VI, стр. 80—81.

изображење да руководим«. Даље пише како је својим положајем задовољан, јер је Кнез према њему »милостив и благонаклоњен«. — У то време послао је у Београд и своје дело *Сабор истине и науке*, да се штампа без цензуре. Али кад су четири табака била већ готова, у Крагујевцу се наједном присете да би рукопис ваљало прво прегледати. Накнадна цензура нађе да је све исправно, и јави Стејићу у Пожаревац да се штампање може продужити. Но кад је петнаест табака било свршено и Стејић дошао у Београд да надгледа остало, Стефан Радичевић, директор Кнежеве канцеларије, саопштио му заповест »Њове Светлости« да се књига не може штампати: прво, »док је на ново не препише с дебелим јером (ъ), будући да изостављање овога слова личи на Вукову ортографију, а многи су родољупци, не само у Србији него и у Русији, нашли, да то може имати зла сљедствија. Зато се у типографији нашој не допушта по Вуковој ортографији штампати. Друго, док не назначи у књизи, од куда је што преводио или по коме је списатељу писао. — Ако му ово двоје није по вољи, он може своју књигу у другој земљи дати штампати, али му неће бити слободно књиге у Србију доносити«.[1])

Мора да је ово јако наљутило Стејића, тим пре што је неколико дана раније добио од Кнеза »Објављеније«, датирано 11 јуна 1832, да у будуће врши своју лекарску праксу где хоће, — другим речима да се формално отпушта из службе. Караџић у наведеном писму вели да су му одмах сутрадан опет вратили место, па је затим стигла она забрана о даљем штампању књиге. Онда он, »узевши од свију ствари колико се могло, пребегне у Земун«.[2]) Тако се завршила Стејићева каријера србијанског лекара, која се састојала поглавито у мењању места и господара.

Глас о томе отишао је далеко ван Србије; многи су осуђивали кнеза Милоша, али никога није изненадио тај догађај.[3]) Одавно се знало да су смрт и бегство два једино могућа ва-

---

[1]) Вук из Земуна Копитару у Беч, 27 јуна 1832; *В. Преп.*, I, стр. 428.

[2]) „Овај догађај с првом књигом из књажеске типографије показује, што смо ми знали и пре, да се књиге онде могу штампати, где имају закони (макар каки, само да су постојани).“ Вук Копитару у истом писму од 27 јуна 1832.

[3]) „Не би пре поверовао, ни у сну помислио, да њему, као лекару Милошевом и домаћем човеку, због чега због једне књиге, једног може бити изречења, једне мисли изиђе прогон, и нужда бегства. — — — Али слаби Милош и мало човек! То сам ја свагда знао, и свагда тако држао, против свију лепи речи Вука, и похвала Пирха и прочи Милошеваца“. Д. Фрушић Вуку, 21 јула 1832; *В. Преп.*, I, стр. 669. „Steich's Rückzug beweist von neuem, dass mit Barbaren nicht leben kann, wer einmal mit Menschen gelebt hat“. Копитар Вуку, 26 јула 1832; *В. Преп.*, I, стр. 434.

чина да се неко избави служења Кнезу, ако га већ он сам не убије или не отера. Озбиљни и коректни Стејић није могао трпети да и он и дела му вечито буду играчка ћуди једног самовољног човека и његових још горих чиновника, и зато се одлучио да бежи оданде где »многи чинови и друге уредбе трају најдаље до прве мене«. Иначе, да тога није било, он се не би могао потужити да му је живот за оне три године био одвише рђав. Извесно да је он још понајмање искусио последице ружне навике Кнежеве околине, да свакога понизе и осрамоте. Према ученом доктору имало се много више обзира него спрам Вука Караџића, Димитрија Давидовића и још неких, који су били потребнији народу и држави него Кнезу лично. Овим се објашњава и то што су Стејића убрзо позвали натраг, и што се пуну годину и по дана молило, управо наваљивало, да се врати. Он то није хтео, него је тражио одобрење и добио га 26 јула 1832, да може у Земуну радити као лекар. Одатле се јавио и Копитару, дописавши у једном Вуковом писму ове редове: »Ја сам моје житије у Србији свршио; до сад је било свакојако, но родољупци док не завладаше, више добро него зло. Од сад како Бог да. Трећа част моји *Забави* својом чудном судбином постаде знаменита. — — — Дебело јер постаде јаче него сва моја философија у овим новим *Забавама*. — — — Сад ми се *Забаве* изнова штампају, као што родољупци желе«.[1])

Под »родољупцима« треба разумети противнике Вукове у то доба, и то како у Србији тако и ван ње: А. Стојковића, који се налазио у Русији и тамо опадао Вука, његова штићеника Зорића, који је исту мисију имао да врши у Београду и у Крагујевцу, митрополита Ст. Стратимировића из Карловаца, и још неке личности из околине кнеза Милоша.[2]) Исте људе и Стејић је сматрао за своје непријатеље, јер је тада био у врло добрим односима с Караџићем. А кад му је пријатељ у

[1]) Стејић у Вуковом писму Капитару 1/19 јула 1832; *В. Преп.*, стр. 432—433.

[2]) „Стејић ономадне у недељу изашао из контумаца. К ономе, што сам Вам о њему и о његовој књизи у последњем писму писао, додајем Вам сад и ово, да је Атанасије Стојковић из Петерсбурга писао Милошу (Обреновићу) против мене и против моје ортографије, додајући да је и Рускому министарству противно, да се моја ортографија у Србији у обичај уводи. И будући, да је ово писмо дошло из Питера с министеријалним писмима (као што смо и ми сила пута од Шишкова и од Аделунга у Бечу писма добијали), тако га Милош, који и онако жели, да осим њега нигде нико чести нема, држи, као да је официјелно (а може бити да и јест). Дакле опет све ча Стевине и његове партије интриге. Они исти, који ме овде туже, да сам Руски шпијун, и да сам у тајним друштвима, и да сам опасан за ово царство, они ме исти туже у Русији и Србији (а и овде код *родољубаца*), да сам од двора Австријског преко Вас поткупљен да шокчим Србе! — — — Тако се Милош чрез мене (или чрез моје гоненије) помирио са ча Стевом и Стојковићем!“ Вук Копитару, 7/19 јула 1832. *В. Преписка*, I, стр. 431—432.

јесен 1832 отпутовао у Беч, онда се највише дружио с В. Василијевићем, трговцем земунским и присталицом новог правописа.

Што се тиче веза са Србијом, оне су биле прекинуте само формално. Чим би који члан владалачке породице оболео, одмах се поручивало Стејићу да дође. Он се најрадије одазивао Јеврему Обреновићу и на његову молбу увек прелазио, а кнезу Милошу више пута изговарао се да не може, него му је написмено слао лекарска упутства. Сачувано је и неколико доста нежних писама, из којих се види да је Стејић нарочито код најстаријега Кнежевог сина Милана уживао велику љубав. Кад се млади престолонаследник опасно разболео 1838, и тога ради послан у Темишвар на лечење, опет је замољен Стејић да, као најпоузданији, за то време буде уз њега.

Живећи седам година ван Србије, Стејић се оженио и много урадио као писац. Сарађивао је у *Српском Народном Листу*, *Српском Летопису*, *Голубици*, *Српској Новини*, и штампао две књиге *Забава*. Приватна писма и кратке белешке по часописима показују да су и читаоци и наши учени људи његовим радом били веома задовољни. *Српски Летопис* од 1839 донео је повољну оцену од Константина Богдановића на пети део *Забава*. Критичар пише »да је слог речене књиге чист, по могућству уједначен и свагда разумителан«; затим хвали писца »што није гледао да тако високо и умешно пише како је само по својој снаги и предмета нарави могао, но како је за прост народ најприличније видило се; — домишљај тај био је и остаје зрелог разбора пород«.

23 фебруара 1840, пошто је стање у младој кнежевини било знатно измењено, Стејић пређе с целом породицом, и тако се реши да остане у Србији. Вук се овоме радовао, и како га је стална оскудица научила да свој лични интерес вечито има на уму, то му је сада прва мисао била да утицај Стејићев код Правитељства употреби у своју корист. Кроз цело једно подуже писмо он моли, управо наваљује, нека се Стејић заузме да му повисе пензију.

Четрдесетих година Србија је била прилично одмакла од онога што се у њој могло видети 1829—1832. Пре свега, имала је већи број школа и Лицеј, као највиши просветни завод у земљи; штампарија била је стављена на сигурнију подлогу и могла је да задовољи ондашње још скромне књижевне, просветне и књижарске потребе; надлештва се проширивала и попуњавала новим радним снагама; помишљало се на боље услове за живот и по даљим крајевима унутрашњости, а главна места, Београд и Крагујевац, приређивала су увек балове и позоришне представе.[1])

---

[1]) „Код нас је овде све добро и мирно: Балове и театер имамо. Господа се сањкају, па јошт све с прапорцима; да устану сада из гробова: Ваш рођак Амица Радомировић и прота Жујевић, не би познали, да су у Србији или у туђој какој земљи!“ Јован Гавриловић из Београда Вуку, 26 јан. 1842; *В. Преп.*, III, стр. 283.

Сада је Стејић могао да нађе и друштва интелигентнијег него пре. У Србији се налазило доста школованих људи, међу њима и неколико признатих писаца наших: Јован Ст. Поповић тек што је прешао да предаје права на Лицеју; Јован Гавриловић, паметан човек и добар пријатељ Вуков, становао је у Београду као државни чиновник, био је тада секретар Савета, а доцније начелник министарства; Константин Бранковић, професор Лицеја и први уредник *Гласника*, увелико се занимао филозофским наукама и могао је да буде такође згодан друг; најзад крунисани песник *Сербијанке*, особењак Симо Милутиновић, и други, који ће после изићи на глас и заузети важне положаје у држави. Као што се види, средина занимљива и за оно доба прилично интелигентна, — особито кад се упореди са познатим личностима из Кнежева конака почетком тридесетих година. Могло се, дакле, не само повољније живети него и радити за напредак земље и народа.

Одмах по доласку, Стејић је ступио у службу Попечитељства внутрених дела као начелник санитета, — »и он је дакле искрчио никад нерађено поље и први је почео рад те струке у Књажеству Србији«.[1]) 23 јуна 1845 постављен је за главног секретара Државног Савета, и у том чину остао је до смрти. Савременици га хвале да је био врло добар чиновник и да је начинио многе корисне законе и уредбе у Савету. Ван службе показао се исто тако вредан, управо неуморан. Кад год се радило о неком просветном и књижевном послу, он се увек налазио међу првима. Тако при оснивању Друштва Српске Словесности уложио је и сам доста труда, па је 27 маја 1842 изабран за редовног члана. Од 8 августа 1844 до 27 маја 1845 био је секретар, а од 1852 потпредседник Друштва. У првој седници од 24 јуна предложио је да се израде правила српске ортографије, што је учињено тек 1852, дакле десет година доцније. На осталим седницама из 1842 читао је један део свога немачко-српског речника. Његовом иницијативом штампано је неколико књижаца из *Дечје Библиотеке*, за коју је и сам дао два прилога. Његов предлог је и то да се прикупљају подаци за историју Српског Народа, и да се, по примеру Академија на страни, Друштво Српске Словесности побрине за српски речник и српску граматику. Кад је 1849 Друштво поделило посао, Стејић је радио у два одсека: природословном и језикословном. Сем тога, он је четрдесетих година дао неколико омањих састава *Српском Народном листу*, *Голубици и Гласнику*. Његове последње књиге, штампане још за живота, биле су *Антропологија* и *Психологија*.

---

[1]) Некролог Стејићу у *Гласнику Друштва Српске Словесности*, VI. — Указ о Стејићеву постављењу од 23 фебр. 1840 изишао је у *Новинама Српским* исте године, бр. 9.

Пред крај 1852 Стејић је почео да поболева. Од тада учестало је одсуствовање са дужности, а већ идуће године морао се кренути у Ишл на лечење. Вратио се болестан и умро 23 новембра 1853.[1])

У кратком некрологу из шесте свеске *Гласника*, поред нетачних датума, које данас можемо исправити, има и ова реченица коју морамо примити на веру, — тим пре што изгледа заиста тачна: »Бистар ум, блага нарав, лакост у изражавању мисли, пространство сваке струке знања, штедрота, милостиво срце, зрело искуство, то су карактерски покојнога знаци«.[2])

Остало што буде потребно да се зна о Стејићу као човеку и писцу, видеће се из детаљне анализе његових дела.

II

Библиографија

I. *Засебна издања.*

1) *Привѣтствіе Тезоименитства еже Высокоблагородному Господину Савѣ отъ Тюкюли.* — Будим, 1824.[3])

2) *Христ. Вилх. Хуфеланда Макровиотика, или наука о продуженію живота човеческог, преведена и с додатцима умножена от Јоанна Стејића*, м. к. Прва и друга част. — Беч, 1826.

3) *Др. Јована Стејића Забаве за разум и срце*, I. — Беч, 1828. Садржај: О страстима, Неколико речи о просвештенію, Омер и Омри или неке сцене из житија Брамина, Како се сирома Глиша обогатио (по Франклину), о Пиянству, Урош (оригинална приповетка), Штогод из различни страни књига.

4. *Јована Стејића, докт. мед. Забаве за разум и срце*, II. — Будим, 1831. Садржај: О свету (по Липолду), О нарави човека (по разним писцима, нарочито по Штувеу), Басне (по различним славним Баснотворцима израђене), Лас Касас (из Енгеловога Философа за свет), О ярости, Ключић за честност и мудрост, Три путнице (превод), Цвеће мудрости из књига найславнии иностранн просветитеља, кое наше до сад наведене истине потврђуе.

---

[1]) Сахрањен је на Маркову Гробљу близу цркве. Од његове породице данас живе још син и кћи му, обоје у Београду. — Кад се 1838 год. оженио, узео је Катарину, кћер Петра Спирте из Земуна, и са њом је имао шесторо деце.

[2]) Поводом смрти Ј. Стејића *Српски Летопис* 1854 донео је доста топло написан чланак од архимандрита Гаврила Поповића: *Мисли и чувствованья о покојнѣм члену Друштва Срб. Словесности др. Ј. Стејићу.*

[3]) У библиографији задржана је Стејићева ортографија. Садржај у заградама преписан је такође истим правописом; само објашњења о томе да ли је превод или прерада штампана су у данашњим словима онда кад не потичу директно од Стејића него се закључује на то из садржине.

5. *Саборъ истине и науке, одъ Јована Стенића.* — Београд, 1832. Садржај: Отче нашъ (по Вичелу), Боъ, Природна права човека, Подаракъ момъ Обраду (по Хорацију), Єло и пиће, Човекъ и човечество, Досетльиве забаве разума (преводи Виланда, Франклина, Рабенера, Волтера и из »Меркура«), Јуначке песме србскога народа.

6) *Огледи умне науке; или Забава за разумъ и срце.* IV. — У Будиму, 1836. Садржај: О добродѣтели и дужностима, (рађено по Кругу), Пултава (преведено изъ »Комета« одъ 1831), Пословице и вѣшине науке, Стефанъ Кралѣвићъ (по Вајглу), Нешто о моралномъ изображеню младежи (са подужим ставом од Хандела), Ахметъ Метхемиръ и нѣговъ сынъ Абдалла (изъ Г. Майснера), Изгублѣно дете (забавна игра у едномъ делу одъ Коцебуа), Моему Милану, Земља.

7) *Новый прилогъ за душевну забаву отъ Дра Јована Стенића*, V. — Нови Сад, 1839. Садржај: Лукіана Самосатскогъ умотвори, Слово туге и жалости єднога удовца (по Рабенеру), Записка »усопшихъ« Ніколе Клатића звонара у Смешнићима (оригиналан посао), Мікровіотіка (оригиналан посао), Неколико Апофѳегмата из Плутарха, Отбирци (мои и туђи).

8) *Антропологія или наука о човеку*, за младежъ погрбіо Др. Јованъ Стенићъ. — Београд, 1850.

Прештампавања.

1) *Саборъ истине и науке*, одъ пок. г. Јована Стејића. — Београд, 1866.

2) *Апотека за кућу и пут*; прештампано из *Макровиотике.* — Београд, 1867.

3) *Два разговора Лукијана Самосаћанина*; превео с јелинског Др. Јован Стејић. — Панчево, Библиотека Браће Јовановића, св. 96.

4) *Скупљени списи доктора Јована Стејића.* — Панчево, Библиотека Браће Јовановића, св. 111, 113, 115, 139, 141, 143, 157, 159, 161.

II *Чланци у часописима.*

1) *О добромъ втеченію дружбине на наше здравіе* (превод, без назначења од кога). — Сербске Лѣтописи, IV, V књ. 1826.

2) *Аллегорія* (по Платону). Сербске Лѣтописи, X књ. 1827.

3) *Пиянство.* — Сербске Лѣтописи, XI књ. 1827. Прештампано у I књ. *Забава* 1828.

4) *Мудра мудры люди изреченія.* Сербскій Лѣтописъ, XXXVIII књ. 1834 — (Превод из Рабенера, са овим именима испод изрека: Лаватер, Плато, Роков, Виланд, Мичеле, Дибро, Сенанкур, Де Ламбер).

5) *О елу и пићу.* Сербскій Лѣтописъ XXXVIII, 1834. — Узето из: *Саборъ истине и науке*, 1832.

6) *Богъ.* Сербскій Лѣтописъ, XXXIX, 1834. — Узето из: *Саборъ истине и науке.*

7) *Перво раздѣленіе познанія насъ самы.* Сербскій Лѣтописъ, XXXIX, 1834.

8) *Лѣность и радиность,* од Јована Стејића. Србска Новина, или Магазинъ за художество, књижество и моду, бр. 9; 1838.

9) *Умотворне различности.* Сербскій Народный Листъ, бр. 15; 1838.

10) *Шта треба ести и пити?* Сербскій Народный Листъ, бр. 31, 32; 1838.

11) *О втеченію изображенія на човека.* Сербскій Народный Листъ, бр. 40; 1838.

12) *Мутислав Староволя.* Сербска Новина, или Магазинъ за художество, књижество и моду, бр. 11, 12; 1839. Исто у *Голубици* 1839 и у делу *Новый прилогъ за душевну забаву,* 1839.

13) *Радиславъ Славковъ*
14) *Петко Лирикъ*
} Оба ова састава штампана су у Голубици за 1839, и у делу *Новый прилогъ за душевну забаву.*

15) *Понешто о ковчему.* Голубица, 1840.

16) *Неро* (превод с немачког). Голубица, 1840.

17) *Споменикъ србске слободе* (по Ламартину). Голубица, 1840.

18) *Изливъ просвећенога ума и доброга срца.* Голубица, 1840.*)

19) *Правила србскогъ правописанія.* Сербскій Народный Листъ, бр. 27; 1840.

20) *Правъ или кривъ?* (превод). Сербскій Народный Листъ, бр. 28; 1840.

21) *О глупымъ и памешнымъ людма* (по Ст. Агсту). Сербскій Народный Листъ, бр. 38; 1840.

22) *Великогъ Петра изъ повѣсти една сцена* (превод). Сербскій Народный Листъ, бр. 40; 1840.

23) *Мудра изреченія разны' отмѣны Списателя.* Голубица, 1842.

24) *О држави* (изъ Веберовогъ Демокрита, слободно преведено). Голубица, 1842.

25) *Европа* (из Ротековогъ и Велкеровогъ Статскогъ Лексикона). Гласникъ Дружтва Србске Словесности, I, 1847.

26) *Језикословне примѣтбе на предговоръ* Г. Вука Стеф. Караџића къ преводу Новогъ Завѣта. Гласникъ, II, 1849.

---

*) Испод преведених одломака стављена су ова имена: Волтер, Изелин, Бернарден де Ст. Пјер, Сенека, Вајс, Ертел, Душ, Трибле, Дидеро, Паскал, Марк Аурел, Грациан, Виланд, Струве, Фридрих II.

27) *Друштвеный Правописъ* (сачиніо и по заключеніима Друштва уреліо садашньій нѣговъ Подпредсѣдатель Јованъ Стеићъ). Гласникъ, IV, 1852.

28) *Предлогъ за Србскій Рѣчникъ и Србску Граматику* одъ Др. Ј. Стеића. Гласникъ, V, 1853.

III

Списатељска делатност Јована Стејића пада у време од средине двадесетих до почетка педесетих година прошлог века, што за нашу књижевност, просвету и друштво у општим цртама значи ово: живљи рад на покретању новина, алманаха и часописа; постанак првих књижевних и учених друштава, Матице Српске и Друштва Српске Словесности; јачи идејни покрет и тежња јавних радника да се групишу по назорима и начелима; већи прираштај интелигенције и множење читалачке публике; а више свега, жестока борба око језика и правописа, јер свако се осећао меродавним да каже о томе свој суд и да га наметне осталима који пишу. Побуда за рад било је тада не само у многобројним и још увек незбринутим народним потребама, него и у целокупном врењу и кретању ондашњег нашег јавног живота. Школован човек изазван је самим приликама да о њима размишља и пише, нарочито ако је осећао да има шта да каже. Али ко то онда није осећао? Природно је, дакле, што се нашло и таквих који су пуноважно дизали глас да поучавају, а и сами били недоучени. Библиографија оних година разноврснија је и обилнија него пре, то је несумњиво, али се на прсте може избројати оно што је значило више од похвалне добре намере.

Но без обзира на уметничку вредност, овде је главно да знамо шта се управо хтело целом оном више књижарском него књижевном производњом. Само по томе могу се одредити главне струје код нас из прве половине прошлог столећа, што ће дати јачу позадину раду Јована Стејића.

Идеје XVIII века, који је за нас трајао неколико деценија дуже него на Западу, изазвале су обиље списа дидактичког смера, тако да моралисање и педагошка разлагања чине њихову главну садржину. Периодична издања пуна су »обштеполезни поученија«; чланци имају наслове: *О втеченију изображенија на човека* (Српски Народни Лист, 1838), *Излив просвећенога ума и доброга срца* (Голубица, 1840), *Афоризми о воспитанију* (Седмица, 1853). — Књиге се зову: *Збирка разни полезни предмета*, *Кратке поучителне повести*, *Венац целомудрија*, и томе слично. По ондашњем схватању, ово је циљ свакога који пише: »показати савременицима и потомцима пут ка истини и науци, изображењу и облагорођењу срца и душе«.[1]) Зато се поучан

[1]) *Нешто о књижевницима нашим*, од Ђ. Малетића (*Голубица*, 1841).

тон увлачи и у забавну књижевност и препоручује се читање »с разсужденијем«.

Сав овај рад — и поучни и забавни — сводио се већином на превод и прераду. Ми тада нисмо имали оригиналних моралиста и педагога, као што их, у правом смислу, немамо ни данас. Сва разлика у томе је што се неко знао боље уживети у мисли страних писаца, вештије одабрати и самосталније прерадити позајмице. Угледали су се и неузбудљиви песници Школе Објективне Лирике, који су радили са више претензија на оригиналност и уметност него наши популаризатори.

Знамо и то да је било људи који су — »од превелике љубави и ревности у обштему благу« — своју невештину овековечили у свима родовима српске библиографије оних година. То сваштарство и дилетантско започињање у свима књижевним струкама такође је карактеристична црта оног времена. Често се радило без обзира на стварне потребе и без разумног избора онога што се преносило нама. С похвалом ваља изузети три четири писца, за које ово не може да се каже, бар што се тиче спреме за рад. Међу њима је и Стејић. Ако је и писао много и о разноликим предметима, он је за сваки доносио извесно разумевање; а где сам није знао довољно, тамо је отворено признавао од кога се дао поучити.

Као будући лекар, природно је што се прво бринуо да своје читаоце упути како се паметно одржава живот и чува здравље. Кад се имају у виду стално рђаве хигијенске прилике нашег народа, онда се важност ових поука не може спорити. Стејићева заслуга у толико је већа што први почиње да утиче у томе правцу: »— — — што сам таки предмет узео да израдим, кои је толико тежак, колико и важан, и који јошт ни један Србљин није пре мене израдио«.[1]) Он је отворено, без лажна стида писао о стварима које се код нас дотле нису спомињале, и биће да се у његовој *Макровиошици* први пут у нашој стручној књижевности повела реч о хигијени полних односа. Дакако, то је све превод, али избор дела и начина превођења заиста чине част младићу од двадесет и три године, колико је Стејић тада имао. За похвалу је и то што се он свуда обзирао на наше прилике и обичаје, додајући своје напомене означене звездицом испод текста:

> Ја сам ово дело истина превео, али сам га јошт мало с тим умложио, што сам гдигди, гди сам мислио, да је за нас мало и кратко било, и моје мисли ставио. — — — Моје је мњеније при том заиста најбоље било. јер сам се трудио, да неке ствари изјасним, пространије изложим и на наш народ аплицирам, да оно, што сам из књига млоги славни мужева научио, мом читатељу накратко и у своје време саопштим, да неке наше ствари по могућству исправим, или оцрним, или одобрим, једном речи, да учиним, да се ова књига лакше и боље може употребити.[2])

[1]) *Макровиошика*, Предговор.
[2]) *Макровиошика* Предговор.

Ово је заиста и постигао. *Макровношика* и остали његови хигијенски чланци из тридесетих и четрдесетих година имали су чему да поуче српске читаоце, и готово сваки дан указивала се прилика да се прочитано и примени. А колико је наших старијих писаца што би могли овим да се похвале?

Али оно што је Стејића највише занимало и на чему је најдуже радио, то су предмети практичне филозофије. Главни део његова интереса упућен је писцима са јако наглашеном етичком тенденцијом, и цела његова списатељска делатност носи морално обележје.

> Најлепша и најполезнија наука она је, којом људи мудри или прави и добродетељни бивају. — — — Та полезна наука, она је из практичечске философије, која нас учи, добродетељ и наше дужности познавати и радно уважавати.[1])

Он је желео да популарише код нас ту »науку срца«, да омладину и зреле људе разговетно обавести о дужностима, правима и потребама њиховим, о томе како треба схватити живот и шта ваља чинити у њему. Сваку своју књигу намењивао је да буде путовођа у томе, и говорио с презирањем о делима »од којих ни разум изображенији ни срце боље не бива«. Такав суд одговарао је не само његовим духовним предиспозицијама него и општој идејној струји онога доба, кад је *Српски Народни Лист* писао »да земни живот наш ништа друго није, него увек трајућа школа изображенија; да нас све на свету тамо тура и тера, да дух наш изобразимо, да себе облагородимо«. У духу тадашњег времена је и онај велики култ разума, истицање знања као једино спасоносног лека против сваког зла. Стејић уопште не прави разлику између просвећена и срећна човека, који је, наравно, и пун врлина. Тачан суд увек претходи добрим поступцима.

> Главно средство за сваку душевну болест изображење је и наука, којим се срце облагороћава и разум просвећује. Ове науке, особито кад им добри примери помажу, разгањају и истребљују глупост, сујеверје, лакоумје, пустоумје, гордост, злобу, неправду, упорство и љутину нарави, а на место њи подижу и умножавају бистроту разума са свима његовим полезним способностима и силама, и доброту срца са свима његовим лепим добродетељима, дакле и главне изворе срећнога и управ' човеческог живота.[2])

Главна врлина за Стејића је правдољубље, што чини основ и старе латинске етике. Одатле је и његов алтрупистички евдемонизам: лична срећа у складу са општим добром друштва у коме живимо, тежња за разумним умереним уживањем. Стоички

---

[1]) *О добродетељи и дужностима* (Огледи умне науке, IV).

[2]) *Сабор истине и науке* (Подарак мом Обраду).

идеал савршенства изгледа му химеричан за људе као чисто земаљска бића:

> Оставимо оне умом заблуђене стоике, који кажу: овај је свет сујетан, и све је у њему сујетно! Они тим немају нимало право; а то нам сведочи не само здрав и изображен разум, но и наша нарав с њеним жељама и нагонима, које никако празнослов не може угушити и истребити.[1])

Паметно је и његово учење о моралном дуализму у нашој природи, које стоји на средини између безусловног оптимизма и ортодоксног песимизма. Ми једном страном нагињемо врлини, другом пороку; али нити је разумно веровати у могућност апсолутног савршенства, у првом, ни у потребу безусловног искорењивања, у другом правцу, — јер човек не треба да буде ни анђео ни ђаво.

> За човека су само човечје заслуге и човечја одликовања, њему не треба ни из подземнога, ни из небеснога царства имена придавати; јер је он доиста ништа, или горе од ничега, како из круга човештва изиђе.[2])

Ово издвајање Стејићевих моралних идеја може изгледати неумесно, јер се већ из оног великог броја страних имена у библиографији може закључити да су његове мисли, по свој прилици, само парафраза позајмљена текста. Заиста, ко би тражио некакав оригиналан етички систем код нашег ученог списатеља, погрешио би, јер он таквих претензија није ни имао. Али, с друге стране, треба имати у виду да оно што се разумно и с уверењем прими, постаје наше; да избор, кад није случајан или по наговору — указује на личне предиспозиције. Дакле, на основу позајмица може се понешто сазнати и о Стајићевим погледима на свет и човека у њему; или, ако ништа више, види се бар по којим писцима је био покренут на посматрање и размишљање, чему се научио из обилне своје лектире и у ком правцу је упућивао друге.

Међу писцима од којих је Стејић тражио помоћи има и величина првог реда, али то нису они чијим делима се највише служио. Од Паскала, Дидроа, и других њихова гласа и вредности има само по две три сентенције, до којих је дошао, вероватно, посредним путем; а од мислилаца интелектуално нижих, од Мајснера, Хандела, Струвеа, Круга, узимао је подуже ставове и по њима радио целе чланке. Изузетак чине Хорације и Лукијан, где му је не само избор него и количина за похвалу.

Но претходну, у главном тачну, констатацију треба ипак мало ограничити. Кад год је Стејић сам наводио којим ауторима се служио у већој мери, увек је споменуо више осредњих мислилаца него великих; али по коме је рађен онај подужи,

---

[1]) *Одбирци мои и туђи* (Сербски Народни Лист, бр. 15, 1838).
[2]) *Подарак мом Обраду* (Сабор истине и науке).

веома разборит чланак *Природна права човека*,[1]) од кога су толике друге ванредно лепе и паметне мисли уткане у остале његове списе без и једног страног имена? Да ли је он дубље познавао гласовите писце, на чије теорије нас често подсећа читање његових дела, или је своју ученост црпао из лексикона и популарних бечких зборника? На све ово могло би се тачно одговорити само онда, кад бисмо имали у целости сачувану његову библиотеку или још нешто више: списак целе његове лектире. Тада би се поуздиније могло говорити и о његовој методи рада. Иначе морамо се задовољити оним што нам је казао у својим предговорима и нагађати то знацима, уочљивим одмах споља.

У првој књизи *Забава*, истичући своју намеру да шири истину и сузбија празноверице, Стејић додаје ово:

> За овај, кад се људски изради, заиста најплеменитији посао, тражио сам ја помоћи у књигама славни списатеља, у друштву одабрати и учени људи, од који сам заиста доста којешта попримао и узајмио, а најпосле и у мојој мишљења коморици, у коју сам дуго време све оно уносио и гртао, што сам у свету и у читању у нашао, па мислио, да ће, на мој начин скувано и зготовљено, једанпут и за мене и за друге добро бити".[2])

Стејић је овако радио и остале своје списе. Прерађивао је одломке из дела популарних немачких филозофа XVIII и с

---

[1]) То је онај познати чланак у *Сабору истине и науке*, поводом којега је Вук писао кнезу Милошу ово: „Што се тиче Стејићеве књиге, по моме мњенију, она (премда је сама по себи врло добра и за списатеља њена славна) за сад тамо никако није за штампање, макар се у свакој речи пометали јерови и на крају и у среди и из почетка; нити се ја могу начудити, какав је цензор њу први пут допустити могао! На књиге о правима природним човека данас се попреко гледи и у гдекојим Европејским, уређеним, државама где људи та права своја прилично уживају, а у Србији за сад о том писати, особито о праву слободе и једнакости, о праву чести и доброг имена, и о праву имања и стеченог добра, опасније је за вас од прокламације Чарапића и учитеља Мије, јер за онаку прокламацију сваки зна, да је забрањена, а многи може помислити, да све није ни истина, што се у њој пише; књигу пак која је с допуштењем правитељства наштампана има право свак јавно читати и толковати, држећи све за истину, што се у њој, као у књизи, пише. — " Писано пре 24 окт. 1832; *В. Преп.* II, стр. 665—666. — Али треба знати да се у истој књизи налазе и ови редови, који су ондашњим србијским читаоцима могли да буду разумљивији него сва Стејићева филозофија о правима и држностима, иако врло популарно изложена: „Србин се данас, слава и фала буди Богу и његовим добрим Владалцима и Господарима, не може никако на ово своје политическо време потужити" (*Подарак мом Обраду*). — Много јача алузија на прилике у Србији изражена је у једном „отбирку" из дела *Нови прилог за душевну забаву*, V: „— — — али између деспотически држава опет је она најгора и најнесрећнија, у којој је земаљски господар и трговац!" Но ово је писано 1839, кад је Стејић одавно био ван граница Србије.

[2]) *Забаве за разум и срце*, I; Предговор.

почетка XIX века, еклектичаре из Доба Просвећености: К. Г. Гарвеа, К. Г. Струвеа,[1]) J. J. Енгела; ослањао се много и на Кантовца В. Т. Круга, чије *Основе чисте естетике* налазимо у *Српском Летопису*, и од кога ће ректор Велике Школе, Константин Бранковић, доцније превести *Основно мудрословље* и *Мислословље или Логику*. Кругове замршене и расплинуте дефиниције, изражене у недогледним немачким реченицама, добиле су у српској преради лако схватљив, популаран облик. — Стејић је обилно преводио и поучне анегдоте, тенденциозне приче источњачког типа и понеку моралну сатиру, — све то од писаца без великога књижевног имена; дао нам је и два сатирична дијалога чувеног класичара из II века после Христа, Лукијана Самосатског, који је заједљивошћу и цинизмом скандализовао богове своје религије. — Да покаже какав је човек и какав треба да је, Стејић је давао целе низове бираних максима из дела признатих мислилаца, као што се види из библиографије; затим је тумачио народне пословице и анонимне афоризме; најпосле, уз преведене басне додавао је трипут и четири пута дуже »толковање и науку«, да послуже »као руководство моралне науке«.

Да би што ближе био читаоцу, он је често давао поуку у виду конкретна примера, и место сувопарних разлагања о нераду, лакоумљу, недоучености, раскоши и другим порочима, састављао је кратке приче о Гојку који спава до подне, о Драгољубу »кукавном ветрогоњи«, о Ради и Вуку који се ките и кинђуре, и још о некима чијом судбином народ треба да се поучи. Много корисних обавештења изнео је тако на прост начин, пуно згодних савета упутио је нашем свету, а све без високопарног тона и разметљиве учености, разложно и јасно.

Како морал стоји у вези са васпитањем, то је Стејић залазио и у педагогију, као саветодавац омладине и њених природних васпитача. Он је то чинио у саставу *Неколико речи о просвештенију*, узгред, поводом других предмета и у напоменама испод текста. Тадашњом основном наставом никако није био задовољан, и за сав неуспех бацао је кривицу на рђав избор учитеља:

> Ако знају лепо и гласно појати, у друштву покрај пића јуначки певати, у школи децу сваки дан пет до шест сати трпити, у ропском их запту држати и с њима се с псалмима и другим славеносрпским и неразумним ситницама међутим забављати, — већ су *omnibus numeris absoluti* да могу учитељи бити, и то со славоју. — — — Ја сам неколико пута видио, гди су се учитељи сваке године, по једанпут, да не рекнем чешће, мењали, што нису умели или могли општеству као што је тело певати и појати. Није ли то греото и срамота! Ако смо ради и добре певце имати,

[1]) Он спомиње „Штувино делце"; али, по свему, изгледа вероватније да се служио списима немачког лекара К. Г. Струве (Ch. G. Struve, 1769—1807), а не политичарем Штивеом (J. K. B. Stüve, 1798—1872).

добро; нека је и тога! Али то не треба да је главно изискивање које учитеље на катедру подиже. Учитељи су зато да децу васпитавају, а не да ликују и хор држе.[1])

Исту тачност запажања и зрелост суђења Стејић је показао и онда кад се заустављао на другим појавама српског друштва из прве половине XIX века. У његовој *Записци »усопших« Николе Клашића* нема нимало уметности, ма да се хтело и тога дати; али сирових, необрађених или невешто повезаних посматрања из живота нашло би се тамо доста. Још већу речитост и оштрину показао је говорећи о раду на књижевности и науци уопште и код нас нарочито. Поводом једне Хорацијеве мисли следи оваква напомена:

Писање књига одавно је већ забава и учени и неучени људи. Осим медицине, или као што наши кажи, докторије, никаквим се послом свакојаки људи тако безбрижно и чудно не забављају, као писањем књига. Сваки човек и свака баба оће да зна шта је за какву болест добро; а исто и сваки жутокљуни ученик и сваки младић и стари азбуковац који једва само читати и управо писати уме, оће свету да покаже, да је и он вредан књигу написати и списатељ у свом роду бити.[2])

Примењујући ово на наше прилике, Стејић је нашао да смо ми тада имали писаца који ни образовањем ни схватањем правих књижевних потреба нису били дорасли своме позиву; затим је покушао да у једној доста живој слици прикаже тога жалосног српског списатеља:

Али наш Г. Перовић оће да је у свом роду као јавни учитељ и списатељ чувен и проглашен; он оће, па то је већ доста, и сувише! Он нити је научен ни просвећен, колико је на сваки начин за сваког списатеља нужно. Но шта ће њему одабране учености и изображења, кад он мисли, да му није потребно ни српски добро знати? *O tempora, o mores!* Та Перовић не само што је прави шупљан, но он још ни свога језика не зна, па опет зато оће да је српски ауктор! Али његови прсти су здрави, перо му верно служи, бела артија ћути и свашта на себе прима, а воља му је јака; па шта ћеш више? Зар то није доста за нашега списатеља? Мој брајко, да није, не би наш Перовић данас којешта писао и књиге издавао; све, као што мисли, *monumentum aere parennius!*[3])

У чланку *Неколико речи о просвештенију*, Стејић се дотакао вредности романа и начина како их треба писати, да бисмо у њима имали »истините и верне генеалогије човечески страсти и књиге, из који би читатељи оно, што је добро и лепо, могли научити и употребити. Место тога, наши романи су:

или жалосни преводи или продукти, породи слаби и недотупавни глава, па нису романи. — — – Језик је до зла бога опак и ствари су мршаве, без реда, природне простоте и без сваке енергије. „Ах, свирепа судбино! о горести живота! ах, всеблаго

---

[1]) *Неколико речи о просвештенију* (Забаве за разум срце, I).

[2]) *Подарак мом Обраду* (Сабор истине и науке).

[3]) *Подарак мом Обраду* (Сабор истине и науке).

*

сушчество, докле ће ме несчастије гонити! о бесмртни богови, послушајте моју молбу!“ Мач, па сваки час с њим у прса, и иљаду којекакви ситница, које свима, а још више Србљину морају без сласти и гадне бити: то су ствари, без који наш романист (подржавајући слаботиње иностране) не уме ништа романтички и лепо да напише. В..., М..., И... и остали романи ово више него што треба сведоче. Није за романе свако перо, а најмање недорасло и оно, које не гледа, шта се по свету чини и има ли јамачно у обичном животу такови сцена које исто из којекакви књига к р а д е, и из своје незреле фантазије извлачи![1])

Напослетку хвали романе Валтера Скота, а писцима препоручује да по њима раде своја дела, имајући у виду нашу историју и наше прилике. Стејић је и примером хтео да покаже како се ради лепа књижевност, па је у првој књизи *Забава* написао приповетку *Урош*. Ствар је рађена без великих уметничких претензија, да угоди читаоцима који у лаким саставима траже разоноћења. А да је Стејић познавао њихов укус, доказ је ово место из Предговора:

Они ће у њој наћи милосника и љубу, ако не баш правога волшебника и волшебницу, а оно барем једну циганку и врачарицу, осим тога битке и пустаије, ране и смрт, а најпосле и весеље. Па шта ћеш више? — А има ли и моралне науке? — Може бити! Да сам јамачно знао, да они који оваке ствари читају, и таке науке желе имати и примати, ваљда би се и о том мало више био постарао. Него опет мислим, да нисам само празне забаве саставио, но и гдикоју лепу науку навео: само је треба мало потражити![2])

Стејић је врло добро превео и једну драмску игру, *Изгубљено дете* од Коцебуа, да покаже нашим списатељима »како би од прилике ваљало дијалоге и разговоре за театер управо српски писати«. Што је више радио, то се све већма испољавале код њега тежње да и сам створи нешто уметничко, оригинално. *Лукијана Самосатског умотворе* умножио је својим додацима; Рабенерово *Слово туге и жалости једнога удовца* прерадио је тако »да он ни малом половином не личи на онај стари посао тога оригиналног списатеља«; а *Записка »усопших« Николе Клатића* и *Микровиотика* означене су као »изворни посао«.

О Стејићевим радовима из лепе књижевности не може се казати ни близу онолико добра колико о његовим прерадама из етике и о мислима о нашим приликама и потребама. Сав тај »изворни посао« сведочи да је он увек боље изгледао као »ладнокрвно учећи моралиста« него као писац забавних дела. Стејић популаризатор и просветитељ високо стоји над Стејићем приповедачем и сатириком; и добро је што се у овом последњем ограничио само на три четири састава, који се губе у количини осталог рада. Похвално је само то што је он у својим забавницима увек имао на уму цела човека, па се трудио да задо-

---

[1]) *Неколико речи о просвешшенију* (Забаве за разум и срце, I).

[2]) *Забава за разум и срце,* I; Предговор.

вољи све његове потребе: хигијенске, моралне, интелектуалне, социјално-економске и, најзад, потребу за разоноћењем. »Помешано полезно с веселим«.

*

Човек овако широка схватања и будне пажње за све што се догађа у јавности није мога да остане равнодушан према расправама о питању језика и правописа, чиме се тада увелико занимали сви наши образовани кругови. У овоме свако се опредељивао на свој начин, и никоме се није могло доказати да има људи који то боље знају од њега. Писци су били неувиђавни један према другом, те се изродила беспримерна свађа и запињање о ситнице. Са неприкривеним задовољством хватале се филолошке недоследности у туђим књигама, у доба кад су се општа правила тек зачињала, и кад се једва моглу слутити каква ће у будућности да буде употреба већине. Црквари и Вуковци, Славеносерби и Шокци, Јеровци и Јотисте, — то се непрекидно потрзало и бацало у очи противницима, а свака ова реч звучала је као велика увреда и поруга нападнутоме. Служити се етимологијским правописом значило је прићи конзервативној странци и бранити застарела схватања, преживеле идеје; бити уз Вука оглашавало се за издајство православља и повреду освештаних традиција.[1]) Уопште, ова питања језика и праповиса била су тада врло замршена, а побуде за једно или друго одвише изукрштане, па није било лако определити се.

Јован Стејић, који је у свему волео извесност и начелност, незгодно се осећао у тој пометњи. Он у почетку није марио да улази у филолошке распре, али је самим околностима био на то упућен, и више пута јављао се да о језику и правопису каже своје мишљење. У питању језика био је одмах за онај којим народ говори и дао је за то овај разлог: »— — — што ја славенски и славено-српски добро не знам, и дакле, што сам волео тако писати, како се данас српски само писати може, него никако или онако, како да ми се садашњи и поздњи свет смије.« (*Макровиотика*, Предговор). Само, он ту одмах чини и једно ограничење: ваља разликовати говор пастира и баба-Санде од правога књижевног језика, зато што школовани људи имају више идеја, па им треба и другачијих израза. Но та разлика не иде дотле да изазива потребу некаквога нарочитог »тотско-

[1]) „Кад сам одатле полазио, казаше ми да је за мога Димитрија одређено 10 талијера на мјесец. — — — Кад ми је то г. Книћанин казао, рекао ми је и то да има људи у Београду који говоре да је пропаст царства Српскога на Косову мала штета према оној коју ја хоћу да учиним народу Српскоме својијем правописом, и да су таки говори много сметали што ми се за Димитрија више није могло учинити.“ — Вук Ј. Гаврловићу, 3 септ. 1850; *В. Преп.* III, стр. 337.

српскога и онога језика, којим се при зидању Вавилонске куле говорило.« — Доцније, 1849, опет се подуже заустави на истом питању, и поводом тога изнео мисли које изненађују и тачношћу и начином излагања. У чланку *Језикословне примѣтбе на предговор Г. Вука Стеф. Караџића к преводу Новог Завјета* он оспорава могућност остати доследан теорији Пиши као што говориш, — јер предмет састава често прелази круг најобичнијих дневних потреба, изазива мисли за које у народу нема израза. Писци су, дакле, принуђени да траже нове речи и обрте, потврђујући овим давашњу истину: »— — — да писменост свагда, па ако ће колико лак бити њен предмет, народни језик диже на степен књижевнога достојанства, гди он показује и мора показивати више снаге с прибањком нови или књижевни речи и више лепоте, с додатком писмене углађености слога, него колико и једне и друге у устима пука ила простога народа има и имати може«.[1]) Зато Вук нема право што се онолико развикао на наше писце да кваре чист народни језик, тим пре што је и својим преводом *Новог Завета* показао »колико је он у њему могао и чисти говорни наш језик остати!«

Што се тиче ортографије, Стејић је у почетку изјављивао жељу да би и ту најрадије пошао за Вуком, зато што је нови правопис најбољи и најлакши:

> Ову буну у начину нашег писања ни ја нисам могао обићи; и мени се, ја исповедам, и из овог призренија доста пребацити може. Али славенску ортографију ја нисам знао за српски језик онако, као што би се на рационалан начин желило, употребити; остале славено-српске тако су опаке и недостатачне, да сам волео онако у овом призренију радити, као што сам нашао, да је за мене данас најлакше и најбоље, али не за обшти начин писања најосновније и најправилније, а ону нову ортографију, која је јошт от свију понајбоља и коју би најлакше употребити знао, због опште вике и мрзости и због приватног мог призренија нисам могао употребити.[2])

Овако је Стејић писао кад је имао двадесет и три године, и кад је, нагађајући замерке упућене његовој првој озбиљној књизи, додао још и ове редове: »Трећи ће бити интолерантан, па ће све анатемизирати, и то по свој прилици зато, што неће видити оно за стари свет и за изношене пароке заслужено ъ«. — После, он је за неколико година чинио исто што и већина

---

[1]) *Гласник Друштва Српске Словесности*, II.

[2]) *Макровиошика*, Предговор. — Ова књига посвећена је Сави Текелији, од кога је све до 1828 у многом зависила материјална егзистенција Стејићева. По свој прилици да је то било његово „приватно призрение“. — Год. 1828 почео је да га помаже Јеврем Обреновић, и тада је већ био слободнији у начину писања. Са Текелијом се, ко зна због чега, завадио: „Дошао је амо Стејић. Ћућулија му је вратио писма запечаћено, и неће с њим више ни да говори. Тако је он сад у највећем очајанију“. Вук Копитару из Будима, 2/14 марта 1828; *В. Преписка*, 1312.

његових савременика: једно исповедао у теорији а друго показивао у пракси. Било је тада људи који су говорили: »јерови су сад у српскоме писму на крају речи праве бадавације, који се никако опростити не можемо!« а сами стављали и дебеле и танке јерове где год су мислили да им је место. Тако и Стејић: у начелу био је неко време сасвим уз Вука, али је у својим списима ишао за употребом већине и дао за то ову изјаву:

Кад се не може и неће никако она Г. Караџића, лака и правилна, да прими, а оно би ја с моје стране најволео, да сви по старој славенској ортографији пишемо; да нам књиге не изгледају до века као камелеон или као какви арлекин. То је већ срамота, те велика! Како се знамо на овај начин иностранима с нашим књигама указати?[1])

У том смислу је и писмо *Мојему Милану*, које се може узети за књижевну и филолошку исповест Стејићеву:

Што се ортографије тиче, ту ти, мили друже, оно морам препоручити, што свет оће и иште, и што ја сад највише из нужде примам и одобравам. Ја сам и другом приликом казао, да с л а в е н с к а ортографија, као што се у нашим црквеним књигама наоди, није за наш српски језик згодна, и да је она Г. Вука за њега на сваки начин још понајбоља; при томе је и сад моја мисао. Но шта да се ради? Нас је врло мало, који је по њеној ваљаности уважавамо, и који би се још и потрудили, да се једном сасвим за наш језик дотера; а легион су они који на њу немилице вичу.[2])

Год. 1840 Стејић се већ сасвим научио да правилно употребљава етимологијски правопис, који у почетку заиста није знао; шта више, почео је да га заступа и у теорији, огласио се као његов законодавац.[3]) Од лекара и популаризатора моралних списа преобразио се четрдесетих година у филолага, — у »језикоградитеља и азбукопретресатеља«, по ондашњем речнику. Као члан Друштва Српске Словесности припадао је филолошком одсеку и начинио правила оне ортографије која се одржала у Србији све до 1868, ометајући увођење фонетичког правописа. Извесно због тога, наше историје књижевности стављају га одмах после Јована Хаџића у реду противника Вукових.

Међутим непријатељство је мање него што изгледа. Између Караџића и Стејића постојали су врло добри лични односи, и као што се види из њихове преписке, они су тридесетих година у свему делили исте симпатије и имали заједничке противнике. У писму датираном 1 августа 1836 Стејић је учинио ову изјаву: »од вас је све, особито за мене, лепо и красно«. Затим се тужи

---

[1]) *Забаве за разум и срце*, II. Предговор.

[2]) *Огледи умне науке*, IV.

[3]) *Правила српског правописанија* (Сербски Народни Лист, бр. 27). Ту је Стејић нека црквена слова избацио, а задржао ь, ъ, и, ѣ, е, ю, я.

Вуку на Матицу Српску, од које ће, како вели, да узме натраг свој рукопис, па додаје:

Добро сте погодили, што сам о нашој ортографији у мом рукопису казао: управо као да сте читали. Али шта ћемо, кад смо тако несрећни, да се по будалама и ми тобож' паметнији морамо владати? Велика је наша Абдера, па зато и силна. Ви кажете, да се нигда нисте ни надали, да се ваша ортографија сасвим прими; ја велим, или сасвим или никако! Како је ја одобравам и за ваљану признајем, казивао сам, кажем и свагда ћу јавно казати.[1])

Четири месеца после тога избила је тренутна несугласица међу њима, али то више кривицом Караџићевом, чија је агресивна природа увек била готова да оштро реагира на приговоре и да троструко потенцира сваку увреду. Кад му је Стејић замерио што плеонастично употрвбљава *х* и јужни дијалект, сматрајући за меродаван изговор Срба у крајевима који имају нижу културу од осталих, Вук је то одмах схватио као напад, и по свом обичају одговорио »наопаким писмом«, запретивши још и горопадном јавном одбраном. Сиромах Стејић нашао се у чуду:

Што ја никад нисам ни помислио, и што, колико ми је до сад до знања дошло, још нико није, мој предговор читајући, мислио, то сте ви с а м и за голу, из моје памети излазећу, истину узели и на срце примили! — — — Куд сте зашли? Ваљда сте зажелили, да се омразимо, ил' гонимо? — — — Гди сам ја још до сад о вама зло и непријатељски говорио? Гди сте ви о мени што добро рекли?[2])

Пошто се Вук ћутањем и даље показивао наљућен, Стејић је 1837 покушао да опет успостави писмени саобраћај.

Нама двојици не пристоји зло срце и неискреност! Ја сам се вама већ и приватно и публично исповедио, да сам от вас много научио, што се нашег језика и наше народности тиче; па и сад вам још и то кажем, да и сад, кад што пишем, сваки пут мислим: оће ли то Вук моћи одобрити?[3])

О вуковским симпатијама сведочи и једно место из *Записке »усопших« Николе Клашића*, где је реч о некаквом »родољупцу«, који књижевност цени искључиво по томе колико шта воли или мрзи:

Но за ово двадесет и мало више година нико живи није мого чути и разабрати, да се њему икад *друго што* допало, осим једног ъ (дебелог јера), нити да је он на што друго *још* мрзио, окром на сирото и злоудо ј (јота).[4])

Пријатељство између Вука и Стејића трајало је све до смрти овог последњег, и никад се није десило да воде филолошки рат један поротив другог. Караџић, за кога се зна да није

---

[1]) *В. Преписка*, VI, стр. 122.

[2]) Стејић Вуку, 1 децембра 1836; *В. Преписка*, VI, стр. 126—127.

[3]) Стејић Вуку, 3 апр. 1837; *В. Преписка*, VI, стр. 128—129.

[4]) *Радислав Славков* (Голубица за 1839).

имао нимало поштовања ни обзира спрам својих критичара, ма колико били учени, интересовао се шта ће Стејић јавно да му каже и ценио је његов суд.[1])

*

Ради потпуности, да видимо Стејића и као полемичара, јер и то се рачунало у неизбежне атрибуте оидашњег српског списатеља. Треба знати да је наша критика полемиком и почела, да кроз целу прву половину XIX века готово и није друго до то: полемика или »у личност забадајућа критика«, »опадање, грдња и срамотење«. Оцењивачи су набрајали чак и физичке недостатке пишчеве, узимали у претрес цео његов приватни живот, и српски књижевник сматрао је за срећу »кад нико ништа о његову делу не говори«.

Полемичан тон код Стејића осећа се у чланку *Подарак мом Обраду*, у писму *Мојему Милану*, у напомснама испод текста и местимице у предговорима, јер је и њих, као већина његових саврменика, употребио за филолошка и друга разрачунавања. Говорећи о томе како позајмљене изразе треба прилагодити духу нашег језика, он је нашао за добро да у негативном смислу наведе овај пример:

> Како звече и шта ће рећи оваке речи, н. п. оног довека сањајућег Стаматовића (који сања, да може и српску граматику написати) и други њему подобни књижевни амфибија: „будимско пределскиј хранитељ, слутећа сљедства, највосхитителнији размишленија, истиноподобно благоустројство, — — — —“ Буди Бог с нама! Или: „рођеније, посећеније, благовољеније — — — —“ Све којешта; ни српски, ни словенски![2])

Стаматовић се овим нашао дубоко увређен, и у свом листу пребацио му што »с троношца свезнања свог свима српскима списатељима законе издаје, по којима ће се они отсад управљати, да право и чисто српски за српски народ писати могу«. Даље назива га »с абомоћни Голијат, несрећни прежвачар Кругове философије«, који саставља »ништа неважеће надрикњиге«, а боље би учинио »кад би нам от речи до речи филозофију Г. Круга превео, нежели, што сам основне мисли Кругове, по својој вољи прекројене, често отвеч недостатачно, саопштава«.[3])

---

[1]) У двема седницама Друштва Српске Словесности, 21 и 27 маја 1845, претресало се питање о језику, и то у присуству Караџићеву. Он је предлагао да се чланови Друштва окане терминологијског речника, па да уче српске речи и српски начин мишљења. О томе се заподене читава распра, и присутни се поделе на оне који су уз Вука и на друге уз Хаџића. Стејић је био међу првима. — Кад је изишао превод *Новог Завјета*, Вук се, истина, обазирао на све што се поводом тога његова рада писало у јавности, али је сматрао за најглавније оно што је о томе у *Гласнику* казао Стејић (*Господину са два крста*)

[2]) *Огледи умне науке*, IV, (Мојему Милану).

[3]) *Сербска Пчела*, стр. 115; 1838.

На ове нападе *Сербске Пчеле,* која се наметала за учитеља српског језика а сама писала »Торги сирјеч вашари«, Стејић је одговорио *Сербском Народном Листу* 1838. Но како је Стаматовића увређено достојанство гонило да се и даље брани, из овога се изродила »књижевна тужба« и дошло је до суда. 1839 објављена је »Књижевна парница Стејића, лекара Земунског, против Стаматовића, Свештеника Сојединског«.[1])

Стејић је полемисао и са Милованом Видаковићем чије име није могао да спомене у преписци с Вуком а да не стави знак чуђења у загради. Из предговора друге књиге *Забава* наводимо, у прилог тога, ово место:

> Још би ми овом приликом (кад друге нема) ваљало што и Г. Видаковићу одговорити, који у једном свом предговору, као какви предикатор, неким нашим списатељима, а опширније мени замерке пребацује, и науке, како би нам се ваљало владати, податно даје. Но будући да се њему на његова празнословна и кривоумна гатања млого пута већ и лепо и ружно одговарало и доказивало, и јасно показивало, да се од њега никаквом побољшању и књижевном добру немамо надати (јер се он и сад, већ под сединoм своје старости, не уме трудити, да зрелим људима угоди, него само гледи, да се деци с којекаквим и разуму и догађајима времена сасвим противним приповеткама допадне) — то мислим да би ја само Арапина црнога прао, кад би што њему одговарао, и себе пред њим правдао, које и тако мислим да није ни најмање нужно.

Видаковића се тиче и она кратка, сасвим успела имитација стила наших »псевдоромана«: »Ах, свирепа судбино! — — —« Да ли и »шупљан« Перовић и Мутислав Старовоља имају што заједничко с Видаковићем, то се не може поуздано тврдити, али изгледа много вероватно. Коме би иначе, ако не њему, приличили укори упућени на адресу Вује Милованова:

> Његове су књиге нашу младеж смеле и отровале, и научиле, да књиге пише без сваке сталне умне преправности и готово без сваког основног знања у језику и стилу.

Трећи кога је узгред ошинуо био је Јоаким Вујић. Критикујући рђаве књиге, Стејићу се учинило згодно да код речи »жалосни продукти недотупавни глава« стави знак и под текстом на овај начин подсети читаоца на једно Вујићево дело:

> Ах, каква је то књига „путешествије“, написана сопственом руком нашега славено-сербскаго Харисима! И не уведи нас у искушеније, но избави нас од напасти![2])

Јоаким је то упамтио и свом »критизатору« вратио дуг, али доста умерено, што му иначе није било и навици.

IV

Посматран у животу и у својим списима, Јован Стејић изгледа, у главном, добро. Он излази пред нас као човек рацио-

---

[1]) *Сербска Пчела*, стр. 106; 1839.

[2]) *Неколико речи о просвешћенију* (Забаве за разум и срце, I).

нална духа, са много урођеног а вероватно и одгајеваног критичког смисла како за друге тако и за себе; исповеда ведре и здраве погледе на свет, који су плод његове уравнотежене природе и ваљаног избора лектире. Он је знао да одржи похвалан склад између свога личног интереса и пожртвовања за опште добро, пазећи да се не огреши о дужност интелигентна човека у народу, какав је наш тада био: полуписмен и неупућен у прави културни живот. Његов материјални положај није био бог зна како сјајан, а већ о томе, колико је лекарски позив тежак, не треба ни говорити; али он се ипак трудио да од свога скупог времена одвоји понешто за писање и сабирање учености која премаша стручно знање.[1]) Радећи тако од ране младости па све до смрти, успео је да остави иза себе шест књига којима се не може одрећи да су у своје време биле права насушна потреба. И садржина, и начин како је распоређено градиво у њима, и техничка опрема, — све је одговарало укусу ондашњих читалаца, који су волели да на сто или двеста страна имају од свачега помало. Пре Стејића тако су радили Доситеј Обродовић и Димитрије Давидовић у својим *Забавницима*, и тако су рађени и други наши популарни зборници тридесетих и четрдесетих година.

Кад је већ споменут Доситеј Обрадовић, треба истаћи још неке заједничке црте код њега и Стејића. Обојица су претежно моралисти под утицајем западних идеја, и у погледима на свет чисто земаљски људи. Слична им је и метода рада, тако да је код обојице подједнако тешко указати на прави извор позајмица, ако то сами нису означили. Правих превода је у њих мало; они већином слободно прерађују или на свој начин комбинују разједињене позајмице.[2])

Доситеј, у својим делима, изобличавао је паразитски живот по манастирима, некултурност и нерад свештенства, осуђивао је верски фанатизам и предрасуде у маси; Стејићева критика ишла је другим правцем, јер су другачије и прилике у којима се јавила. Њему је највише сметала несавременост школске наставе и васпитања, економска и хигијенска заосталост широких

---

[1]) „Да ја у мом звању и уз мој посао више времена и комодитета могу имати, уздам се, да би не само теби, као мом пријатељу, но и осталим мојим читатељима боље и више мого угодити" (*Подарак мом Обраду*) — „Моје дужности, које према самом себи и, као лекар, према другима имам, тако су тешке, да ми оне ретко кад толико празна времена остављају, да могу, као што свагда желим, својски и без одлагања за наше књижество радити. Кад год што пишем, увек су ми одвећ кратки и од брига око моји болесника испрекидани часи; — — —" (*Огледи умне науке*, IV, 1836; Предговор).

[2]) Тамо где је Стејић хтео да преводи, он је то чинио врло добро, јер је одлично знао немачки језик. Извесно да је тако било и са грчким, али ту нисам могла да упоређујем, јер грчки не разумем.

слојева и немарност интелигенције према том стању; вређао га је и дилетантизам у књижевности, па је непрестано доказивао потребу начелности и програма за сав јавни рад. Он се трудио да тога буде и у његовим списима, и неко време заносио се мишљу да популарно изради цео систем моралних наука. Доцније, самим стицајем прилика, његов интерес био је одвучен на другу страну: умешао се у распре о језику и правопису.

Стејић није био филолог по струци, као ни Хаџић, али и ту изгледа боље него остали теоретичари старога правца. Док су неки по сваку цену хтели да увере како је све изгубљено, ако се не послуша њихов пророчански глас, дотле је Стејић остављао времену да реши спор у прилог онога што се покаже као најзгодније, а сам се покорио »општем мњенију«, употреби већине, јачој и убедљивијој за свет него најдубљи разлози. Кад је дао *Правила српског правописанија*, он извесно није мислио да ствара законе у томе смислу што ће се свако позније одступање од њих оглашавати за праву филологијску јерес. Како би иначе могле да се тумаче ове његове речи из друге свеске *Гласника Друштва Српске Словесности* (1849): »... зато ћемо ми — барем ми, који сад овако мислимо — остати при нашој »славенској« ортографији, која је на »историјском начелу« основана«.[1])

У осталом, он је сасвим паметно тврдио да ортографија, као нешто чисто спољашње, не значи много за вредност самога дела; главно је стил и садржина. Тога принципа држао се и у свом раду. Његово излагање је кратко и јасно, такво да би и данас чинило част једном популарном писцу. Треба само прочитати ма које тумачење Хорацијевих мисли (*Подарак мом Обраду*), *Човек и човечество* или *Неколико речи о просвештенију*, да се види како је Стејић разумевао свој скромни а корисни посао. Зато су му књиге и биле радо читане, и он се заиста не би могао потужити да није имао успеха и да му је труд непризнат остао. Савременици су га називали »велехвални Стејић«, »учени доктор«, »Стејић, ког од више година као знаменитог и преважног списатеља цео Род Српски с похвалом поштује«; а Вукашин Радишић, који му је оду спевао, каже да је »фаљен и редак код нас мудрац«.

Али пре успеха, који се унапред није могао предвидети, требало је имати много добре воље, да се истраје у раду, намењеном једној више замишљеној него истинској читалачкој публици. Јер за кога се онда писало? За н а р о д, у коме је деве-

[1]) Стејићева *Макровиотика*, прва и друга књига *Забава* штампане су упрошћеним правописом, без јерова. *Собор истине и науке* издао би исто тако, да није цензура Књажеске Канцеларије пометала јерове. Четврту књигу *Забава* издала је Матица Српска, па је сасвим разумљиво што је у њој стари правопис. *Нови прилог за душевну забаву* и сви чланци по часописима имају стару ортографију. У преписци с Вуком употребљавао је каткад и јоту.

десет процената било неписмено или полуписмено, са неколико десетина редовно школованих људи. Морало се рачунати и са том немилом чињеницом да вас одасвуд вребају приговори оних који су уверени да боље знају, и непријатељство свакога ко друкче мисли о језику и правопису. Додајмо овоме тешкоће око штампања и строгост вечито неповерљиве цензуре; а поврх свега још и та незгода што писац нема на што да се позове ради оправдања, јер ништа није утврђено: ни програм рада, ни круг потреба, ни начин писања, ни број и квалитет читалачке публике. Све то било је на срећу и од прилике, што је слаба гаранција за солидно стварање.[1])

У толико је већа заслуга оних интелигентних и вредних радника наших који су ипак имали у себи довољно моралне јачине да истрају на послу до краја. Међу њима био је свакако и Стејић. Библиотека Браће Јовановића заиста није погрешила кад је прештампала његове *Скупљене списе*, и ако скроз некритично. Она је ту несумњиво била срећнија у избору него Српска Књижевна Задруга са три књиге *Житија Герасима Зелића* и с двема свескама *Путешествија по Србији* од Јоакима Вујића. — Но ако би коме пало на ум да још једном покуша освежити код српских читалаца успомену на Јована Стејића, онда то, разуме се, не би више могло да буде у виду целокупних дела, јер је добра половина у њима чисто пролазне вредности. Нешто би се ипак могло изабрати за публику којој се обраћају *Народне Новине*, *Књиге за Народ* Матице Српске и друга слична издања. Стејићу је остало од читања много добрих идеја, и он је знао свима да нађе згодно место и подесан израз; он је наш свет учио да цени рад и знање, уливао му љубав према свему што подиже дух и чисти душу, — а то је одувек био и биће главни предмет популарне лектире.

---

[1]) Доказ о томе колико је Стејић био огорчен због опште несрећености и незгода код нас имамо у једном његовом писму Вуку од 8 јула 1833: „Ја *Сабор* мој по други пут штампати нећу, а више ништа од сад нећу ни писати. Која ми корист да се једим и бринем због будалаштина толики, с којима се ми, као писатељи, морамо борити! На част сваком слава списатељска, који је тражи; ја се за њу од сад више нећу отимати“. — *Вукова Преписка*, VI, стр. 833.

Живот Петра II Петровића Његоша, владике црногорскога

од

Вука Врчевића

. . . . . дивотнике и племиће,
гле Српкиње сада рађу! благородством Српство дише!

Горски Вијенац

Предговор

За опис живота, владања, а особито ријетких дарова душе владике црногорскога Петра II шћело би се перо много боље од мојега, па и најбољему опет би нешто недопуњено заостало.

Моја намјера није, већ и што ми способност границу полаже, да у овој књизи китим славу његову, која се данас у својој сјајности блиста као сунце на ведру небу; хоћу само да изнесем у кратко оно што сам о владици у народу слушао (па и од њега истога) док сам се у Црној Гори бавио као секретар кнеза Данила.

Од десет његових већ наштампаних књигâ, које сам ја на своје мјесто описао (осим других заоставших му у рукопису), доста би био за његову славу сам *Горски Вијенац*, који ће, док Српство тече, као огледало црногорског живота остати. Ко *Горски Вијенац* није читао и о њему размишљао, он не зна ни што је прави наш народни језик, ни пјесничка философија у најдубљој простоти а највјештије развита. Из њега се може цијенити ријетки гениј којему се свако мора дивити, промишљајући да се без икакве правилне школе, и уз пркос многострушних и тешких послова, првим класичним пјесницама успоредити знао; а може бити да би многе у полету духа и надмашио, да га, на жалост наше књижевности, прерана смрт не покоси у 39-ој години живота.

Кад би човјек хтио да у кратко а све да каже шта је бис владика Петар II, не би га могао боље каратеризати него да је у исти мах био: митрополит и земаљски господар, пјесник и философ, мученик и сиромашак и тирјан тирјанину,*) а закључио

*) [Томазео је 1852 год. оплакао Његоша и рекао за њ: „Egli fu principe e vescovo, filosofo e poeta, tiranno e povero“. Ово наводи Врчевић у *Slovinci* за год. 1878 (стр. 60—62), у краткој биографији Његошевој].

би да је, при свим својим одликама, најмучнији живот провео управљајући оним — јошт онда — необузданим народом а непрестано борећи се су два оглашена лафа, Али-пашом Разванбеговићем, везиром херцеговачким, и Осман-пашом Скадарским, — баш као што је казао у *Горскоме Вијенцу*:

Ко вјечито хоће да живује,
Мученик је овога свијета.

У Требињу, на Петров Дан 1870.

В. В.

I

Младост и образовање Рада Томова

Раде Петровић Његош, прозван при рукоположењу Петар, родио се у прољеће године 1813 на Његушима од простих родитеља Тома Маркова и Иване, рођене Пророковића.

До дванаесте године својега живота он се није ничим друго у домаћој радњи и забави од остале његушке ђеце одликовао, осим ванредним даром природе, а особито прераним узрастом, дивотом ока и лица, а сљедователно у свему саразмјерним душевним напретком, тако да је његов стриц владика Петар I у њему предвидио ватрену душу, и год. 1825 прихвати га к себе у манастир на Цетиње, као ђака и свог сопственог послужитеља.

Раде је, уз играње с осталим манастирским ђацима, без икаква владичина понукивања, кроз пет-шест мјесеца научио, из ондашњих мучних букварâ, не само срицати но и читати; а да је знао одговарати летурђију као и остали ђаци, то се само по себи разумије.

Владика, премда је Рада пуштавао, видом и невидом, да игра и да скаче у друштву других ђака, опет га је тајном љубављу надгледао и очинским оком пратио, и као да је очима гледао у њему сакривени Божји дар, чешће је својој браћи говорио: »Ово дијете, ако не умре, мора бити одличан јунак и паметан човјек. И — наставио би — камо срећа, да сам њега мјесто Ђорђије[1]) у Русији на науке послао.

Пошто је изучио буквар, нагна га жеља и срце да научи штогод и писати, али у оно вријеме није било никаквог учитеља, осим некога Јакова Цека, који је од крви добјежао из Подгорице на Цетиње, и владици што-што писао и преписивао, без икакве плате, но за саму храну и одећу; ту је у средовијечне године и умро.

[1]) Ђорђију, сина Сава Маркова (брата владичина), био је већ послао у Русију на науке, јер је био старији од Рада, да га с временом након себе за црногорског владику остави.

За годину дана Раде је научио савршено у све црквене књиге без погрешке читати и писати, колико се може за годину дана од ненаучена научити.

Кад се Раде добави пера, његов дух није никако могао мировати, колико ни сокô тек што крила стече, него одма почне неке главне јуначке црногорске пјесме од ондашњих гуслара записивати; многе је на изуст као Оченаш научио и уз гусле пјевати, премда, по казивању, није био никад савршен гуслар, но тек као почетник, јер га није нарав дала да буде гуслар но пјесник.

Најпрво његово оригинално сочињење била је једна пресмијешна и више сатирична но историјска пјесма, скројена по народним десетосложним пјесмама (коју је он више пута, крадимице од владике, ђацима уз гусле пјевао), о некаквим Ђеклићким сватовима, тако вјешто, да се и сам владика — слушајући га једном из ћелије — у сав грохот смијао. У вријеме мога живљења на Цетиње, многе сам за ову пјесму пропитивао, но у толико дуго вријеме већ се била заборавила.

Год. 1827, у четрнаестој години његова узраста, пошље га стриц ка калуђеру манастира Савине (у Боки) а пароху Топалскоме (у Кастелнови) оцу Јосифу Троповићу (човјеку оног доба оглашену, по унутрашњем и спољашњем, што се цркве и морала тиче, а иначе без икакве правилне науке), ђе се наш Раде не пуне двије године*) задржи и ђе се врло мало у науци користује, зато што није имао никаквих других, и спрам његове способности, настављења, осим у читању свакојаких црквених књига, у препростом писању, и у црквеном пјењу, без икаквог правилног а камо ли армоничног гласа; па како је слушао, онако је и научио, и може се рећи сакат (у пјенију) [као и у богословској науци] до смрти остао.

Прерано се развио и душом и узрастом. У 16 години изгледао је као који му драго савршени младић: висок, гојан и угледан. Имао је на претек времена ноћно и дневно походити веселе састанке, ђе момци и ђевојке играју и пјевају, али свеђ кријући се од наставника свог О. Јосифа. Кад ово Јосиф ипак дочује, убоја се да се Раде не би у чемгод покварио, а видио је да, код њега стојећи, нема шта више научити, усилован буде јавити владици да је његов синовац научио онолико колико је доста за једнога попа или калуђера, и зато да би га опет к себи примио на Цетиње.

Ево, дакле, Рада опет на Цетиње, без икаквог занимања у науци но проводећи живот у народном весељу и састанцима, као н. п. у скакању од свакоје руке, трчању, бацању камена с рамена и трчању коњâ, а послуживање стрица владике било му је сасвим као мимогред.

*) [„мало више но двије године“, *Dubrovnik* IV, 72].

Ове исте године (1829) нађе на једну руску књижицу о рату између руске царице Катарине II и турског цара Сулејмана. Како је Раде знао прилично славјански језик, ласно му је било разумјети руски. Ова књижица му се допаде. Руска побједа а турски губитак тако га живо узбуди, да је саставио о овоме рату пјесму у народном духу, и она му тако вјешто пође за руком, да се онда по свој Црној Гори као најмилија пјесма уз гусле пјевала, а може бити да се и данас пјева. Ја сам ову пјесму више но једном чуо на изуст пјевати од Крста Машанова Петровића (рођака му), али се данас само спомињем да је почетак, како је московска краљица, по имену Катарина Друга, писала цару Сулејману:[1]) ако се Турци не окане чинити, по обичају, хришћанима зулуме у његову царству, да ће му на Стамбол ударити, врћи звона на Јасофију а њега при конопу свезати да звони и т. д. Кад је послала Султану писмо по једноме татару, спомињем се овијех стихова:

Брзо слеће књига до Стамбола.
Да је носи соко под крилима,
Јошт би чудо било, побратиме,[2])
А камо ли татар под оклопље —

Па даље, како се султан на Катаринино писмо наљутио и отписао:

Не будали, влашка удовице!
Ђе ће овца с вуком ратовати?
И грмуша орлу наудити?
Но ти, ево, мисирско повјесмо,
Уз повјесмо шимширли пресљицу,
Те ми преди гаће и кошуљу,
И навези турску авдесницу.
Е, тако ме не заклали вуци
У џамију ђе клањају Турци,
Ако дигох[3]) моје јањичаре,
Сву ћу твоју земљу пособити,
[Поробити, ватром попржити],
А тебе ћу живу уватити,[4])
Да ме двориш као робињица.

А о почетку боја спомињем се да је казао:

---

[1]) [Г. Решетар мисли да ово треба да буде Селим III (в. *Наше пјесме* П. П. Његоша, стр. 1)].

[2]) [„Јошт би чудо, побратиме, било"; — „оклопје". *Dubrovnik* IV, 73].

[3]) [„дигнух", *Dubrovnik* IV, 74.)

[4]) [„уфатити", *Dubrovnik* IV, 74].

По једном се књигам' ударише,
А по другој боја започеше и т. д.[1])

Ево, дакле, из првих његових покушаја̂ види се да га је Бог управ за пјесништво створио, као што га је одликовао стасом и људском дивотом над милијуне људи који су се рађали и који ће се родити. Он је био височији читаву мушку пед од највисочијих Црногораца његова доба, којега сам ја у нашем народу и по свијету гледао;[2]) саразмјерно и свуда попуњен месом; ока црна, необичне величине и пуна природног мађатизма; дугачких образа̂ и гојних, с ружичним јагодицама; црна и врло дугачка брка, али не толико густа и дебела спрам његова стаса;[3]) тако исто и браде црне умјерене величине и дуљине, да му је тек грло заклањала. (Не знам, пак, да лије кадикад подстризао, али је по нарави онако крећушна била). У једној ријечи све му је поносито и угледно било, да сваки они који га је гледао није се могао његова стаса нагледати, и ономе те га је први пут видио учинило се као да га кроз увеличателно стакло гледа. Бољега гађача из пушке[4]) није над њим могло бити.[5]) Он је с пријатељима и љубимцима искрен и весео био, а и спрам свакојега иностранца показивао је вазда лице више насмијано и њежно него гордо али намргођено. Њега је свак жив љубио,[6]) нешто по његовој веселој и живој нарави, а нешто по одличју стаса и љепоте, а и поштовао, као синовца владичина. Пошто се завладичио, често би нагонио перјанике и друге биране момке да се надмећу камена с рамена, ко ће коме одскочити или ко кога у трк претећи; љубио је и даривао одличне јунаке [златним и сребрним медаљама Милоша Обилића, које је он установио], а поштовао паметне људе; сабирао згодом многе особене народне изреке и у његовим књигама (ђе је видио мјесто) навео а особито биљежио је све оно што је о старим црногор-

---

[1]) [Цео овај одсек о песми приштампан је из *Dubrovnika* у *Мањим пјесмама* П. П. Његоша (издање М. Решетара, као 141 књ. Срп. Књиж. Задруге) бр. 2].

[2]) Осим једнога — чини ми се Ирландеза — који је по главним европским градовима на углед за плату ходао, и ја га у Тријесту године 1836 гледао.

[3]) Слушао сам га год. 1836, кад је долазио у манастир под Маине (черек сата далеко од Будве), кад стаде спрам огледала, засукујући оба брка, и у шали самом себе рече:

Црни брче, ђе ћеш окапати?
Ал' у Травник, али у Мостару?

[У *Dubrovniku*: „ал' у Мостар, али у Травнику". Тако у: *Мање пјесме* бр. 30].

[4]) [„ни коњаника", *Dubrovnik* IV, 75].

[5]) [„у Црној Гори", *Dubrovnik* IV, 75].

[6]) [„осим Турака", Ibid.].

ским јунацима слушао, [па послије, како је он знао, употребљавао у различним његовим књигама, а главне ствари у *Горском Вијенцу*. Он је радо дружио и к себи добављао учене људе, као што је одмах у почетку био добавио пок. Димитрија Милаковића, а посље Сима Милутиновића, па најпосље и једног паметног Француза, којега нијесу друго звали но мосије-Цан; с првима се окористовао у начину пјесништва, а с посљедњим у француском језику]. Казивали су ми мнозиња, кад би се што про мјере нељутио, да би му устануле на видику некакве модре двије жиле на обје темпије (од више уха па над очима) и много трајале ура̂, и кад гоћ су му ове двије жиле угледали, свак се од њега уклањао и бојао, а он би онда најволео сам шетати и нешто крупно мислити, [али кад би дошао к себи, наредио би да у вече к њему дођу они људи с којим би се он радо договарао и шалио].

У његову младост, — доклен се заархимандритио, — ријетки су били они дани кад је имао по коју крајцару[1]) у џепу, а једва о Божићу али о Васкресенију, и то ако би му стриц владика поклонио, али отац Томо заиста, може се рећи, никад, јер је и он исти више пута цванцике желио, бавећи се о земаљском приходу и о ајвану, као и сви остали Црногорци.

На једно по године пред смрт владике Петра I досади се Раду, овако беспослено живот проводити, те, потакнут самољубљем, не знаде каквога би се бољега рада примио него трговине, по примјеру других његушких трговчића, који су се, по мјери слабих капитала и положају мјеста, с натегом провртали; но, што се каже: »Десна рука празна, а у лијевој нема ништа«, те »Празна рука мртвој друга«, усуди се замолити стрица владику да би му узајмио десетак талијера, како би с овим малим капиталом започео штогоћ радити и трговине срећу окушати. Али кад му владика одговори: »Да ја, синко, имам пара, као што ти мислиш, волији бих био откупити црквене закладе који ми у Доброти код трговаца леже, него тебе зајимат' да тргујеш,«[2]) – стисну Раде у раменима главу, па без питања владичина свој пут к оцу Тому у Његуше, и каже му да неће више жив на Цетиње никад, него да му нађе у зајам код каква позната му пријатеља [код којега Бокеља] мало новаца, еда би штогоћ куповао и продавао, да не љењује онако здрав и савршен момак.

---

[1]) [„читаву цванцику“, *Dubr.* IV, 76].

[2]) Гладне и најужасније за Црну Гору 1817—18 год. владика је Петар I принуђен био у вересију узети 2000 стара кукуруза код ондашњег [добротског] трговца конта Јоза Трипковића [Периновића], чим је узрджао црногорски народ, [пославши му све што је златног и сребрног у цркви и у манастиру било]. Владика Петар II морао је послије ови дуг платити.

*

Отац му на то не пристаде, но рече: »Ја одавно с тобом не заповиједам, но владика, па кад се с њиме видим, проговорићу, и како он шћене, онако ваља и да буде, а не како ти оћеш; е знаш да га се и ми браћа бојимо, да не би што на нас зажалио, а камо ли нећеш ти. За тебе није, мој синко, засад трговина, но да послужујеш стрица, видиш да је ближи гробу него дому; он о теби мисли, па ако ти ништа не остави, оставиће ти његов благослов, који ће ти више ваљати но што вриједи све поље његушко [но да ти све Његуше остави]«.

Је ли што Томо онда с владиком о Раду проговорио, и на који начин, то се не зна, али се знало после владичине смрти да је био казао својој браћи Стијепу, Саву и Тому, да је у својој болести приуготовио свој тастаменат и да га је спремио под кључ у једном свом сандуку који му је вазда стајао у ћелију ђе је спавао, и да је у тастаменту, како се најбоље може, расположио у погледу куће Петровића и све Црне Горе.

Говорило се да је самоме брату Тому ватајно рекао: »Нека Раде остане код мене, да се он и Иванчик[1]) по сваки начин на Цетиње крај мене нађу, ако би ме овога пута смртна ура стигла — као што је сва прилика да оће — и да они двојица причувају моју ћелију доклен ви с Његуша приспијете и пред народом тастаменат проучите. [Кад чујете да сам преминуо, похитајте ви, браћа, су неколико бираних Његуша, а по сваки начин поручите да с вама дође Стеван Перков Вукотић, али не јављајте кући Гувернадуровића прије него проучите мој тестаменат]«.

Томо, при поласку с Цетиња, нареди сину Раду како му је владика препоручио; ови се склони, ако му се и неће, и удвостручи пажњу и настојање около болесногa стрица, кому се није друго надао, осим изгледао, кад ће се преставити.

II

Смрт владике Петра I и проглашење Рада за наследника му

На два дана пред Лучин Дан (1830 год.) виђе владика да се конац његова живота примакао, опреми Иванчика на Његуше да браћи му јави [да хитају на Цетиње], а Раду рече да се скрај њега нигде не миче.

Около поноћи на освијет Лучина Дне владика се сасвим пренеможе, и будући је обичај у нашему народу, да најмилији

---

[1]) Иванчик Попов[и]јев — после на Цетиње прозван Поповић, — рођен је у Русију, и год. 1811, као руски солдат, побјегао из Котара у Црну Гору, ђе је и умро, и као највјернији послужитељ владике Петра I добије од њега, за награду своје дуготрајне службе, велику кућу и [су] два дућана у Будви.

у кући подигне онога на умору шједимице, те га на прсима држи све док испијехне, тако је Раде придржавао свога стрица, и ови се мало приосвијести, благослови га и испод узглавнице [из недара] даде му кључеве [кључ], а да је могао цигле једне ријечи проговорити, и испред зоре оде ђе га, као правог и измученог пустињака и народњег бранитеља, вјечно блаженство очекиваше.[1])

На Лучин Дан прије сунца ево му сва три брата с Његуша. Целиваше га мртва, оплакаше, окупаше, и као да ће летурђију служити обукоше, и онако како су га обукли у цркви манастирској укопаше.

Дуго би било, а и није моја намјера, да опширно овђе опишем шта је при владичиној смрти у народу било, јер сам то нај јасније описао у лањску моју књигу (која ми јошт у ру-

---

[1]) Не могу пропустити да овђе, мимогред, не проговорим нешто о владици Петру I, а то по казивању вјеројетних и одличних људи, па и од истога владике Петра II. Владика је био приличне вишине, одвећ по нарави остроуман, и до данас први дипломат црногорски. Он је прави пустињачки живот проводио; мало га је ко икад видио да се насмијао али да је много говорио, но највише би мучао, све нешто замишљен; ова му је спољашњост показивала да је прави преподобник или, што се каже, „правило вјери и образ кротости". Коме је гоћ над главом (бонику) молитву читао, риједак је они те му није преболио и здрав остануо; а ко није могао на Цетиње к њему доћи, шиљао је, мушки своју капу. а женска мараму с главе, над којима је он молитву очитао и повратио бонику, без икакве плате, већ ако би му ко у име дара што поклонио, јер народ зна да „празна чаша молитве нема". Од његове су се клетве бојали као од грома, јер кога је гоћ, од љуте невоље, проклео, многима се они исти час догодило. Ево навешћу овђе троје чељади које је он, међу остале, био проклео, и ја сам мојим ушима слушао ђе потврђују они исти, док сам живио у Црну Гору. Протопоп Андрија Пејовић у његову младост одбјегао је паши скадарском, па владика крадимице шиљао к њему чојека да се поврати, а кад се чојек вратио и казао да му је Пејовић одговорио: „Нећу. није ми драго", онда владика уздахне и рече: „А зашто не, уста му се наопако окренула!" До десетак дана ево га из Скадра кривоуста под петрахил владичин, и опет му уста дођу на своје мјесто. Неко му украде јарца, а он: „Ко је гоћ, да Бог да ми га блејући као јарац донио!" Шјутри дан ево му га блејући носи, не знам, али један Бјелош али Добрљанин, те и овога откуне и оздрави. Дође на Цетиње једна жена да тражи распуст од свога мужа, а владика је одговарао да то не ради, док није панула крв међу двије породице, а она, као безочна, отрешти пут њега очи, као да је најпростији чобанин, а не владика, и завиче: „Оћу, богме, владико свети, макар их стотину мртвије пануло!" Наљути се владика зато што јошт нико се жив није усудио да тако у њ упре очима, па јој рече: „Доље те очи, да Бог да и света Госпођа, данас ти оба испала!" У онај час ослијепи, и пане пред владичиним ногама молећи кроз плач да је откуне а да ће га одма послушати и к своме се мужу повратити, а одма за њом замоле му се и остали главари који су се ту намјерили. Овђе прекидам даље писати о владици Петру I, остављајући читаоцима у вољи, да вјерују или не вјерују, а ја што чуо то и казао.

копису до данас лежи)[1]) под насловом *Огранци за историју Црне Горе*, него ћу само да кажем што се тиче прогласе новога владике [шта је било уговорено између браће владике Петра I по његовој смрти].

Први и поглавити посао био је браће владичине, и његова синовца Станка (оца кнеза Давила), да опреме људе по свој Црној Гори и Брдима, јављајући им смрт владичину, и да сви главари, и ко је од посла, на Цетиње хита. Одма за овијем створе сандук у којему нађу спремјени тастаменат; привате га и са затвореним вратима између себе проуче.

Но да не заборавим казати, нађоше у једну ћесу од устројене коже завезано неколико свакојаких сребрних и бакрених новаца (нијесам могао дознати колико), и при њој привезан један коматић карте колико подланица, на којему је био његовом руком записано: »Ово сам уштедио за укоп«. Казивали су ми да се нешто повише пара нашло у једноме сандуку у ризници, за које нико жив није знао осим Иванчика Руса, а ови је одма по владичиној смрти јавио Раду. Колико их је било, то се никад није могло знати, по свој прилици сличиле су ономе што је казано у *Горском Вијенцу* кроз уста кнеза Јанка, кад је гатао у једно печено плеће:

Има овај двадесет говеди,
Гувно му је код куће лијепо,
На кућу му шљеме доста јако,
Јаки су му и дебели коњи;
Крије негђе замотуљак парах,
Ма бих реко да их није много, (ст. 1708—14).

Кад му брат Саво чује ђе у тастаменат каже: »Кад не би суђено, да мој синовац Ђорђе буде насљедник мој, којега сам био нарочито спремио у Русију на науке, него се примио војене коњаничке службе у Петрбургу, остављам на своје мјесто мојега синовца Рада, Томова сина, и проклет они који би се овој мојој наредби и жељи сопротивио« — »Ја не говорим — вели Саво — да не пристајем, али куд ће мој образ, кад сва Црна Гора зна да је мој син Ђорђе послан у Русију да учи, и да по смрти нашега брата владике Петра буде проглашен [насљедник]? Сад сви реците, имам ли право али не? А зар мој образ није и ваш и мој?«

Станко, син Стијепов, [а рођак владике Рада], који се ту намјерио, први се, као правичан и паметан чојек, одзове на ове Савове ријечи гововорећи: »Не знамо ми, стрико Саво, да што

---

[1]) [У *Dubrovniku* нема ове напомене у загради, а да ли је писац међутим издао ову књигу, није нам познато. У *Dubrovniku* за 1870 штампан је рад Врчевићев под горњим насловом, с четири одељка, од којих први носи натпис: „Smrt Vladike Petra i povladičenje Petra II“].

може на свијету правије бити и за нашу кућу и сву Црну Гору поштеније него да буде оно што је покојни владика при часу од смрти оставио и наредио, а с проклетством онога ко би се његовој вољи супротивио. Ђе ти је Ђорђије? Да је хтио, овђен би јутрос био! Мене је Раде што и Ђорђије, а Ђорђије што и Раде, па ја волиј јутрос пред Црногорцима и кукавицу у руци но сокола у планини, а Црној је Гори све једно: ја био Раде, ја Ђорђе, обојица су наша ђеца. Немојте стрико, за чашни крст, да данас чује народ да је почела најприје с главе риба смрђети! Ја га ево први целивам (пољуби тастаменат), а ко ће му се противит', нека сад овђе каже, да га знамо док смо на вријеме.«[1])

Пошто је Станко ове ријечи изустио, потрчи те зовне Иванчика (у којега су вазда стајали кључеви од ризнице) и нареди му да одма донесе све што треба за једнога митрополита, што Иванчик учини и хаљине донесе у црквени олтар.

Међутим неки оближњи попови пренесу тијело владичино из ћелије и положе га насред цркве, отпојаше опијело и оставише народу на изглед и ради целивања, по обичају.

Они исти дан до захода сунца већ је био дошао народ од оближних нахија, а на уставке Лучина Дневи, и од свију другијех до подне, а до вечерње свак ко је мислио доћ. Како је која нахија или племе долазило, свак је по реду најприје у цркву ходио и најсмиренije крст и руку владичину целивао, па онако под оружјем на ливади под манастир по обашка починуо.

Стијепо (Станков отац) био је најстарији брат владичин, па Саво (Ђорђин), а најмлађи Томо (Радов). Кад им Станко каже да је свак дошао ко је мислио доћ' и ко је од посла, и упита их: »Кажите, шта ћемо најприје започети?« они уговоре да се најприје народу проучи тастаменат владичин.

Сва три брата владичина изидоше на веће гувно и призваше около себе све главне сердаре, војводе и капетане, а народ около њих. Стијепо поздрави сав народ с капом у руци, захваљујући им што су се потрудили да ожале својега владику, и настави: »Ево сад, браћо, да чујемо и ми и ви што је владика у тастаменту оставио и наредио«. Извади из недара тастаменат и даде протопопу Андрији Пејовићу (као најстаријему

---

[1]) Владика Петар I вазда је и на све стране ван Црне Горе шиљао Станка за важне народне послове [било у Котор или Русију], па и у Србију у вријеме буне Карађорђа. (Виђи *Дјеловодни Протокол Карађорђа* наштампан у Биограду 1848 од Друштва Српске Словесности под № 1100 и 1106 год. 1812). А владика га је после до смрти љубио и поштовао.

свештенику) да га проучи. Свак умукну, нико ни у нос, од како се почео учити до свршетка.[1])

А Станко? Станку није стало до прогласе тастамента, — то није његов посао —, него се о главноме, како он зна, бавио, јер, као паметан чојек, знао је како и на који начин треба по народњему духу, добу и згоди угодити; и тек што су му се стричеви к народу били упутили, он потрчи кроз манастир да тражи Рада, и једва га по питању нађе онамо ђе се мноштво меса, говеђег и брављег, за народ вари и пече,[2]) и пред Радом види једно говеђе срце печено, па онако с нога на њ напао, ка смрт на бабу, те руча. Наљути се Станко, па брекну му: »Ђе си? да Бог да се кадгођ у твој вијек наио! бездања јамо!«

Узе га за руку и на зор одведе у цркву, па му рече: »Свукуј се брзо!« А Раде: »Што, стрико, за Бога!« — »Амо да те од владике обучемо, и да те ја и Стеван Перков (Вукотић с Чева) пред народ изведемо, док смо навријеме, јер ти не знаш оно што ја знам, и што би се ласно могло догодити.« — Раде се почне устезати говорећи: »Ма, стрико, ако Бога знаш! како ћу ја прије реда недостојно на себе врћи владичине аљине?« — Но Станко (обукујући га): »Муч, ту! гријех на моју душу! Нашој црногорској работи и Бог ће опростити, но на држи ову шљаку у лијеву руку, а на ови крст у десну с којим ћеш народ свуда у накрст благосивљати. Ајдемо, у име Бога и свете Госпође!«

Раде, као да се окамени, ни смјеста. Кад Станко виђе да Раде затеже због стида што га Станко завладичи, наљути се као никад, па га удари једном шаком у леђа и истисну га на-

---

[1]) [У *Dubrovniku* за 1870 (стр. 101—102) казује се да су Саво и Стијепо, пре него што се јавно прочитао тестаменат, изишли пред народ, опоменули га на слогу и позвали главаре да над телом мртвога владике ухвате веру до Митрова Дне. Изнесоше тело пред цркву те над њим „вјеру тврду уфатише“. Онда изиђоше „сви главари с кућом Петровића пред манастир, гдје бјеше народ окупљен“, калуђери донесоше тестамент и прочиташе га народу. Сви се зачудише, кад чуше да се у тестаменту вели: „Остављам мјесто себе, за насљедника, мојега синовца Рада, сина мојега брата Тома, пошто не би суђено Ђорђију, Савову сину, јер се не шће владичити у Русији него се примио војене руске службе. Препоручујем, прво Г. Богу, па свему народу, мојега синовца Рада, на којега остављам мој благослов и свему мојему народу, да он народу буде за срећу и напрадак, а народ њему. Који би се нашао да се противи овој мојој наредби, остављам на њега проклетство и одговорност на страшноме Божјему суду. Амин“. Народ је пристао на ово одређење тестамента].

[2]) [У *Dubrovniku* за 1870 год. (стр. 103) се вели: „Поручимо по Рада, и двојицу тројицу шиљали по њега, а он чуо и шјетио се зашто га зовемо, па се негђе сакрио, те најпослије Станко отиде, псујући га, и једва га к нама доведе, а ми с њиме у цркву, те му обуци, ја (Стеван Перков Вукотић) и Станко с помоћу старога ђакона Зеца, све што обукује владика с нога од главе“].

двор, говорећи му: »Што се, рђо, стидиш и од кога се бојиш?«[1]) И тако га силом из цркве изведе и народу показа.

Станко поздрави народ и завика како га свак може чути (с вељега гувна и скрај свију главарâ): »О народе! Ево нам, у добри час и са срећом за сву Црну Гору и Брда, новога владике. Него сваки приступај, па овако као ја!« Скиде капу, пољуби прво крст па Рада у руку. За Станком одма приступи Стијепо, па Саво, па и отац му Томо (али се Раде овој тројици не пушта да га у руку пољубе), а за њима сви остали главари и најпосле Црногорци и Брђани, племе по племе редом; [а кад се ово овако свршн, зазвонише звона на цркву, а запуцаше топови, па најпосле вас народ из пушака, да се није могло од милине слушати].

[Главари се вратише с владиком у манастир, ђе су сви заједно ручали, а народу се изнесе јело и пиће по ливадама, свакој нахији по на по се. Послије ручка изиђоше с владиком, онако обученијем, као да ће служити летурђију, те по народу шетају. Свак живи скаче испред њих на поге и с капицом у рукама докле прођу, а владика свакој нахији: »Помози ви Бог, браћо Црногорци«. А народ: »Сретан и честит нам био, нови господару!« Бијаше дивота погледати онолико сивих соколова под оружјем, умирених, ситих и веселих, ђе на хиљаде ходају по пољани као паунови, а владика, тек у својој 18-ој години, здрав момак, висок као копље, подичио главаре у оне златоткање хаљине као млада и лијепа ђевојка сватове. Опет се повратише у манастир, а народ на све стране похвата кола, те у пјевање и у пуцање из пушака].

Станко, дакле, није начинио цркви митрополита него народу, без икаква реда, но са свим про реда. Он је знао, као први богослов, да његов посао вриједи толико као да Рада није ни обуковао у владичине хаљине, али је нешто даље могао предвиђети но сва му три стрица, а главна су га два страха на ову мисао нагнала: први, бојао се да не долети Ђорђије из Русије (као што је и било), чим би одма раздор међу кућом Петровића почео клицу заметати; а друго, да не би стари и јавни непријатељ њихове куће Јоко Гувернадуровић лакше доскочио и у мутној води својом лукавом мрежом уловио давно тражено господарство над Црном Гором.

За потврдити истину мојих ријечи о способности и памети Станка Стијепова Петровића, осим што је ријетки јунак био, казаћу о њему што сам од пок. владике Петра II чуо.

---

[1]) О овој шаци Станковој приповједао ми је исти владика 1836 год. у манастир под Маине [у манастиру под Мегућама] при ручку, и смијући се рече: „Како ме звешти у оној љутини, сва црква одјекну, и чини ми се да ме јошт боли. Али је Станко једини и први паметан чојек у нашој земљи“.

III

Организоване земаљске управе у Црној Гори — Припремане за владичење

Станко је одма у почетку после прогласе пјетовао свога синовца (којега ја још зовем Раде), говорећи, да је он за владање још врло млад. Да би могао управљати дивљом и необузданом Црном Гором, треба му да добави к себи на Цетиње паметне главаре од неколико јаких црногорских племена, ако жели да себе и народ спасе од сваке непредвиђене опасности, која би се сад, прије но икад, могла показати, и предложи му [у договору својих стричева Сава и Тома и оца му Стијепа] ове, онда прве и гласовите, људе [од 11 нај јачих црногорских и брдских племена], које је вазда владика Петар I к себе призивао и с њима важне и мучне народне после свршивао:[1]) Стевана Перкова Вукотића из Кчева, протопопа Николу Калуђеровића из Ћеклића, сердара Мила Мартиновића из Бајица, сердара Андрију Перовића из Цуцâ, протопопа Андрију Пејовића из Цеклина, сердара Марка Пламенца из Бољевића, сердара Филипа Ђурашковића из Ријечке Нахије, попа Риста Бошковића с Орје Луке, војводу Ивана Милића из Бјелипа, војводу Ивана Чокетина из Љешанске Нахије и војводу граховског Јакова Перога Даковића.[2])

---

[1]) [У *Dubrovniku* (IV, стр. 8) овако је говорио стриц Станко Раду: „Ти си, синко, још пипле, за владати овим горским орловима; ти знаш да ће сад ал' икад Јоко Гувернадуровић на све стране бацити мреже, да у мутној води рибу улови, за којом давно чезне; знаш, синко, да се је кућа Гувернадуровића успријатељила с првим племенима у нашој гладној и празној земљи, која ће му сва поиграти како он засвира, ако проспе једну торбицу цванцика. него дај да ми саставимо један народни суд и да сазовемо од првих јаких племена људе, ако желиш да учувамо нашу кућу и сву Црну Гору од сваке пропасти коју ја предвиђам". — Архимандрит Петар II, премда је малољетан био, знао је ове Станкове ријечи уважити, и на ове ријечи одговори му: „Ето тебе, мој стрико, и других мојих стричева, па чините како вас Бог учи, јер се мене треба засад бавити једино да се штогод у науци окористујем, да не пођем овако сакат у Русију да се завладичим; ја сам ваш а ви сте моји, свако нам добро и зло заједно"].

[2]) [У *Dubrovniku* за 1870 (стр. 105) износи Врчевић казивање Стевана Перкова Вукотића о избору сената овако: „Шјутри дан рано отпустисмо народ а остаде нас около 50 народних поглавара да изнађемо начин о управи и владању народњем. Постависмо народни суд и назвасмо га „Шенат", а за суднике изабрасмо 12 људи, т. ј једнога вицепрезидента, г. Пера Томова, брата владичина, и једанаест шенатора од нај јачих племена, и постависмо 40 перјаника, све биране момке и јунаке а од јака браства; а врх свију нас као президента владику. — Плату годишњу ошјекосмо вицепресиденту 600, шенаторима по 100, а перјаницима по 40 ћесарова талијера, а владици рекосмо да је све за њега и његов трошак што се манастирско називље и што манастиру прихода ране].

Раде је знао уважити ови Станков савјет и у самоме дјелу довршио; али, премда је младољетан, опет је у себи промислио, да су њему сви ови људи туђи, а по крви ниједан, пак понуди Станка да би он уз ове људе пристануо и да би он мјесто њега управљао, доклем се завладичи и неке зрелије памети дође; ма се Станко не ће ніпошто примити, говорећи му: »Приличније је, синко, у сваком погледу да добавиш својега старијега брата Пера Томова, као вјешта трговца и познате бистре хитрине у свему, да не промисли стрико Саво да сам ја воду на свој млин нагртао, а ја сам вазда твој а ти мој, па кад гођ бих ти запотребовао, Његуши ти нијесу далеко«. Раде му и ово од прве одобри, те најприје Пера к себи добави, а после, до мало дана, и све више именоване главаре.

Прва скупштина ових људи која је при проглашеном новом господару сљедовала узела је у претресање, како би се у народу обезбједила слога, мир и љубав, и како би се могло доскочити свакоме ненадноме злу, ако би се појавио у јошт неуређену земљу, и пошто нађоше начин, сви се једнак дошјетише да ови њихов договор сличи ономе сељаку који је био оградио млин водени, па се најпотле шјетио да ни сплаке а камо ли прилива воденога нема, т. ј. да суд, ни судници, без новаца опстати не може, а без њих ни помисли к задатку а камо ли сврхе нема, а без новца, вели наш народ, ни у цркву.

Као што сам казао да се Раде ослонио на својега стрица Станка, као на изврсна човека, сматрајући га без плате и без мита наставника, тако је и Станко полагао све и сва на Стевана Перкова Вукотића, и ништа без Стеванова договора није започињао, а камо ли свршио, него би Стеван — као између њих најстарији — вазда предлагао: »Ја бих, браћо, ако ви велите, то и то«, или: »Како би, браћо, било да учинимо ово или оно« и т. д., па кад би и Станко и Раде за Стеваново предложење гласовали, онда би за њима и сви остали одма одобрили.

Раде сазове један дан на вечеру Станка и старога Стевана Перкова, и овог посљедњег најпријатељскије упита, је ли њему или другоме главару давао покојни му стриц владика икакве годишње плате, а он му, као поштен Црногорац, искрено каже: »Црногорац који зна цијенити образ не жали ни главу изгубити за своје отечество, а камо ли чувати народно добро и слогу. А ко за плату служи, а не за образ, то није човек но надничар. Кад гођ је за нас главаре поручивао да му на Цетиње дођемо за какав големи народни посао, вазда смо му о свом брашненику долазили. Ми му никад нијесмо ништа тражили, јер смо знали, да нема пара̂, али нас он никад није с Цетиња празне спремио, но вазда по нешто, од своје добре воље, пљуснуо у шаку, да купимо, шћаше нам, — покој му Бог души дао! — рећ', опанке што сте, овамо долазећи, раз-

дрли. А откуда ће нама давати и гладни народ уздржавати, већ од онога што му дарива наша мајка Русија?«

Шјутра дан Станко је, по наговору Радову, доказао да Црна Гора без народњега суда не може никако ни опстати ни напредовати, и да бољијех људи за та посао од њих не тражи, него да се они приме тога имена. »Тежак је — вели им Станко — али то од вас и новога владике Бог и народ изискује, а ја вас у име све наше куће Петровића овако, с капицом у руци, молим! Знате, браћо, шта нам сваке године поклања Русија; оно је народње, а ви сте с владиком народни чувари и бранитељи, и нека вам је Црна Гора на аманет Божи! Од овијех пара̂, што нам долази, узимљите по онолико колико вас душа веже, а не заборавите ни сиротињу, да дајбуди о свом брашњенику и на своје опанке не долазите ни дангубите на Цетиње. Глобе народне што би било од преступника̂, то дијелите међу собом и владиком, као браћа, по једнако, а ни ја ни нико други неће ни носа унијети а камо ли дијела тражити. Владика ће бити орао, а ви његова крила. Но и нај јачега орла без крила, а крила без перја[1]) може и најружнија тица ћук савладати. Зато сваки од вас (12) нека по својој вољи изабере по три највиђенија момка од јаки браства и племена̂, да на Цетиње крај вас шједе на сваку вашу заповијед, па и овијема (36) забиљежите по неколико плате на годину.«

На ове Стакове ријечи одговориће Стеван Перков Вукотићу: »Ето младога и, да Бог да, сретнога владике, па што гођ ви речете, ми смо дужни слушати, а да како?«

Раде одма настави: »Ја бих знао по колико би право било, али знам као и ви да се не може по много. Ако ви велите, ја бих — докле нам Бог и ова света Госпођа поможе, — да засад урадимо [?] вама по 50 талијера на годину, а тијем вашијем момцима, као што рече стрико Станко, по 20.[2]) Наш суд звати ће се Шенат; ви судници зваћете се шенатури; ја ћу бити президент Шената, а мој ће брат Перо бити вицепресидент, који ће ме, с вама заједно, заступати у случајном моме одласку из Црне Горе. За нашега писара, који ћи се звати народни сакретар, нека нас привремено послужује поп Никола Калуђеровић, а за поглавара перјаничког изабраћемо које

---

[1]) По овој Станковој ријечи „перје“, Раде је онај исти час сковао овим људима сходно име „перјаници“, и како су се онда овим именом прозвали, и дан данашњи се овако зову.

[2]) До смрти Петра II по оволико су сталне плате примали, осим што су од глоба народњих дијелили, које су им више но плату доносиле. Књаз Данило повисио им је плату од 50 на 100 годишњих талијера, а перјаницима од 20 на 40, а глоба је падала у народну касу.

га најприличнијега видимо, и звати ће се капетан перјанички.«[1])

Кад су на оваки начин установили привремени суд, којему је Раде после дао име »Правитељствујући Шенат[2]) Црногорски« (налик на онај при Карађорђу: »Правителствујући Совјет Србски«), а за печат задржао и употребљавао је (и вазда се служио све до Данила кнеза) онај владике Петра I. У печату овоме — онамо звани »мохур« — урезан је руски двојеглавни орао, без икаква наоколо писма али другога знака.

Кад се Раде завладичио, потписивао се на сва службена писма која су ван Црне Горе којој му драго власти упућена: »Владика Црногорски (а одма испод) П. П. Његош«, а на сва она писма која су кроз Црну Гору и Брда шиљана на народне поглаваре нико се није потписивао, но се само ови горе напоменути печат притискивао.

Сад је за шенатуре најпречи посао био, скопчан с народном жељом, да се Раде завладичи, и договорно закључе, да га у јесен исте године (1830) шаљу у Русију, ради рукоположења.

Но Раде је најбоље себе познавао, да није ни с пјенијем црквеним а то ли с науком приуготовљен за Петрбург, премда је знао да неће никакав испит онамо полагати; али је знао да му треба неколико пута свештенодјејствовати, дајбуди као дјакон, па јеромонах и као архимандрит, које постепено иде до архијереја, и тако јави шинатурима да му се прво треба колико толико приуготовити у црквеном пјенију, и црквеној науци, а и руском језику, па зато и одложе у прољеће доидуће године.[3])

Да би ипак могао и једно и друго колико је могуће присвојити, науми да се у манастир пећки задјакони и до чина

---

[1]) Кад су изабрали перјанике, одабрали су за капетана Ђура Прелова Мартиновића из Бајица. После његове смрти (при кнезу Данилу) замијенио га је Драго Перов Мартиновић.

[2]) Не могу да овђе не примјетим владици Петру II, да је по туђему кроју сва имена назвао, а ову најпотоњу славјански и талијански. Ја не бих знао друкчије га оправдати, него да је у 17-ој години свога живота чуо само за Млетачке Републике суд који се звао „il senato“ и да је ово посрбио „Шенат“, „президент и вицепресидент шената“ и „капетан“, но само у нашему језику вјешто изабра име „перјаник“.

[3]) [У *Dubrovniku* за 1870 (стр. 105) овако казује Стеван Перков Вукотић: „Оћасмо га да одма шиљемо у Русију да се владичи, али он, каноти паметан младић, рече нам: „Како ћу овако ненаучен ићи у Русији да се владичим, ако Бога знате? Нијесам но двије године у Котор учио, а двије три на Топлу у Кастелнови, код игумана Јосифа Троповића, па ми треба јошт, и колико, да знате, приучити, па онда отити у Русију.“ Он се предаде науци дан и ноћ, и послије један мјесец дана опремисмо га к владици пећкоме с писмом и мохуром народним, те га заархимандрити, и стајао је архимандритом све до прољећа, и вазда учио, па га опремисмо, и Русија нам га завладичи и дарова му сву нову окруту владичњу, јер му ниједна од онијех што има на Цетиње није ваљала, но све кратке до кољена“].

архимандрита произведе; похити одма, кад је чуо да је у Пећ дошао грчки владика из Манастирлије [!], који је онда био дошао у пасторалну визиту.

Кад је кренуо, понесе са собом препоручително писмо од свију шенатурâ, потврђено печатом, о кому сам горе јавио, и кроз три четири дана буде постепено произведен за архимандрита, под именом »Петар«, плативши грчком владици обичајну но огромну таксу за синђелију (чини ми се 100 талијера), осим што је платио ђакона и ђаке који су уз владику послуживали као и цркву за потрошени восак, уље и друго, по обичају грчких владикâ, но сад не знам управ колико.[1])

Около 10 новембра (1830) врати се архимандрит Петар, преобучен у монашке хаљине и под камилавком. Науми да добави два наставника, а то у краснопису и у пјенију црквеном. За својега дјакона придржао је старога Ива Попова Зеца из Побора, аустријског поданика, који је служио при владици Петру I преко 20 година, и дјаконом умро у 75-ој години.

Упита један дан архимандрит ђакона Зеца, би ли му знао казати каква младића у Приморју који зна лијепо писати, и ови му од прве каже за мене, и да бољега од мене не познава; а ја сам онда (у мојој 20-ој години) живио на бутизи у Будву код мога зета Јока Ђеловића, ђе ме био дао покојни отац да учим занат трговачки.

Ево ти један дан к мене у Будви мојега кума ђакона Ива Зеца и води ми његову мазгу, казујући ми зашто га је к мене послао млади црногорски господар, и савјетује ме да се његове службе примим. Ја одма пристанем те, с допуштењем мојега зета, пред зимски Никољ Дан кренем, они дан преноћим код ђакона у Поборе, како ћемо шј̣три дан рано кренути преко Мајстора и Иванове алуге пут Цетиња. Али освану таки снијег, да смо принуђени били предузети три пута дуљи пут, т. ј. изнад которских страна, па на Његуше и с Његуша на Цетиње у један сат ноћи.

Нађем архимандрита и неколико шенатура покрај ватре, ђе један другога први пут виђесмо. Почне ме за много ствари питати а ја му на питања одговарати. Много смо се пута с очима сусрели, пазећи он мене а ја њега, и као да нам се крви сљубише. О мојој служби ону вечер није ни спомена било, осим само при вечери упита ме, ђе сам се родио, и ђе сам учио, а ја му кажем, у Рисан сам се родио, а нигђе друго нијесам учио но код свога оца (који је онда био опћински писар и учитељ школски), а по вечери одма легосмо.

---

[1]) Исти ми је владика ово једном приповједио и смијући се рекао: „Срећом — вели ми —, нити је грчки владика мене разумио што сам пој̣ао, ни ја њега, а кад ми је над главом пој̣ао: „аксиос“ (достојин), ја сам у себи говорио: „Ако ти не знаш, јесам ли, ја знам.“

Шјутра дан у јутро зовну ме на кафу, и његовом веселом нарави каже ми, да је чуо да ја знам лијепо нашки и талијански писати, и да би желио виђети мој рукопис, пруживши ми перо и фине артије. Ја напишем читаву калиграфичну азбуку у начална и подначална слова, а ниже напишем »Преосвјаштен『ејши Господин«.

Истина, ја сам онда доста прилични рукопис имао, али не баш тако да сам се у они исти час допао Г. архимандриту; понуди ме, хоћу ли се примити службе као његов писар, опредјељујући ми 300 годишњих фјорина, његову кућу и трпезу, на које ја од свега срца пристанем, говорећи му, да без очина саизвољења не могу му дати сталну ријеч.

На моју жалост, а може се рећи за срећу архимандрита, отац ми, будући стар, а пунана кућа ђеце, све од мене млађе, и како је на мене полагао сву наду за будућност, уплаши се мојему животу при новоме црногорскоме господару од какве ненадне буне, коју је тајно вазда приуготовљавао Јоко Гувернадуровић Радоњић, не даде ми никако да се архимандритове службе примим него да сљедујем трговачки занат.

Кад архимандрит добије од мене писмо и види што је и како је, обрати се на ондашњег руског конзула у Дубровник Јеремију Гагића с молбом, да би му, откуд гођ зна, добавио једног ученог младића за свога писара, и Гагић нађе и пошље Димитрија Милаковића, који је баш оне године свршио науке, тако да је савршен био не само у нашему језику (као што је био познат радник на књижевном пољу) него и њемачки, а доста прилично говорио је и талијански и француски, а после, кроз 19 година, као владичин писар (којега су онамо звалу сакретар), усавршио се у рускоме писању и језику. Имао је у почетку 500 фјорина плате и трпезу, а после 1840 год. 800 фјорина без трпезе, и само квартир бесплатно.

Кад се архимандрит добавио писара, и далеко изображенијега од мене, остаде му сада тражити ваљана појача. Запита Милаковића, би ли му га он знао навјестити, а он му каже да је познавао једнога саученика у Карловцима, богословца, а сад калуђера у Фрушкој Гори, на име Петронија Лујановића, увјеравајући да бољега појача у све ђаке није било. Архимандрит му нареди да би му одма писао и питао, би ли хтио на Цетиње доћи, с обећањем да ће га с временом за манастирског архимадрита учинити. Милаковић не закасни, но одма Лујановићу пише, савјетујући га на пријатељску, да би час прије дошао; а ови тек што добије писмо, тражи допуштење од дотичне власти, упути се и дође на Цетиње.

Архимандриту се Лујановић не само у црковном пјенију допане, него га тако смилује, по савршеној његовој науци и по особитој некој веселој нарави, а при том поштеној и искреној

души његовој. Свак га је на Цетиње љубио и поштовао до његове смрти, која га рано онамо стиже, у 35-ој години његовог поштеног живота, при чину архимандрита цетинског. Произвео га је у тај чин друге године, пошто се завладичио, уручивши му цркву и манастир, и опредјеливши му (одма у почетку) 300 годишњих фјорина и праву половицу од цјелокупног прихода милостиње што је падала у име поклона и завјета на ковчег новопроглашеногa свеца владике Петра I од побожног народа.

Архимандрит много се боље окористовао уз Милаковића у писању као и у другим почетним предметима него у пјенију црковном уз Лујановића, зато што га није нарав обдарила ни средње руке каквим армоничним гласом, а уз то — по свој прилици — ни архимандрит Петар није толико за пјеније понесен био.

У оно вријеме кад је Лујановић дошао на Цетиње, случајно се десио у Будви, као тобџијски каплар, неки Никола Стефановић из Сомбора, којега је Лујановић још у школи познавао (и, чини ми се, нешто су у својти били), па му Лујановић пише по староме ђакону Зецу, да би му опремио из будванске апотеке некакав лијек.

Чује Стефановић да је О. Петроније на Цетиње, па кад му опреми љекарију, замоли му се, да би гледао наћи му какву службу на Цетиње, како би могао прилично живјети. Кад О. Петроније добије ово писмо, замоли се Милаковићу, да би пресловио новога господара за какву службу Стефановићу, увјеравајући га о његовој способности, и да зна савршено српски и доста прилично и њемачки читати и писати.

Милаковић од прве угоди жељи О. Петронија, и каже архимандриту Петру, да би Стефановић био нуждан за сва писма која се од Цетинског Шената у унутрашњост Црне Горе пишу, будући да он не може одољети, а да би Стефановић много бољи био за народњега писара од попа Николе Калуђеровића. Архимандрит пристане. Пошто ово Милаковић каже Лујановићу, ови му одма пише. Чим је Стефановић примио писмо, никоме, па ни мене, као његовоме у Будви првом познанику, ништа не говорећи, дезертира нотљо из Будве, праћен крадимице од некога Ђура малога Мартиновића из Бајица, и добјеже на Цетиње, ђе је као народни секретар, с годишњом платом од 100 талијера, све до смрти кнеза Данила живио. По кнежевој смрти пресели се у Будви, ђе је с неком малом црногорском пензијом живио до 1863 године.

IV

Прво путовање у Русију и примање архијерејског чина у Петрограду

Главна је, дакле, сад мисао била архимандрита Петра да се на вријеме сасвим приправља како ће предузети пут о до-

идућем прољећу за Петрбург. И кроз све ово вријеме није било нељеље ни празника кад није с ђаконом у манастирској цркви служио ради упражњавања, јер је знао што га у Петрбургу чека, кад буде постављен за владику, на очиглед иљадних одличних лицâ. И може се рећи, да је више пута служио од кад се заархимандритио доклен се завладичио него у цијелом његову животу, јер никад — као митрополит — није свечано служио, осим само онда кад би дјаконио и рукополагао црногорске попове или калуђере, од којих је узимао обичајну црногорских владикâ таксу, по 40 талијера од свакога.[1])

Нити мога нити ће архимандрит Петар чекати, штоно наши у пјесми веле:

Кад се гора изођене листом,
А рудине травом ђетељином,
А приспије јагње за печење
И ајдуци купе на рочишта,

него одма у почетку часнога поста (1831) крене преко Беча, с препоручителним писмом и мохуром Шаната Црногорскога на цара Николаја Павловића и с молбом да га завладичи и да га час прије опреми у Црну Гору. Кад је с Цетиња кренуо, узео је собом два своја послужника (млади и угледни момци) Радована Пипера и Ника Ђаконова Зеца; а остави мјесто себе вицепресидента Сената својега брата Пера и препоручи стрицу Станку да у манастир стоји уз Пера, доклем се из Русије врати.

У Бечу се задржао три-четири дана, не толико одмора ради, но да се пријави ондашњем руском посољству и упозна с послаником Грофом Горчаковим, који му такође преда препоручително писмо за министерство иностраних дјела, и уз писмо стотину »червонцев« (златних дуката), у име дара за путни трошак.

Кад је дошао у Петрбург, одма други дан прикаже се, су оба горња препоручителна писма на министарство изванских послова, преко којега добије четврти дан приступ к императору Николи, који га — по казивању владичину — најискреније дочека, као своје дијете; и тек што га је у собу угледао, онако висока, крупна и млада, прва му је ријеч била: »Вот! как хорош молодец чарногорски владика!«

---

[1]) Многи су ми приповиједали и увјеравали ме (црногорски чиновници) да је једне године рукоположио при једној летурђији (у три дана заособице: полудјакон, дјакон и пресвитер) 62 свештеника, па кад му је архимандрит Лујановић казао да се то не може по црквеном канону, него један по један, одговорио му је владика смијући се: „Прођ' се, О. Петроније, душе ти! У Црну Гору може на сваку руку палит' (подниј ети). А зашто сам — вели му владика — све на свијет жертвовао него да имам једно цигло на ови свијет добро, т. ј. слободу, па кад је свакоме Црногорцу слободно чинити што гођ оће, зашто неће и мене?"

Кад му се архимандрит поклони, предаде му отворено писмо Црногорског Шената, а већ му је било јавило министарство о његову доласку; зовне с једним звонцем свога ађутанта и нареди му да се приуготови сходан квартир за архимандрита и његову пратњу у Невски Манастир, и опуномоћи министарство да, у споразуму с петрбуршким митрополитом и Азијским Департаментом, буде архимандрит Петар што скорије произведен за владику »оног — вели император — храброг и јединовјерног нам народа.«

Шједећи у Невски Манастир са својим сакретаром Милаковићем, и као онаки одлични чојек први пут у госте им дошао, упозна се с многим високим лицима, и тек сад види што је живљење и господовање у они престолни град, ђе се кроз ово мало дана доста окористовао у рускоме језику, тако да је могао одговарати на поздрав високих лица која су к њему долазила, и онима која је он полазио.

На његово расположење били су четири манастирска момка, као и кочија, и све друго о државном трошку, а министарство опредјелило му је за све његове ван кује послове, и друштва ради, својег чиновника полковника Јегора Ковалевског, као ондашњег службеног отправника свију црногорских послова. Ковалевски би му чешће пута говорио да има стрпљење који дан, докле од Правителствујуштег Синода добију рјешителни одговор и одобрење о његовом рукоположењу.

Он је у Петрбургу највеселије све дане провео, тако да су се ондашњи великаши грабили који ће га на ручку али на вечери имати, ђе је нови живот и души развитак добио. Њега су и зато великаши љубили што је свакога веселим лицем сусрио, а при ручку и вечери би сва присуствујућа лица погледом и разговором управ зачарао.[1])

Питао га је једном, између осталих, књаз Николаје Галицин, како Црногорци живе с пограничним Турцима? А он му одговорио: »Као пас и мачка, и премда су пси виши и јачи, опет их се мачке не боје него им очи копају«. — »А живите ли икад с њима у миру?« — »Кад они траже мир, ми им га не дамо, а кад хоћемо ми да се умиримо, најбоље нас помири прах и олово«.

А једном га је питао један младић, син некаква богаташа, који је био врло понесен за лов, има ли лова у Црној Гори? А он му одговори: »Како нема, Ваше Високоблагородије! Црна је Гора сва каменита и брдовита, окићена шумама, јамама и планинама, ђе се и ђаволи могу лећи а камо ли свакојака звјерад;

---

[1]) Кад ми је ово приповиједао пок. владика, у шали ми рече: „Срећом мојом никад се нигђе није о каквим ученим предметима при друштву говорило, но највише о црногорском животу и народу, и о стварима да се чојек има чему смијати“.

код нас им је и ле́гло и живовање као у слободној празној земљи«. — »А има ли много зецова?« — »Има мноштво, и тако великих да може у једнога бити по 40 ока«. На ово се насмије секретар му Милаковић, а зачуди се они млади господин и припита, је ли то могуће? А он се насмије и каже: »Има, Ваше Високородије, у једнога мога дјакона, зове се Иван Зец, и 60 ока«. Кад га разумјеше, сви у смијех.

Архимандрит је опет имао доста слободна времена, те је сам јутром у кући сидио и читао. Читајући једно јутро о Наполеону Бонапарту, како је с војском ударио на Русију, па се грдан из Москве повратио, занесе га фантазија и љубав спрам Русије, те сачини једну пјесму на похвалу цара Николе и његових Руса̂. Ево те пјесме, коју је у својој првој књизи *Пустињак Цетински*, на страни 25, дао после печатати.

[Неви]

Ти ћеш тећи[1]) у океан славе,
Док се мудре у те круне главе.

Нево р'јеко, огледало љуства!
Ти си славом избор огласила
Виш' но Дунај, Нил и Ефрат древни.
Красно ли си од свуд накићена
С храмовима[2]) подигнути к творцу, 5
Царским двором и другим зданијам;
Брегове си осула бисером,
Просвјештеним, најдражим камењем;
Из тебе су порасли цвјетови
Правог знања, и човјекљубног; 10
Од истока до твога утока
Лађе су те нашарале златне,
Њих прекрили крсташи барјаци.
Ти си срце словесног племена,[3])
Прави извор вјере православне; 15
Крајима твојим легу ти се орли....

[Орао и кокош]

Ко оће превеће,
Изгуби и вреће.

Пуну вјетар јаки[4]) пут Русије,
Над Москвом се у дим крсташ вије,
Са престола Ора[5]) искочио,
У мало га пламен не сватио.
Него чуда, ово да се прича! 5

---

[1]) Петрбург. — [2]) Цркве и звоници. — [3]) Русија. — [4]) Наполеон Бонапарте. — [5]) Цар Николаје.

*

Ко ишћера Орла Павловића? —
Хитар соко на њег' не удари,
А за змаја[1]) одавна не мари;
Већ се кокот[2]) диго од Француије,
За њим пилад од сваке нацује. 10
Свак се чуди, ко има памети
И ко чојски може разумјети,
Ка ће с' кокот са крсташем туђи,[3])
Род кокоши име истог вући? —
Оро силни с престола скочио, 15
Те кокота слијућ уочио,
Само г' гледа, шта оће да ради,
С кокошма ли да чудеса гради.
Гледат' му се чудо додијало,
Свако с' Русче Москвом огријало,[4]) 20
Па попушта из гњезда орлиће,
Те рашћера кокоту пилиће.
Које Орли груд'ма не побише,
Оне живе у пљен уфатише;
А кокота зајмише у море, 25
Доклен цркне и буде му боље.
Од сад памет имајт', кокотови!
Не изласте ђе с' вију Орлови;
Ви под квочком шједите, пилићи, 30
Већ не ајте, ђе циче Орлићи,
Јер он гласом: цију — цију цичę.
Род твој под њим: пију — пију пиче.[5])

Кад је ову пјесму већ био свршио, не спомињем се сад управ кому је најприје показао, али знам да су је многи његови познаници не само читали него и преписали, па је после на руски језик преведена.

На самане Цвијети присцје очекивано одобрење од Правителствујуштаго Синода за рукоположење архимандрита Петра, који буде најсвечаније произведен — чини ми се — у катедралну петрбуршку цркву, трећи дан по Ускрсењу (1831). Присуствовало је мноштво одличних лицâ обојег спола, не мичући ока с архимандрита, којега ћу унапријед свуда именовати »владика«.

---

[1]) Турчин. — [2]) Француски грб. — [3]) С Русом. — [4]) Кад су Руси запалили Москву, и то је једино спасло Русију.

[5]) [Прва песма се у овом рукопису није нашла цела записана него само ових 16 стихова. Целу види у *Мањим пјесмама*, бр. 17, под насловом *Неви*. Друга песма је тамо штампана под бр. 18, под насловом *Орао и кокош*. Кад се пореде ова два текста, виде се некоје разлике].

Што се владика неколико дана дуље у Петрбургу бавио него што је мислио, главни је узрок био синодално дозвољење, као што сад казах, а друго, док се приуготовила златоткана читава округа митрополитска, а тако исто драгоцјена нова митра и шљака, које је обично Русија вазда о државном трошку даривала свакоме владици црногорскоме, као и читави круг црквених књига, највјештије везаних и здвора сходно позлаћених. Најпосле је император својеручну грамату био приправио, којом је и новоме владици потврдио обично годишње благодјејаније од 8000 дуката (за понаправљање цркава, школâ и ванредних народних потребâ), а 1000 личности владајућег црногорског владике. Све 9 хиљада цекина вазда, па и дан данашњи, редовно црногорски владалац прима преко руског конзулата у Дубровнику, у три једнаке своте, које Руси зову »треть«.

Кад је све ово било справно, као и прилична свота новаца за путни трошак, и пошто све то преда у руке владици министар иностраних дјелâ, замоли му се владика, да би му одржао милост код императора Николаја, како би при поласку могао приступити и благодарити му. Кад му је било речено, отиде уједно са секретаром Милаковићем, поклони му се и захвали му на најблагодарнији начин. Император га опет усрдно дочека, честитајући му високо духовно званије архипастира; рече му руски: »Препоручају Вашему Високопреосвјаштенству черногорски народ и православије, приверженост к јединовјерној Росији; а по сем препоручају — пожалуста — не нарушити погранични мир и саотношеније с Аустријом, а так равно — колько возможно — и с турецким пограничним народом.«

Каква их је узајамна симпатија на први мах спојила, таква их је — и може се рећи — сад први пут раставила у већој.

Владика, доклен се у Петрбургу бавио, купио је за своју ново заведену библиотеку свакојакијех свјетских књига у руском језику, као: всемирнују историју, физику, ђеографију, митологију, и све пјесме ондашњег класичног руског пјесника Пушкина, осим многих других које су му се допале, а уз ово многе литографиране слике императора Николаја и цијеле му фамиље, као и неких поглавитих генерала. Он је, путујући, многе од ових књига прочитавао на домах, али све с краја на крај пјесме Пушкинове најрадије онда па и после читао.

За кратко вријеме, мало више од мјесец дана, његова бављења у Петрбургу он је не само обично познанство него право пријатељство скопчао с многим одличним лицима, као и поглавитим петрбурским књажевима и књагињама, јер когоћ га је видио и с њиме се дружио није могао да се у његов пламтећи поглед, животворну душу, и људску дивоту не заљуби, па и сами император, као што сам казао.

Враћајући се истим путем кући, кад је дошао у Беч, притврди пријатељство с послаником руским грофом Горчаковим, а у Тријесту с поглавитим трговцима из Боке Которске, особито с Мићом Вучетићем и са Шпиром Гобчевићем. Први му обећа да ће му даровати два велика топа, који примају зрна од 12 фунти, тек што му се брод из Инглитере врати, који је после своје обећање испунио и о свом трошку топове у Котор послао, а владика их чинио с муком и натегом пренијети од 60 Црногораца на Цетиње и свакоме по 6 цванцика даровао што су топове довукли оним путем ђе и коњ једва може проћи. Ено их и данас ђе на њиховим колима пред књажевом кућом шједе.

Тек што се вратио у Црну Гору, најпрво му је питање било, да нијесу Турци каква квара Црногорцима учинили откад је он пошао; а одма после, да није Јоко Гувернадуровић што мутио, као што се научио? Добије повољни одговор: »Нијесу ништа, господару, а да су могли, би, не бој се.«

V

Одјеци из Русије — Књижевни рад Његошев

До мало дана почне многим својим познаницима и пријатељима по на особ приуготовљавати, благодарећи им на указано му гостопримство, и препоручавајући се и у будеће њиховој благонаклоности, а два писма састави у пјесми, а то књазу Александру Галицину и Степану Димитријевићу Нечајеву, оберпрокурору Свјатјејшаго Синода. Ова два у пјесми писма за нужно почитујем овђе у препису читаоцима наставити, због њихове важности, и ево их:

I. Писмо књазу Александру Николајевићу Галицину

Добродјетељ дар је велик, зна се,
Чиста, сјајна, па и беспорочна,
Своиствена великим људима,
Ш њом се диче главе и умови
И пјтају благородне душе; 5
Ш њом се ратар ка цар дичит' може;
Без ње престол и порфира мрачна,
Ка дворови тавнога Ереба.
Ти се ш њоме дичиш и поносиш,
О велики духом Галицине! 10
Ко се с тобом успоредит' може?
Ко л' те достић' у добрим дјелима?
Б'једно људство од свакога краја
У теб' друга нађе, помотника;
Са сви страна к тебе притијечу, 15

Ка од оца свак иште помоћи:
Објеручно свакоме је дајеш.
Природа те, добротворка људства,
Св'јету дала и њем' поклонила,
На мјесто те високо попела, 20
Само добро да чиниш људима.

II. Степану Димитријевићу Нечајеву, оберпрокурору Свјатејшаго Синода

Друже људства и истине праве
И науке љубитељу здраве,
Добрим дјел'ма сијајуће срце,
Дично умом, характером лице;
Нечајеве, главо многознана! 5
Славо рода љубимче познатна,
Тврди ступе цркве прађедовске,
Важни к дјел'ма ползе отачаске,
Вјерни сине цара, господара,
Пуна душо особитог дара, 10
Заштитниче б'једних и немотњих,
Љубитељу знатних и незнатних!
Дужност чојства живиш испунећи
У свачему, ђе можеш досећи;
То је радња правога чојека,
Добро име тим носи дов'јека.[1]) 15

Мало дана после сачини једно писмо и пошаље по једном своме чојеку ондашњем српском књазу Александру Карађорђевићу (жалим што не могах никако добити ово писмо, да га од слова до слова препишем, али по казивању спомињем га), сасвим пријатељско, јављајући му како се вратио из Русије произведен у чин црногорског и брдског митрополита и земаљског владаоца, придодајући да Црна Гора (као и он) жели, као права по крви и језику сестра, да живи у слози, љубави и договору с већом својом сестром Србијом, одсад као и досад. Је ли му Карађорђевић на ово писмо одговорио, и шта, нијесам могао дознати, зато што до владе књаза Данила нијесу се никаква писма у оригиналу ни у препису спремала (осим руских царских граматâ), сљедователно није — жали Боже! — ни спомена о каквом архиву било.

Колико је владика љубио, и може се рећи управ обожавао пок. Карађорђа Петровића, слушајући и читајући о њему, то је он најбоље посвједочио у предговору *Горског Вијенца*, под насловом: *Посвета Праху Оца Србије.* Он је у својој соби ђе

[1]) [Обе песме штампане у *Малим пјесмама*, под бр. 15 и 16, и опет с неким разликама у тексту].

је спавао хранио у минијатури слику Карађорђеву и испод дао фино написати:

Само име „Карађорђе“
Кад Србину на ум дође,
Запламти се крв у груди',
Јуначко се срце буди.[1])

Знао је као Оченаш сву ону пјесму коју је владика Петар I о Карађорђу спјевао, кад је Србију од Турака ослободио, од које се ја сад помињем од сљедећих неколико почетних врста:

Нека хвале све редом крајине
Витезове своје од старине,
А ја хвалим витеза војника,
Баш од моје крви и језика,[2])
Неумрлог Петровића Ђура,
Кога иста позивље натура,
Да избави своју мајку драгу
Из чељусти јадовиту врагу.
Самоседми поче војевати,
И јуначку крвцу пољевати.
Свак се на бој драговољно спрема,
Но оружја ни девети нема;
Свак оставља мајке и љубовце,
А чобани у планини овце, и т. д.

Пошто је владика опремио сва назначена писма, нађе се један дан веселе воље, и, штоно наши онамо веле, добра ћеифа, рече: »Ајде, кад сам свакојему ко ми је мио био писао и поздравио га, дај да се и султану, као мојему пријатељу и комшији (sic), једним писмом пријавим, да зна да сам жив,« и одма састави сљедећу пјесму:

Ода султану турскоме[3])

Сунце сјајно ти си над сунцима,
Које гријеш свијема Турцима,
Глава ти се мимо Луне пружа,
Сабља ти је трипут од ње дужа;
Светац чисте вјере тобом дише, 5
Перо ти је од тополе више,
Око њега челенке и гране,
Те се ш њима Турци од зла бране;

---

[1]) [*Мање пјесме*, бр. 79].

[2]) Владика га својака зато што су се обојица звали Петровићи.

[3]) Наравно, ову песму нију султану послао зато, што је мало сатирачина, али је дао наштампати на самом крају у својој најпрвој књизи *Пустињак Цетински*.

Теб' сви краљи што орлу пилићи,
Ал' соколу ситни грмушићи! 10
Цар над цар'ма ти на свијет јеси,
Сви питају: „Махмуд калиф, ђе си?"
Главом свега сви те они знају,
Не чуди се што на тебе грају
Што и вране на сива јастреба. 15
Ти сам чиниш што Турцима треба,
Али ништа главу не разбија,
Ни кауре од тебе одбија;
Јер и Стамбол ако ти уграбе,
Неће свеца ни горње му ћабе: 20
Тамо ће ти све краљи платити,
Жедне ћеш их у џејнем (пакао) зајмити.
Иншалах! (ако Бог да).[1])

Путовање владичино, на ком је први пут видио и упознао неизбројна мјеста и градове, особито два престолна града, Беч и Петрбург, и као уз мимогред познао шта у сретном и изображеном свијету има и шта нема, — његово путовање, велим, било је, као једна животворна искра која му је поджегла најдубља својства природне му фантазије, а у исто вријеме и физичну снагу, и дала му праву стазу по којој је к пјесништву полетио, које би у њему за увијек мртво заостало, да није свијета угледао, као огањ у кремену без јака ударца челичног кресива; као што су многи свој талант собом у земљу почијели који су у сиромаштини живјели и не мицали се даље од кутњега прага; као што би и владика, да је, као бивши Раде, на Његушима живио и умро.

Кад смо овђе у ријечи о владичину пјесништву, прескочићу неколико о његовом животу, и после казати, дај да овђе назначим поименце и по реду све књиге које је он у свом прекраћеном животу издао и наштампао; ниједна његова књига није останула коју ја најмање једном нијесам с милином читао, а и данас радо читам оне које имам, а особито *Горски Вијенац*, који над свијем његовим књигама барјак похвале и славе носи.

Но прије свега морам казати чије је савјете он за образац сматрао и почитовао, и вазда га се вјерно држао.

Кад му је пок. Вук Караџић први пут у походе на Цетиње дошао (1835) и, прегледајући његове пјесме, виђе да ће савршени пјесник изићи, принуди га на пријатељску да се окани туђега класицизма, особито славјанскога и рускога, него да почне писати по народноме духу и нарјечју, и да народно умотворје сакупља као темељ, по којему нека он по својој способности продужује грађу; да покаже — вели му Вук — шта народњега

[1]) [Песма је штампана, с мањим разликама у тексту, у *Мањим пјесмама*, бр. 20].

у мртвилу спава, и да свијету докаже колико у црногорској торбици завезано у тами лежи.

Владика је, за његову славу и за неоцијењену корист нашега језика и сьега Србинства дику, послушао Вука, и одма је почео састављати свој *Горски Вијенац*.

Друга је за владику срећа одма за Вуком прискочила, што је оне исте године био дошао на Цетиње оглашени Србски стихотворац Симо Милутиновић Сарајлија, својом главом сабрао довољног историчкног материјала о Црној Гори и боље се увјежбао о чистоћи ријечи онога народа. Онамо се бавио једну годину дана и спјевао своју *Дику Црногорску*. Уз Милутиновића се владика много окористовао и усавршио, особито што се правила пјесништва тиче.

Одма после Милутиновића дође му у госте један учени Француз којега су онамо звали мусју-Жан (а друкчије никако), уз којега се такође владика окористовао у језику француске, и у многоразлична светска знања, која ни владичину чину, ни пјесништву нијесу сличила, као н. п. мисли и пјел лорда Бајрона.

Ево сад редом свих књига владике Петра II.

I. *Пустињак Цетински*. Најпрва његова мала књига у стиховима, печатана у штампарији цетињској год. 1834.[1])

II. *Лијек јарости турске*. Такође мала књига и у стиховима, печатана на Цетиње исте године (1834), односећа се јединствено на то шта Турци Црногорцима мисле и желе, а да је лијек за њих четовање и хајдуковање црногорско.

III. *Мрђен Несретњиковић*. Ова је списана у прози 1835 год. и у штампарији цетињској печатана. Колико сам ја могао разумјети, мени се чини, да се сва на њега истога односи и да у њој, шаљивим начином, предсказује што ће се кад тад Турцима догодити. Ова је књига мања но горње двије, и одма на првом листу почиње. — Јошт прије мојега рођења, у утроби материној у сну сам саснио да ћу бити знаменити чојек; а на свршетку, казујући шта ће се Турцима догодити, (Мрђен) о њима каже: ако их не спасу три ова слова Н. Н. Н.! Свак је на своју, а и ја на моју, тумачио ова три једнака слова, али ни ја ни нико други није управо погодио, прије него сам ја једном замолио владику да ми каже, а он се насмија и рече: »Новци, новци, новци, без којих је свак мртав.«

---

[1]) Кад је ова књижица угледала свијет, то се само по себе зна да је свак желио добити и да је радо читао. Казивао ми је (смијући се) секретар Милаковић, да му је писао један пријатељ из Новог Сада да га упозна с црногорском цензуром, јер је наштампано било у почетку ове књижице: „Прегледано и допушћено напечатат од цензуре Драга Драговића“, а Г. Милаковић отпише му да тога цензора нема него да је то измишљено име које показује слободу црногорску, или што онамо у инаду рече један другоме: „Оћу овако, драго ми је“.

IV. *Горски Вијенац.* Драматични изворни спјев, повјест истинита, како су при владици Данилу, при свршетку 17 вијека, Црногорци истријебили Црну Гору од Турака. Дјело је печатано најприје у Бечу [1847] у штампарији Мехитариста, препечатан у Новоме Саду 1860, па по трећи пут латиницом у Задру 1868: трудом познатог народољупца Стефана Љубише из Будве, а трошком Матице Далматинске.[1]) О овој књизи не треба ми много говорити. Имам само примјетити Г. Љубиши на његове, у своме предговору, ријечи о овој књизи барочито о почивателним тачкама у *Посвети Праху Оца Србије.* Он мисли (као што сам и ја и многи други тог истог мњења били) да је у најпрвом истиску бечка цензура немилице избрисала оне врсте ђе су попуњене тачкама. Али ја могу сваког тачно увјерити да ми је исти владика, на моје питање, казао да није цензура ниједне ријечи му избрисала, као што многи мисли, а то се — он ми вели — по смислу стихова без икакве двојбе види, него да му је поменути пјесник Симо Милутиновић казао ево како: »Под видом — вели Симо — неколико врста у тачкама значи у поезији почивателни дух сваког класичког поете, т. ј. — владика ми продуљи — кад ко што високо оће да пише, дух му чешће пута полети у сабирању животворног смисла, а рука међутим (навикнута као каква машина) своју радњу сљедује правећи тачке дотле доклен се опет дух на своје мјесто са постигнутом идеом не поврати.« Је ли ово овако, то најбоље пјесници знаду. Имам пак и то читаоцима напоменути да сва она лица именована у *Горском Вијенцу* (говорећи о Црногорцима) нијесу савремењаци били, него их је владика навео зато у овој књизи, да би се овјековјечила њихова имена по ријетком њиховом јунаштву.

V. *Лажни Цар Шћепан Мали.* Ова је двије године иза *Горског Вијенца* састављена, а печатана [у Загребу, код Браће Жупана] тек 1851 године, такође драматични повјесни спјев.[2])

VI. *Свободијада.* Историчка повјест у осмосложном стиху у 10 пјесама о толико бивших бојева између Турака и Црногораца, коју је по свој прилици 1833 састављао [довршио 1835]. Лијепа радња, али, жали Боже, пунана славјанских ријечи и митологије; а да је сложио у народњем духу, данас би се у Црној Гори и у околини

---

[1]) [Издање Матице Далматинске, које је приредио Љубиша, управо је четврто, јер је 1867 изишло у Београду једно издање (треће)].

[2]) Као у *Горском Вијенцу*, тако и у овој књизи на неколико мјеста пише: „поје коло на веље гувно“. Смамтрам за потребно објаснити ђе је и што је ово гувно. Оно је пред самом манастирском авлијом, а дао га је начинити владика Петар I по мјери ширине московскога звона од којега је био донио омјеру концем, кад се у Москву завладичио. На овоме је гувну највише љети по хладу сидио и с-црногорским се главарима разговарао.

као све јуначке пјесме уз гусле пјевале. Кад се уз све часне посте бавио у манастир под Мапне да трапи винограде (1835 год.), ја сам му *Свободијаду* за 27 дана што сам најљепше могао преписао, по његовој препоруци, јер ми рече да намјерава ове пјесме посветити Александру Николајевићу (ондашњем насљеднику а сад император престола рускога), па да мора послати прво сав рукопис за одобрење. Нигђе у свему рукопису не нађох — на моје удивљење — другога знака правописа, осим тачке на свршетку периода, и зато сам био на чудо ударио мећући их на нека и нека мјеста, ђе нијесам могао схватити прави смисао, но сам га морао питати, а он ми је сам исповидио да није савршено у знаковима вјешт, а да је знао да ће неко у чисто кад тад преписати, па ми у шали рече: »Нека се јошт когоћ мучи, а не све ја.« Ја сам му одговорио, да није ни наш Доситеј тачно знао. По свој прилици да ондашња руска политика није допустила да Александар прими понуђену посвету, зато што је у састављању пјесама, служећи се туђим класицизмом, прећерао границу умјерености спрам Турака̂, и у пјесмама исказао оно што је он као Црногорац ћутио. Ова се, дакле, књига није наштампала него заостала у рукопису, као и јошт неке, и кад је на Цетиње долазио познати српски пјесник Љубомир Ненадовић, поклонио му је пок. књаз Данило, код којег се — може бити — данас налази.[1])

---

[1]) [У *Dubrovniku* за 1870, стр. 99—100, казује Врчевић да је год. 1837 преписивао *Свободијаду*. Год. 1837, прича Врчевић, док сам ја онда у Будви живио, сиђе владика у некад бивши манастир под Мајине (далеко од Будве један черек сата). Чу за мене, те посла својега ђакона Ива Попова Зеца, да бих пошао к њему у манастир, и тако сјутри дан рано кренемо из Будве преше с неописаном радости да се упознам с мојим врсником, оглашеним новим владиком црногорским. — Он ме управ на пријатељску дочека, не као они којега сва Европа данас и мртва почитује и уважава, него на ону нашу братску. По ручку рече ми: „Чуо сам, Г. Врчевићу, да ви имате красан рукопис, па сам вас потрудио да вас молим, да ми ову рукописну књигу што најљепше можете, без икакве хитње, препишете, и да ми стихове попуните правописним знацима, које сам ја све и свуда изоставио, бојећи се да не бих гдје што погријешио, јер, право ви рећи, нијесам у знакове правописа толико успио као у поезији“. — „Драге воље, Ваше Високопреосвештенство,“ ја му одговорим и почнем прегледати књигу и читати на комаде неке и неке стихове. Наслов ове књиге био је *Свободијада*, у којој су били, може се рећи, описати сви главни бојеви између Црногораца и Турака од првога црногорског владаоца владике, послије поласка Црнојевића у Млетке, у тазбину, до посљедњега владике Петра Петровића, његова почившег стрица. (Ову је књигу, доста повелику, послье посветио насљеднику руског пријестоља Александру Николајевићу, као што се то видјело у предговору исте књиге). — Ја сам, дакле, 27 дана засобице (осим нећеље и празника) у прољеће 1837 год. од јутра до вечера беспрестано преписивао по жељи господара владике, онако како сам најбоље умио и знао, а сваку вечер враћао се у Будву, а у јутро из Будве у манастир. Г. владика понајвише би се бавио гледајући једне 200 људи, који му трапљаху запуштане земље испод манастира, а кад би

VII. *Огледало Србско.* Печатано у Биограду године [1845] у којој су описани главни бојеви Црногораца и Турака, као и друга посебна јунаштва, а особито она која су чинили три неумрла арамбаше и четовође, сва три Вука, т. ј. Вук Мићуновић, Вук Мандушић и Вук Томановић. Све су пјесме у народу покупљене од вјештих гуслара[1]) а само једна његова, под насловом *Ударац на Жабјак.*

VIII. *Три дана у Трјесту.* Најмања његова књижица од 8 страна, наштампана у Бечу код Мехитариста у јануару мјесецу 1844.

IX. *Чардак Алексића и кула Ђуришића.* Двије народне јуначке пјесме, које се кроз Црну Гору уз гусле пјевају.[2])

X. *Једна мјесечна ноћ.* Казивао ми је оглашени јунак и сенатор Новица Церовић, а и многи други који су највише уз њега сиђели и дружили се, да је било много ноћи у години кад није могао или није хтио спавати, но зими се крај ватре гријао и разговарао или би, затворен у соби, нешто писао, а љети, кад би мјесечна ноћ била, у друштву — а више пута и сам — по пољу шетао и све нешто у себи мислио. Казивао ми је његов сестрић Стеван Андрин Перовић Цуца (научен у Београд, а при књазу Данилу за кратко вријеме бивши шенатур) да је једну ноћ до пред саму зору сам шетао од манастира до самоничних Јасика (100 корака далеко) и у зору вратио се дома, те цијели они дан, да није ни ручао ни заспао, саставио једну пјесму под горе назначеним насловом, па је сјутри дан натајно проучио истоме сестрићу, као младу и изображену човјеку, друго никад никоме, зато што је потле о њој судио, кад је хладније главе био, и пошто се спазио да је калуђер а не мирски човјек. Стеван ме је увјеравао, кад би се ова владичина пјесма могла штампати, тек би онда учени свијет могао знати доклен је допирала његова фантазија у човјечјем смислу. По његовој смрти сестрић му нађе и ову књигу у пјесни и многе друге, које је он, покојник, од свакога крио као — што се каже

било доба од ручка, дошао би к мени и вазда погледао како радим, и рекао: „Хајде, Врчевићу, остави сад перо, а прихвати весло да ручамо, вријеме је“. Више пута прекинуо би ми радњу и вазда по нешто, за мене важно а за њега смијешно, приповиједао, међу којим најсмијешнији и најчудноватији начин његова рукоположења за владику послије смрти владике Петра I, и како га је стрико Станко (отац кнеза Данила) ударио шаком у бокове, да ме — он вели — и данас боли].

[1]) Кад гођ би дошао послом какав ваљан пјевач уз гусле на Цетиње, вазда би га владика чинио добавити да у Биљарди пјева, ђе би се пунана бираних главара скупило, и свака пјесма која би му се смилила, и која већ није записана, наредио би којему писару да је запише.

[2]) [Наслов гласи управо: *Кула Ђуришића и чардак Алексића* (Беч 1850)].

— змија ноге. Ђе се сад ови рукописи налазе, ни ја ни нико други не зна.[1])

XI. *Луча Микрокозма.* Ова је књига печатана године 1845 у Београду (и била му је најпотоња у животу) у осмосложном стиху, и може се рећи да му је она добар дио живота поткратила. Он је њу — по казивању највјернијег му камардинера Ђука Средановића — на чисти понеђелник 1849 год. започео сачињавати, и негђе испред Цвијети свршио. Соба му је била угријана као усред зиме, из које никад није изишао од кад је почео док је свршио, нити кога к себе пуштавао, осим брата Пера или Новицу Церовића, па и њих врло ријетко; а у соби је ручавао и вечеравао. Садржај ове у пјесми књиге била је сушта фантазија, тако да јој је мало ко могао у траг ући, колико ни Апокалипсису. Један пут сам се о овој књизи разговарао с његовим другим сестрићем Луком Перовићем Цуцом (брат пре поменутога Стевана)[2]), и казао ми да се он с владиком разговарао и питао га да му језгру ове књиге каже, а он да му је одговорио: »Оно није друго него сам хтио окушати неограниченост најживљег воображења у духу пјесничком. Ја сам — вели Луци — темељ ове књиге измислио; као да сам заспао, па ми дух одлетио мимо атмосфере и онамо се сусрио с непознатим духовима, те их питао о њиховом суштеству, и о царству духова, а они на моја питања одговорили«.

VI

Штампарија и неке новине на Цетињу — Однос према Аустрији — Четовање — Јефто Поповић и Ђаковић — Нове грађевине — Тражење олова

Још треба уз ово нешто про реда казати о владици. Кад је 1833 ходио по други пут у Русију, измолио је код Министарства Просвете, да би му поклонило двојну потпуну штампарију,[3]) како би могао на Цетиње помање црковне књиге печатати и грађанске, које му без одлагања буде одобрено, и сувише га обдаре с крстом свете Ане; па кад се повратио у

[1]) Стеван Перовић Цуца био је прећеран из Црне Горе при књазу Данилу због његових тајних сплетака противо књаза, па после у Бечу пошао и учио у војену академију о трошку аустријске владе, па после двије године отиде у Цариград да некаква условија Порти предлаже, ђе једну вече би од пушке убијен.

[2]) Ови онда младић (у својој 28 години, кад сам ја онамо при књазу Данилу живио) свршио је потпуне школе у Петрбургу, и осим других наука сву је знао свјетску и црквену историју као у прсте, и кад гођ би га што владика питао, н. п. име мјеста, чојека, важног случаја, и које је године, од прве би му казао. После владичине смрти, онако беспослен живећи, преда се пјанству, и ја сам га 1868 у Београду гледао.

[3]) [„потпуну књигопечатњу за старе и нове ћирилице“. *Slovinac* I, стр. 62].

Црну Гору, све му је у реду о државном трошку до у Котор дошло, а из Котора одма је пренио на Цетиње. У исто доба дошао му је и вјешти слагач, којега је он у Петрограду за годишње 150 талијера погодио, осим квартира и хране; на Цетињу је и кости оставио, после четврте године свог живовања. Био је врло веселе нарави, поштене душе, дружеван, да га је свак љубио, али је про мјере ракију љубио. Друкчије нијесу га звали но »штампадур Рус«. Он је био к себи добавио двоје црногорске момчади, као помагаче у типографији, и кроз двије године почну понешто и слагати, али због преране смрти штампадура не могаше како треба научити усавршеном штампавању, осим само народне пасапорте за путнике ван границе, и тако се слова покваришe, а нешто ђаци развукоше, и најпотле при Данилу књазу 1853 у топовска зрна прелише, кад је серашћер Омер-паша на Црну Гору ударио.

Од како је намештена типографија па до смрти штампадура Руса печатене су следеће књиге: *Буквари* за црногорску младеж, црквеним и грађанским словима, год. 1834; *Пустињак Цетински* (владичин) 1834; *Дика Црногорска* (Милутиновића Сарајлије) 1835; *Народње Пословице* (В. Караџића) 1836; *Грлица*, календар цетински од 1834 до 1838 (сакретара Милаковића), у којима су многа сочињења владичина; *Граматика црногорска* (Милаковића) 1838; *Требник*, у црквена слова (под надзирањем архимандрита Петронија Лујановића) 1837; осим што је било печатано сваке године од 5 до 6 стотина црногорских пасапората.

Кад се ово другом из Русије преко Беча вратио, између осталих ствари, онамо је купио:

1. Елетричну машину, с којом је више пута у Биљарди елетризирао шенатуре и друге главаре, да се има и он и они чему смијати, јер су се јачи нејачијем посмијавали. Кроз двије године са свим се покварила била, због честог употребљивања невјештих перјаника и послужитеља, кад би владика са шенатурима пошао, да се по пољу шетају.

2. Биљард, са свим што треба, који је намјестио у собу ђе се суди, те од онда па и данас једнако се у народу каже »у Биљарду«, мјесто »у суд«, или »у шенат«.

3. Свердла, којима се тражи по сушним мјестима вода за пиће и којим је нашао и учинио три бунара најбоље воде, за себе и за народ који живи на Цетиње; ја се не спомињем да је икад који пресушио док сам онамо живио.

4. На Црнојевића Ријеку оградио је двије формалне барутане, у којима се и данас направља пушчани и крупни за топове прах. За прављење барута био је набавио два вјешта Турчина из Анадолије, који су иза мене (1855) онамо при радњи останули.

5. Наредио је да му се у Бечу начини нарочита машина за направљање, њим измишљених, сребрних и златних медаља̂ којима је даривао Црногорце за јунаштво. На једној је страни стајала слика Милоша Обилића, а с друге написано: »За храброст«. Ове се медаље и данас кују и као одличја дарују.

Год. 1834 свуче са себе једном за свагда калуђерске хаљине а даде начинити народње као што Црногорци носе, али, наравно, много боље, од фине бијеле чохе гуњ, од плаветне димије (гаће), докољенице од бијеле чохе, чревље градске а капу црногорску, пас од модро-жућкасте свиле, јелек и џамадан скрлетни, извезен на најбјештије обичне златне гране. Носио је силај од фине црвене устројене коже, али никаква за њ оружја. Кад би се шетао, држао би руку лијеву за силај, а десну пуштио обично. Јахао би љети сваку вечер, пошто би сунце зашло, час једнога, час другога коња, и у сав трк по једном фузду сву коњу. Знаменити је био бињиција, али је морао за себе хате и крупне коње на измјенице јахати.

У ношњи се од других бираних Црногораца није могао разликовати, но по бради, а кад би га ко видио између других људи ђе се шета, рекао би, да на коњу јаше, и кад би му какав мили дошао а врло мали, у шали би рекао: »Гледам те као с Ловћена«.

После 1834 (до 1851, кад се преставио), ђе гођ је по свијету ходио, носио је народне хаљине, које су му многе боље пристајале стасу и образу но калуђерске. Први пут кад је у њима пошао у Петрбург, примјетили су му, али му опет нијесу ни најмање корбом но у шали, а особито Нечајев, прокурор Синода; кад га је први пут у црногорске хаљине видио, зачуди се и у шали запита: »Но! што такође, Ваше Високопреосвјаштенство?« А он му у шали одговори: »В черногорском типиције пишет, Ваше Високоблагородије: аште изволит настојатељ.«

Сад се повратимо мало на се. Одма у почетку, пошто се завладичио, прва и главна му је намјера била да се удвори аустријској влади и да с њом у пријатељском односају живи, не толико што му је нарочито од Русије препоручене — као што сам на своје мјесто казао, — него из много поглавитих узрока, а најглавнији је био та, што се бојао тајном поткопавању старога душмана, куће Гувернадуровића с Његуша; други, што је чуо да неки Ивановић (рођен Подгоричанин, а ожењен у Русији за некакву пребогату удовицу грофињу) намјерава преселити се у Црну Гору и прогласити се за књаза црногорског; а трећи, што је већ био дошао на Цетиње Ђорђе Петровић (син Савов), као руски официр, и по некоме праву тражио да

он буде црногорски владика. Но ово сад на страну, после ћу на своје мјесто казати што затреба.

Владика, дакле, јави на све пограничне кнезове и капетане своје земље, ако би се посансега ико усудио аустријском чојеку најмање зло или какву му драго штету учинити, да ничим друго неће моћи платити, осим својом главом; а савремено је забранио свим црногрским четницима да без њихове тешке погибије не би какво зло учинили раји у Херцеговини, јер је вазда рају жалио и до своје смрти оплакивао, говорећи: »Доста је несретњој раји што од Турака зло подносе, а не и од четникâ.«

Да је вазда у пријатељском одношењу с аустријском владом био, то је владика дјелом посвједочио у мају 1848, за Аустрију неповољне, године, кад се сва Бока, као и други народи, непокорна показала спрам своје законите владе; тада је разаслао на све бокешке опћине наштампано писмо (сад не бих знао казати, али је он то по себи учинио, али је понукан био од ондашњег војеног заповједника пуковника Лазара Мамуле, кад се с аустријском војском онда у Котору налазио).

Ево како је гласило оно писмо.

Од мене, Владике Црногорскога и Брдскога Петра Петровића Његоша, свему свјаштенству, капетанима, кнезовима и свему народу бокешкоме поздрав.

Чуо сам и увјерио сам се да је сва Бока у договору здружена и непокорна се показала својему законитому ћесару Фердинанду I, без икаква узрока или невоље, него по примјеру други манити народа који ће себе и вас без икакве потребе упропастити. Бока је и Црна Гора тако спојена као душа и тијело, један народ и дух, један обичај и језик, и један без другога не може ни живјети ни умријети, и зато вас ја у срцу не разликујем од Црногораца, и готов сам вазда с вама зло и добро дијелити. Али ја данас не видим да вам је икаква невоља но права ваша обијест. Зато вас отечески совјетујем да се ви те обијести проћете, и да се својему ћесару покорите, као прави синови својему оцу. Ако ли ме пак не шћесте послушати, знадите да ћу вам ја — с дозвољењем аустријске владе — с мојим Црногорцима назвати добро јутро, и да ћу вам грђи но Турчин бити, а ви знате да се ја не шалим. Тако знадите, и да сте здраво!

На ово писмо није било потписа владичина но само мохур шенатски на свако писмо притиснут, и преко четири Црногорца на све бокешке опћине разаслано, с најбољим успјехом, а једно пуковнику Мамули у Котор, за његово знање.

Напротив, није нигђе по границама спрам Херцеговине и Арбаније четницима забрањивао, него их соколио, да нападају на турске паланке, села и вароши, а највише да присвојавају пограничне земље оранице и жупна пасишта у оближњу турску границу, о којему су, може се рећи, себе и своје фамиље на

стотине уздржавали, јер нијесу Турцима допуштавали ни да ору земље, ни да ајван пасу на два пушкомета од своје границе.

Од свију четникâ најприје се и најпоштеније понио оглашени јунак и перјаник Видо Бошковић с Орје Луке из Бјелопавлића. Он је 1836 године скупио једну малу чету и ноћ ударп на тврђаву Жабљак, ђе је уграбио и на Цетиње довукао два престара турска топа, један од туча а други од гвожђа, оба доста велика (од 6 до 8 фунти зрно). Првоме су нађели име: »Зеленко«, а потоњему: »Крљо«. На првоме дао је владика урезати ова четири стиха:

Јунаштво ме Вида и Мирчете
И њихове гласовите чете
Са Жабљака турског уграбише,
На Цетуње старца донесоше.

Године 1836 (?)[1]

Не бих знао право казати које године, ма чини ми се негђе около 1840, дође на Цетиње један учени Србин, родом Банаћанин, на име Јефто Поповић, еда би онамо какву приличну службу за себе нашао; не знајући владика каково мјесто да му да, јер је било све попуњено, а жао му га било одма одпустити, уздржи га, као изображена човека, у својој кући и трпези једне осам мјесеца.[2])

После доласка Поповића, дође након мјесец дана на Цетиње неки Ђаковић (ријетког ума и пера човек), који се казивао да је протопопа карловачкога син, младић потпуно учен и савршени зналац пет европских језика, а врх свега тога онда најриједнији и цијелој Аустрији калиграф, тако да је због прављења фалси банкнота био два пута од официра на простог солдата деградиран. Додије му се војено живљење, дезертира ноћ из Котора, и владика га к себе уздржи као и Поповића. Пошто виђе Ђаковића, шта чудеснога с пером ради, као да се игра, начињајући свакојака слова и гране, наложи му да начини пропис краснописанија за учећу се младеж црногорску, и он то за четири мјесеца сврши, и владика га даде изрезати у Трјесту год. 1843 код Карла Кунца, по којему се и данас прно-

[1]) [Љубомир Ненадовић наводи друкче ове стихове (*Мање пјесме* бр. 8):

Јунаштво те Вида и Мирчете
и њихове гласовите чете
са тврдога Спужа уграбише,
Црној Гори тебе донесоше.

Врчевић меће поред године знак питања, а код Ненадовића је датум: 24 марта 1833. На топовима са Жабљака друкчи су натписи код Ненадовића, а датум: 10 марта 1835 (в. *Мање пјесме*, бр. 27)].

[2]) Ови Поповић преписао је из латинице у ћирилицу *Османиду* Гундулића, коју је дао печатати у Будиму год. 1837.

горска ђеца уче писању. Ја у мом вијеку љепше и тачније радње нијесам ни код Талијанца ни код Нијемца до данас видио.

Ђаковић и Поповић нијесу се могли никако у нарави погодити, јер је први био млађи, здрав, ватрен а весељак, а Поповић, напротив, мирне и флегматичне нарави, и чешће би се пута при трпези пред владиком поинадили за најмању беспослицу, па и у част један другога дирнули тако, да су једном и до рука били дошли.

Досади се владици та њихова мржња и, као што народна пословица каже: »Гост на госта мрзи а домаћин на обадва«, пошље Ђаковића с Цетиња, као немирнијега, предавши му пасош црногорски и путни трошак до у Србију; о њему се после никад није знало ђе је пошао и шта се од њега догодило. После три мјесеца буде приморан и Јефто Поповић оставити Цетиње, и чуло се да је негђе у Војводини добио мјесто за професора гимназије.

Владика је прве године своје владе био врло притијешњен с квартиром, јер друге никакве куће за пребивање није на Цетиње онда било, осим самог манастира, који је дао одма унутра поправити и раздијелити како се најбоље могло, за себе и за своје чиновнике. Кад виђе да даље не може у манастиру опстати, предаде се највећој штедњи и започе друге године за себе и чиновнике зидати једну доста дугачку кућу, далеко од манастирске авлије 40 корака, и у дуљини 28 прозорâ а у висину само на један таван, раздијеливши унутра у толико собâ приличне величине, а тако исто и при земљи; опредјеливши највећу и најкрајњу (к истоку) ђе ће шенатури судити, и ђе је после и биљардо био набавио, а одма до ове за себе једну саму одају, у коју је спавао и украсио је богатом библиотеком свакојаких бираних књигâ.

Пошто је кућа била готова, понамијешта у њој брата Пера, сакретара Милаковића, шенатуре, а двије, вазда справне и у реду стављене, држао је за иностране госте.

У манастиру остадоше архимандрит Лујановић, калуђер, ђакон Зец, ондашњи учитељ школски Петар Ћирковић, штампадур Рус, а у најбољи квартир манастирски намјести свога рођака Ђорђију, кад се из Русије вратио.

Печатњу је после пренио и намјестио у двије собе нове куће, при земљи, као и макину за притискивање већ поменутих сребрних и златних медаљâ, као и јошт неке и неке знатне ствари.

Кад је кућу свршио, одма је од истих мајстора дао направити на једној главици више манастира једну облу, шупљу кулу (онамо прозвана »Табља«), високу десетак аршина, а унутра ширине колико једно велико гувно, и свуда унаоколо

*

дао побости од тврдог дрвета шиљке, дебеле као чојеку иза шаке, а високе од прилике два аршина, на којима је натицао турске главе, које су се могле свуда унаоколо цетињскога поља гледати

Његова је жеља и намјера била да одма за овим огради огромне куће илити хамбаре за жито на Цетиње и на сва три црногорска главна пазара (који су се држали: на Црнојевића Ријеку у петак, на Прентину Главицу у Пипере у суботу, и на Црмнички Вир у нећељу), да у њима спрема родне године житија, а потпомага сиромашне фамиље гладне године; али му овој корисној основи не одговоре новчане силе, но топрва треће године; (на сва три пазара се у својој битности налазе).

После овога главна му је жеља била да би видио начињене путове, дајбуди два главна, од Цетиња до Котора и од Цетиња до Ријеке, због непрекидне трговине и путовања страних људи, не говорим куда би могла кола, но само коњи прелазити. Али му и то вздашња новчана оскудица прекиде, а стрепећи, као нови владалац, од народње противности, кад би Црногорце на зор наћерао да бадава раде, чинио је оба ова пута прокрчити нешто од народњих глоба̂, а нешто од тамничара, те кроз двије три године могли су коњи под товарима нешто ласније но прије пролазити.

Уз остале народне нужде којима је желио владика по свом могућству доскочити, била је и та, еда би, по срећи, могао у својој земљи наћи ма какав му драго рудокоп, а особито оловни, не толико у погледу економичне стране, колико у случају рата с непријатељем, јер је више пута говорио: »Што ће ми барут, кад олова за зрна пушчана нестане?«

Пише, дакле, у Тријесту свом пријатељу и трговцу Мићу Вучетићу, да би му гледао добавити и послати вјешта чојека који би знао изнаћи, има ли какве руде а особито оловне у Црној Гори. Вучетић, чојек трговац и невјешт, опет и он некоме препоручи и ови му насочи једнога Грка из Анадолије који је вјешт рудокопу; тако му га Вучетић опреми на Цетиње предавши му новце за путни трошак.

Ево, дакле, нашега минералисте на Цетиње. Владика му се обесели, и не могу пропустити да о овоме лаживцу не проговорим. Владика се с њим погоди по талијер на дан, ако нађе оловну руду, и да ће га држати годину дана у слијевању олова. Даде му коња и два чојека да га прате у тражењу руда̂, и нигђе ништа не нашавши, врати се на Цетиње, те каже да је нашао оловну руду у једноме брду, черек сата далеко од манастира, а да друге руде нема никакве у цијелој његовој земљи. Нареди да му се огради једна пећ у којој ће земљу гријати и олово топљено вадити, и кроз пешест дана извади 10—15 ока

олова (толико колико је био собом, кријући, из Котора донио). Преманка му олова, и тајно пошље једнога Црногорца у Котор да му јошт толико олова донесе; но, његовом несрећом, неко га од Црногораца опази да он меће олова у пећ и каже владици, а владика, пошто чу, нареди перјаницима да га прогнају до границе врх Котора. Шјутри дан перјаници то једва дочекају и при растанку надавају му толико чубика иза уши и по леђима да му је половица доста било.

VII

Посвећење Петра I — Продаја манастира Стањевића и Маина

Манастирска црква св. Госпођа, будући мала тако да би једва у њој могло станути збјени 40 људи (а на половину, кад би владика служио) и будући с десне стране стајаше гроб владике Петра I од плоча̂, висок једно два лакта а дугачак три и по, запачавао је мало мање но четвртину цркве, — тако науми владика да гроб спрам црквених плоча поравни, а чекао је да се наврше три године, те на уставке Лучина Дне године 1833 набави мајстора за радњу.

Кад је мајстор дизао плочу с гроба, био је у цркви владика, брат му Перо и рођак Ђорђије, као из почитанија спрама праху њихова стрица. Кад у гроб погледаше, видјеше цјелокупна владику Петра I, и да се боље увјере да је, обукоше архимандрита Лујановића и дјакона Зеца, који, пошто сврше прописани црковни обред, спуште се обојица у гроб, изнесу га и насред цркве положе на приправљену простирку и на црквену митрополитску узглавницу.

Ову оћу радост и весеље најприје објаве гласом свију звона̂ и пуцањем топова за читава два сата, а исти дан састави владика један проглас и даде га наштампати, па шјутри дан разасла га по свему народу и на православне бококоторске оћине, објављујући новојављенога свегитеља Петра Владику. Ја сам онда у Будви живио. Један од ових огласа̂ дође мојему пок. зету Јоку Ћеловићу, и ја сам га многијем читао који су за њ чули, али се сад не спомињем право од слова до слова како је било наштампано, нити сам га могао добавити, кад сам на Цетиње живио; али се сваки може од прилике домислити да није друго ни могло бити осим објава, радост и жеља да би сваки побожни хришћанин дошао на Цетиње народноме свецу.

По овоме огласу кроз не пуних 15 дана није, ја мислим, остануло чојека којега су ноге служиле, да није на позив похитао, и није било чојека ни жене који није при целивању крста и руке приложио колико је могао.

Ево, дакле, за владику и за сву његову породицу не само новчана корист црквена, него и нај јачи ступ моралне снаге

спрам народа у свакој неповољној згоди, а постригоше се крила, гордост и намјера куће Гувернадуровића, којој ће опет до неког времена изникнути брчна пера на поткинута крила.

У оно вријеме десио се на Цетиње врсни учитељ школски Перо Станков Ћирковић, родом из Котора, савршени богословац,[1]) а без ичијега наговора састави Светоме Петру тропар и кондак, који се при моме на Цетињу пребивању (а и дан данашњи) сваке летурђије по маломе входу појао. За нужно почитујем овђе у препису ставити и тропар и кондак.

Тропар св. Петру Црногорскоме, глас 8-ми

Придите днесь о православныи торжественѣ да возвеселимся' и да увидимъ всечестныя и прехвалныя добродѣтели труды и подвиги Черногорскія страны свѣтилника пресвѣтла, иже во Архіереехъ великаго Петра, достохвалнаго пастыря и учителя, тѣмъ Черногорскую страну сошедшеся днесь пѣснено да восхвалимъ, яко бо дывна сотвори его Господь во святыхъ своихъ суща въ земли четверолѣтна показа намъ нетлѣна; того молитвами Христе Боже спаси и помилуй насъ.

Кондак, глас 3-ћи

Насладимся вси днесь божесвенѣ о святолюбцы, яко въ настоящее время показа нам небо, предивныя и нетлѣнія мощи чуднаго святителя, и тайнъ божественыхъ строителя Петра іерарха Христова; тѣмъ убо Черногорскую звѣзду пресвѣлую днесъ намъ изъ гроба возсіяющую въ пѣснехъ возвеличимъ, и яко великаго душъ нашихъ попечителя и тепла молитвеника умолимъ къ нему вопіюще и умилно глаголюще: ново явлене въ святыхъ Петре святителю премудре, Черногорская похвала, молимъ тя, ихъ же многими труди и подвиги твоими упаслъ еси, и за вся православныя во еже спасти ся душамъ нашимъ.

Но ово проглашење св. Петра, будући сљедовало без икаквог почетка и сврхе црквених каноничних правила, проузроковало је огромну немилост руског двора спрам владике по поднесеној тужби Свјатејшаго Синода, који је био на први мах подвргао владику на тешку епитимију и одговорност и, шта више, лишио сваке духовне власти до развићења и његова оправдања.

Вриједно би било овђе у препису доставити оправдање владичино Синоду, јер је предмет сам по себе вриједан; а друго, морало је бити правдање са свим ријетког садржаја. Није било основано ни на каквом догматичном темељу него — по свој прилици — доказивао је да је био приморан поступати по жељи оног простог и необузданог, а при том побожног народа. Много сам тражио у неколико писамâ која су ми на Цетињу

[1]) Ови Ћирковић свршио је богословске науке при најпрвом владици далматинском Венедикту Краљевићу у шибеничком Сјеменишту, био је од најбољих ученика и изврсни појач. Тако је био понесен за науком, да је после десетак година сасвим полудио и као луд 1849 у Котор умро.

при руци била, али, на моју жалост, нигдје не могах наћи копију овог оправдања.

Доставићу само оно што сам по владичину казивању сазнао. Пошто је изложио све и сва у правдању спрам Синода, закључио је ријечима: да он нема те моралне ни физичне снаге којом би могао побити најсветију народњу жељу, јер би га еретиком назвали, а може бити и каменовали; да Синод благоизволи послати на Цетиње закониту комисију која ће се увјерити да је тијело светитеља нетљено и у својој цијелости, и да комисија после даде своју пресуду, је ли или није свет. Најпосле придода и то: да у случају, ако комисија ријешни и законо докаже да није свет, владика ни Шенат не јемствује, хоће ли се тој пресуди народ црногорски послушан показати.

После оваког оправдања прилика је да је Синод у смотрењу наведених разлога попуштио и приморан био да саборно ријешни, нека народ вјерује како хоће, кад мисли и суди да тим угађе својој савјести, али владици строго запријести да му нема никаква црквеног правила извршивати доклен се не сврши законом прописано вријеме после којега ће се онда правилно ријешити, да ли спада у число правих светитеља или не.

Од оног доба па све до данас под ово синодално условије почива цјелокупно тијело владике Петра I у ковчегу у цетинској митрополитској цркви. Међутим, ако има људи ван Црве Горе, те по праву црквеноме не могу или не хоће у светињу владичину вјеровати, опет, с друге стране, нема тога чојека који би могао доказати да није свет, кад би га очима сагледао, а то без икакве артифицијалне приправе, као што многи спадају на ту сујму; а при том ни најученији не може доказати да у природи нема таких ствари које није јошт постигнуо ум човјечји.

Осим других манастира у Црну Гору и Брдима, два су црногорске митрополије била у аустријску границу од давних доба, први на Стањевиће, Успеније Богоматере, један сат далеко од Опћине Поборске, у подножје Ловћена, који је, по народному казивању, саградио владика Сава, ђе се и укопао, и у којему би сидио сваке јесени и сабирао установљену годишњу инорију по Боки Которској, а у зимно доба шиљао ајван на пасиште; други, под Маине, Св. Тројица, у врх Будванкога Поља, черек сата далеко од Будве, ђе су владике црногорске имали своје винограде и маслине, који је владика Данило дао сазидати и сваке године у вријеме тргања по један мјесец у њ сидио, као и сви други владике послије њега, ђе се и укопао.[1])

[1]) До пропасти Млетачке Републике (1796) па и до најпрвога далматинског епископа Венедикта Краљевића (1818 год.) Бока Которска, и цијело Приморје, није никад имала другога владику, осим црногорскога, који су се до онда вазда звали „Н. Н. митрополит черногорски, приморски и скендеријски“.

Године 1844 владика науми да у најбољи ред доведе све земље манастира под Маине и да посади обилате винограде и маслинаде, као и свакојаке друге питоме воћке, како би довољно имао за цијелу годину нужни приход вина, уља и на своје вријеме свакојаког воћа. Уз часни пост исте године сиђе у манастир и најми около 100 људи ондашњих, вјештих радникâ, уздржавши се онамо све до Цвијети, ђе је и мене био позвао да му у чисто препишем *Свободијаду*, као што сам на своје мјесто казао.

У прољеће године 1839 ненадно се заинаде Паштровићани Будванског Дистректа и Црмничани, и заметне се међу њих крвави бој около заједничког пасишта и окола границâ на Гору Паштровску, тако да је морала сва војска у Боки Поштровићанима у помоћ притећи; преко 100 солдата мртвих и рањених пане, а мало мање Црмничана и Поштровићана.

Кад владика чује за ови неповољни бој, и кад му кажу да је и Ријечка Нахија сва на окупу и хоће да притече Црмничанима у бој, одма опреми онамо два сенатура и двадесет перјаника да заустави Ријечку Нахију, а савремено пише и писмо опреми по ђакону Иву Зецу ондашњему циркулу которскоме Ивачићу (који је био онда у Будву дошао) и војеном заповједнику потполковнику Розбаку, сљедећег садржаја (ја сам им га, у Будви кад сам живио, около поноћи проучио):

Високопочитајеми Господине!

Чујем, на велику моју жалост, да су се ваши Паштровићани и моји Црмничани на Паштровску Гору побили и да солдати помагају вашијема, мјесто да развађају да крв не пада, па зато се и сва Ријечка Нахија вооружала, да и она својој браћи поможе. Ја сам послао моје људе да Ријечанима ни по што не даду, а вама пишем, ако ви желите да се бој прекине, као што ја желим, без више погибије, молим да повратите вашу војску с границе, а ја ћу моју, па да се на који начин на граници мир утврди.

Цетиње, на 13 Априла 1839.

П. П. Његош.

Циркул Ивачић и потполковник Розбак једва то дочекају, и нареде ми да владици отпишем, како они у ови исти час шиљу заповијед паштровској војсци и војеној да се врћу, но да и он његову поврати. Овако је шјутри дан и било, те се тако свак на своје поврати, и после уговоре да се изберу дванаест људи (шест црногорских, а шест бокешких), који су међу инаџијама поновили границе и, по обичају онога народа, коначно их умирили.

Ево, дакле, због овога боја влада аустријска промијени дојакошњу систему у пријатељском саотношају спрам Црне Горе, а управ — може се рећи — без икакве изворне владичине кривице; и влада је у првом маху изјавила своје незадовољство да ова горе наведена два црногорска манастира, Стањевић и

Под-Маине, у аустријску границу даље заостану, него предложе владици, или да их прода, или да их једном за вазда остави без икаквог у њима богослужења или пребивања црногорских поданика̂.

Владика од прве пристане на прво условије, т. ј. да оба за добру цијену прода, из два главна узрока, први: да се опет с аустријском владом у првобитном саотношају сложи; а друго, што је на оба манастира много више трошио него је прихода имао, хранећи и плаћајући Црногорце који су у њима про све године сиђели и чували, а при томе имао је највећу нужду од новаца за неке његове важне сврхе.

Али прије него што је циркулу одговорио, знајући да је врло тврд чвор за Црногорце, опипао је најприје шенатуре, да чује шта ће они рећи, представљајући им — као од своје воље — да су му оба манастира више на штету него на корист, и да их не може више уздржавати, јер у њима сад владике не шједе као у старо доба; и уз ово настави им да би их он желио аустријској влади продати, кад би му их добро платила, и да би новце у нешто много боље и корисније за Црну Гору употребио.

Свак може ласно замислити, да је ово владичино предложење свакојега шенатура као анџар кроз срце дирнуло, али ипак најпотле су се морали на разлагање његово склонити, и он им обећа да ће свакојему од ових новаца, у име дара, по 12 дуката поклонити, зато што се бојао да кућа Гувернадуровића не би се овом приликом окористовала и своје злобно шјеме у простоме народу црногорскоме посијала, као што је тако и било, говорећи и јавно и тајно: »Ево нам ови владика поче, Богу хвала, Латинима продавати и манастире и цркве које су наши Црногорци и владике у неки земан зидали«. Али им ово у народу не изађе иза руке него на његову погибију, као што ће се у напријед виђети.

Отпише, дакле, владика циркулу Ивачићу у Котор, да, на његову велику жалост, пристаје оба манастира у продано име отпустити, ако му се само за њих прилична цијена одреди, а и зато — он вели — »да посвједочим и овом приликом љубав и приврженост аустријској влади.«

После мјесец дана гуверан задарски пошље од онуда два најбоља инжињера, грађанскога Лукини-ја и војенога Милер-а, који по занату своје мајсторије премјере, учине дисењ и по својој савјести предложе доста приличну цијену. За прекратити ријеч о овој погодби, свршићу с напоменом да је влада за оба платила 39 хиљада и неке стотине фјорина у цванцикама, т. ј. за они под Маине 17 хиљада, а оно друго за Стањевиће.[1])

[1]) Влада је после на инканту продала манастирске земље и цркву под Маине некоме попу Филипу Тановићу, пароху маинском, за 5570 фјор. У манастире (Стањевић и под Маине) од онда, па и дан данашњи, шједе аустријски солдати.

Пошто су се новци исплатили и законим путем писма утврдила, оставе на вољи владици да све што је у манастирима покретно слободно може прихватити и празне цркве и манастире оставити; и тако он пошље довољни број људи и жена с коњима да све пренесу на Цетиње, а до неколико дана пошље попа Јока Ивановића и ђакона Зеца, те чине откопати и у нарочита два сандука сложити из цркве стањевићке кости владике Василија, а оне владике Данила из маинске цркве, и на Цетиње иза олатара црквенога у истим сандуцима закопају.

Казивали су ми да је владика дуго и с највећом љубављу сматрао кости Данилове и главу му пољубио, па народу рекао: »Ово је она мученичка глава која је знала зажећи срца у прсима црногорске младежи и неумрлих јунака̂, те су прегнули и истријебили турско пјеме из Црне Горе«. Владика, дакле, нареди да се торжествено над обојим костима летурђија служи и парастос за њихове душе отпоје, прије него је дао кости закопати

Владање и ријетки владичини дарови навукли су неки опћи глас и позор о Црној Гори и о владици, а нарочито пошто је на свијет издао прве своје овамо наштампане књиге, и одма му (около 1835) почну много одличних људи са свију страна долазити, а највише Руси и Инглези, да би се с владиком лично упознали и виђели камениту Црну Гору и њезине недолетне горопадне плањине, као што онамо пјевају:

И крваве стазе и богазе,
И тијесне кланце јадиковце,
И јуначке кости на гомиле,
И крај пута крваво мраморје.
Сама друга да увати туга,
А двојицу спопане грозница (т. ј. кад виде).

Између осталих гостију напоменућу само долазак у Црну Гору краља саксонскога с његовом пратњом 1837, којега је владика најпристојније дочекао у густој и врлетној планини Иванова Алуга, ђе га, по народном духу и начину планинскоме, најбоље угости, као што сам опширно казао у мојој књизи *Огранци за Историју Црне Горе.*

Јошт ћу, ради смијеха и чудноватости инглешких великаша, напоменути да су му биле дошле на Цетиње препоручене од гувернера задарског три богате Инглезице које су у мушким хаљинама по свим знатним аустријским мјестима путовале, и ђе год су што знатно виђеле снимале су с лаписом на карти, као н. п. у Црној Гори манастир цетињски и ону табљу на којој су биле поперене турске главе. Владика је на први мах помислио да су оне три младића, а комо ли неће други Црногорци промислити. Али пошто почеше с њим говорити, изневјс-

рише их и гаће и шешири на глави. Приповиједали су ми како им је владика једном у шали при ручку рекао француски: »Ово је први пут у мом животу да сам имао част ручати су три грлице под соколовим перјем«. А кад је казао Стевану Перкову Вукотићу (староме шенатуру), пошто су пошле, једва је гјеровао и крстећи се говорио: »Бог са мном и анђели Божји! добро су стари људи говорили да ће доћи потоње вријеме, онда кад жене почну гаће носити.« Ђе гођ су ове три женске главе долазиле, никад се никоме нијесу казале по имену, нити се знало али су све три биле удате али су ђевојке, ама свуда су собом носиле отворено препоручително писмо од лондонског министарства изванских послова.

VIII

Борба с Али-пашом Ризванбеговићем око Грахова

Кад се владика добавио новаца од проданих манастира, главна му је намјера била да начини двије огромне и тврде куле и у њима да намјести топове, а то једну у Грахову, насред поља, при једноме брдашцу зовому Хумац, бојећи се да му Турци по навичају на зор не ударе и да му Грахово опет к себе не присвоје; а другу на Вир (црнички пазар), спрам два поменута острова Враљине и Лесендре, која су онда привремено у црногорским рукама били, и на које је силни Осман-паша Скадарски као гладан курјак зијевао, тражећи згодну прилику да их опет како, на пријевару или на силу, прихвати. Пошто је обе куле начинио, мислио је да ће ласно и Грахово и оба острова моћи од турског нападања обранити, али се у овим мислима превари. Не шјети се народнег изрека у пјесми *Женидба Цара Шћепана* што је рекао Милош Војиновић:

Сила узме земље и градове,
Камо л' мене коња узет' неће.

Кад чује Асан-бег Ресулбеговић, заповједник Требинског Окружја, да је владика сазидао кулу у Грахову на Хумац, да би се из ње против турског нападања бранио, брже боље јави у Мостар Али паши Ризванбеговићу (Сточевићу) и докаже да је за Турке већ једном за вазда Грахово остануло црногорско, зато — он му каже — што је у кули турио топове и обилату џебехану, из које се може бранити по године, па да му сва Херцеговина удари, ништа му не би могла наудити. У исто писмо, да би Али-пашу већма противу владике потакнуо, рече му: »Ако одма, и то док смо на вријеме, не окупимо голему војску и не ударимо на Грахово, оде нам брука и срамота по свијету, а џаба ти штета нашијех ага и бегова, који од Косова онамо имају земље и чифлуке, и о којијема, може се рећи, живу«.

Али-паша, стара лисица, видећи много нешто даље од Асан-бега, пако му је ударена рана у срце, кад разумје писмо, опет је онда премучао, јер је био смислио начин како ће или Грахово опет к себе присвојити или кулу на Хумац оборити; а највише зато стиште главу у раменима, што се раја од Пиве, Гацка, Дробњака, Шаранаца и Зубаца узрује и од љуте невоље поче убијати Турке зулумћаре, па ускакати у Црну Гору, па је говорио: »Не бије мене раја но она црнокапа с Цетиња, па да сад ударим на Грахово, сва ће ми се покрајична раја одметнути и влах влаху а враг врагу дођ' у помоћ. Него ћу ја учинити станак с владиком, пак ћу се некако с њиме начинити на пријатељску«.

Након мало дана пише својеручно владици и писмо опреми на Асан-бега у Требиње, а ови по једноме раји са Зубаца. Ево шта му је писао:

Од мене Али-паше Ризванбеговића, царског везира све Херцеговине, Владики Црногорскоме Петру Петровићу поздрав.

Видиш што се по граници догађе, и раја се похасила те не слуша него убија праве Турке, па ускаче у твоју земљу, а Граховљани, има неки земан, не предавају хаке с чифлука ни царски харач; мене је жао пштити фукару рају, ама трпјет' се више не може, него да прави не гине а зли да се тријеби, лазум је да учинимо један станак, драго ли ти у Никшићe, ја ће ти речеш, да бисмо као на пријатељску виђели какав начин, и зло претекли. И да си здраво.

На ово писмо није било датума, осим само мохур његов притиснут. А кад владика ово писмо прими (каживали су ми), махне главом и у себи рече: »Хм! лијо, лијо, дуга ли си репа!« па по истоме Зупчанину отпише:

Од мене Петра Петровића, Владике Црногорскога и Брдскога и каваљера цара рускога, Али-паши Ризванбеговићу пријатељски поздрав.

Примио сам твоје писмо, и видим што ми пишеш, и ја налазим за добро да се састанемо и наше пријатељство (sic) лично потврдимо, али никако не виђу прилике да се састанемо у Никшићe ни код моје ни код твоје куће, него, ако не можеш ти доћи на Цетиње, ано да се састанемо у Дубровник, ће је и мене и тебе и најближе и најздравије. Ако хћенеш, јави ми, да и ја кад и ти кренем. И да си здраво.

Али-паша на ово пристане, и док се приготови, пише му десетак дана напријед но што ће из Мостара кренути, да дође и он у Дубровник.

Кад је Али-паша дошао, било је уз њега, осим неких турских поглавица под ћурцима и под сабљама, под саруцима и у шалварама, у зеленим и црвеним доламама, пунани бисаци дувана и с ћилибарима дуги чибуци, а за сваким по два момка (кавуџија и тутумџија), један му пече каву а други приноси чибук, — осим ових било је, велим, двадесет каваза, најљепше обучених, под сребрним оружјем.

Ондашњи циркул дубровачки барон Рознер није могао наћи за оволико људи никакве ни највише куће у Дубровник, него им чиње расправити и очистити сав они на Плочама пред градом лазарет; а за владику нађе прилични конак консул руски Јеремија Гагић, јер владика није био собом довео осим само два своје повјереника, старога Стевана Перкова Вукотића и својега стрица Станка Стијепова, и пешест највиђенијих перјаника.

Кад се први пут у њиховом вијеку виђеше, састадоше и поздравише, вриједно би било описати, по казивању владичину, али зато што би дуго било, ограничићу се само на смијешно у стиховима одговарање владичино. Кад га је консул Гагић питао (пошто се први пут скрај паше вратио): »Како вам би на првом виђењу и састанку?«, а он му одговори:

Грдно нам се очи сусретоше:
Очи кажу што нам срца жуде!

А кад га је припитао: »Збориште ли, и о чему?«, опет му је у стиховима одговорио:

Би Гагићу мутна разговора:
Ми о глави а они о репу!
Надебљају као пашајлије,
А надимљу ка стари интови;
Слично лажу, а укрупно кажу![1])

»Али ћемо — владика му вели — шјутра нешто саборисати, па се све бојим да ће ми рећи Црногорци: Ђе си био? — Нигђе. — А што си чинио? — Ништа. Срећом мојом — даље му вели — родио сам се у Црну Гору, ђе сам научио ону пословицу: Ако си ти мудар и лукав, ја сам домишљат«.

Шјутри дан рано отиде владика с његовом пратњом у лазарет к Али-паши, и за прекинути сав њихов разговор и нагађање, — жалећи се Али-паша на црногорске четнике и на покрајичну рају, а све за све на Граховљане, а владика на непрестане турске зулуме, и сваке безобраштине што чини његов каваз-баша Ибро[1]) и његови кавази, што несретњој рајн чине и од рајних жена и ђевојака, — ево шта углавише:

а) Да Грахово остане под Црном Гором, и да давају четвртину агама са земаља.

---

[1]) [Ови стихови су одавде прештампани у *Мањим пјесмама*, под бр. 49].

[2]) Ова ненаситима хјена љуцке христјанске крви Ибро Пијулија, рођени Никшић, осим што је шјекао, убијао, на колац набијао и вјешао жалосну рају по заповједи Али-паше, од своје их је воље двапут више људи смакао, особито оне који су му се опирали да им не скврни жене и ђевојке, и ко му није хтио дати оно што је тражио. О Ибру и његовим зулумима, кад би их чојек све могао скупити па описати, била би, чини ми се, мало мања књига од ове.

б) Да се раји не чине ни најмањи зулуми, већ ако би јавно што скривио, па ако би први убио Турчина без невоље и побјего у Црну Гору, да га владика има повратити.

в) Да Али-паша на исти начин има ухватити и повратити свакога Црногорца који би зло у Црној Гори урадио и побјегао у Херцеговину, носећи црногорску главу.

г) За чете црногорске што нападају и по Херцеговини плијене, рече владика, да није у стању одвикнути их од вздашње наваде; зато да Али паша свуд по граници огради паланке, и у њима тури своје пандуре, а да владика турске пљенове повраћа.

ђ) Ако би се кад стучили турски пандури с тајном црногорском четом, и побили се, да се нема тражити, него ко погине да је добро погинуо.

О овим уговорима не учиње никаква писма, као што би друге владе помеђу собом учиниле. Но да не заборавим казати, баш и да су писмено уговоре утврдили и сопственим мохуровима притврдили, једнако би помеђу обојице одржано било, као да нијесу ништа ни говорили. Све што су уговорили било је сигурно као воду да си сипао у стару врећу, а завезао је паучином. Ко је био вук, ко ли лисица, да је то тако, ајдемо да видимо.

Али-паша је онда страшно ракију пио, а особито шливу, пак понуди једном владику да по коју чашу попију, па пошто је од ње ванредни ћеиф прихватио, а владика га својим стасом и говором зачара, ухвати владику за руку говорећи му: »Ајде, твога ти крста, за вишу љубав (sic) да се побратимо за инат нашије душмана!« Владика нема куд камо, него налише по једну чашу шљиве па: »Здрав побратиме!« Попише, ухватише се за руке, а Али-паша: »Хајрли, да Бог да, побратиме!«

После су — казивали су ми — кроз Дубровник заједно шетали, и код руског конзула на ручку били, а при растанку даровао је Али-паша владици једнога свога хата, а владика њему двије најљепше мале пушке сребрне ледењаче. Но и ово све личило је оној народној пресуди:

О Турчине, за новољу куме!
А ти Влаше, силом побратиме!

а пословица каже: »Ко ме лани био није ми ове године мио,« а трећа, која све веже: »Не погађе се Марко ни Алија, као ни Божић с Барјамом«.

Кад се Али-паша врати у Мостар, и пошто чује крволок Ибро, каваз-баша, за њихово побратимство, и да су уговорили да раја не смије већ ускакати у Црну Гору него да ће бити враћена, удесетостручи своју ненаситиму жељу, на много већу погибију јадне раје него прије уговора, а тако исто и сви њему привржени зулумћари. За њима почну и Али-пашини пандури

по свим паланкама, ђе гођ кога Црногорца виђи, али ухвати путом проћи, посијеци га, па кад понеси главу Али-паши, кажу му како су га у крађу убили, а овај не само што би свакога даровао ко му црногорску главу донесе него уз дар реци: »Аферим, газијо!«

Почну владици са свију страна долазити зли неповољни гласови, као од раје, тако и од Црногораца, шта Турци од њих раде, и богме многи бирани Црногорци почеше међу се говорити: »У велики ли се зли час по нас Црногорце владика с Али-пашом побратими!«

Дојади се владици, те Али-паши пише:

Од мене Петра Петовића, Владике Црногорскога и каваљера цара рускога, љубезни поздрав побратиму Али-паши, каваљеру цара турскога и везиру све Херцеговине.

Пишем ти, само да знаш, како примих твоје писмо (нијесам никако могао дознати нити наћи у оригиналу ово Али-пашино писмо), да желиш да би се на комшилуку уздржао мир међу мојим и твојим људ'ма, и да зла буду резил. Ја ти се чудим што збориш, јер не твориш као што зборуш. Како смо у Дубровник уговорили, ја онако и држим, и не дам никаквоме херцеговачкоме ускоку у моју земљу, а ти, пошто намести пандуре, допуштио си им да правим Црногорцима сијеку главе и да ударају на чобане, те их убијају и одгоне пљенове, и раји свака зулума и безакоња чине што никад тако, а ти их јошт дариваш, кад ти црногорску главу доносе. Је ли се игђе у свијету чуло да једна страна држи мир и вјеру, а друга да на миру гази вјеру и све што хоће да ради? Ја држим оно што смо уговорили, а ти, ако оћеш, стави по паланкама поштене, а не ајдучке људе, који неће јадну фукару прштити. Оваковим се начином може мир обновити међу нама, ако оћеш, а не друкчије. Сад ми отпиши како мислиш на нове пандуре.

Писмо је без датума; али се зна да је у прољећу 1836 године.

На ово писмо одговорио је Али-паша по истоме књигоноши на сљедећи, сасвим шарени и лукави начин, као да га је кроза сан писао.[1])

Али-паша побратиму Петру Петровићу, владики црногорском, приеателски поздрав. Шт[о] ми пишеш око пандура, разумиео сам и твое нацин. Шт[о] ми пишеш мени се не цини ружно а фукара коеа плаћа пандурину ние каеил.

Да ни ово потоње владичино писмо није никаква повољног одзива код турске силе и објести нашло, него да су се то све зулуми и безакоња умножавали, на жалост несретње раје и Цоногораца, ево о том истинског доказа.

Буљук-баша од пандура Мурат Борчанин, ненаситим христјанске крви и христјанских жена и ђевојака, пане једну вече на конак су два његове обијесне пандура код о-лаленог

[1]) Ово се писмо факсимило налази литографијом изложено на први лист Вукове књиге *Примјери Српско-словенскога језика* (печатано у Бечу код Мехитариста године 1857). [Али-паша пише место ј — е: твое (твој), разумиео, приеателски, каеил].

јунака и образника кнеза Рада Божовића из Гацка. Пошто их је кнез угостио што је могао и не могао, и дворио их босоног и гологлав, као невјеста ђевере, и пошто им простре у одаји ђе ће спавати, изиђе да и он леже. Док на једанпут стаде вриска жене му, невјесте и сестре, јер сваки себе по једну одвуче силом у одају. Смрче се пред очима кнезу Раду, и преврати му се свијест, те он кликни брата и сина, и сву тројицу исијеку ножевима на једну гомилу (јер пушкама нијесу смјели, да оближњи Турци не чују), па ноћњо крадимице побјеже у Грахово, са свом кутњом чељади, с ајваном и што је ко могао собом на леђих из куће изнијети.

Кад чује Али паша за смрт његова Бенијамина Мурата и његова два пандура, тако се разљути, и у оној ватри разашље писма на све херцеговачке муселиме, с наредбом, да сваки скупи војске што више може, али по избору ваљана момка Турчина, и да се нађу у забиљежени им дан у Граховско Поље, и ту да чекају његовога каваз-башу Ибра, који ће им казати ђе ће војска окренути.

То је све у најбољем реду било свршено, и ево Ибра, десне руке Али-пашине, су 100 Мостараца и војводама, проучи Али-пашино писмо, које је гласило: Ако Граховљани у исти час не предаду кнеза Рада у руке Ибру каваз-баши, мртва али жива, и сву његову чељад, да одма ударе на Грахово и све да под сабљу и ватру окрену.

Но једну мисли крчмар а другу крчмарица. Кад су Турци почели скупљати се у поље Граховско (било их у све од 8 до 9 стотина), угледаше на искуп све Граховљане около тврђаве Хумца, и с њима три-четири стотине Црногораца, с барјацима повише Хумца, па кад их Турци виђеше, побркаше пашину бујрунтију и Ибра каваз-баше заповиједа, јер не смјеше да им ударе, него писаше војводи Јакову, да им предаду кнеза Рада; и чекајући га два дана, виђеше да им Граховљани и не одговарају, а камо ли да им га предаду, те се повратише четврти дан празних рукâ и среће.

Каваз-баша Ибро оправдао је код Али паше себе и све турске муселиме, не казујући му право како је било, него да је толико хиљада Црногораца дошло Граховљанима у помоћ, а природа и то: »Не бисмо се, ефендум бенум, од смоквених Влаха уплашили, ако их и било на свакога од нас по десет, али се убојасмо од истићама [?] на Хумцу, који бјеше начичкан топовима као гора листом«

Али-паша вјерова каваз-баши, као да је он исти онамо био и гледао, те од овог дана започе мислити од које би руке могао виђети прије своје смрти оборену ону кулу у Грахово, па се домисли, те пише владици, да никад не може бити правога мира међу Граховљанима и турским агама, доклен је она

кула на Хумцу, и зато да би добро било да се обори, а да ће он новцем платити колико гоћ владика рече да је право. Но он му није на писмо ни одговорио, али, како што ће се напријед виђети, била је после оборена и за њу му платио Али-паша 8000 дуката.[1])

IX

Погибија Смајил-аге Ченгића

Перо Томов, брат владичин, обудовје у месојеђе године 1836 и вјери се за шћер попа Крста Булајића из Грахова, и на свршетку мјесеца јулија исте године скупи около 200 по избору сватова од Црне Горе и Брда, и прије него што су по ђевојку с Цетиња кренули, дочује Асан-бег, мудир требински, и Смајил-ага Ченгић, гатачки, да се силна црногорска војска сакупља у Грахово; и тако се они обојица договоре и на сву прешу сакупе около 800 Турака и раје и похиташе у Грахово с војском, којом је заповиједао Асан-бег. Кад онамо дођу, чују да није војска него да су дошли сватови Пера Томова, брата владичина, по ђевојку попа Булајића; зато они у врх поља Граховскога спрам запада разапну чадорје, и ту отпочину, чувајући се какве црногорске пријеваре.

Црногорци не могоше срцу одољети да у Грахово гледају турску војску но хоћаху у онај час с њима да земетну кавгу, али им неумрли јунак граховски војвода Јаков Перов Даковић не даде, ни стари сват од сватова Станко Стијепов Петровић: »Прођите се, људи! Кад они од нас мирују, мирујмо и ми од њих; на миру и на овако весеље не замећимо кавге.«

Шјутри дан у јутро, кад су сватови били на кретање, наопако се младост изопијају ракијом, а и Турци почну се приправљати да полазе, по наредби Асан-бега и Смајил-аге Ченгића. Кад их несретња момчад опазе ђе одлазе, потрчаше тринаесторица од куће Петровића, вичући: »Ено побјегоше Турци!« Па кад потекоше на Турке, завикаше: »Ко је Црногорац и Граховљанин за нама, за часни крст!« Ко ће сад зауставити све остале сватове, па и Граховљане, кога срце моле служи? Нико, осим њихове погибије, која их је онај дан задесила! Ово је било на 1 августа 1836.

Да је коме било погледати пред војском у најпрве дичну киту Југовића, све жалосне младости од куће Петровића, кукала им мајка, а за њима сви сватови и Граховљани, сви пјеше а нико на коња, но пољем а не брдом.

Кад их опазише два турска вука, Асан-бег Ресулбеговић и Смајил-ага Ченгић, повратише војску, опколише их пјешаци

[1]) Владику није коштовала ни 8000 цванцика, јер ништа није потрошио, но за мајсторе, а све друго донијели су Граховљани.

са свију страна, а коњаници јуришаше по сред њих са голим сабљама. Дочекаше их Црногорци и Граховљани на ватру из пушака, али им Турци не дадоше да по други пут напуњају велике пушке, него, пошто и мале испразне, постаде крвави бој на ножеве и на сабље.

Турци надјачају, јер их је двојином више било, а на коњма преко стотине. У овоме несрећнемо (за Црну Гору, а особито за кућу Петровића) боју погине 42 Црногорца и 16 Граховљана, а међу првим двије љуцке виле, с којим сам ја по и пио, а то Пиљо, брат владичин, и Стево Станков, брат књаза Данила. Првога је пошјекао (казивали су ми овђе у Требиње) неки Латинин Балдо Машић из Попова, из села Бјелајевића столачког кадилука, и понио му оружје и орлође, а Стева Станкова Турчин Мемед Бабовић из села Засада, један пушкомет далеко од Требинског града, код којега се и дан данашњи налази оружје и џевердар. За остале девет Петровића, ко их је пошјекао, пропитивао сам на све стране около Требиња, не ми нико није знао казати, осим за ову двојицу. Све главе које су Турци пошјекли донесоше у Требиње на осам товарећи коња, и с њима окитише градски бедем, ђе су и окапале.

Владика је после неколико дана шиљао једнога рају к Асан-бегу у Требиње, еда би како могао украсти брата му Пиља главу с бедема, а не мога ли, да обећа за њу 1000 златних дуката. Но не мога ни тако ни овако свршити. Кад се на Цетиње вратио, казао је владици да му је Асан-бег рекао: »Ти, Влаше, реци Раду калуђеру да ни његов Москов нема пара да откупи братину му главу, а камо ли он. Ама ако ми — реци му, цркве ти! — спреми његову главу, послаћу му за њу братину му.«

Ове ријечи најжешће успале владичину жалост, и од оног дана започе дан и ноћ мислити како би Асан-бегу и Смајил-аги сврху главе дошао.

У октобру мјесецу исте године опреми владика у Мостар с једним писмом на Али-пашу својега вјерног послужитеља Радована Пипера, и граховског војводу Јакова, и попа Стевана Ковачевића, да би на који начин с Али-пашом преиначили уговор о Грахову, т. ј. да свака кућа по толико годишње данка цару плаћа а друго никоме ништа, не би ли на ови начин прекинуо будућна нападања на Грахово; а највише је владика ово условије подбацио Али паши, не би ли га како завадио су два змаја, Асан-бегом и Смајил-агом, који су највише имали земаља и чифлука у Грахово. И ови му план иза руке добро испане, ево зашто и како.

Али-паша на ово владичино предложење одма и објеручке пристане, и с посланицима уговори по колико ће сваке године Граховљани с куће на кућу давати у име данка, а агама са

земаља ништа. С посланицима уговор ови утврди с писмом, и једно је за себе уздржао, а друго владици по посланицима опремио. Али-паши је стајало у корисни рачун да му Граховљани посад у новцу плаћају што од давна нијесу ни паре, осим агама са земаља, као што сам већ казао, зато што је он султану одсијеком по толико новаца од све Херцеговине шиљао (као н. п. што данас Србија шиље); али је зло било по требињске аге и бегове, који од онда никад не примише никаква хака са њихових силних у Грахову налазећих се земаља.

Ова погодба умекша и владичино и Али-пашино срце једног спрам другог, и почеше као изнова помеђу њих нека саотношења, назови пријатељска; али Асан-бег Ресулбеговић и Смајил-ага Ченгић помрзе тако на Али-пашу, да се није могло знати, да ли од оног дана постадоше непријатељи више њему али владици, и тако се оба сложе у злу и у добру, те договорно одметну од сваке зависности Али-пашине, него противо њега учине на султана крвави мазар (плачевну тужбу); опреме га у Стамбол по једноме Турчину, Мисирлићу из села Рупјела скрај Требиња, и држећи се старе пословице »Златни кључ отвара царска врата«, напунише му бисаге рушпâ и мађарија, да он, коме зна и ко је од посла, преда ђ на сађаду изручи без броја и без велике погодбе.

Порта, по овој њиховој жалби противо Али-паше, одма ријеши по пословању онога те је дукате примио и који је метао на лонцу држајак ђе је сам хтио, на савршено задовољство Асан-бегово и Смајил-агино.[1]) Наименује, дакле, Асан-бега за владаоца требинског, билећског и корјенићског кадилука, а Смаил-агу за муселима Гацка, Пиве и Дробњака, с тим увјетом, да султану одговарају сваке године забиљежени им данак, а да се Али-паша ни најмање у њих двојице после не мијеша. Ни владици ни Али-паши није у интересу, но на велико незадовољство, било ово ново господство овака два погранична ненаситима вука.

При влади ове два нова заповједника свак може лако знати, да су се Турци од горје назначених шест нахијâ осилили, и да тек сад почињу за несретњу рају нове и нечувене муке над мукама, а нарочито безакоља спрам њихових женâ и ђевојака.

Смајил-ага имао је најстаријега сина Рустан-бега, млада, здрава, обијесна, ненаситима христјанске крви, и пређераног насилника и роба стидних пожуда, којему је отац предао сву нечовјечну власт, као што је био дао Али-паша својему каваз-

---

[1]) При владању Али-паше, Порта, па и сами султан, нијесу ни чули а камо ли знали за никаква другога херцеговачкога муселима, осим за Асан-бега и за Смаил-агу, јер је исти Али-паша вазда у Стамболу писао и свакоме говорио, да су ова двојица два његова крила, а сви остали муселими перје.

*

баши Ибру. Први је оца, а последњи свог господара упропастио, те су оба главом платили, чинећи раји што никад нико у свијету није радио.[1])

Од свију страна тужне Херцеговине, а особито од Дробњака, почну године 1840 долазити владици непрестане тужбе на бешчојечни поступак Рустан-бега: »Помагај, господару, за часни крст, сад ал' икад!«

Ево за владику наново позлијеђене старе ране, а нова жалост, али и најбоља згода да се Смајил-аги освети. Поручи оглашеноме јунаку Новици Церовићу, војводи дробњачкоме, и староме арамбаши, а турскоме крволоку, Шују Караџићу[2]) да би на Цетиње дошли с кнезом Шогом Николићем и архимандритом морачким Никодимом.

Кад му дођоше, почну му причати зулуме и многа безакоња, све горе од горега, што им Рустан бег и његови момци од жена и ђевојака раде; а настави Новица: »Нама, господару, није више ни стања ни живовања у Дробњацима под овом срамотом и очигледном безобразлуку; него, ако ми велиш, убићемо Рустан-бега, па с Божјом и твојом помоћи, како нам испане; живот се штеди за образ, за њ се све дава, а он ни за што.«

Владика му на ово одговори: »Јадан Новица, не буди луд! Кад убијете Рустан-бега, зло ћете и наопако за вас урадити, јер бисте само убили змији реп, а змија рањена остаје (т. ј. Смајил-ага, отац му), који би вас коначно ископао, и траг ви утро. Него гледај ти да стару љуту змију, какогоћ знате, убијете; а Рустан-бег, ако и остане, копрцаће се као пребјена змија без главе; а ја вам јемца Бога давам, док тече једнога Црногорца, нећу вас пуштити. Ако га, по срећи, смакнете, бјежи ти к мене на Цетиње с твојом чељади, сретња ћу те учинити и као мога брата Пера до смрти држати и љубити.« Како је тако и било.

Новица, осим што је јунак, био је и памети таке да није у свој Црној Гори ни Херцеговини паметнијега било. Рече владици, да није ласно онаку змију преварити, а још мучније

---

[1]) Али-пашу је чинио нотњо убити сердар Екрем Омер-паша на 22 фебруара 1851, Смајил-ага је погинуо у Друбњаке на 23 септембра 1840; а Рустан-бег, син му, на Прешјеци у Дугу 1863 од црногорске војске, у бој међу турском и црногорском војском; каваз баша Ибро, пошто је чуо за смрт Али-паше, побјеже у Задру, и онамо умрије, а жена му, тек што је Ибро побјегао, обуче се у најдрагоцјеније хаљине и ђердане, па скочи низ ћуприју мостарску у Неретву, те се утопи.

[2]) Шујо је био исти стриц Вука Караџића; он се родио у селу Петници на граници дробњачкој и пивској, па пошто му Турци убију оца и запале кућу, ускочи у Дробњаке у 26 години своје младости, и до његове смрти четовао, Турке убијао, палио и плијенио; он је имао много рана на себи. Кад сам у Црној Гори живио (од 1852 до 1855), био је у 70-ој години и ја сам му казивао како сам главни пријатељ с Вуком, па Вуку писао, и он му је једном послао преко мене 40 фјорина.

смакнути. »Него — вели му Новица — кад дође ове јесени у Дробњаке да сакупља годишњи харач и кесим са земаља, гледаћемо да му ударимо, па што Бог дâ нама и њему. Не обећавам ти, господару, да ћу свршити што сам наумио, јер то у Божјој руци стоји; али ако живјех, чути ћеш, оће ли бити Новица од ријечи али неће.«

Кад се у Дробњаке Новица с дружином вратио, не закасни опипати и све друге дробњачке и морачке главаре, и сви му поиграше како им је засвирао, па пошто се утврдио са свим оним првијенцима који су од посла, пише владици да му опреми десетак товара фишека, и јави да се Смајил-ага приправља, по обичају, да дође у Дробњаке. Владика му спреми цебеану у једну стотину дуката, ако би му што од новаца за потребу било.

Неки Ђоко Маловић из Дробњака, ваздашњи турски удворица, некако дочује чему се Дробњаци и Морачани приправљају, те крадимице пође к Смајил-аги и све му каже. Но Смајил-ага му не вјерује, него се почне с њим подругивати, ружећи га: »Валâ лажеш, Влаше! Не препаде ти горског вука с овчом чапром! Него ти слободно кажи твојим шогавим губавцима да ми се надају, иншала, најдаље до десетак дана, да видим, може ли мене влашка пушка убити.«

Како је Ђоку рекао, онако је и испунио. Но опет се нешто размисли, побоја се с обичном његовом војском (од 40 до 50) кренути него доведе собом и крвопију Ахмета Баука, буљукбашу никшићског, а ови стотину бираних Никшића »од зла оца а од горе мајке.« По приповиједању, било их је у све око четири-пет стотина људи, и отаборе се у дробњачко мјесто Млетичак, откуда одма поручи Новици Церовићу, да му за дружину приправља вечеру, а шјутри дан да му донесе харач годишњи, а чипчије хакове са земаља.

Около поноћи дође му Ђоко Маловић опет под чадором и закуне му се да ће му шјутра ударити Дробњаци, Морачани и Ускоци, него да бјежи. »Ко да бјежи? — викне му Смајил-ага — влашку ти мајку!«..... Викне опет на момке: »Изагнајте г... а надвор « Па настави: »Сиктир анданасити!« Он се много у себе уздао, јер у Херцеговини над њим није бољега јунака било, а при том му и суђена ура затупила памет и сваки страх.

У саману зору на 23 септембра 1840 околи га Новица с војском и ненадно са свију страна једанак удари, повикнувши: »Ха браћо, у име Божје, за часни крст!

Турска их стража дочека из пушака, а у томе прене иза сна Смајил-ага. Прва му је ријеч била: »Брњаша ми дајте овамо!« А кад му кажу да му је коњ већ у непријатељским рукама, уграби нечијега, и узјаха, па с голом сабљом јуриши

међу Дробњак, ђе га више деснога ока удари зрно од пушке, и ту своје дане сврши са других 35 Турака. Дробњаци им покидају главе, поскидају оружје и хаљине и на турске коње поћерају владици на Цетиње, ђе је Новица са свом својом чељади добјегао и онамо живио све доклен су Дробњаци потпали под црногорском владом.

Смајил-агу је пошјекао један ускок морачки из Гацка, Мирко Алексић, а главу сам му ја гледао балсамирану уз ону Мамут-паше Бушатлије Скадарског.

X

Нов сукоб с Али-пашом

Чувши Али-паша за смрт Смајил-агину, говори се да је рекао: »Богу фала! један душманин мање.« Али опет, с друге стране, убоја се од Црногораца да се не посиле и не здруже с херцеговачком рајом, па да не ударе на Мостар, те брже боље разашље писма на све херцеговачке муселиме, с наредбом да свак у исти час окупља војску колико више може, ама само Турака а не раје, и да свако хита у Никшиће, да ударе на Дробњаке, да би осветили Смајил-агу.

Он није могао онамо поћи зато што је био одвећ дебео, а пређерао 60 година, а врх свега што је био хром у једну ногу, него спреми својега каваз-башу Ибра су једну стотину мало више људи и, састанувши се под Никшиће с осталим муселимима, окрене војска на Дробњаке, коју је предводио Асан-бег Требински. Дробњаци их јуначки дочекају с Морачанима заједно, али, њиховом несрећом, у једној долини их турски коњаници и пјешаци највјештије опколе и 72 посијеку, те с њиховим главама оките чардак Смајил-аге Ченгића. Турака је, по приповиједању Новице Церовића, остануло мртвијех у Дробњаке преко стотине.

Али-паша више је пута писао султану да никаке не може живјети од Црнонораца и њиховог владике, а нарочито од оног доба кад је Смајил-агу пошјекао; зато Порта би принуђена писати Вецид-паши Травничкоме да гледа, како гоћ зна, умирити владику и Али-пашу, а Вецид-паша опреми својега побочника с писмом владици на Цетиње, молећи га да би се склонио на мир, да се по граници не пролијева с једне и друге стране праведна крв, и пошље му на дар једнога мисирског хата. Владика му отпише да је склоњен на мир од свега срца, а придода: ако Али-паша не промијени своју нарав и не закрати својим зулумћарима зла која граде несретњој раји и Црногорцима, нема мира без њихове, обојице, срамоте пред свијетом.

До августа мiесеца 1842 много су се преписивали владика и Али-паша за многе важне после о заједничком један на дру-

гога ударцу по границама, и вазда један другоме препоручивао »нека је мир«, — а ниједан ни други на миру нијесу могли живјети, колико ни риба без воде.

Најпотле додија се Порти примати Али-пашине тужбе на владику, нареди му да се по сваки начин помири с владиком, макар и са девлетском и Али пашином штетом, но ова стара лисица смисли своју, т. ј. како ће и девлет и владику преварити. Ево како.

Пише владици, како креће у Никшићe, по заповиједи честитог султана, да се с њим састане и да једном за вазда нађу карар (начин) како ће и Турци и Црногорци по граници у миру остати, »а уз то — он вели — и да наше побратимство притврдимо«; а у исто доба пише свијем муселимима херцеговачким да сваки скупи војске (Турака) колико више може па да за њим хита у Никшиће, јер је његова намјера била да владику на састанку убије, па да одма с војском на Црну Гору удари. Но није угодио!

Кад је кренуо пут Никшића, повео је собом, осим других бираних Турака, и мостарског владику Аксентија, као неко своје оруђе, да би ласније к себе добавио владику Петра, а богме и свршио оно што је био већ намислио.

Владици дође абер да је Али-паша дошао у Никшиће, и да се силна војска окупља по Херцеговини. Одма се владика дошјети, да је ту некакво коло шарено, па кад крене у манастир Подострог, поведе собом пешест стотина Црногораца, а Брђанима и Бјелопавлићима нареди да стоје справни на сваки позив, ако би до потребе било; а тако исто поручи Морачанима и Ускоцима преко морачког архимандрита Никодима.

Шјутри дан рано дође му писмо од Али-паше, у којему му каже да га чека на зијафет (најпријатељскији дочек, с јелом и пићем) с највећом жељом и радошћу. А одма после овога дође му писмо — говорило се — од никшићког пароха попа Ђука, без икаква потписа, у кому му само ове ријечи запише: »Господару, за Бога и за часни крст, немој долазити у Никшиће е сам чуо да ти Али-паша о глави ради.«

Владика се снеби, поглади се мало по бради, па у себи рече: »А, тако ли је то, побратиме!?« Отпише Али-паши по истом књигоноши, да он њега у манастир чека да дође су неколико бираних Турака, јер он неће никако у Никшиће, зато што се боји да се не би какво зло између Црногораца и Турака догодило, будући јошт у крви једни с другим. И Али-паша убоја се својој глави, па изабра 11 све с главе Турака[1]) су не-

[1]) Од ових 11 људи спомињем се само тројице који су под Острог погинули, а за остале нико ми није знао казати, ни у Црну Гору ни у Херцеговини; а то: Муј-ага Мушовић, муселим никшићски, и два Сточанина, Хаџи Сали-ага Бехмен, и Авдага Хоташ.

колико каваза пратње раде, говерећи им: »Реците владици Раду да ја од старости и ноге не могу к њему у Острог, него му селам учините од моје стране, да би дошао у Никшиће, као што сам му писао.«

Кад их упази владика на врх планинице ђе слазе пут Острога, узме дурбин, и кад виђе да међ њих нема Али-паше, наљути се и викне на перјанике: »Ђе сте? Ајте потеците, запаните им и потуците г...а.« Перјаници то једва дочекају; западоше им у једном кланцу за зло најприличнијем, па кад их између себе напуштише, оборише ватру из пушака, убише деветорицу од Турака на коњма и два каваза, а они остали побјегоше, неки од страха жље живи, а неки рањени.

Али-паша кад ови ненадни глас чује — каживали су —, ухвати се за браду, пак се с њом разговарао: »Брадо ли брадо! мудра ли те мајка роди, те и ти не пође побратиму на зијафет; знао сам ја што је побратим, и док ја њега смакнем, смаче он мене, мајку му.....«

За читаву годину не писа ни поздравља један побратим другоме, а при том кроз ово вријеме није било голема нападања војске ни с једне ни с друге стране, но ђеђе која мала чета дочекивала једне друге.

Кад се наврши година (у августу 1843), скупи Ала-паша огромну војску, около 15 хиљада Турака и раје, и с њом крене у Грахово. Али Граховљани преко својих пријатеља на вријеме дочују, и владици јаве, кликујући: »Помагај, господару!«

За три дана скупи владика једну хиљаду Црногораца, и он исти пред њима похита на Грахово, од куда опреми Али-паши једно писмо, питајући га: »Што је ово, побратиме!? Али је ово твоја воља, али царска заповијед? Рад бих знати ко оће да на миру замећемо кавгу, и да газиш под ноге твоје обећање које смо уговорили у Дубровнику, па после у Мостару, ради Грахова«.

Дуго би било, кад бих овђе све и сва описао шта су они један другоме писали и поручивали, не смијући један на другога ударити, него ћу поткинути и само главну ствар казати.

Уговоре и утврде да Грахово остане при Црној Гори, као што сам казао, и да плаћају Али-паши установљени годишњи харач: да владика обори тврђаву на Хумац Граховски, а да му Али-паша за њу плати 8000 дуката. Тако, после ове погодбе, једва се некако умире и до њихове смрти живјели су у неком саотношењу да никад није један на другога војштио, а обојица трпјели су, ако је кад која чета по границама какво зло једни другима радила.

XI

Борба с Осман-пашом Скадарским око Лесендре и Врањине и око Куча, Дрекаловића и Братоножића

Ево се, дакле, владика једва куртарисао два главна крвопилца (Смајил аге Ченгића и Али-паше Ризванбеговића), а трећи му пријеварно узјаха на врат, а то Осман-паша Скадарски, који, у договру с Али-пашом, удари с војском на два острова, Лесендру и Врањину, кад је владика био пошао у Грахово на станак с Али-пашом, али му не испаде за руком, будући скочила сва Црмничка и Ријечка Нахија, и одбију војску.

О Петрову Дне 1844 (?), знајући Осман-паша да се мало мање но сва Црна Гора окупила на Цетиње о дернеку и на поклон свецу, удари нотњо, и са свим изненада, по суву и лађама водом на предречене два острова (Врањина је полуостров, а Лесендра усред воде), с Арбанијом и с аскером с топовима, тако да су они пешест људи те су у острове привремено стражарила гледали само како ће живи изнијети главе, а не да се бране; али им неки познати Турчин из Подгорице даде вјеру животу, и после два три дана отпрати здраве преко границе.

Глас о узећу Врањине и Лесендре за владику био је анџар усред срца, тим више, што их мрцино, без најмањег крвопролића, упушти. Но овој његовој рани не би лијека него га је до гроба пратила, и с њом је, као са многим другима, у гроб легао. Како онда падоше у турске руке, тако стоје и дан данашњи, но са свим боље утврђени и с топовима попуњени као и с топчијама и приличним бројем низама, строго чувани од црногорског нападања.

Врло је добро знао владика да ће икад моћи опет ове два острова присвојити, али намисли да како дође сврхе глави Осман-паше, те оне исте године к јесени подговори некога Гигоју Беланова Пејовића да пашу убије, будући да Гигоје чешће пута ходио је заради трговине у Скадар. Овај се слакоми на обећане му новце, а у исто вријеме да се спрам владике јунак покаже, обећајући да ће он то извршити, макар и главу своју онамо оставио. Но ко много обећава мало испуњава.

Отиде да нико не зна, и кад у Скадар дође, одма се јави Осман-паши, преваривши га да је убио Црногорца и да је у његов скут добјегао. Паша га прими од прве за свога момка у сараје; обуче га што се најбоље може, а Гигоје кроз читаве пет мјесеци његова бављења уз пашу не мога улучити прилику да га убије, јер је, по свој прилици, хтио убити па после дома доћи, да прича његово јунаштво. Али прво и друго виђе да се не може, него се у прољеће 1845 врати дома. »Ђе си био? — Нигђе.« »А шта си чинио? — Ништа.« Од онога доба остала

је ријеч у народу: »Био је као Гигоје у Скадар« (као она пословица Вукова: »Одио као Петроније на Брајиће«, т. ј. залуду).

Владика је по Гигојеву повратку препоручио свијем покрајичним четницима од Ријечке и Црмничке Нахије да турском низаму који се налази у ове поменуте два острова свака могућна нападања чине, а особито на Врањини, ђе низами могу на оном језику земље спрам црногорске границе. А то су четници једва и дочекали. Убијали су свакога онога који се на пушкомет од тврђаве усудио шетњом удаљити; одузимали им нотњо све мање и више лађе, које су им вазда из Скадра нове долазиле за нужни превоз с једнога острова на други; нијесу им допуштали да се примакну колико пушка може дометнути, кад би турски официри и низам пошли да ухвате за себе рибе ручку али вечери и т. д. Све је ово Осман-паша Скадарски трпио и као нездрелу оскорушу грлом гутао; а зато, може бити, што му је тако из Стамбола наређено било, да не би до каквог големог сукоба и крвопролића дошло.

Осман-паша, напротив, непрестано се наметао владици, као кила на дрво, еда би се с њим како умирио и у пријатељству живио. Чешће је пута владици удворна писма и, као бајаги, пријатељска, па и пешкеше (дарове) шиљао, но никад ни на писма ни на пешкеше од владике никаква одзива добио, него је владика вазда говорио; »Што ће ми са старим крвницима пријатељство? Зар да ми што не помогу, као што ми је помогло побратимство са Али-пашом, а зар не зна, као што ја знам:

Да нас сваре у једноме лонцу,
Не би нам се чорба смијешала.“[1])

Овакво презирање владичино огорчи не мало Осман-пашу, и чојек у лукавству ђаволу брат, зарече се да ће му чинит' вићет' с ким владика не бегенише као комшија на пријатељству живјета. Познавао је народну слабост која не пази на јуначко право поштење, него се клања ономе ко му да више и прода му се као коњ на телалу (incanto, der Heroldausrufer), а знао је и то: чија сила тога и правда.

Чује да је владика одма по узећу Врањине и Лесендре к себи присвојио и под своје крило и обрану примио Куче, Дрекаловиће и Братоножиће[2]), који су му се били одметнули, по владичину наговору, те његовом мајсторијом подмити богатим даровима и новцем кнезове и војводе речена три племена, и они

[1]) [„а у један кота да их свариш, — не би им се чорба смијешала.“ *Горски Вијенац*, ст. 1894—5].

[2]) Ниједно од ове три племена никад до владичина владања нијесу давали никаквог данка ни Турцима ни владици, но као амфибије, кад би се што с Турцима завадили, траже помоћ од Црногораца, а кад с овим последњим, опет се предаду Турцима. Но књаз Данило друкчије се с њима владао.

се опет владици одметну и потпану под Осман-пашу, на вздашње старо условије, т. ј. да им паша никад ништа не тражи, а да им вазда по нешто у име мита дава.

Владици је лако било измислити лијек овој пашиној освети. Он је пуштао ове шарене људе да се код паше један мјесец дана наједу и напију, да им покроји нове ћурке и доламе, а окити сребрним оружјем и напуни џепове турских бешлука (новац од 5 гроша), јер је знао да ће опет његови бити кад гођ буде зажељео. Знао је из које жиле треба крв пуштити, а да му се крв слије у свој лонац.

Владика је видио да се без новаца ни у цркви не може, а камо ли што важно свршити. А у дивљему народу, којему закон лежи у ситану или гладну трбуху, вјера у жуту или бијелу новцу, а отац и мајка му је нож и пушка, као што су сва три племена у народу, велим — по казивању многих вјеројатних људи —, у којему има четвртина некрштена, а камо ли да зна што је црквени, а нека морални закон, — у таком народу новац све и сва чини, па и сама чудеса гради.

Даде се владика у особиту неку штедњу, и ђе гођ је могао уштинуо је од домаћих и народних трошкова, и ошјекао плату шестињи главних првијенаца оних људи за којима народ онамо врви као овце за чобаном, т. ј. по двојици од сва три племена, а то по једнога шенатура и по једнога капетана, а овој шестињи остави на вољу да изаберу од дотичнога племена по шест перјаника (у све 18), од оних јаких племена који може посао свршити да му се не смије нико опријети, нити рећи: »Нећу! Не бојим ти се.«

Сва му се три племена четвртога мјесеца покоре а опет паши окренуше леђа, као да ништа није није ни било; а сад не бих знао казати колико су времена под владичино закриље и с Црном Гором заједно живили.

У почетку сви ови под платом људи велику су муку теглили у извршивању своје дужности спрам каквог јаког браства, а у свакому је било, наравно, људи од посла, као они те су под платом. Кад гођ би се који од јака браства поглавица опро перјаницима и рекао: »Нећу, није ми драго! Ми немамо другога господара но Бога на небо, а ко оће да ми господари на земљи нека дође да се обидемо, пушка ми, пушка му, глава ми, глава му.«

Кад би перјаници вратили се и овако све право казали владици и Шенату, он би вазда премучао па до десетак дана препоручио дотичноме шенатуру и рекао: »Кад дођеш опет на Цетиње, доведи ми н. п. тога и тога, и поздрави ми га«. А кад би који од ових противника дошао, он би га најмилије дочекао и свакога на црногорску упитао: »Како си? Је ли тамо мирно? Како сте сад с Турцима?« и т. д., а ови би му вазда одгово-

рио: »Добро, здраво и мирно, у твоје здравље, господару!« Држао би га на Цетиње по три-четири дана о свом трошку, па при поласку зазвао би га у своју собу, да нико не види и не чује. Који од ових не би имао добро оружје за нас, даровао би му двије кубурлије и нож јатаган; а на којега не би видио приличних хаљина, даровао би му по један свитни џамадан и корет; а ономе те би на себи имао и прво и потоње пружио би у руку по једну шаку цванцика. Свакоме на слатки и тихи начин говорио би: »Вјере ти! да ти је препоручено, да будеш на руци шенатурима и перјаницима, кад би за какав шенацки посао дошао у твоје село или браство, е ти знаш што је наш непокорни и дивљи народ; а ја знам, чуо сам за тебе да си јунак и паметан, па им можеш доста ваљати, а неће ти код мене погинути.«

Коме је гођ овако говорио, свакоме се чинило као да је у они час постао шенатуром, пољубио би владици руку па обећао све и сва. Владика, после један мјесец дана, послао би перјаника да они исти посао сврши за који је први пут узалуд био, а они би се сељани опрли као и прије. А ево дотрчи они обдарени, па на њих виком и бреком: »Како нећете, грдни гејаци! Перјаници су на земљи наши свеци, а владика са шенатурима наш Бог, наша браћа и наши оци! Нијесу Црногорци као Османпашићи, да клањају, него се крсте; ја први оћу, а ко неће, зна му се име, па да видимо, може ли се с Богом и са судом земаљским ратовати.«

Док су ова три племена уз Црну Гору придружена била, Осман-паша је више пута покушавао да би их опет к себи премамио, као што се владика више пута о томе увјеравао из пашиних ласкавих писама која су Кучи владици у оригиналу сваки пут достављали да види.

Кад гођ је владици дошло у руке оваково Осман-паше писмо, никад није пропустио него вазда наговарао и подмићивао Пипере и сва три напоменута племена да ударе на који оближњи град, варош али село турско, па да пале, плијене ситни и крупни ајван, а највише, пак, кад сазри бијело жито, да га на силу жњу, а кукуруз оберу па односе ко боље може.

Осман је паша на свако овако нападање вазда писао владици, жалећи се и препоручујући му да се оваке неправде на комшилуку не чине, и да се на миру крв не пролијева. Владика би му више пута на овакова писма одговорио, да он нема те силе која би кадра била христјане и Турке помирити и оне горштаке одучити од навикнута зла у кому су се родили; придодавао би му и то: »Ова су три племена и мојим Црногорцима исто зло радили, кад гођ су могли, али ти се ја никад нијесам жалио, јер сам знао да ни ти нијеси им могао ништа учинити са свом твојом царевом војском и Арбанијом, а камо ли ћу ја«.

Овђе оставимо трећега главног злотвора (Осман-пашу Скадарског), с којим се, као што се види, владика непрестано борио, или, што црногорски народ каже, враћао зло за грдило, но повратимо се на друге његова два душмана које сам овамо мимогредно напоменуо, а то су Иван Ивановић и Јоко Гувернадуровић, о коме сам најопширније говорио у мојој књизи *Огранци за историју Црне Горе*, и који се су оба владике борио.

XII

Долазак и владање Црном Гором Ивана Ивановића

Прије свега треба ми о овоме чојеку нешто у кратко проговорити. Ивановић је био родом из Подгорице, и као младић у 20-ој својој години отиде у Русију, ђе се каже да је од благородне фамиље Иван-бега Црнојевићи. Био је одвеђ угледан и остроуман. Срећа га нанесе на некаква пребогата руског принца, који се у Ивановића заљуби; прими га и о свом трошку доста прилично васпита. Случајем умре ови принц прије времена и, не имајући порода, остави у свом тастаменту све његово богато имање својој удовици и Ивановићу. Они се одма по смрти сљубе и после године вјенчају. Поставши Ивановић ријетки богаташ, руски благородњак, а, осим наравне хитре памети, и учен, било му је ласно прогласити се знаменитим чојеком. Тек што је чуо за смрт владике Петра, представи руском двору, да би желио бити проглашен за књаза црногорскога, не за другу икакву сврху, него како би могао под овим именом лако присвојити и к Црној Гори придружити сва христјанска племена која се у Скадарском Пашалуку налазе, као н. п. Зету, ђе му је ујчевина, и Подгорицу, ђе се родио, па и сва три горе назначена три племена (Куче, Дрекаловиће и Братоножиће), чим би тако проширио Црну Гору да би у сваком погледу и за Русију добро стајало у вријеме рата с Портом. Руском двору не буде ово ништа противно, него нађе за похвално ово предложење, тим више, што Русија од свога ништа не губи нити себе пред иким компрометира, а поузда се да ће то Ивановић, као богат чојек, о свом трошку свршити, с договором владике и Шената. Али му, међутим, никаква писма за владику не даде.

Ивановић, дакле, у прољеће године 1833 крене из Петрбурга, узевши собом два три сандука пунана росијских червенцов (златних дуката), и доведе са собом некога Мата Баранина из Скадра, који је онда при једној петрбурској трговачкој кући, радио, и био му је нешто у својти.

Знао је, прије но што је кренуо, да ће наћи отпорност код куће Петровића и код њиховог ново постављеног владике

али је опет добро знао народни дух и слабост народних главара Црне Горе, па се много у своју памет уздао, а највише у своје обилате новце, као што је мислио и говорио Мамут-паша Бушатлија Скадранин:

Док ја имам у ћесу новаца,
А у Црну Гору трговаца
Којино су лакоми на благо,
Учинићу што је мене драго, и т. д.

Али се паша преварио: ено му и данас балсамиране главе на Цетиње; па и Ивановић, који се празних руку и без икаква госпоства опет у Русију вратио, као што ће се даље виђети.

Кад је у Котор дошао, отпочинуо је десетак дана, не за друго, него да окуша црногорске главаре, преко заклетог гонитеља куће Петровића гувернадура Јока Радоњића с Његуша, и ови му долети, као весело дијете у крило милостиве матере. Шта су у Котору говорили, управ се не зна, али се знало после да је Ивановићу гувернадур Јоко дао ријеч и вјеру, да ће бити проглашен за црногорског књаза без икаквога или ичијега отпора, а Ивановић њему, да ће га за његушког гувернадура и све Катунске Нахије прогласити и потврдитити с обилатом годишњом платом.

Кад се Јоко Радоњић поврати из Котора, не зна се почисто колико му је Ивановић дао дуката, али се знало да је одма разаслао људе, најприје по свијема племенима Катунске Нахије, и многи му главари, који су од посла, на Његуше дођу, а Јоко их највјештије предобије и на Ивановића страну склони, обећајући им златна брда и сребрне долине, јер га је — он им каже — Русија за господара Црне Горе послала, а уза њ небројено благо све жутијех дуката.

Малоумни народ од прве вјерује му и обеселе се, нешто за своју личну корист, а нешто и за црногорску, а Радоњић, док су му главари јошт у кући били, пише Ивановићу, увјеравајући га да је посао свршио, него да се приуготови како ће из Котора кренути, и трећи дан пошље му 20—30 момака од његова племена, који су га свечано до Његуша допратили, ђе је код гувернадура два три дана отпочинуо, и боље притврдио своју намјеру с црногорским неким главарима, којима је по неколико жутаља подарио, а колико је коме дао, није се знало.

Прије него што ће и у Котор доћи, а нека на Цетиње, владика је знао преко својих пријатеља, али је он то сасвим хладнокрвно примио, и прем млад и нови господар, даље могућност предвиђао но сви шенатури и стричеви му; ама је опет, са свим тим, на опрези стајао.

Тек што је Ивановић дошао на Његуше, потрчи на Цетиње Станко Стијепов Петровић, да јави владици за долазак Ивано-

вића, и како је Јоко Гувернадуровић — он вели — поткупио жутим дукатима неке лакоме и невјерне Црногорце. Припита га владика: »Јеси ли ти, стрико, чуо али видио да је Ивановић собом донио пара, али је дошао празних рука, као Шћепан Мали?« — »Како није! Говори се, — вели му Станко — да је собом донио на Његуше много сандука све жутих цекина.« — »А је ли их изнио, знаш ли, на Његуше?« — »Јест јуче, натоварених 13 мазага, све сандуци и некаква работа друга, којој ја не знам краја ни конта, па све растоварише пред гувернадуровом кућом. Него ето тебе а ето шенатура, кажите ми што мислите, прије наше или његове погибије? А ја бих, док смо на вријеме, да га прогнамо, да иде оклен је и дошао«. Владика се замисли и мало испод брчића насмије, а тако исто се и остали намјерни шенатури замисле. Стари паметар Стеван Перков Вукотић, који је доста црногорских господара промијенио, најпрви одријеши оно што је у глави мислио, те прô чибука рече: »Ја бих, господару и сва остало браћо, да га мирно пуштамо међу нама, кад је Бог дао да собом носи силно благо, па да чујемо шта говори и шта оће, а богме и да пазимо што ради. Он не иде празних рука нити ће се међу нама силом цар ни краљ називати, као Шћепан Мали, него носи пара; ако буду паре његове, пуштимо га да и он с нама господује, док оно пара овђе међу нама поарчи; а ако буду паре цара рускога, то је нешто друкчије, а знаћемо из писма што га из Русије нама носи, па како буде најбоље за Црну Гору, онако ћемо и радити, а не да се прије воде изувамо.«

Станко Стијепов, кад чу Стевана, рече му: »А ето и ти, Стеване, као да оде за гувернадуром Јоком и за његовим неким црнообразњацима, је ли?« Наљути се Стеван на Станкове ријечи, па рече: »Што гођ су ми досада дали Ивановић и Гувернадуровић, нека ми узму, а што гођ ми даду по данас или обећају, мимо осталога Црногорца, то тебе, и алал ти било. Знади, Станко, да се нијесам ја родио, да мој образ и Црну Гору ја продам за све благо Ивановића, јер док сам поштена образа, слатка ми је и варена кртола, као цару царске посластице.«

Окрене се сад Стеван на све шенатуре, питајући их: »Јесте ли, браћо, и сви са мном, а сви ми с владиком и с другим поштеним црногорским главарима?« Сви му заједно одговорише да јесу, и ту се завјере, да ће се владичине стране и све куће Петровића држати.

Станку се то не учини доста, него шјутри дан, никоме ништа не казујући, крене на Црнојевића Ријеку с Цетиња пјеше на опанке, и онамо окупи све поглавице Ријечке и Црмничке Нахије који су од посла, и све им, како је он знао, каже како је, а пристави, да су то све сплетке куће Гувернадуро-

вића, како ће Ивановића прогласити за господара Црне Горе, а Ивановић њега за гувернадура, без ичијега питања, а уз инат владичин и његова Шената. Каже им што су уговорили владика и шенатури. »Него, браћо, — вели им Станко —, послали су ме да вам кажем да знате, и ако до муке буде, да нас не упуштите, да нас туђини и издајна кућа гувернадурова газе и да они Црном Гором господаре.« Главари од обје нахије зададу Станку вјеру да ће се владичине и шената стране држати, и тако се Станко опет поврати на Цетиње, ђе нађе Ивановића и његова побочника Мата Баранина, и Станко се онамо заустави, да пази што се ради.

Владика и шенатури дочекају Ивановића како се најбоље могло, али као госта, а никад као господара Црне Горе. Даде њему и Баранину једну собу у манастир, извињујући се што немају ни боље ни више. Ивановића је вазда по руски звао: »Ваше Високоблагородије«, а Мата Баранина: »Ваше Благородије«, а они њега: »Ваше Високопреосвјаштенство«. Што су једни другим мислили, то свак може ласно погодити и своју пресуду укратко изрећи: »Удрила лима на ацал«, и међу њих роди се господска политика,[1]) како ће један другога боље преварити.

За два три дана они су се двојица често пута о свачему разговарали и по пољу шетали, али нијесу никад ни ручавали ни вечеравали заједно, а зашто не, то није мука погодити.

Ивановић је видио да с пријеваром не може ништа ни започети ни свршити, без опасности свога живота, виђе да Јоко Гувернадуровић није друго но девети у плуго; ријеши се те владици натајно открије сав свој план и намјере, и јави да без његова знања и договора неће ништа ни започињати ни радити. А владика, кад виђе да од стране руског двора нема никакве повеље, него да је то све по намјери Ивановића, а о његовом сопственом трошку, попушти му два дијела политике а трећи дио спреми, да се не шјети Ивановић, па му открије као неко повјерење и искреност.

Но Станко Стијепов и Стеван Перков стајали су тако на опрези, као да је Ивановић био кадер владику у једном залогају прогутати, и ништа не смјеше владици о преиначеном поступању с Ивановићем, осим само то што им обојици једно јутро рекоше: »Ми се шенатури нећемо мијешати ни у чему што ви двојица намислите радити о добру Црне Горе, али само оћемо то: да се Јоко Гувернадур ни с вама ни с нама никад ни у чему мијеша; а ако нећете овако како ми оћемо, кажите

---

[1]) Стари шенатур Стеван Перков није до Ивановића доласка ни чуо, а камо ли знао, што је политика, па видећи како се на политику живи, необично му се учини, и он политици нађе по црногорски право своје име, т. ј. „мазалица“, ријеч коју сам најприје од њега чуо.

нам док сте и ви и ми на вријеме.« Владика и Ивановић увјерише их да неће.

Кад је Ивановић прву торбицу дуката предао владици и шенатурима, говорећи: »Ово вама на поклон, да знате за мене, и да се увјерите да нијесам међу вама дошао да вас варам, него да — ако Бог да! — с вашом помоћи проширим Црну Гору, и ослободимо жалосне христјане који под турским јармом стењу од албанске и херцеговачке стране,« — сви му поиграше, али у оно само коло ђе су они виђели да им у материјалном народњем интересу добро стоји. О томе да га за књаза или господара црногорског прогласе, не би ни ријечи.

Први мјесец дана просу се кроз Црну Гору и Брда, као телеграфом, глас о доласку Ивановића, и да је силно — они веле — благо из Русије донио, али ко је ови чојек, и откуда је, и зашто је дошао, сваки је на своју разгађао, но нико није право погодио. Зато се главари и главни људи од свију нахија између себе почеше нешто окупљати и жуборити, кано пчеле у улишту кад хоће да се роје. Кад владика то дочује, договори се са Станком и шенатурима, те јаве писмено свијем нахијским главарима о доласку Ивановића на Цетиње за које кратко вријеме, и да се нико ничега не плаши, но сваки нек у миру шједи, а најпосле кажу и то: »да ми (владика и шенатури) знамо што чинимо.«

Но ово не би доста за умирење многих одличних главара црногорских и брдских, но час једни а час други почеше долазити на Цетиње, да се боље о ствари увјере. Кад гођ је који од главара долазио, најприје је пошао да пољуби владичину руку и к шенатурима, питајући: »Ко је ово што је дошао, и зашто?« Владика је свакоме најмудрије и на најслађи начин казивао, прво ко је, па да није дошао ни за какво зло, но, ако Бог да, за добро и корист наше земље, а свакоме је даровао по неколико дуката од оних Ивановића, чим их је тако несумњиво на своју страну добио, и с њима као што треба све и сва утврдио.

Кад би ови црногорски и брдски главари на Цетиње долазили, вазда би их владика привео Ивановићу, казујући му по именце ко је и откуда је, а ови би их вазда лијепо дочекао и угостио кафом и ракијом[1]) и свакоме би по неколико дуката на владичине очи поклонио. Владика је више пута рекао Станку и Стевану, кад је пекине главарима давао, у шали:

Жали Боже три оке сапуна,
Што потроши була на Арапа,

[1]) Ивановић је био собом довео из Русије, осим Мата Баранина, својега кувара, кафицију и два собна послужитеља, сви у најљепше талијанске хаљине обучени, а за домаћег економа добави из Зете свога рођака Стева Велова Поповића, којега је после у Русију собом повео, а данас живи у Котору.

а чешће пута у шали припитао: »Што вам се чини од овога новога господара?« А они обојица њему: »Докле уздава, добар и никад бољи.« — »А ако почне заповиједати и тражити, какав ће онда бити?« — »Богме зна му се што га чека! Откуда је дошао, оним истим путем ће и пођ'. Ми немамо другога господара, но Бога на небо а тебе на земљи.«

Међутим гувернадур Јоко никад се није мијешао ни чуо да је жив, али се опет уздао у обећано му госпоство, само је од дан на дан очекивао кад ће Ивановић преварити владику, а подмитити шенатуре, прогласите себе за господара Црне Горе, а он да буде потпресједник, али му се и ова нада изјалови, као и све прве.

Најпрва задаћа Ивановића била је та, да покуша. би ли како могао ослободити оближња мјеста и села албанска православног вјероисповједања и придружити их к Црној Гори, те с владичиним договором опреми Мата Баранина у Подгорицу, под видом, као да иде својој својти на вијење, и да онамо окуша христјанске главаре, а у исто доба пошље по једној жени из Ријечке Нахије писмо својему ујаку Велу Гаврову Поповићу у Зети, с којим га зове да час прије к њему на Цетиње дође.

До неколико дана врати се Мато Баранин из Подгорице и каже Ивановићу и владици да је сав христјански онамо народ справан на сваку помоћ црногорску и да то једва чекају; а одма за Баранином дође и Вело Поповић. Ови послѣдњи пошто чује владичину и Ивановића намјеру, т. ј. да мисле ударити с војском да освоје покрајне тврђаве, вароши и села албанска, увјери их — као паметан и чојек већ од доба — да ће се та њихова намјера мучно моћи свршити без велике погибије Црногораца и коначног ископања свију оних опћина у Арбанији које би у помоћ притекле Црногорцима и на домаће Турке дигле оружје. »Зећани ће христјани — продужи им Вело ријеч — сви објеручке и једва дочекати, али ако се не утврдите најприје с вјероломним Кучима, Дрекаловићима и Братоножићима, биће вам свако нападање узалуд и грдни натраг повратак.« Како је тако и било.

Почну се сад на Цетиње договарати, кад би и како би ударили, и заврше: да ударе на први мах само су три покрајне нахије, Љешанском, Ријечком и Црмничком, а све друге да оставе код куће на дотичној граници, бојећи се да им не би Асан-бег Ресулбеговић и Смајил-ага Ченгић од стране херцеговачке ударили. Подмите жутим дукатима све поглавице који су од посла од Пипера, и од сва три горе напоменута племена, и сви им обећаше да ће с црногорском војском зло и добро дијелити, и да ће најдаље до осам дана свак ко пушку носи бити справан да се с Црногорцима здруже, тек што помоли војска на турској граници.

Кад су са свачим били справни, крене се владика и Ивановић с Цетиња и прихвате војску од више поменуте три нахије (у јесен год. 1834) и преко Црнојевића Ријеке и Љешанске Нахије освануше с војском у Зетско Поље, и одма околише и освојише малу тврђаву Спуж, који им се без икаква отпора предаде, и пода ћ се утаборише, чекајући за два дана и изгледајући кад ће им Зећани, Кучи, Дрекаловићи и Братоножићи у помоћ притећи, па да здружени ударе на Подгорицу. Но на њихову ненадну жалост и несрећу, нико им од ова четири племена не дође, осим само Пипери, стари крвави крајичници, с којим шјутри дан окрену с војском и ударе на Подгорицу, ђе их и ондашњи христјани изневјерише, а дочека силна справна војска турска, царски аскер и сав Скадарски Пашалук, и најжешћи се бој заметне, тако да после два три сата боја, видећи Ивановић да га горња племена и Подгорица изневјерише, а да три пут више има турске војске но црногорске, устегоше на се, бранећи се, а за њима сва турска војска, којом је управљао Осман-паша Скадарски. Док су Црногорци у кршу и гори добјегли, оставише около 40 мртвих и рањених у пољу; и поврати се свак дома шјутри дан.

После рата дознало се како је Осман-паши Скадарском одма у почетку било јављено од неких кучких и подгоричких шпијона, како се сва Црна Гора приправља, како ће на окрајна мјеста Арбаније ударити, а он кроз пешест дана тако хитро и тајно приуготовио царски аскер и све окружне Турке, као и сву листом Подгорицу и Малисорију, около 12 хиљада убојног момка и коњаника, бојећи се да му Црногорци на Врањину и на Лесендру не ударе.

Дознао је, пак, Осман-паша преко подмићених Зећана, што је био Вело Поповић уговарао с Ивановићем о освојењу Зете и Подгорице, те пошље неколико својих каваза да га жива ухвате и у Скадар му га доведу или да га убију, но то Вело на вријеме дочује од пријатеља из Подгорице, те срећом једну ноћ побјеже на Црнојевића Ријеку, са својим синовима, попом Васом, Гавром и Стевом, и с осталом кутњом фамиљом, оставивши све његово оглашено имање у Зети. Ова иста судбина снађе и друге двије зетске фамиље, а то попа Тому Машова Давидовића и брата му Петка, као и Њеша Груду, зета Велова, и свијех Ивановић прими у своју службу на Цетиње.

Питао је Ивановић Вела, да му по савјести право каже, зашто му Зећани не прискочише у помоћ, буд' ли не дођоше она друга вјероломна три племена? Он му је све право казао: »Ми смо — вели Вело — били сви на окупу, као што сам ти био обећао, али ми поручише кучки главари да шједимо у миру, док се нијесмо једном за вазда ископали, јер је сва Арбанија азур на оружје да ударе на ону рају која би се усудила здру-

жити с црногорском војском. Тако не смјесмо ни ми Зећани па ни исти Подгоричани христјани, а и да смо сви једанак устанули и с вашом се војском састали, не бисмо ништа друго добили до вјечнога ископања и коначне истраге христјанске вјере у Арбанији; као што сам ево видиш, ја, су ове двије три куће, те смо од твоје својте, једном за вазда смо пропали.«

Кад није Ивановићу ово прво покушање испануло иза руке, увјерио се да ће јошт мање, кад би по други пут ударао на Арбанију, а јошт се мање уфао на западњу Херцеговину, о којој се више пута с владиком договарао и са шенатурима, па се најпосле и он сам увјерио да није чист посао, него окрене мислити у себи, би ли било могуће да достигне своју непокретну намјеру да себе прогласи књазом црногорским, уздајући се у своју памет и у јошт заоставше неколике торбичице росијских червонцов.

Најприје је опипао владику, да чује што он мисли, предлагајући му на тајно, да би он желио своје кости у Црној Гори оставити, кад би било могуће да за свог живота буде под именом »књаз« владати Црном Гором, а да би у том случају владика био вазда господар над свештенством, као и над црквама; како би господарство било раздијељено на два главна, т. ј. на мирско и на духовно, обећајући владици, да би га не само љубио и с њим живио као з родним братом, него да би му повјерио све новце од године до године, колико требује трошка за уздржавање црногорских чиновника, а сви приходи црногорски, као и годишње руско благодјејаније (од 9 хиљада дуката), нека иду на народњу корист, тим више, што нема нити се више нада имати ђеце, а да му се жена већ преставила.

Ово Ивановића предложење владици је у најбољи интерес стајало, а без икакве његове али народње штете ни срамоте, а јошт мање икакве опасности; и видио је да жеља Ивановића ни на што друго не циља, осим само на неко славољубије, за које је све његово имање био жртвовао, и после своје смрти — може бити — све на корист црногорског правитељства оставио. Али је владика предвидио, да то није никако могуће, јер би тако себе и своје господарствено право пред свијетом — може се рећи — за новце туђину продао. Стога му један дан рече: »И сами видите, да никако није могуће, из много главних узрока, да се ви прогласите књазом црногорским, а најглавнији је тај, што то у мојој руци не стоји него у народној. Ништа мање, да вас од моје стране увјерим да је то немогућно, ја ћу вам уступити владање и господарство, и с вама заједно и са шенатурима, као и досад, подпомагати, а ви, међутим, пазите згоду и прилику, да би сте се могли књазом прогласити.«

Ивановић се и с овим задовољи, сљуби се с владиком, а ови га прогласи президентом Шената, а Мата Баранина за випе-

пресидента, који почеше са шенатурима и судити и Црном Гором владати, но ни прво ни последње без знања владичина.

Ако је, дакле, свуда и на све стране сиромаштво имало потребе од богаства и прво последњему било вазда потчињено, у Црној Гори, напротив, било је богаство потчињено сиромаштини, а владао је морално они, без икакве материјалне власти, доклен је новаца у сандуку било.

Овако господујући, Ивановић топрв треће године спази се да није ни књаз нити самовласни господар Црне Горе, и увјери се да никако није могуће ни прво ни последно име присвојити, као што се надао. А кад се међутим престави и гувернадур Јоко, у којега је он све и сва полагао, на једанпут малакса духом, све одједном попушта крила и стиште главу у раменима, и одлучи, на свршетак треће године његова онамо пребивања, удаљити се једном за вазда из Црне Горе.

Јави неколико дана напријед владици да мора непремјено поћи у Петрбург и онамо се задржати најмање по године, доклен развиди и уреди своје домаће послове, пак да ће се опет вратити. При поласку поведе собом Стева, најмлађега сина Вела Поповића, и Мата Баранина. Престави се 1842 године у Петрбургу у 68 години свога живота, оставивши све своје имање овој двојици и своме ујаку Велу Поповићу, који је онда у Црној Гори са својим синовима живио.

XIII

Препирка и раздор између куће Петровића и Гувернадуровића

У мојој књизи *Огранци за историју Црне Горе* опширно сам показао колико је муке претрпио владика Петар I од Јока Радоњића, који је себе био прогласио под име Гувернадур Црногорски (од талијанског: *governatore*, *der Gouverneur*), а морам сада овђе још нешто о њему проговорити и показати колико је с његовом породицом пркосио владици Петру II.

Јоко Радоњић упињао се од његова постања да буде народни владалац, и никад није себе сматрао мањега од владике Петра I, као његова савременика, ни од последњега Петра II, по сљедећем праву заједничке некад породице.

Он је знавао, по казивању његушких стараца, да су Његуше најприје населили два брата Ерак и Рајич, који су после пропасти царства српског од турског зулума онамо добјежали испод данас зване херцеговачке планине »Његош«, па кад су се подијелили, огради Рајич, млађи брат, себи кућу један пушкомет далеко од Еракове, по којима се онда прозову данашња два његушка племена, т. ј. Ераковићи, од којих је кућа Петровића, и Рајичевићи, од којих је фамиља Радоњића.

Ове двије породице биле су вазда до владе владике Петра II нај јаче у Његушима, доклен је морао нејачи јачега трпјети, али Петровића кућа од времена владике Саве до данас вазда је насљедствено господовала и цијелом Црном Гором владала.

Владика Петар I није имао ни тежега ни другога душмана у Црној Гори од куће Радоњића, којом је владао Јоко Радоњић до своје смрти, а уз његову кућу, наравно, држали су се и сви остали Рајичевићи, тако да су не само кући Петровића него и свијем Ераковићима вазда и у свему пркосили, по наговору Јока Радоњића.

Кад је аустријска влада покорила Боку Которску (1813), буде наименован за бокешког циркула неки Францески де-Сопê, и ови, пошто је све по ондашњој аустријској одлуци уредио, смисли из много политичних узрока да скопча неко пријатељско саотношење с Црном Гором. У оно вријеме, по опћем чувењу, увјери се да Јоко Радоњић има много више у народу уплива но исти владика (Петар I), и тако се с њим упозна, да је један другоме вазда и у свакој згоди о народној користи био и узајамно уздржавали погранични мир.

После де-Супê-а[!] буде (1817) наименован за бокешког циркула неки Далматинац Пајтони, пређерани аустријски чиновник, и овај се, по савјету предшественика му де Супê-а, спријатељи с Јоком Радоњићем, и познавши му слабост да чезне за некаквим уображеним госпоством, Пајтони му јошт већма угрије главу,[1]) те се он, уз пркос владике Петра I, прогласи године 1820 за његушког гувернадура, ако га и нијесу ни сви Његуши, камо ли остали Црногорци, припознавали ни звали тим именом. Али владика Петар I морао га је овим именом звати, као што се чује из народних пјесана, да му је владика писао »Гувернадур Јоко«, и у неким пјеснама о боју црногорском с Турцима називао: »моја десна руко.«

По смрти владике Петра I, он се надао и као у руци држао да ће нешто више госпоства и власти добити при новоме владици (Петру II) него при староме, чим би ласније могао у нека тајна нагађања с Пајтоном о Црној Гори ступити; али се после увјерио да ништа од тога нема, па макар имао колико Ивановић новаца, јер није већ црногорски народ оно што је при Шћепану Маломе био.

Владика је добро знао да му гувернадур Јоко ни најмање не може наудити, али је ипак желио да га макар на који начин с врата скине, и да га каквим чином награди; ма се убоја да силном и неблагодарном човјеку, као што је Јоко био, ова милост

---

[1]) Није се никад могло знати, да ли је Пајтони предлагао Јоку Радоњићу али ови њему, како би се могла Црна Гора присвојити да подпане под Аустријом, али се по народном увјеравању знало да су се около овога много, али узалуд, договарали.

не буде као од страха и да му се јошт више уши не подигну, него поче, по примјеру стрица му владике, поступати с њиме са свим равнодушно, и виђе да је презирање за душмана најблагородија а у исто вријеме најбоља освета.

Само се по себи разумије да никад ниједан господар земље, па ни сами Божји угодници, нијесу могли свијету угодити, или, што наш народ вели, колач умијесити, камо ли ће гувернадур Јоко свему племену Рајичевићима, које му је било вазда потчињено и покорено; али докле? — донде доклен му се или дава а не узима, или доклен му владаоца зубља злобе и неправде до ноката догори.

Поп Рако Радоњић, гувернадуров рођак, није био ни гори јунак, па ни чојством ни имањем, од Јока, вјери и ожени свога сина (данашњега шенатура и војводу његушкога Ива Ракова) за шћер Станка Стијепова Петровића (сестру књаза Данила) без питања гувернадура Јока. Ово ново пријатељство куће Петровића и попа Рака постане Јоку не мали трњ у око, и одма међу његовом и попа Рака кућом роди се тешка омраза и завада, тако да је поп Рако Јоку окренуо леђа а под владичино крило и окриље припануо.

Владика је за инат гувернадура Јока одма наименовао за свога перјаника млађега попова сина Ива Ракова, а после, по смрти попа Рака, произведе за његушког протопопа старијега сина попа Мињу.

Топрва сад виђе гувернадур Јоко, да га је већ изневјерила свака нада, јер нови владика настаде за њега жешћи бич од старога, јер ни Ивановић не мога ништа у намјерама успјети, и јер му се десна рука, поп Рако и његова породица, отцијепи. Даде се у неко очајање, те после кратке своје болести умре, у почетку године 1836, оставивши големо своје имање, што се тиче огромних кућа, земаља и свакојаке ситне и крупне стоке.

Он је након себе оставио лијепу киту виђених људи и момака, синова, браће и рођака, који су се оћелом и неким особитим поносом од других Његуша одликовали, зато што су се сви прозвали »Гувернадуровићи« а не више »Радоњићи«. Остадоше тијело без главе, нијесу смјели икоме првобитна насилија чинити, али се ипак нијесу никоме покоравали, то ли мање од кога бојали, као ни други од њих, зато што је био установљен суд на Цетиње.

Гувернадуровићи су се, за њихову несрећу, про мјере поносили славом и именом њихова оглашеног оца и бранитеља и одличном породицом, а улагали, сад више но икад, оним главним црногореким и брдским главарима и породицама ђе су њихове ђевојке удавали и од куда су ђетиће женили, бојећи се да им

кућа Петровића иза владичинијех леђа сврхе главама не дође. Но са свим тим страхом никад се нијесу моги склонити да се покоре владици и његову суду, као што су му била сва главна племена покорна од цијеле Црне Горе и све седам брда.

Овакови њихов вздашњи горди поступак спрам свакога онога који им се није клањао и ко их је презирао доведу у сујму владику и све шенатуре да ће бити и они наслиједили исту намјеру и задаћу гувернадура Јока. Године 1837 предложе шенатури владици да прогнају једном за вазда све фамиље Гувернадуровића из Црне Горе, али им он то не допушти, говорећи им: »Прођ'те се, људи, домаћега зла. Они нијесу ништа могли ни мене ни Црној Гори наудити ни при Ивановићу ни за живота њихова гувернадура, камо ли ће сад репови, кад главе немају. Њихова ће сила мало по мало излињати, да ни сами неће знати како, као кад принесеш восак спрамо главњи.«

Али Перо Томов и Станко Стијепов (брат и стриц владичин), у договору са свијем шенатурима, нијесу тако о Гувернадуровићима мислили него нешто друкчије и крупније; а њихову су намјеру наумили, ама од владике тајили као змија ноге.

По Петрову Дне (1837) науми владика да крене обичним путем у Петрбург, и на своје мјесто остави брата Пера, да управља доклен се поврати (као што је вазда прије и после управљао), и на три четири дана дочује владика да Гувернадуровићи пријете у главу протопопу Мињи и Иву Ракову, браћи Радоњићима,[1]) не могући их трпјети да су они већ почели добивати неки уплив у његушком племену Радоњића и на своју га страну присвојили, а да Гувернадуровића кућа све то већма гласом и именом ишчезава. Владика при овоме крене и, по своме вздашњему обичају, препоручи Перу и шенатурима да до његова повратка пазе учувати погранични мир и међусобну народњу слогу.

На један мјесец дана после одласка владичина, Перо Томов, у договору са шенатурима, дигну све Његуше ко пушку носи, и јошт двије три стотине од свију гласитих племена црногорских, те једно јутро изненада околе куће Гувернадуровића, а ови, видећи што је и како је, а знајући да се њихова сама кућа обранити не може од Црне Горе и оноликој војсци опријети, заишту вјеру својим животима, и сви укупно, мушко и женско, на вјеру прођу кроз војску и побјегу у Котор; ништа

---

[1]) Многи су ми Црногорци казивали да Гувернадуровићи, ако су и мрзјели попа Рака породицу, нијесу смјели ни помислити а јошт мање убити протопопа Мињу и брата му Ива, него да је то неко од цетинских великаша измислио, како ће се боље моћи оправдати спрам владике, кад његов задатак сврши против Гувернадуровића куће.

собом не понијеше, осим што су на себе и при себе могли понијети.

Црногорци јурише по пунаним кућама, разјагме све што је у њима било ко боље може; ајван ситни и крупни раздијели војска на праве дијелове, а земље остадоше онако до владичина повратка. Кад све куће испразнише, запалише их и најпотле спрамо земље поравнише, ђе се и данас по гомилама камења знаду ђе је која била, на изглед народу.

Свакоме чељадету, од најмањега до највећега, од куће Гувернадуровића аустријска је влада опредјелила по ондашњих 12 крајцера на дан (данашњих 21 ауст. вред.); и данас живе при уживању напоменутог ћесарског благодјејанија, са свим тим што су се многи одма латили трговине, о којој се и данас неки и неки баве.

Кад се владика из Русије вратио и на Његуше код оца му Тома ноћио, и кад погледа онолико огромних кућа у гомилу, тако се наљути на брата Пера и на стрица Станка (као и на све шенатуре, који су га били сусрели на Његуше), говерећи: »Што урадисте, од Бога нашли?! Што ће ми сад рећи Аустрија и свак ко чује? Буд' ли их прогнасте из Црне Горе, зашто им куће изгорјесте и обористе, тешка вас рђа убила!«

Свак се уплаши и од страха жив умрије, али сами Станко Стијепов себе и све своје по црногорски мушки одбрани, велећи му: »Богме, господару, нијесмо ми сами, но рука цијеле Црне Горе, а и ми с њима заједно. Црногорци се нијесу научили да им нико трља сô на главу ни да им шједи на врат. Доста смо, господару, гојили змију у њедра, па пошто јој сатријесмо главу, сад јој почеше репови бректати и пријетити; дођоше свакоме виле до очију, те прогнасмо губу из торине, да нам се јошт која овца не огуба. А што смо им куће оборили, нека служи свијету за изглед, и да од врага не буде више трага. Сад, господару, ето тебе а ево нас, па ако су ти милији Гувернадуровићи — који су тебе и стрицу ти доста јада задали — но ми, који твој и црногорски образ чувамо, уд'ри, — при руци ти је, ласно их можеш осветити.«

На ове се Станкове ријечи владика мало ублажи, али је ипак до његове смрти жалио кућу Гувернадуровића, знајући да би, кад је Јоко умро, сви остали који су прогнани постанули као и сви други црногорци. Да му је жао било што су их прогнали, то се освједочило, јер им је повратио све земље које су им на Његушима остануле; с овијех су им давали кметићи половицу рода сваке године. А старој гувернадурици Стани опредјелио је годишњу пенсију од 100 фјорина у цванцикама доклен буде жива. По владичиној смрти ову пенсију потврдио је и давао пок. књаз Данило све доклен је умрла.

XIV

Финанције Црне Горе за Петра II — Школе и школовање — Развијање престонице — Хан на Крстацу — Гвардија

Пошто се владика овако куртарисао и надживио своја главна четири душмана (Али-пашу, Осман-пашу, Гувернадуровиће и Ивановића), тек сад могао је душом у слободи одахнути, а што је најглавније, сад је могао без ичије опорности извести све оне нове уредбе, које је он био намислио, да би дао нов живот својој земљи, и које се клоне на моралну и материјалну народну срећу, колико му је народње стање и новчане силе к намјери допуштити могло.

Сад је, као што сам казао, владика за прве четири године његова владања више новаца добио и заштедио но икад у његовом животу, а то од продана два манастира Аустрији, од Али-паше, за оборену тврђаву Хумац на Грахово, а највише кроз три године господовања Ивановића на Цетиње, који је о сопственом трошку уздржавао све плате земаљских чиновника, и друге народне помање потребе; и тако остајале би владици оне 9 хиљада годишњих дуката које му Русија шиље.

Виђе, дакле, да је дочекао згоду у којој може положити темељ својој племенитој жељи, за којом је од давна чезнуо и више пута неким својим љубимцима говорио: »Да ми је дочекати и прије моје смрти виђети да Црна Гора нема потребу од русијске милостиње него да о свом сопственом приходу живи, како би свијет и Русија рекли, да ми Русију по дужности а не по миту љубимо; а на ови начин, о руском благодјејанију, живјети, то се зове права милостиња, без које не би могао опстати они кому се дава.«[1])

Нико му никад није знао почисто, колико је готових новаца могао имати, али је од прилике нагађао и могао али мало више или мало мање погодити. Знало се да је оне новце што је од продана два манастира добио одма положио код бечког банкијера Сине на добит су 6 по сто, а оне што је добио од Али-паше Сточевића за тврђаву Хумац у Грахово, у Лондонску Банку. Обје ове главнице и растући годишњи интерес уздржале су се у својој цјелости све до смрти књаза Данила, а садашњи господар Црне Горе књаз Никола не знам како о овим главни-

[1]) Приповиједали су ми, како му је једном стриц Станко на оверијечи одговорио: „Није то тако, господару. Ако нам Русија дава, не пада јој на празно, јер смо ми њој више пута ваљали и ваљаћемо као нашој мајци, а она нама дава као својој ђеци, па би се опет могла Русија прије и ласније нас проћи но ми ње.“ — „То је оно, мој стрико, одговори владика, што ја и кукам! Ово руско давање свак не разумије као ја; ко гођ ти једном руком дава а није ти дужан, у другој му твој перчин држи, па то није ласно претрпјети ко поштење цијени.“

цама и дотичном добићу располаже, нити бих могао право казати колико је данас капитал нарастао, и је ли истина, као што се говорило, да је [владика] и у Бечкој Банки приличну своту новаца на интерес положио на двије године прије смрти.

Знам то да је владика пред саману смрт наредио и са заклетвом препоручио брату Перу и своме насљеднику да се од овог укупног капитала не узима ни добит дотле докле гођ не узрасте главна свота, да може давати годишњи приход, колико Русија Црној Гори сваке године поклања (9000 цекина).

Знам и то да ратне (1853-ће) године, кад је серашћер Омер-паша на Црну Гору страшно, са четири стране, напануо, да је књаз Данило био мене наредио да пишем на руско посланство у Бечу, да сад ал' икад има потребу од новаца и моли да би му од банкијера Сине дигнуо 4 хиљаде цекина, без којих Црна Гора никако опстати не може. Но ова му молба узалуду буде зато што му посланство одговори: »Никако није могуће дирнути у ову главницу, која је онамо подусловно положена од покојнога владике Петра.«

Зна се само по себи да је јошт, осим ових новаца, било остануло при владици, за сваки нужни народни и сопствени случај, од којих би вазда драговољно заимао брату Перу и многим одличним Црногорцима, без икакве фајде за једну годину дана, с којим би новцем трговали сваки на своме крају, кад би своју корист предвиђели.

Година 1847—48 била је страшна глад у Црној Гори, као и свуда по оним крајевима, и така да се људи не спомињу теже никад, осим оне 1813—14. Зато је владика окупио све црногорске и брдске главаре, и уговорише да се за сиромашни народ набави четири хиљаде стара кукуруза у вересију и да му се подијели у причек, кад моћ' буде да плати али новцем али у житу. Тако владика пише ондашњему трешћанском трговцу Шпиру Гобчевићу, и ови му опреми колико му је наручио. О раздавању овога жита наложено је било Перу Томову, брату му, да води рачун, да записује колико се којему племену кукуруза дало, а сљедователно и да наплаћује. Кад сам ја пошао на Цетиње (1852), као сакретар књаза Данила, једнако је ово наплаћивање трајало и повуковало се све док сам ја онамо живио (до 1855).

Прије, дакле, него што ће установити неке нове уредбе и данак, сходан положају мјеста и народа његове земље, повиси плату свим правителственим чиновницима, и број перјаника, као и капетане по племенима, како ће боље и правилније годишњи данак по народу раздијелити, и да изнађе најприличнији и најсигурнији начин за наплаћивати ови ново уведени земаљски порез.

Ја ћу овђе изложити на видику све оне главне приходе и расходе, при његову животу установљене, који су трајали до владања књаза Данила, и који су при Данилу нешто преиначени.

а) *Главни приходи црногорски при владању Владике Петра II*

	у цванцикама фјор.	кр.
(*Извјесни*)		
Од Русије за народне потребе (8000 цек.)	37,333	20
Исто, на личност привременог владике црногоскога, као владаоца	4,666	40
(*Неизвјесни*)		
Млини манастирска (на Обод)	200	—
Рибњак (у Блато Црногорско)	80	—
Глобе од народа за разна преступања	300	—
Од рукоположења мирских свештеника	400	—
Прилози и завјети на св. Петра I	250	—
Од народних пасапората (за сваки цванцику) . .	160	—
Данак илити порез од сваке куће у његовој државици (раздјеливши на три класе, по 3, по 2 и по 1 цванцику на кућу)	12,000	—
Укупно главни приходи фјор.	51,180	—

б) *Главни расходи црногорски при владању Владике Петра II*

Владици, као председатељу Сената	3000	—
Брату му Перу, вицепресиденту	1000	—
На 10 шенатура (по 200 фјорина)	2000	—
На 40 перјаника (по 80 фјорина)	3200	—
Капетану перјаничкоме	120	—
Владичину секретару (Милаковићу)	800	—
Народноме секретару (Стефановићу)	200	—
Штампадуру (Русу Ивану)	300	—
Архимандриту цетинскоме (Лујановићу)	400	—
На три владичина послужитеља	240	—
На 12 капетана по нахијама (по 80 фјор.)	960	—
Пушкару за поправљање перјаничког оружја . .	80	—
На два Турчина који направљају барут	400	—
На књигоношу (онамо званог »поштијера«) за писма у Котор и из Котора	160	—
На чувара тамничарâ	60	—
За школског учитеља	300	—
Укупно главни трошкови фјор.	12,220[1])	—
Одбијајући ову своту од назначеног прихода . .	51,180	—
Претијецало би (од прилике) на годину . . фјор.	38,960	—

[1]) [Обраћамо пажњу на Врчевићеве грешке у сабирању. Излази да је приход износио 53.389·60 а расход 13.220, те би претецало а годину 40.169·60].

Од ових новаца, што би му претекло преко годишњег трошка, трошило би се на сљедеће главне народне потребе, осим друго помање, а то:

(1) за издржавање сиромашних кућа гладне године,
(2) за куповање нужних ствари за барут,
(3) за олово и хартију у направљању фишека,
(4) за направљање златних и сребрних медаља,
(5) за путничке трошкове за народње потребе,
(6) за дочекивање страних гостију,
(7) за поправљање цркава и манастира,
(8) за набављање нужних ствари за штампарију,
(9) за школе црногорских младића који се ван Црне Горе обучавају,
(10) за храну свију послужника владичиних,
(11) за ванредне и друге помање потребе.[1])

Школа, коју је био владика на Цетиње завео и у њу намјестио 20—30 ученика, намијењена је била само за оне који мисле бити попови, и то од оних породица који су кадри о свом трошку своје синове на Цетиње издржавати, а осим ових јошт пешест ђетића од својте му и породице. Кад би ови његови свршили потпуне науке, шиљао би их на даље науке у Котор, па најпосле на више у иностране државе, као н. п. што је био послао своја два сестрића Луку и Стевана (синове сердара цуцког Андрије Перовића), а то првога у Русију, а последњега у Биоград, и два своја синовца (брата му Пера) у Петрбург, а Зека (књаза Данила) у Беч. Сви ови и свуда обучавали су се о трошку дотичних правителства.

Од учећих се на Цетињу ђетића, само се по себи разумије, да се с временом преиначивало црногорско свештенство, ако не у богословију, ано у краснопису, тачном читању, граматици, правопису и рачуну и т д. као и у катахизису и црковном пјенију. Али све ово мало али нимало ни народу ни цркви, то ли мање православију, није користовало, него је свако од ових заостао у оној дужности на коју свакојега Црногорца једнако позивље положај онога јуначкога народа; свештенство су као узмимогред сматрали, а отачаство и народност на много веће дужности су их позивали.[2])

---

[1]) Сви ови горњи трошкови, као и сви више напоменути ванредни приходи, не могу се баш управо означити, зато што није се никад држао тефтер илити рачун, као што би право било, него сам их ја означио по доказивању многих вјеродостојних људи, док сам у Црној Гори живио.

[2]) Усудих се једном у разговору рећи владици, да би већ право било да се и црногорски попови одликују од простога Црногорца, ако не ничим, ано да пуштају браду, и да не носе оружје. А он се насмија, па ми рече: „Да ли се не одликује сваки наш поп по ношњи дивита за

На Цетиње није било никакве гостионице ђе би могао иностранн грађанин коначити, осим крчама и ханова за прости народ, а не могући он свакога дочекивати онога којему није мјесто у хан ни у крчму, преслови свога рођака потпресједника Шената Ђорђију (сина Савова), да сазиђе једну доста обилату и приличну гостионицу (коју су онамо вазда, па и данас звали »локанда«); и Ђорђије му ову жељу испуни, добавивши у њој вјешта кувара и куварицу, некога Брнарда Алексића и жену му из Котора, и ови се чојек бавио на Цетиње све до смрти, а после њега жена му све до смрти књаза Данила; и ова гостионица могла се успоредити у сваком погледу спрам које му драго у цијелој Далмацији.

У исто вријеме преслови и брата Пера, као јошт неке ондашње добро стојеће Црногорце, да и они сазидају по једну кућу, чим би се започела као мала варош спрам манастира, и тако се на двије три године пред његову смрт ограде пешест приличних кућа за пребивање првих и првих фамиља, а он даде сазидати једну кућу за народњег секретара Стефановића.

Један дан, шетајући по пољу, окрене се на крчме и на новосазидане куће, нашали се и рече неком аустријском официру Кокотовићу: »Што вам се чини, господине, од престолног црногорског града? Цетиње и Венеција, пока диференција!«

Код тако зване »влашке цркве«, која лежи у пољу спрам крчама у шјеверу, један пушкомет далеко од манастира, налази се једно престаро гробље, ђе се копају Бајице доњекрајци, и у њему гроб Баја Пивљанина, оглашенога јуначка у народним пјесмама[1]), и владика, кад гоћ би шетао с пратњом по пољу и наљегао покрај Бајова гроба, вазда би гроб с милином и с успоменом погледао, и више би пута по нешто о њему проговорио, а особито: »Бог ти душу помиловао, бесмртни јуначе!« А једном је рекао: »Ако Бог да, подигнућу красни гроб, да се од других одликује, као што ти се име одликује у јуначким пјесмама, јер си јунаштвом надвисио многе римске и спартанске витезове.« Но ово обећање не би му суђено да испуни зато, што му ову жељу преотеше многи народни важни послови и прерана смрт.

пас покрај оружја? А да им заповидим, као што ти кажеш, изгубила би Црна Гора 4—5 стотина убојних јунака, јер нема боја ни гласите чете које поп не предводи.“ — Нека сад трећи суди ко је од нас двојице имао право!

[1]) Бајо је Пивљанин погинуо 1711 год. у брду зовому Вртијељка (по сата далеко од манастира цетињског к југу) у најжешћем боју с Турцима, са јошт 318 Црногораца, па и сами владика Данило био је рањен, али су Црногорци сјајну побједу над Турцима одржали и узели им 86 барјака. Гроб се налази с лијеве стране од црквених врата десетак корачаја, над једним сувим поточићем.

Са врх кланца те се зове Крстац (на граници како се иде из Котора) до Његуша има по сата најнесретнијега пута ноћу, и нема зиме кад на овоме комаду пута не остане по неколико мртвих жена и људи од мећаве (снијега с вјетром), а то кад је мрачна и снијежна ноћ, не видећи пута, сврате и помете их снијег. Да би, колико је могуће, спасао од тешке смрти жалосни свој народ, нареди да се побију уздуж пута велики диреци (налик они телеграфични), по 15 аршина далеко један од другога, а на свршетку ових дирека даде сазидати један хан, у којему је сваке зиме сидио плаћени чојек, те би путнике дочекивао, и обилатом ватром живот повратио, без икакве плате. Од оног доба није после никад нико од мећаве мртав остануо.

Заборавих казати на своје мјесто још нешто, што је он још 1836 год. установио. У свакој нахији установио је био по неколико бираних момака и од јаких породица и њихово друштво назове »гвардија« (ево и ове ријечи талијанске!), као што су некад и Турци имали прије прогласа царског кануна (законика), под име »кулук«.[1])

Дужност овог друштва »гвардије« била је: (а) да онамо сваки потрчи ђе се ко поинади или побије у селу, (б) да се по реду вазда намјери по пешестина на пазарима, а то у петак на Црнојевића Ријеку, у суботу на Прентину Главицу у Пипере, а у нећељу на Црмнички Вир, (в) ако би се ђе десило да се људи између себе грдно поријечају, или до рука дођу, гвардија би их одма раздвојила, и кривцу (који би започео завађу) отели нож и пушку иза паса и преломили па објесили о једном нарочитом рогастом дрвету, ђе би много времена висило на изглед народу, (г) да би се ко усудио нотјо скинути с овог дрвета сломијену пушку или нож, другога му откупа животу не би било, осим мушкет (онамо овако веле) у чело.

XV

Поновне навале Турака — Ослобођење Васојевића

Пошто је све овако по својој вољи у најбољи начин уредио, и пошто је све и сва противна побједио, могло се рећи да је и у моралном и материјалном погледу одахнуо. Но опет се преда некој ванредној штедњи, избјегавајући сваки излишни трошак, а ограничи се само на оне који су неопходимо нужни били. У оваковом задовољству постане и у животу све то снажнији и у души живљи и веселији но икад у његовом вијеку, ба-

[1]) Виђи Вуков *Рјечник* на прву лијеву страну, лист 314. Он је превео њемачки: die Frohne, а нашки: робија.

већи се више дана у години о пјесништву него о народним пословима.

Кроз пунане двије године, може се рећи, није било никаквог озбиљног рата по границама, осим по ђекад између четника, којијема је онда било слободно по Турској четовати а особито по Херцеговини и Арбанији. Али 1840 год. почеше све од једном околни Турци на све стране нападати на дотичне крајеве Црне Горе, као да се бијаху договорили, а особито стари душмани и крвави крајичници, Никшићи и Колашинци, први на Бјелопавлиће а посљедни на Морачане; гатачки Турци, пак, на Дробњаке, Подгорчани и Спужани на Пипере и т. д. И тако су били дојадили Црногорцима и Брђанима, да су више пута од владике помоћ тражили: »Аман, господару, или нам помагај или се ископасмо, бијући се сваки дан с Турцима, одбијајући их с нашега огњишта.«

Напоменућу овђе само два главна ударца турска на Црну Гору, а то одма у прољеће 1840 од више него десет хиљада Турака. Дочекају их само 70 Црногораца у кланцу који се звао Борова Глава; ту их Турци опколе и бој је дан и ноћ трајао, а испред зоре, видећи Црногорци, да оволикој сили не могу одољети, нагну сви са голим ножевима у руци кроз турску војску, и 40 њих провуку се живи а 30 падоше мртви. Други ударац турске војске бјеше на 9 септ. 1840. По наговору паше скадарскога ударе 6000 Арбанаса на црмничко село Салковину, и околе једно кућиште, у коме се неумрли јунак Милош Барјактар са 26 својих убојних момака бијашѣ затворио да Турке дочека, па кад их Турци опазише, запалише два стога сијена која се у исто кућиште налажаху, и јурише тако да су Арбанаси црногорске пушке дугачке рукама хватали и многе покривили отимљући их кроз мазгале.[1]) У овоме јуришу убију Црногорци из кућишта десет Турака, осим рањеника, и најпосле, пред саму ноћ, кад виђеше Турци Црмничане [ђе долазе] да своју браћу избаве, морадоше се натраг повратити, понесавши са собом све своје мртве и рањене.

Владика је од давна настојао и згоду очекивао, како би на своју страну придобио јуначка два племена горње и доње Васојевиће (сви православни, у предјелу између пиперских планина и Колашина), који од турскога страха нијесу смјели никад Црногорцима помоћи, но вазда с Колашинцима у сваком боју здружени били, зато што нијесу никад, ни прије ни после, цару харач плаћали, и што су Колашинци у много већи број убојника

[1]) Двије од ових искривљених пушака владика је дао објесити у Биљарди на изглед и успомену народа, и при мом поласку с Цетиња (при књазу Данилу, у мају 1855) остале су на истом мјесту висећи, те сам имао прилику и ова два боја у записнику забиљежити, покрај других онамо догођених случаја.

били но Васојевићи, премда у Колашин има много христјана.[1])

Около Великог Госпођина Дне (1846), кад су били с ајваном у заједничку планину изишли чобани васојевићки и колашински, ови се између себе нешто грдно поријечају, с ријечи дођу на псовке па најпосле и до пушака. Турци Колашинци потеку први у помоћ својим чобанима, убију два васојевићка чобана и неколицињу ране, па собом пријаве сав васојевићки ситни и крупни ајван. У толико приспију и сви Васојевићи горњи и доњи у пођеру за Колашинцима, с којима до крвавога боја дођу, али узалуд, јер к вечеру буду усиловани повратити се дома без ајвана, носећи неколико мртвих и рањених своје браће, над којима се пред црквом закуну да ће их осветити, макар сви до једнога изгинули.

Видећи оба племена васојевићка да им није више могућно с Колашинцима у слоги живјети, одаберу се десетак поглавитих људи од оба племена (горњих и доњих Васојевића), похите на Цетиње, те пану на кољена пред владику: »Аман, господару, за часни крст, ево нас у твоје руке, па или нас свију сијеци, или нам помагај, јер овако од крвника колашинских више душкати не можемо«.

Владика им ијетко одговори: »Да Бог да и грђе дочекали, кад су вам милији Турци Колашинци но браћа Црногорци. Ето вас, а ето њих; мени је доста и мојега зла домаћега, бранећи се од крвника на све стране; а да смо сложни и да братски живимо, као што би право било, не би смјели Турци међу нама ни ноге унијети, камо ли на нас и на вас ударати и плијенити. Па не жалим толико штете колико срамоте пред свијетом, а најжалије што крвници срце наслађују. Знали бисте ви што су Црногорци, и што су права браћа, кад бисте шћели једном за вазда да се од некреста пређете. Ајте дома, окупите све остале главаре и све домаћине, поразговорите се, пак ако оћете с нама, као што ви рекох, пишите ми сви са договора, ја ћу вам опремити једну хиљаду Црногораца, па с њима ударите на Колашин, те повратите вашу стоку; а за друго како вам Бог и јуначка срећа донесе.«

Као што сам казао, да моја намјера није историчнo, но мимогредно, показати што се при владици догодило, тако ћу укратко и о овом да кажем. Сви Васојевићи (горњи и доњи) учине станак, и договоре се једногласно да пристану на пред-

---

[1]) Приповиједао ми је овђе у Требиње садашњи митрополит мостарски Прокопије, кад је прошле године у Колашин ходио да канонично посјети христјане Колашинце, да се мало али нимало од домаћих Турака не одликују; да се једни од других жене; Турци надијевају ђеци христјанска имена, а ови својој турска; да једни с другим кумују и братиме се; и, шта више, христјани иду у турску џамију, а Турци у цркву, које је митрополит строго забранио.

ложење владичино, и да се за увијек придруже к Црној Гори, и из скупштине владици пишу да сви једногрлице и од свега срца овако желе. Владика им пошље у помоћ Морачане, Бјелопавлиће и Пипере, те на Колашин ударе, одузму сав васојевићки плијен, и уз ови отму силни колашински плијен; али у озбиљном окршају било је мноштво мртвих и рањених с обје стране, али много више од колашинске стране.

Кад је владици иза руке испануло, т. ј. пошто је закрвавио Васојевиће с Колашинцима, и прве два јуначка крвава племена к себе присвојио, ни на једну страну није се после бојао ни нападања чета ни ударца огромне војске пограничних Турака. А кад гођ би Турци макар како ударили на које црногорско село или племе на граници, дужна је била сва нахија на први поклик и ударац на оружје устанути и у помоћ притећи.

У сваком боју између Црногораца и Турака, кад би први на потоње или потоњи на прве ударили, сваки би пут владика даровао сребрну или златну медаљу, али добро оружје ономе Црногорцу који би се мимо остале одликовао, а особито кад би му који донио главу каква оглашена Турчина.

XVI

Забаве владичине — Црквица на Ловћену — Поболевање — Наследник — Тестаменат — Чување старине — Схватање народности и вере

Владика је вазда имао по 3 - 4 коња на јаслима, а каткад и више, а да је икад у његовоме вијеку којега за новце купио, него му у дар од паша долазили, а неке четници, кад гођ је који коњ турски приличан био, владици га поклонили.[1]) Љети би сваки дан по сунчаном заходу час једнога а час другога узјахивао и по једном у сву трку преко ондашње простране ливаде трчао.

Кад гођ је добре воље био, најрадије би гледао љети к вечеру, ђе се перјаници утркују, кад с мјеста и загонке скачу, и кад се камена с рамена надмећу, као и друге народне игре, које само весели и окретни момци играју као што су Црногорци. Зими се, најмање до поноћи, са шенатурима покрај пламтеће ватре шалио, од којих би вазда по коју ријеч чуо коју би он после у његовим књигама или пјесништву знао вјешто употребити. Чешће пута, зими, ноћу и даном, играо би са шенатурима на биљардо »а ла гер«, и ријетко би икад али никад изгубио, зато што је од свију на Цетиње знао боље играти.

Кад би се десио на Цетиње стари шенатур Стеван Перков Вукотић и стриц му Станко, ништа му није милије било

---

[1]) Ријетки су били они коњи који би га могли у дугу путу носити него би вазда, кад би далеко путовао, два коња водио и наизмјенице јахао.

као окупити све шенатуре и чиновнике около биљарде, а на њу ставити елетричну машину, па њих и себе елетризирати, да окуша ко је од кога јачи, а боме да се има чему и насмијати. Ко би држао Стевана и Станка за руке препоручио би му да га добро стисне и да га одма не пушти да их чује викати: »Пушт! — пушт!«, а вазда би натегнуо машину мало јаче него јој се обично елетризма напрегне. Многи су се више пута нећкали да у то коло улазе, а особито стари Стеван Перков и стриц му Станко, али се нијесу могли одрећ' владичину наговарању, и срећан је (један од ове двојице) био онда, кад би се какогођ могао украсти из Биљарде, пошто би владика наредио његовом послужитељу Ђуку Средановићу — који је знао ове машине мајсторију —: »Ђуко, донеси ону машину да се мало растресемо по вечери, ради здравља«. Два или три пута украли су му се били Стеван и Станко, а после му се нијесу могли никада украсти.[1])

До пред саму његову смрт употребљавао је најфинији турски дуван кроз чибук, али сасвим умјерено, јер није никад прећерани дуванџија био. А кад би по свијету ходао, вазда би најбољих цигара пушио, и може се рећи, да је он први као Црногорац почео цигаре употребљавати.[2])

Кад гођ би се по Цетинском Пољу са шенатурима шетао, вазда би му око утјецало на поноситу планину и горостасни врх Ловћен (сат и по далеко од Цетиња спрама западу) и вазда би по нешто о њему с природним му поетичким духом у прози или у стиховима полако проговорио. Он је у једној његовој књизи — но се сад не спомињем у којој — о Ловћену спјевао:

[Ловћену]

Поносита ловћенска планино,
Глава ти се над облацим' виси,
Те под собом поносито сматраш
Сва чудеса природом створена:
Црну Гору — крваво мраморје,
Равну Босну, љуту Арбанију,
Турска поља, латинско приморје!
Удар грома хиљадни[х] вјекова

[1]) Приповиједао ми је једном у шали владика, да му стриц Станко није хтио један пут за два три мјесеца доћи на Цетиње, па кад му поручи да дође упита га: „Ђе си, што не долазиш чешће на Цетиње?“ а он му одговори: „Доклен је она ђавоља игра на Цетиње те убија људе, не долази га Станко; већ ако ћеш да се играмо као што људи играју, ево ме.“

[2]) Кад су Црногорци први пут виђели цигар и обишли како се он пуши, а не знајући како се у нашему језику зове, они су му од прве нађели име „увијач“, но ове ријечи у Вукову лексикону нема, зато што је није чуо, као ја, кад сам на Цетиње живио.

*

У њедра си своја сасипао
Кâ ђевојка даровне јабуке.
Ти одбијаш сваког створа друштво,
Што не сличи орлу ал' курјаку,
Ал' Милошу или Карађорђу,
А отровне бљујеш анатеме
На Вуковце, рода издајице.[1])

Године 1846 (?) науми и огради на врх Ловћена једну црквицу, од прилике колико ону манастирску на Цетиње, под име св. Петар, ђе је од пантивијека била развађена пре стара црква, и у којој се, по свој прилици, при владици Данилу појала летурђија, као што је он у свом *Горском Вијенцу* казао (ст. 93 – 5 и 102—3) да је на Ловћену била скупштина, па Данилу владици рекао Вук Мићуновић:

Да ли ово светковање није,
На кому си сабра Црногорце
Да чистимо земљу од некрсти?
— — — — — — — — — — — —
Да слушају Божју летурђију
И да воде коло око цркве. . .

Красно је ова црква од свију страна изгледала и на најудаљеније крајеве може се скрај ње виђети голим очима и дурбином; он ју је дао обијелити и сваке се године, по његовој заповиједи, летурђија служила за душу неумрлих црногорских јунака који су за част славно у боју с Турцима погинули, при владици Данилу и при Петру I. Дивно је, рекох, било погледати, јер је они горди и поносити ловћенски врх црква подичила, као млада момка ружични цвијет, али ће најдичнији бити и најпоноситији онда кад у своја њедра загрли кости владичине, о чему ћу после казати.

Од прољећа 1846 примјетио је на себе да са здрављем не иде најбоље, но, а да га ишта боли, почне на један мах губити обични апетит и спавање, али при свему томе ни најмање се не уплаши, него у прољеће 1847 отиде преко Беча у Петрбург, и у оба престолна града посавјетује се код најспособнијих љекара о овој његовој промјени здравља. И у Бечу, и у Петрбургу љекари га једнако савјетују, да би оно љето провео у Италији или у Грчкој, и тако да покуша промјену ваздуха.

Науми, и крене преко Париза и Италије и дође право у Неапул, ђе се више од два мјесеца бавио, а највиша му је забава била да сматра Везув, о којему је, још онамо бавећи се, саставио неколико стихова, но се не наштампаше него му заосташе између осталих његових рукописа.

---

[1]) [Одавде прештампано у *Мањим пјесмама*, бр. 80].

Кад се вратио, донио је собом разновидних литографираних портрета, између којих и огњедишушту гору [вулкан], у највећој жестоћи њезина огња. Кад су га неки пријатељи питала, каква је Италија, свакоме је казао да је прави земаљски рај, а особито Неапол, за којега је мнозињи рекао, да имају право иностранн људи о овоме главноме граду говорити: »Napoli vedi e poi mori«, што значи: »Пошто Неапол видиш, не жали умријети.«

Љекари су познали да ова његова наједанпут промјена у животу није друго но први знак онамо зване болести: сува, или сичија, али му не кажу, но савјетују га, да се за које вријеме најстрожије чува од сваког јестива и пића која поджижу крв, а у исто доба окани сваког прећераног напрезања ума у пјесништву. Но, жали Боже, ни љекарски ни многих пријатеља савјети не могоше га одвратити од његове навикнуте намјере, него уздајући се на ријетку јошт младу му снагу, ничега се није ни бојао, а камо ли чувао, но све и сва радио као што се био научио, не обзирући се на своје ријечи у *Горском Вијенцу*:

Много огња подмалијем лонцем,
Лонац прште, ал' чорба пребуја,[1])

т. ј. кад човек хоће да у прећераности живи и да се бори о нарави која му је границу силе положила, мора прије времена пострадати душевна али тјелесна снага, а наравно је да у прећераности вазда она јача страна слабију побједи. Тако, не одступајући он ни од чега, поче са животом сваке године очигледно то више гинути.

На двије три године пред смрт свакога је љета ходио час у бечка а час у талијанска купалишта, и већ га љекари увјерише, ако се не преда најстрожијој дијети у свему, да ће се без икакве двојбе крој двије године хотимице живота лишити. Ни ова му опомена не би доста, да га од смрти уплаши, но једва на једно по године прије него што ће умријети виђе да је у прсима опасном болешћу такнут, и сада топрв остави се свију јестива и пића која би здрављу шкодила, и може се рећи да је три четири мјесеца о самим печеним или вареним јабукама живио, које је набављао из Црмнице и за своје здравље нашао за најпробитачније.[2]) Узалуд је, дакле, било ово његово ван времена чување здравља, јер већ није било лијека његовој болести, осим куке и мотике.

---

[1]) [Као што је већ опазио Г. Решетар у *Мањим пјесмама*, ових стихова нема у *Горском Вијенцу*].

[2]) У Црмничкој Нахији (чини ми се у селу Бољевићу) има и данас ови коријен јабуке од којега је сваке године владика набављао за себе. Док сам ја онамо живио, ниједан се ондашњи старац није могао споменути, кад је ова јабука била усађена, али у мом вијеку никад слађих нијесам ио, јер, осим што су слатке и као памук, има нешто и ароматично.

Пошто се и он исти увјери, да је болест која се излијечити не може, и да му је живот о танашном концу висио, он га је — може се рећи — хотимице прије суђеног дана пјесништвом прекинуо, заузевши се састављања најпотоње своје мучне књиге, *Луче Микрокозма*, коју је посветио свом наставнику пјесништва Симу Милутиновићу Сарајлији, називајући га у почетку: »Да! свагда ми мили наставниче!«

Само се по себи разумије, да је он и на годину дана прије смрти промислио па и намијенио својега насљедника, и између свију младића његове породице Данила, сина Станка Стијепова Петровића, као најспособнијега за владаоца. И у избирању није се преварио.

Љети 1852 — оне исте године кад ће се преставити — сиђе у Боки Которској и нађе себи пребивање на Прчањ (једно по сата возом далеко од Котора), ђе се задржи два три мјесеца су неколико најмилијих му људи, међу којим шенатур Новица Церовић, стриц му Станко, и ондашњи учитељ цетињски Ђорђе Срдић, савршени богославац и прилични пјесник. На Прчању живећи учини свој тастаменат, без да је икоме живу казао, но под печатом послао у Дубровник руском консулу Јеремији Гагићу, по Иву Ракову Радоњићу (ондашњему перјанику а садашњем шенатуру и војводи његушкоме). Казао је само брату Перу, Новици Церовићу, и стрицу Станку ђе се његов тастаменат налази, наредивши им да се ови тастамент одма по његовој смрти прихвати и проучи, »ако би ме — он вели — ненадна смрт нашла«.

О овоме тастаменту, као и о његовој смрти и укопу, проговорићу даље, но да се повратимо на јошт нека доказања о управама прије смрти.

Колико је гођ љубио и почитовао туђе науке, ипак је све народне обичаје претпочитовао и простоту знао у некој поноситости узвисити. Виђели смо у *Горском Вијенцу* како је кроз уста игумна Стевана божитњу славу описао (ст. 2452—69), као и све народње јуначке игре (ст. 96—116). Па најпосле и народње женске тужбалице[1]) као ону сестре Батрићеве (ст. 1913—63), која је у разним књигама много пута прештампавана.

Да је он и народне управе љубио и почитовао, ево примјера. Он се до смрти у Шенату служио закоником његовог стрица, владике Петра I, који је био састављен при свршетку

---

[1]) Он је о вјештим и оглашеним тужбалицама више пута потврђивао, да није друго но права женска поезија, и то — он вели — да превосходи писано пјесништво, зато што, кад пјесник поезију саставља, има времена мислити ма и поправљати, али жене, кад туже, немају кад ни једно ни друго, него што јој у онај мах памет осијече.

прошлог вијека, при једној народњој скупштини на Цетиње. Овај је законик био састављен од (чини ми се) 36 чланака у најпростијем начину писања, и садржавао је главна преступљења која се могу — од прилике — у Црној Гори догодити. Овијем се законом судило и при књазу Данилу све доклен је он нови законик 1855 год. прогласио. Зар онака глава (као што је био владика) није кадра била саставити нови законик, па много бољи од старога и од онога новога Данилова? То свак зна да би умио, али није хтио него се с њиме поносио као Срби с Душановим; а знао је уважити нашу стару пословицу: »Не треба нови закон у стару земљу«.

Као што је у предговору књиге *Лажни цар Шћепан Мали* казао, да су се до смрти владике Петра I и црквене књиге буцале те у ратна времена за фишеке употребљавале, тако се може рећи да су, жали Боже, многи знатни догађаји пропали које су на корицама и на првим ненаштампаним листовима наши стари записивали, у несташици карте за писања (као што се нашао они о Шћепану Маломе, који се факсимилно у више поменуту књигу налази), а много више драгоцјених рукописних оригинала, који би вјештоме историку данас служили не само за историју онога народа него и за општу српску повјесницу.[1])

Ако је, дакле, икакав овакови документ претекао и при владици заостао и њему у руке дошао, или за њега чуо да се негђе као лијек или бијела врана налази, он га је макар како набавио и чувао. Али бојећи се да и ове не постигне иста судбина, пред саму смрт све опреми по нарочитом чојеку у Биоградску Библиотеку, као и неке стародавне рукописне црквене књиге Србуље, јер је знао да ће се онамо највјерније чувати и ондашњем ученом друштву на неку корист служити. И царске росијске грамате, које су по времену црногорским владаоцима долазиле и потврђавале годишње благодјејање (од 9 хиљада дуката), чувале су се до смрти књаза Данила, док сам ја онамо живио, у сандуку у једној испод Биљарде одаји, онамо званој »ризница«, ђе и све златоткане свештеничке ризе, митре, и друге драгоцјене црквене ствари [стоје].

Казао сам мимогред на своје мјесто да је он свакога изображена чојека ватрено љубио, без икакве разлике исповједања вјере, а особито онога који је од наше горе лист; и много се обрадовао, па и до смрти благодаран био, нашим књижевницима западње и источне вјере, кад су се у Загребу о конвенционал-

[1]) И дан данашњи попови и калуђери свуда по Херцеговини (сљедујући старински обичај) записују главне и озбиљне догађаје по корицама и окрајцима ђе се ненаштампанога налази, као н. п. бојеве, кугу, потрес, гладну годину, љетну сушу или ријетку зиму и снијег, смрт каква цара или краља, и т. д. као што сам читао по многим Србуљама, које сам некад за пок. Вука свуда сакупљао.

ној азбуци сложили у латиници спрам Вукова правописа, и почеше у једно плуго за језик и народност отезати. Да је ово истина, казао је (пред предговором у књизи *Лажни цар Шћепан Мали*:[1])

Не пита се, ко се како крсти;
Но чија му крвца грије прси [душу],
Чије л' га је задојило млијеко[2].)

Он је више пута уздахнуо и рекао најжалостивијим начином, да су Славјане и Србе пакосни краљеви крвнички раздијелили на комаде, и како је који хтио угњетавао и мородавио, а ми их као коњи и волови служили, па, он вели, и данас им робујемо. О овоме се он јасно био изразио у *Горскоме Вијенцу* на уста црногорског народа у првом колу (ст. 198—290).

О различним законима нашега језика народа више је пута рекао да мора бити сваки у свом закону заљубљен тако, да му душу поткрепљује и блажи као јело и пиво тијело, дакле је свакоме — он вели — по самом нагону природе душа и тијело. Пуштимо — говорио је — свакога нека љуби оно што му је најдраже, и шта му душу и срце гоји; то није друго но исто као у једној истој задружној фамиљи кад изнесу јестива на ручку и на вечири, неко љуби једно јело а неки друго; а у једној истој планини различита дрвета расту, те [је] различито и њихово лишће и плодови. Него је главна ствар да се нашинци једном здруже, јер овако раздијељени на мрвице свак нас и нехотице гази, а најпосле кокошке позобљу; а то ће бити — он рече — онда кад бацимо под ноге међусобду мржњу и стару нашу гордост и надутост, која нас од Косова по глави убија, да се не освијестимо.

Ево како је највјештије у завитој простоти показао да су и Турци с нама један исти народ, а у исто вријеме мржњу која се укоријенила између Турака и Црногораца, а то у *Горском Вијенцу* (ст. 359—91), на уста кнеза Јанка, о Вуку Мићуновићу и никшићском капетану Хамзи:

Рече Хамза Мићуновић-Вуку:
„Ја сам, Влаше! чуј, бољи од тебе;[3])
„Боља ми је вјера него твоја!
„Хата јашем, бритку сабљу пашем,

---

[1]) [Не, него у песми *Поздрав роду из Беча* 1847 год. ст. 43—5; *Мање пјесме*, бр. 62].

[2]) Не знам јесу ли у ови владичин рачун спадали и овдашњи Турци (по Босни и Херцеговини), о којима је пок. Вук правије казао: „Срби од три закона," т. ј. источне, западне и Мухамедове вјере. Дај Боже, да се и ови последњи кадгођ освијесте и с нама у мислима, ако неће у вјери, сједине; али је сва прилика; до њихова изображења хоће се много година.

[3]) [Чини се да Врчевић наводи цитате из *Горског Вијенца* по сећању; тако су овде и остављени].

„Капетан сам од царева града,
„У њем' владам од триста година;
„Ђед ми га је на сабљу добио,
„Кад су царство сабље дијелиле,
„Те ми трагу оста за госпоство."

А Вук Мићуновић Хамзи срдито одговори, примакнувши му се близу:

„Какво Влаше, крмска потурицо!
„Ђе издајник бољи од витеза?
„Какву сабљу кажеш и Косово?
„Да л' на њему не бјесмо заједно,
„Па ја рвах и онда и сада,
„Ти издао прије и послијед,
„Обрљао образ пред свијетом,
„Похулио вјеру прађедовску,
„Заробио себе у туђина? . . .
„Бич сам Божји ја, сплетен за тебе,
„Да се шјећаш што си урадио."

Ако је све старе оглашене јунаке нашега народа љубио, а своје домаће при његовом животу гојио и медаљом са Милоша Обилића сликом даривао, особито је у срцу и души гојио Милоша Обилића и Карађорђа.

У предговору више пута поменутог дела *Горски Вијенац* казао је о Карађорђу:

Из грмена великога лафу трудно изић' није:
У великим народима генију се гнездо вије;
Овде му је по готову материјал к славном дјелу
И триумфа дични в'јенац, да му краси главу смјелу.
Ал' херoју тополскоме, Карађорђу бесмртноме,
Све препоне на пут бјеху . . . к циљу доспје великоме:
Диже народ, крсти земљу, а варварске ланце сруши,
Из мртвијех Србе дозва, дуну живот српској души.
Ево тајна безсмртника: даде Србу сталне груди,
Од витештва одвикнута у њим' лавска срца буди!
Фараона источнога пред Ђорђем се мрзну силе;
Ђорђем су се српске миш'це са витештвом опојиле!
Од Ђорђа се Стамбол тресе, крвожедни отац куге!
Сабљом му се Турци куну, — клетве у њих нема друге![1])

А о Милошу Обилићу је такођер рекао много похвала у *Горском Вијенцу*, особито у прво коло (ст. 215—20, 224—48).[2])

---

[1]) Да би сваки читалац лакше схватио ови најпоследњи стих, за нужно почитујем рећи да се у народу заклињу сабљом свакојега одличног јунака, н. п. Турци: „Тако ме Карађорђева сабља не пошјекла"; а то, доклен је јошт у животу.

[2]) [Врчевић горе обећава да ће говорити после опширније о владичину тестаменту, о смрти му и укопу и о преношењу костију му у црквицу на Ловћен, али у овом рукопису нема ништа о том].

Учитељовање и страдање Јоакима Вујића у Земуну

од

Димитрија Руварца

Славено-српски књижевник Јоаким Вујић у свом је делу *Животоописаніе и чрезвичайна нѣгова Приключенія* (Карлштат, 1833), у XI глави: *Мое маловременное учителство у Земуну и бѣдна моя овде злоприключенія*, опширно описао и једно и друго. На једном месту је ту насликано како Вујића у једној соби — аресту — чувају два војника у потпуној опреми војничкој, с натакнутим тесацима на пушкама што их држе у руци. Испод слике стоји: »Вуича невинный Арестъ у Земуну«.

Вујић је у *Животоописанију* (стр. 345) испричао, како се из Нове Градишке, где је 6 месеци (у свед ци би општинској вели се да је 8 месеци) био учитељ, и то од 16 јануара до 18 јулија 1806, кренуо за Земун, с намером, да пређе у Београд Карађорђу и код њега да нађе »ухљебија«.

Дошавши у Земун 25 јулија, напусти свој умишљај да иде у Београд, и погоди се у Земуну да учи одраслију трговачку и господску децу француски и талијански.

Како се земунским »трговцима и господарима« допао начин предавања Вујићева и постигнути успех, позову га Земунци да се прими учитељске дужности и обећају му годишње плате 500 форинти, слободан стан и огрев. Вујић на ову понуду пристане и 18 јан. 1807 отпочне своју учитељску дужност, као најстарији учитељ, код св.-николајевске цркве.[1])

Вујић је у своме *Животоописанију* врло укратко описао своје учитељовање у Земуну, рекавши како су Земунци били с њиме задовољни, а и он с њима, и како су му »свако угожденіе чинили«. И кад је Вујић прећутао зашто је и како је изгубио учитељску службу у Земуну, испричаћу то ја овде по конзисторијалним записницима и другим списима.

Поставши земунским учитељем, започео је Вујић уводити у цркви руско нотално пјеније, које се, по тврдњи Вујићевој, певало и у Карловцима, Н. Саду и другим варошима, а што је

---

[1]) Вујић је наскоро по свом доласку у Земун известио свога „љубезног брат-Мила“ у Новој Градишци писмом, које наводим у Прилозима под I.

било противно проти земунском Михајлу Пејићу и старом пароху Јелисију Петровићу и многим Земунцима. Прота га због тога пријави митрополиту Стратимировићу, а овај позове (дописом својим од 7 јунија 1807) проту Пејића, да одмах забрани, у име његово, Вујићу »уводити новост у црквеном пјенију«.

Вујић не хтеде проту послушати. Онда Стратимировић (дописом својим од 2 јан. 1808; види у Прилозима бр. II) наложи проти, пошто је конзисторији доставерно пријављено »да Вујић странија њека и данашњему свјашчено-церковному обичају со всјем противнија новости во пјенији церковному заводити почел«, да му у име његово то поново забрани. Не престане ли то чинити, да га одмах извести, »како би принудителним средством в том случаи сјемо приведен бити возможет«.

У седници конзисторијалној од 11 јан. 1808 (под бр. 7) прочитана је опширно тужба Вујићева (види Прилоге, бр. III) на проту Пејића, а од части и пароха Петровића, на што буде закључено да се ова тужба достави проти и пароху на изјашњење, а уједно да Вујићу што строжије забране »покушаемое им правила и обичаја церковнаго измјененије« (види Прилоге, бр. IV).

Из тужбе се Вујићеве види, да и за време Стратимировићево није било много друкче, него што је данас. И тада се, као и данас, обично служеће свећенство разговарало за време богослужења. А и тада је, као и све до Рескрипта, било незнање црквених молитава главни приход свештенички.

Стратимировић је управио проти Пејићу допис у погледу учитељовања Вујићева у Земуну (види у Прилозима под V), а уједно му је конзисторија доставила извод из записника седнице конзисторијалне од 15 фебр. 1808, бр. 40 (види у Прилозима под VI).

Вујић не хтеде послушати очински савет Стратимировићев. Зашто, не знам, као ни то, зашто га је оставио и на даље у служби до свршетка школске године.

У седници конзисторијалној од 25 јан. 1808 (бр. 22) прочитан је одговор проте Пејића на тужбу Вујићеву, и закључено је да се Вујић позове пред конзисторију на испит, а проти да се забране злоупотребе при испитивању брачних парова (узимање кауције »от бракосочетанију намјерјајушчих а незнајушчих потребнија молитви«).

Прота је у свом опширном изјашњењу од 22 јан. 1808 покушао да се брани од нападаја Вујићева и за доказ своје тврдње приложио је своме изјашњењу око 20 »атестата«. Прота наводи, како је, са парохом Јелисијем Петровићем, пријавио био Вујића и мађистрату, но да га бране тутори, који говоре, да Вујића не плаћа прота и попови, него они. А да тако не мисле и остали Земунци, приложио је своме изјашњењу »атестат« неколицине првих грађана земунских (види у Прилозима под VII).

За Вујића рече прота да је ребелијант који на њега диже ребелију у његовом протопопијату, бунећи свет против њега, и како у »Турску« (мисли Србију) одлази и тамо ноћива, због чега је и криминално био осуђен — ово ће бити због преласка у Србију Станимировића и Бојовића, о чему ће бити говора — и чуди се, да му је земунски мађистрат могао издати онакву сведоџбу о његовом моралном владању.

Своме изјашњењу приложио је прота и 25 сведоџаба, у којима се тврди да неки од потписаних на Вујићевим »атестатима« нису их дотични потписали, па и сведоџбу више земунских грађана, који засведочише да, истина, парох Петровић долази у кафану у радне дане на разговор с грађанима, али да се не карта.

Прота је у своме изјашњењу истакао своје заслуге. Навео је, како је, поставши прво 1769 парохом у Иригу, по смрти проте карловачког, постао намесник протопопијата, како је био именован за проту шидског, које се части није могао примити из породичних разлога, како је, за време митрополита Мојсеја Путника, постао члан Апелаторије, како га је митрополит Стефан Стратимировић поставио за проту земунског, како је за време ратова отправљао у болницама дужност војног свештеника и како се, најзад, на његово заузимање, предао властима арамбаша Бранковић са својом дружином[1]). Прота је молио конзисторију да казни, како Вујића учитеља, тако и неке из Батајнице који неће да се покоре наредби конзисторијалној и да приме од ње постављеног учитеља.

Ну конзисторија није осудила Вујића, него је прота добио прекор због »кауција« за незнање молитава.

Пријатељи и поштоваоци Вујићеви не допустише му да захвали на служби, те истераше из школе Лазу Андрејевића, који је постављен био од конзисторије на место Вујићево, и поново уведоше у школу Вујића (види у Прилозима број IX).

Вујић је остао учитељ све до краја школске године, т. ј. до 6 септембра, па како је он био биран на годину дана, а службу је започео 18 јануара, то је захтевао да му општина плати до 18 јануара 1809, и не хтеде се иселити из стана пре него што му плате диференцију.

На то тутори св. николајевске цркве поднесу суду тужбу против Вујића 25 октобра 1808. Суд закључи, да се први преслуша Вујић, и кад је овај разјаснио ствар, суд осуди општину да му плати диференцију. Добивши Вујић 4 нов. у то име 150 фор. исели се из учитељског стана и »уквартирао се — као што рече у свом *Животописанију* — код неке Феме Јаковљевићеве, иначе Фурманове, своје прачке — праље.«

[1]) Сведоџбу о овој предаји приложио је прота уз своје изјашњење (види у Прилозима под бр. VIII).

Исти они тутори, који су 25 окт. 1808 тужили Вујића суду што неће да сели из стана, издали су му 2 јануара и. год. »Свидјетелство« о његовом учитељовању, а земунски мађистрат издао му је сличну сведоџбу 20 јан. и. н. (види у Прилозима под бр. X и XI).

За време учитељовања Вујићева у Земуну, прешли су 2 (14) авг. 1807 у Београд без путних исправа Димитрије Станимировић и Стеван Бојовић. А како су прешли, види се из њихова »атестата« (види у Прилозима бр. XII).

Неко је ово пријавио земунској полицији, и у пријави било је наведено да су то били Стеван Бојовић, дрварски трговац из Н. Сада, и судски већник Петар Томић из Н. Сада. Земунски криминални суд прогласи Вујића због тог њихова прелаза за невина; дочим га војени апелацијони суд у Варадину 15 септ. и. год. осуди на четир дана грађанског затвора.

Оволико о учитељовању Вујићеву у Земуну од 18 јан. 1807 до 6 септ. 1808 год.

*

После неколико година, по умирењу Тицанове Буне у Срему, за време устанка Карађорђева, разни су денунцијанти уплели и многе сасвим невине људе, а особито неке свештенике и учитеље, као подстрекаче оне буне, и дојавили властима како постоји пропаганда међу Србима у Срему да дигну устанак и у Срему и да се сједине са Србијанцима; није чудо, што је и Вујић пао у подазрење. Због таквих денунцијација био је Доситеј Обрадовић проглашен за »vogelfrei«.

У то је време изишла у Земуну једна »скаредна пашквила« против проте Пејића, коју је, по тврдњи Вујићевој, написао неки учитељ Гавра Васић, родом из Срема, тобоже стога, што је дао проти 100 фор. да га намести за учитеља у земунској горњој школи, а није му учинио. Ну држало се да је пашквилу написао сâм Вујић, јер је био у завади с Пејићем.

Варадински генерал барон Симбшен упутио је 7 апр. по р. 1809 хитан допис на земунску полицију — мађистрат (види у Прилозима бр. XIII), у којем наређује да се Вујић, »као сумњив човек«, ноћу затвори, пошто се прво обави преметачина у стану његову. По обављеном извиђају, Вујић буде затворен 18 (30) априла — а не 30 марта, као што је Вујић навео у своме *Животоописанију* (на стр. 353) —, и то због сумњивог дописивања (»verdächtige Correspondenz«).

У затвору је био Вујић више пута преслушаван и испитиван за разне ствари и особе, међу осталима и за Доситеја Обрадовића, т. ј. да ли се с њим познавао и стајао у преписци. Тако је био преслушан 11, 23, 24, 26 маја, 4, 5, 15, 16 јунија 1809.

А 26 јунија 1809 буде Вујић — без сумње, на заузимање митрополита Стратимировића, коме је ишла мати Вујићева да га моли, да се за њена сина заузме, — ослобођен од земунског криминалног суда и проглашен као невин.

Ну, по решењу апелационог суда у Варадину од 18 авг и. год. (бр. 1057) имао га је земунски мађистрат с војничком пратњом отпратити до Сомбора, а оданде да га жупанијска власт отпрати у Бају, место његова рођења. Уједно је било Вујићу забрањено да не сме живети у месту на граници Србије.[1])

Прилози

I

Вујићево писмо од 15 авг. 1806 год. из Земуна „брат-Милу“ у Н. Градишку

Любезный братъ Миле,
здравствуй съ домашными![2])

Брате прости ми што ти ни самь могао до садъ мое состояніе явити, изъ узрока овогъ што мое намѣреніе іоще у Осеку на другій начинъ променулосе. Ја самь како теби тако и свимъ Штофляномъ[3]) явити дао, да я одъ Васъ у Пещу а не у Земунъ, одлазимъ; обаче да е мене мой планъ къ другоме концу приводіо, тако у место да се садъ у Пещи находимъ, находимъ се у Земуну.. Зато за испунити ти мою речь што самь ти казао да ти пишемъ, ево садъ ти чрезъ овогъ писма потверђуемъ мою речъ и являмъ за состояніе мое да самь здраво и мирно дошао у Земунъ, и у добромъ и благополучномъ находимсе здравлю, кое како брате теби, тако равно и Баби, Майки, снашици и свимъ твоимъ домашнымъ изъ свегъ сердца и душе мое желимъ. Я се овде за садъ находимъ и есамь учитель Французскіи и Таліанскіи учимъ децу овымъ езыкма. Будући брате да самь ти се обећао писати, ето ти пишемъ, да знашъ, за то и ты треба да се не ленишъ, већъ пооштри твое перо пакъ ми пиши како што си ми се обрекао, да разумети могу за тебе и за све твое миле и драге домашне. Немой мыслити братъ Миле, да се я

---

[1]) Вујић је навео доста опширно о томе своме затвору у Земену у своме *Животоописанију*. Акти о овом истражним затвору Вујићеву налазе се у архиви земунског мађистрата, где сам их ја пре једно 15 година разгледао и по њима нешто овде навео.

[2]) [Вујић пише у средини и на крају речи *у* као 8, *і* с две тачке горе, у почетку речи место *я*, *ꙗ*, али штампарија нема тих слова, те је овде свугде стављено: *у*, *і*, *я*].

[3]) Зашто Вујић назива Новоградишчане „штофљанима“, не знам. Да није стога, што су носили хаљине од штофа, те су тако називани сви они, који такве хаљине носе? А можда је тај назив доцније замењен именом „ћифта“.

отъ тебе поносимъ, веће ти тако равно и истинно говоримъ, како што мое сердце мени доказуе и чувствуе о теби добро разумети и чути. При коем карисиме дай ми на знанѣ, и явими кога су Штофляни место мене за учителя примили, и ко е мою катедру наслѣдіо да могу само ово знати, а притомъ изволи ми явити, све што се год догодило одъ отштествія могъ из Штофа.... За то опетъ ти кажемъ да се не лѣнишъ веће одписшими, за што знамъ да капиталъ не састойсе у 8. крайцара. Ова писма коя у твомъ запечаћена [!] нађешь подай онима персонама коима свако свое принадлежи. Въ прочемъ препоручавамъ се брате у любовь твою драгу братинску, препоручаваюће любави нашой непресѣкомой любећи те до смрти и есамь твой

у Земуну 15-го Августа нашегъ 1806.

искренный другъ и пріятель
Јоакімъ Вуичь.

П: П: Што се тиче за садъ Новына хоћу ти брате за другій путь оставити писатитити, изъ узрока што садъ много писама пишемъ како што видишъ, но премъ свега тога на кратко являмъ ти да су Турцо кодъ Шабца одъ Сервіанаца скоро са свимъ побіени, и да често видити ихъ како по Сави мртви пливаю съ ніовимъ конма. Друго Београдъ е тако обколитъ, да птица у нѣга улетити неможе, и ядни Турци из узрока гладе све халыне свое и оружія нашимъ людма у контромаціи продаю, и често на ны Сервіанци удараю и не даду имъ ока выше отворити....

Мой адрессъ овако гласи

von Neugradisca

An den Herrn Joachim Vuics, abzugeben bey dem Herrn Lucas S. Solar Bürgerl. Kaufmann

zu Semlin

Essek
Petervardain

II

Писмо митрополита Страшимировића од 2 јан. 1808 против земунском, да забрани Вујићу увођење новог појања у цркву

Благоговѣйнѣйшій Протопресвутеръ![1])

Донесену бывшу, яко учитель юности сербскія въ Земунѣ Јоакімъ Вуичь странныя нѣкія и до нынѣшнему священноцер-

[1]) [Ни у црквено-словенском тексту се није могла графика потпуно репродуковати, јер штампарија нема потребних слова. И овде се у среди и на крају речи пише *ѹ* (*у*), на извесним местима место *о омега*, *ѡт* се пише с надметнутим *т*, у почетку речи не *я* него *ја*; у конзисторијским актима се у почетку речи *је* пише *є*].

ковному обычаю со всѣмъ противныя новости въ пѣніи церковномъ заводити началъ, Благоговѣйнству Вашему подъ 7 Іуніа прошлаго года наложено бысть, да Вы помянутому учителю таковыя новости съ угроженіемъ злыхъ слѣдствъ искуситися имущихъ, возбранити вѣдаете. Въ слѣдъ убо позднишихъ достовѣрныхъ доношеніи видится, да или Благоговѣйнство Ваше ему невозбраните, или онъ учитель прямо нарочитому Нашему повелѣнію упорствовати покушается.

Вашему Благоговѣйнству и паки налагается, да Вы реченному учителю именемъ Нашимъ сицевая церквамъ нашего Благочестія сея монархіи непристоящая аки Россійская и тотская, въ церковномъ пѣніи заведенія, строжае послѣдни кратъ возбранивше, его, аще бы и въ будущее упорствовати, и при заблужденіи своемъ заостати покусился, немедлено сѣмо къ предстатію предъ консісторіумъ отправити вѣдаете, естли бы и сему повелѣнію противнымъ себе указати дерзнулъ, то не пропустите В. Бл. абіе извѣстіе Ваше о томъ сѣмо поднести, яко да принудителными срдстви въ томъ случаи сѣмо приведенъ быти возможетъ.

Благоговѣйнству Вашему

Въ Карловцѣ 2 Іануаріа 1808.

благожелательнѣйшій

Стефанъ от Стратимировичь.

III

Тужба Ј. Вујића од 9 јан. 1808 конзисторији против земунског проте Пејића и пароха Петровића

Ваше Превосходителство

и

Честњејши Консисториум![1])

Ја долупредставити са сузама припадајем, и всепокорњејше просим Ваше Превосходителство и Честњејши Консисториум, вујеже би ову моју здје предложену тужбу отечески услишати благоизволели:

Не знам из какве вражде, злобе, зависти и негодованија Г. Михаило Пејич протопресвитер земунски и Г. Елисеј Петрович парох такожде земунски, мене јешче от 14 априла прошедшаго года 1807 ето до данашњег дана не само по приватнима местима, но и по јавнима како у обшчеству нашему земунскому, тако равно и у нашем славном магистрату следователно

[1]) [Тужбу је Ј. Вујић писао онда уобичајеним словенским правописом. Како је језик овде у главном српски, доносимо овде тужбу у транскрипцији данашњим правописом].

всјуду всјакими поругателними именами како Еретиком, отпадником от православне наше Восточне церкве, Нарушителем закона, безчестним и худаго карактера човеком непрестано називати усудили се, пак јешче сувише, что и Вашему Превосходителству и Честњејшему Консисториуму мене из јавне злобе безчестно оцернили и за злонравна принети дерзнулисе; које они никојим начином јесу у способности моју најменшу гдегод погрешку са свидјетелством доказати либо засведочити; да би сам ја што најмање против наше Православне матере церкве зло и помислити, колми паче на своја уста изговорити усудиоби се.

Јелико обаче тиче се нарушенија закона, соблазни, Еретичества, нека благоизволе Ваше Пр. и Чест. Кон. здје под А. и Б. свидјетелства прочитати, из которих ширше увједомитисја будут, како они нарушују Божествену службу с њиовом виком, звуком и праском против правила св. Отец, која свјашченически чин опомиње и учи сљедујушчим речма: Вон же ден служити ти, молви не твори, непрепирајсја, не стани жрета, вражду имјеја на кога, да не проженеши утјешитеља Духа. В страсје и трепетје предстој олтарју; не мисли земних, ни зри вспјат: но к Единому предлежашчему царју обрати очеса твоја тјелеснаја же и душевнаја, подобајсја говјенијем и страхом стојашчим окрест Его силом; да не угодија ради човјек потшчишисја скратити молитви: таковом бо разсипајет кости човјекоугодником Бог по пророка Давида псалму 52-му.

Како благоразумно и прекрасно учи и напомиње должност свјашченику воистину јест једна паче злата и бисера похвале достојна наука; обаче наши здјешни пастири Духовни Отец Протопресвитер Пејич и Отец Елисеј Петрович да или нису учили правила своја свјашченическа, или знаду пак нећеду да творе, како што она гласе, но безстрашно и јаростно по церкви гоненија, псовке, проклетства, распри и безчинија творе. Пише даље устав св. Отец: »Буди терпјелив к молитви, пој разумно от сердца, по сиље, имјеј усердије ко олтарју Божију без лености. Во олтар входи со опасанијем в чистјеј совјести. На трапезје не положи ничего, развје евангелија и таин и прочих свјашчених«.

Какво они терпјеније у олтарју имају, и какво они усердије к олтарју и жертвенику Божију показују, Боже сохрани и сачувај! Зашто кад су у олтарју такву гласну беседу и разговор отворе, да сви слушатељи који су на пољу све подробну чују, и мисле, да у олтару жертвеник Божији нема места, него да је јавна пијаца и торг; а не помињу се исти наши духовни пастири на речи св. Јована Златоустаго, који овим речма говори: В церкви не дај повјествовати суетних и тшчесловних бесјед: зане безчинујушчих в церкви јако губителеј и злодјејев и тмами исполне-

них злих из церкве изгоњати подобајет: остави молитву и оним запрети ...«

Обаче како ће оставити молитву и оним запретити, кад су они сами у разговору и смјеху перви и соблазнитељи стада својег, нити от Бога да се боје, нити от људи да се постиде и нами образ како пастирије и учителије стаду својему да даду.

Даље пише за Божествену трапезу, да се на њу кромје Евангелија, тајин и прочих свјашчених не поставља; а они кромје речених међу своје мараме, бурмутице, колчаке, рукавице и друге непристојне вешчи, улазе у Божествени олтар с палицом и са шеширом, у олтару держе по две столице, пак обучени у одјејанија свјашченическа седе, кваре и ломе онаја.

Равно устав св. Отец учи даље овим речма: »твори достојноје правило с љубовију, тихо и не борјасја«. Обаче молим всепокорњејше В. П. и Чест. Кон. с каквом љубовију они извершују своју службу, то не ја сам да Вам здје описујем подробну, но и цјели наш Земун ово доказати може, а особито она лица, која су соучестници свјашченическе службе; нема ту да иде по уставу чиновно, усердно и благоговјејно правило церковно, него нас пјевце терају на врат на нос да морамо стихире и проча пјевајема један от другог из уста отимати, како год алву на вашару; недопуштају читати блажену књигу псалтир по уставу како што се заповеда.

При погребенију слабо се ту поје по правилу канон, него само Ирмосе, пак берже боље с мертвецом у гробље; а зна г. Отец Прота чупати и гулити бједне људе кад му ко дође да ког погребе, онда не гледи он пропис и систему Всемилостивог нашег Монарха, колико по класам треба да прими за труд, него от једног просијака најмање по 5 фор. отчупа: а от велики персона по 100 и више форинти иште; та како га није страмота, и како се живог Бога не боји преко начина људе глобити и чупати! Јели он човек? И содержи ли барем једну искру човјекољубија у персима својима?

При освјашченију водици, нема ту да се чита канон по обичају, него само Ирмос, пак дај петак у шаку; истино јест да је мала мзда, обаче није ни такву заслужио из узрока, што је он перво Бога преварио, пак и оног неразумног домаћина, зашто није точно своју прописану исполнио службу.

Проповједи код нас не бивају, и ако какву рекне г. Отац Прота, а он испсује људе и нагрди пак ето нам проповјед: али ће он овде може бити рећи, ја бољу не знам, та добро бољу не зна, а знао је бити прота и зна поштене људе безчестити, срамотити и речма убијати.

Даље даље о г. Отцу Проти:

Кад се ко хоће да ожени и к браку сочета пак прописане молитве не зна, а он их продаје за 100 фор. (за котлове, гуске,

за назиме), и ако В. П. и Чест. Кон. мени неповјерују то да благоизволе здје из прикључени Атестата под В. Г. Д. јасније увјеритисја, какви је он терговац што са самим Богом тергује; за то покорњејше молим: Јели то честно и пристојно за једног протопресвитера продавати за новце Бога и молитве?

Пфуј срамота! Соблазн! и поруганије!... воистину не би се от њега надао...

Кад тко из села дође по извјестије, таки га по дужности пита зна ли нужне молитве: ако човек рекне да зна, а он онда с намрштеним вилицама отговори: добро, добро, тако Бог и Цар заповеда, да се морају молитве знати. А рекне ли човек да не зна, онда је радостан да све по соби од радости скаче, и весело говори: хе! хе! хе! хи! хи! хи! *па баш не знаш*; *хм! па баш не знаш*, пак се около кукавног човека окреће и дотле игра, докле му год сердце не ишчупа.

Дође ли му ткогод из његовог Протопиáта [!] за извјестије либо какво друго дјело, био он пристојни сељанин, или прави циганин, таки га пита: Јели дошао на коли или пешице, рекне ли човек да е дошао пешице, то онда је изгубио код њега милост, јербо никакав дар са собом не носи, пак бједном човеку приговара: *ти такав човек, пак да идеш пешице, то је баш срамота*. Рекне ли обаче човек, да је дошао с коли, онда је таки радостан, пак виче протиницу: *Танасиа! Танасиа!* (име протинице) *отвори капију, ето човек с коли*. И онда, био он прави Циганин, како што сам рекао, само нека му дар донесе, он ће њега усред темена, чела или уста цмокац пољубити.

Сад дакле изволите В. П. и Чест. Конз. на разсужденије узети; јест ли овако сребропољубиви протојереј достојан назвати се именами: свјет мира, сол земли, врач болних, вожд слепих, наставник заблудших, учител и свјетилник, око тјела церковнога, пут и дверник: кључар и дјелател и строител: купец, гостинник, страж и пастир, воевода, судија и властел; чистител и жрец и холм висок: тајни дом, столп премудрости, уста Божија: дајај хир мирови, ангел господен, труба небеснаја, отец братии својеја: Богу годител: миру молитвенник: подражател господњ и апостолски подобник: кормник и источник... кад он худими својими дјелами помрачава име своје свето. Истину треба рећи: многи људи за поклони и дари теже и желе их радосно имати, и ја сâм такове не отбацам, обаче кад ми човек из драгаго простодушнаго дарује сердца; а не мамити и варати спромахе људе, како ето што он ради за молитве и прочаја. Обаче г. Протопресвитер хоће може бити рећи: ја сам им опет новце повратио натраг, пак што је зато: то је истина да је некима повратио, обаче неки јоште ишчу и чекају, а неки опет и не маре, да се не омразе с г. Отцом Протом да их не прокуне...

*

Неки знам да ћеду рећи: какав је то, ала је наоштрио перо; ја таковом дајем за право; јербо је и г. Отац Прота наоштрио стрелу, коју је у моје праведно убо сердце, и отузео ми моју чест, коју ми није вредан натраг возвратити.

Он мене јест јавно тужио за московско пјеније В. П. и Чест Конз., обаче да је ћутио, остао би био философ, но један нера. зуман, враждебни и завистливи човек свуд себе даје познати. Да сам се ја около њега облизивао и њему свагда бадава писао, како му цигани бадава калаишу котлове, и простаци за извјестија по 5—6 дана кокурузе копају, шталу чисте и друге послове раде; те би он мене и моје пјеније у звезде ковао, али му ја воистину писати не могу, нити хоћу, будући да и сам имам свог дјела. Баш лепо човек познаје согласије и усердије пјенија! Благо нама кад имамо тако разумног проту, који разумева штаје пјеније, ваља да противорјечи што московско пјеније није сходно концерту Иришке Академије[1]), те он моје подобноје московскому пјенију шокачко и тоцко назива. Ајде да рекнемо, да је оно шокачко или тоцко, опет сходније је нашему православному закону, јербо су и Шокци христијани а такођер и Тотови иначе Славјани, него како што Грци поју на подобије турскаго, арнаутскаго или халдејскаго пјенија, да је соблазително и скаредно слушати га, јербо даскали грчки ноте попримали и приписали јесу из нота турски оджа, мешера и мусале: зашто кад почну појати херувику, не само што свештеник у олтару по пол сата и три фертаља мора чекати, него што с њиовими *цигу мигу*, терирерирем и анине Н — — цело собраније у смех приводе. Дакле они прекрасно код њега поју и неће таква поругателна крекетања и зијанија да тужи, него моје тоцко, које је сваком човеку како просвјешченому тако равно и простому по вољи и угодно, само што њему и Грком није повољно, јербо гори на бољег мрзи. А друго, он мене не треба за ово да тужи, него моје туторе, сирјеч г. Павла Николича и г. Константина Маленича, они су ме молили, и они су ми налагали да деца поју по московски, јербо је свим људма мило било слушати. А ово пјеније, по московски *Оца и Сина и Свјатаго Духа* и пр. *Милост мира* и прочаја до Достојно не само да се овде појало; него у истој Вашој Соборној церкви такођер у Н. Саду, Митровици, Руми, Сомбору, Сегедину, Баји и прочими мјестами и дан данас пјесе. А будући да је мени В. П. и Чест. Конз. остро запретили, да ја то у будуће непојем, дакле ево опет ја сад и Вами кажем, да га у будушче нећу више појати да ме кумите и да ми Бог зна какво награђеније мислите учинити.

Даље и ово имам чест јавити В. П. и Чест. Конз., та за Бога! јели то срамота, и пред Богом плакати, да исти наш

[1]) Овим је хтео Вујић исмејати проту са познатом иришком слепачком академијом, јер је прота био родом из Ирига.

господин Прота овом мајмуну Грчком даскалу допушта под шепицом у цркви пак јошт при божественој служби у певници пред његовим носом на соблазн и поруганије целаго собранија стојати. Да би ово Боже сохрани турска власт била, не би речи рекао; обаче наша света и Божија аустријска свобода јест она, која мир, учтивост, благообразије и честност изискује, а не глупост, јогунлук и насилије. Зато за ово безчиније и соблазн, ако В. П. и Чест. Конз. далше не провиди, и протопресвитеру не наложи, да он ону турску погану политику неистреби, то будите уверени, да ће скоро бити кавге, распре и још к тому и кикања по цркви.

Г. Отац Прота чини ово зато, што је грчки особити пријатељ, а сербски опет јавни непријатељ, дакле за неучинити Грком на жалост, неће да му заповеди да скине капу с главе у цркви. А друго особито рад је исти г. Отац Прота распру и вражду између људи, пак јошт не само у Земуну, него свуд по његовом протопопијату, како здје из Атестата под Е ·/. В. П. и Чест. Конз. увидити могут, какви је он злаго и худаго нрава човек.

Што се пак тиче нашег старог попе г. отца Елисеја Петровича, он само што по цркви безчести и срамоти честне људе, и све је рад на форшпану да оконча ону своју силом творјашчују свјашченичку дужност, пак онда ајде брже боље у кафану, да се карте и даме неоладе... Што ћемо год рећи, обаче за свештеника баш није кафана, нити је пристојно да он у такову кућу без нужде уђе. Та за Бога није само да су у Земуну кафане, но и по други мести, пак опет ниједног свештеника нисам видио у таковом месту, не само нашег православног исповједанија, но и другог закона попове. Не говорим, да би су таква места безчестна била, Боже сохрани! но нису управо за свештенике пак путем, да чине народу соблазн и поруганије. А то говорим и за бирцаузе и друга за свештенике соблазителна места.

А што мене прот. Пеич и отац Елисеј Петрович еретиком, отпадником, псетом, хун..., хорјатином и другими безчестними називају именами, к тому јешче и штапове обричу, како то, да би у њиовој власти било, честног осрамотити човека; то да би благоизволела В. П. и Чест. Конз. ширше из здје прикључени моји Атестата под ·/. ·/. ·/. ж. ѕ. и з.[1]) увједомити се, какав сам ја овде сад човек, и какво је овде обхожденије и јошт какав сам био по други мести. Зато молим изволите их питати, јесам ли ја такови гнусни и поругателни имена достојан с којима они мене дневно усуђују се безчестити.

---

[1]) Из приложеног под ·/.З атестата од 31 авг. 1801 види се, да је Вујић био три године професор у другој класи у ст.-бечејској школи. А из атестата под ·/.ѕ од 13 јула 1806 види се, да је био 8 месеци учитељ у српској школи у Новој Градишци.

Само да ме нису код В. П. и Чест. Конз. чрез пјенија и други скаредности оцернили: воистину толиког би великодушија био, да никада не би сам их помислио тужити код њиовог Надлежателства.

А будући да су се они усудили мене правог и безпорочног човека, тако скаредно и безчестно денунцирати, зато из сих горепреставитих доказателства са сузама тужим и с коленопреклоненијем просим В. П. и Чест. Конз. да би су мени сверху овог мојег озлобленија от речени свјашченика г. Прот. Пеича и г. отца Елисеја Петровича учињеног суд и правицу с пристојним задоволствијем благоизволили воздати и мени мој живот и чест паки возвратити. Иначе с протестацијом до престола Всемилостивог нашег Монарха моје безчестије оставит не буду; обаче ја полно увјерен, што ја код Ваши милостивјејши лица желајему моју утјеху получити буду, вручају мене благому покровителству Вашему с цјелованијем Ваших шчедрих десниц, остају

Вашего Превосходителства
и
Честњејшаго Консисториума
у Земуну 9 Јануарија 1808

всепокорњејши и всенижајши
раб
Јоаким Вуич
Славено-Сербскија земунскија јуности
верховнија класси учитељ.

IV

Митроп. Страшимировић 15 јан. 1808 доставља прости земунском тужбу Ј. Вујића, уједно забрањује Вујићу да уводи у цркву ново појање и да у школи предаје недозвољене предмете

Благоговѣйнѣйшій Протопресвутеръ!

Здѣ приключенная противу Васъ поднесенная тужба Іоакіма Вуича учителя юности сербскія въ Земунѣ, Вамъ ради скораго сѣмо поднестися имущаго отвѣта сообщается. Между тѣмъ обаче В. Бл. налагается, да Вы призвавше тужителя Вашего єму и паки именемъ Нашимъ строжае всякое странное прямо уставомъ и обычаемъ церковнымъ сихъ предѣловъ въ чтеніи и пѣніи заведеніе возбранити вѣдаете, воспомянувше єму яко онъ нѣсть началникъ церкве, и управитель обрядовъ єя, но токмо служитель духовной и мірской власти, въ должностехъ званія своега подчиненный, иже за сицевое по самоумствованію и легкомыслію своему покушаемое духовнаго началства поврежденіе заслуженною казнію обложенъ быти можетъ, єсть ли бы онъ упорнымъ себе сему Нашему повелѣнію показати покусился,

то его якоже єдинождн уже Вамъ отсюду наложено бысть, ко предстатію предъ духовный судъ Нашъ сѣмо позовите, а въ случаи неповиновенія извѣстіе Ваше о томъ Намъ поднесите, яко да мірскою властію привестися возможаетъ.

Туторы же церковныя Николича и Маленича имиже повелѣніемъ, въ слѣдъ изложенія єго, онъ обряды церковныя нарушити усудился єстъ, именемъ Нашимъ изобличите, обявивше имъ, яко измѣненіе правила церковнаго нѣсть въ власти ихъ положено, паче же казни достойнимъ покушеніемъ вмѣняется, неугодная слѣдства имъ причинити могущимъ.

На конецъ по єлику Намъ сицевыми неправилными поступками тужителя Вашего ко сомнѣнію поводъ дается, яко онъ и во училищи недозволенныя єму предметы дѣтемъ самоумствуя преподавати необинуется, то именемъ Нашимъ списаніе преподаваемыхъ имъ предметовъ от него извщите, и Намъ что скорѣе сообщити непропустите, сказавше єму и тое, яко не токмо просимому удовлетворенію надъ Вами за поврежденную честь єго, но и награжденію за непристойный и неустроенный начинъ слога въ тужбѣ своєй употребленный, от сюду по воспослѣдовати имущемъ отвѣтѣ Вашемъ, надѣятися иматъ.

Вашъ

Въ Карловцѣ 15 Іануаріа 1808.

благожелателнѣйшій

Стефанъ от Стратимировичъ.

V

Митрополит Стратимировић 18 јан. 1808 наређује проти земунском да Ј. Вујића, због политичке подазривости, суспендује од учитељске службе

Благоговѣйнѣйшій Протопресвутеръ!

Его Превосходителство Г. командирендеръ Генералъ Фелдмаршалъ Лайтнантъ баронъ от Симбшенъ, писаніемъ подъ 25/13 Іануаріа т. л. на Насъ отпущеннымъ въ томъ обявленіе сотворити изволилъ, яко въ Земунѣ сущій сербскія юности учитель Іакімъ [!] Вуичь въ слѣдъ потаенныхъ доношеніи нѣкими політическими изступленіями подозрителнымъ себе содѣлавый, от званія того отпущенъ, и ный вмѣсто єго на тоежде приставленъ быти иматъ.

Вашему убо Благоговѣйнству налагается, да Вы призвавше предреченнаго учителя, єму въ присутствіи єдинаго єще от священниковъ и двою от общества совѣтовати вѣдаєте, что бы онъ, не могій далше въ званіи семъ никакоже політическихъ причинъ ради заостати, самъ вольно благовременнѣ сему отказалъ и съ честію оттуду отшелъ. А яко да и по отшествіи єго безчестіе на него ненанесется, то онъ предварителнѣ въ обществѣ

земунскомъ сказати можетъ, что по Нашему повелѣнію званію своему отказати принужденъ былъ.

Между тѣмъ обаче, доколѣже инаго способнаго человѣка за учителя юности неприскорбятъ, могутъ наставленіе дѣтей своихъ тамошнему діакону на время вручити, иже дѣла чина своего по томъ тако управляти да иматъ, како ущербъ и дангубу дѣтемъ причиняти не будетъ: чего ради ни Вы Вашими дѣлами, ниже священство погребами, и инными парохіалными заниманіями его въ время ко наставленію дѣтей прописанное забавляти да не дерзнете.

Вашъ

Въ Карловцѣ 18 Іануаріа 1808.

благожелателнѣйшій

Стефанъ от Стратимировичь.

VI

Испит Ј. Вујића пред конзисторијом у Карловцима 15 февр. 1808[1])

Предста лично суду сему Іоакімъ Вуичъ учитель сербскія юности въ Земунѣ, и первѣе по обыкновенному духовнаго сего суда кротости и умѣренія начину кромѣ всякаго принужденія или угроженія понужденъ бысть, да бы предвидя необходимо воспослѣдовати умущая поступковъ своихъ неугодная слѣдства, вольно званію учителя въ Земунѣ благовременно отказалъ и с честію тое окончати склонился.

Не хотѣвшу ему прежде Воскресенія сему благому предложенію соизволити, судъ сей сматрая на развратныя человѣка сего донынѣшнія поступки, и опасность отлученіемъ его благовременно отразитися имущую, от другія же страны на родившійся его поводом у общества Земунскаго соблазнъ, рѣшилъ выною противу него поступити, въ семъ намѣреніи предложенни быша ему вси отягощающіи его ово изъ собственныя тужбы, овоже изъ отговора Протопрезвутерова изчерпленіи пункты; како сирѣчь онъ безъ вѣдомости мѣстнаго священства, не сый управитель церкве и обрядовъ ея, странное пѣніе церковное ввести дерзнулъ? и от введеннаго возбраняющу священству престати не хотѣлъ? въ коемъ извинити себе съ тѣмъ старался яко повелѣніемъ туторовъ церковныхъ Николича и Маленича пѣніе сіе ввелъ есть; еже обаче потому не пріемлется, что знати ему подобало бѣ, яко не туторомъ но священникомъ управленіе въ церкви пристоитъ и упорство его въ семъ предметѣ казны достойно бываетъ. — Вопрошенъ сый, почте протопрезвутера въ тужбѣ своей безчестити усудился; прямо его

[1]) Извод из записника конзисторијалне седнице, држане у Карловцима 15 фебруара 1808 год. бр. 40.

нарицая: Крайнымъ невѣжею, званія своего недостойнымъ, корыстолюбивымъ даже до соблазна, продателемъ Бога и молитвъ, сребролюбцемъ, не боящимся Бога, пристраснымъ безстыднымъ человѣкомъ? Нѣкая отрицалъ, нѣкая же крайнымъ противу Протопрезвутера огорченіемъ извинялъ; по немуже и пѣнію Греческому въ тужбѣ своей безстыдно ругатися и туюже самую неучтивими и непристойными рѣчми и израженіями наполненную суду сему поднести принуждена себе бывша глаголетъ.

Кромѣ сыхъ сказано єму бысть, яко свидѣтелствующима двома мѣстнима священникама онъ противу самаго и священническаго чина, оба с корыстію и благостояніемъ народа сопряжена и державною властію держима же и хранима хуленія произношати и кромѣ опороченія служителей благочестія и самое тое ногами попирати дерзалъ. На кое отвѣствовалъ, яко объ папы Римскія, собесѣдуя съ ополчающимася и изобличающима єго двома священникама, хулителными речми осуждавалъ и ихъ поступки негодовалъ.

Поелику убо како въ сихъ тако и во иныхъ єму ради отвѣта предложенныхъ обвиненіяхъ вся побочная приключившаяся обстоятелства самъ у суда сего открылъ, якоже между прочими, да по присужденію и Нарицателнаго суда (Appellations-Gericht) онъ за поразумителное съ оностранцы поведеніе свое двоедневнаго затвора казнь прошлаго года искусити имѣлъ — то судъ сей вся, имиже представшій праведно обвиняется, єму въ тяжесть вмѣнити и пристоящею виною противу него яко явнаго хулителя законныхъ чиновъ и самаго Благочестія, къ тому же по развращенію єго и преварителнымъ поступкомъ подозрителнаго и опаснаго нарочито въ сихъ предѣлѣх человѣка, своимъ путемъ поступити судилъ вкупѣ же ради предохраненія всякія опасности абіе єго от училища отлучити намѣрилъ.

Вся сія Вуичъ и самъ увидѣвъ, совѣстію же удручаемъ просилъ, да бы дѣло сіе въ семъ єго признаніи окончилося, обѣщая абіе званію учителскому въ Земунѣ отказати и писменнымъ увѣреніем обѣщаніе свое потвердити, воеже честь собственную спасти и воспослѣдовати имущая неугодія отвратити мощи.

Заключено єсть:

Нещастію человѣка сего на сицевыя неразсудныя поступки неопходимо воспослѣдовати имущу — то будущія ради предостороженості вредным єму и обществу поступкомъ єговымъ представленныя єму бывшимъ не токмо на прощеніе єго от далшаго употребленія преднаведеных за нынѣ престати но и отказаніе єго пріяти; Общество же средствіемъ Протопрезвутера опомянути, да инаго способнаго человѣка вмѣсто Вуича за учителя юности своея прискорбити постараются; задржая себѣ сей судъ вѣжество и нравственность прибавитися имущаго учителя своимъ начином испытати.

VII

Сведоџба грађана земунских од 21 јан. 1808 против Ј. Вујића

Атестација.

Ми на концу потписати избрата лица от церковне општине са овим писмом свидјетелствујемо и праву истину доказујемо, и готови јесмо и јураментом поткрепити, то јест да наш г. прот. Михаил Пејич дао скупити церковно общчество и преставио тужбу общчеству за учитеља Јоакима Вујића от страни парохов земунскија, а нарочито Елисеја Петровича с придатком да је поменути учитељ сказал: »да на оному свету ништа нема, него све овога света, а кад човек умре, и како њега нестане тако и душе, него то су калуђери и попови народ преварили и заслепили за своју терговину«; от другија страни да су от старе церкве неки господари дали тужбу, а нарочито г. Алекса Томић иначе Ћатин, г. Настас Карамата и Коста Дума на многословутаго учитеља, да он некакова страна у нашој церкви несходна московска пјенија заводи што наша церква трпити не може, общчество како от стране сербскија, равњеже и греческија тужбу от г. протопресвитера примили и сагласили се јесу; да такога безбожника из школе истерају.

Между којим паки договорили се јесу, да учитељу Ј. Вујићу запрете да он више страна и Росиска пјенија у церкви не поје. Равњеже и Символ вјери да не поје у церкви, него да се чита како што су вселенски сабори закључили и да га задержимо до факације, а после нека иде куда је њему драго, а ми да другога учитеља нађемо, а нарочито нашега Диакона. То смо закључили и наш г. Прота с нама со тим осто, после того исти учитељ Јоаким вит је послушао г. Проту ни общчество, ни наше свјашченство, него у труц томе и с овим речма одговорио: не може мени ни г. Прота ни попови заповедати. Ја туторе слушам, а проту и друге нимало.

Сад видимо да је опет доведен и у школу стављен, а чрез кога је погођен то церковному общчеству није познато, које је чрез Арх. Митр. Консисторију уређено, и то се нама види противно.

За поменутога учитеља што је он царску заповест преступио и брез знања всевисочајшија власти у Турску пошао и у штукаузу био и криминално сентенција читата, да таков човек за учитеља може бити.

За болшу крепост овај Атестат дајемо Г. Прот. Михаилу Пејичу и својеручна имена потписујемо.

У Земуну 21 Јануарија 1808.

Константин Геор. Курица с. р.
Гаврил Вуич с. р.
Анастас Карамат с. р.
Коста Д. Попович с. р.
Јоан Хажи Тома с. р.
Рака Каленович с. р.

VIII

Изјава арамбаше Јована Бранковића од 9 јула 1796 да је вољан са шест другова својих предати се власти

Reversz ili Obvezatelstvo.

Ja Arambascha Joan Brankovich s moji 6 Druga s ovim Reverzom obvezuemose i svakoj zemljanskoy vlasti dajemo na znanje i verojatno tvorimo da pored visoke milosti Csarskoga Velicsestva i Gospodina kr. komesara Lowasz i po sovetu Pastirskomu Gos. Mihaila Peicha Protoprezbitera zemunskoga predajemo se u njegove ruke i njemu se uveravamo, da ako bi igde nas doveo, da nechemoga izneveriti makar bi xivot szvoj izgubili za uzrok taj cstosmo duxni szlussati nascheg Pastira Cerkovnoga, i ono tvoriti csemu on nasz ucsi i na njegovu duschu nascha kerv.

Nalaxemo kako schto je on nama obvezaose i ustmeno nas na svoj vrat primio, da chemo mi kroz njega od Carskoga Velichestva a cresz Gos. kr. komessara milostivu *Gratiu* dobiti i pomilovani biti. Mi pak sebe s tverdom verom i kletvom njemu obvezujemo se da nechemo njega izdati ili kakovu nevernvst uchiniti, ili u buduche u kakovo zlocsinstvo upustiti no dachemo biti verni pervo Bogu, Carskomu Velicsestvu i svakoj zemaljskoj vlasti, i to se ja Arambascha obechavam sa ocem i gos. Protom i vische ajduka predati, da budu verni Bogu i Caru, zato njemu ovaj Reverz od sebe dajemo da gdebi god kod kakove vlasti pokazao se da se ima derxati za istinu i svoja imena podpisuemo i krstovima potvergyemo.

U Pavlovczi 9 Jullia 1796.

Pred nami:
L. S. Nikola Maleschevich knez sela obstine
Alexo Imrenovich kasir
Georgie Minin senator
Damjan Stevanov »
Makevia Pavlov »
Jovicza Minin »
Lazar Milin »
Gavrilo Boicsin »
Gyuka Staich »
Obrad Thodorich »
Dima Dok Gerk

L. S. Theodor Popovich
парох павловачкій.

† Ja Johan Brankovich Arambascha
† Ja Lazar Brankovich ajduk
† Ja Mihailo Nikollich ajduk
† Ja Kiril Arsenievich ajduk
† Ja Sava Popovich ajduk
† Ja Pavle Giurich ajduk
† Ja Athanasie Johanovich ajduk

Paul Kögel Glasser Meister aus Ruma.

IX

Одлука конзисторије карловачке од 22 фебр. 1808 на молбу неких грађана земунских који се заузеше за Ј. Вујића[1])

Лица нѣкая от Общества Земунскаго къ его Превосходителству Господину Архіепскопу посланная, да опрощенія о онѣмъ преступленіи просятъ, имже прежде нѣкоего времене налогомъ его Превосходителства от училища двигнута бившаго учителя Іоакіма Вуича паки во училище ввести, а между тѣмъ приставленнаго Діакона мѣстнаго изключити дерзнувше, въ дѣйство уже приведено бывшее рѣшеніе его Превосходителства самовластно нарушити покусишася, сею приликою и о томъ у его Превосходителства просиша, да бы нестроеннія нѣкая у тамошняго общества церковнаго непрестаннымъ сваромъ и несогласію поводъ подающая нарочитым отсюду предварителнымъ урежденіемъ единожды двигнута была; якоже и о томъ, да бы мѣстный Діаконъ Лазарь Андреевичь во презвутера рукоположенъ былъ. На кое

Заключено есть:

Сходно прощенію помянутыхъ, от общества лицъ Протопрезвутеру Земунскому точнаго ради наблюденія подъ строжайшимъ слова и отвѣта въ случаи преступленія воздаяніемъ слѣдующая предварителнѣ наложити:

1.) Да онъ совѣстно прописа комиссіею 1794. лѣта устроеннаго держатися иматъ, не лаская ни единой ни другой общества странѣ но паче правду и пристойность наблюдая миръ и согласіе у Общества хранити вѣдаетъ.

2.) Согласився съ лицами Общества представляющими от страны Сербовъ болѣзнію Игнятія Ефтича и Димитрія Іоанновича упразденная два мѣста прописаннымъ начиномъ безъ всякаго от страны своея наложенія или пристрастія по воли и желанію Общества иными дополнити да не отложитъ.

3.) Сущее злоупотребленіе, да церковніи Синове не токмо иждивенія церковными новцы без вѣдомости и дозволенія туторовъ творятъ но ниже счети о томъ или самыя новцы, якоже пристоитъ, туторомъ во уреченная времена издаяти хощутъ, абіе да двигнетъ, церковныя сыны туторомъ подчинити имѣя, яко да ничего безъ втеченія туторовъ иждити не дерзнутъ, паче же каждаго М[ѣся]ца припасти имущія новцы имъ издаяти имутъ.

Въ призрѣніи же Діакона мѣстнаго, за негоже Общество проситъ, и иже всячески званія учителскаго по воли общества лишенъ сый, без ухлебленія остаетъ, Протопрезвутеру совѣто-

[1]) Извод из записника конзисторијалне седнице, држане у Карловцима 22 фебруара 1808, бр. 42.

вати, да въ собраніи Общества предложеніе сотворитъ, что бы на страну священства своего чтонибудъ придати согласилися, яко да парохіалное священство Іереа Юговича и его Діакона себѣ пріобщивше, равныхъ участниковъ со собою припадающаго въ комунъ сотворити возмогутъ.

X

Тутори земунски, с целом општином издају 2 јан. 1808 сведоцбу о службовању Ј. Вујића, као учитеља земунског

Свидѣтелство

Ми долупредставитій съ целимъ обществомъ нашимъ земунскимъ, крѣпостію сего свидѣтелства вѣдомо творимо всякому, емуже принадлежитъ знати: како г. Іоакімъ Вуичь юности нашея верховныя класси учитель уже цѣло едино лѣто юности нашей науку како церковную, тако равно и мірскую касающуся нашея верховныя классы земунскія, толь трудолюбно, честно, учтиво, благообразно, полезно и достохвално предаетъ; что мы не само съ нѣговымъ трудолюбіемъ да смо задоволны; но и при явныма испити самы мы и прочая достохвална главна лица нашего предпомянутаго мѣста полно задоволни есмо, и ползу нашея младыя юности увидѣсмо.

Елико обаче тиче се его обхожденія, и моралітета мы вообще до днешнаго дне засвидѣтелствовати можемо, что онъ нами во всяческомъ своемъ добромъ обхожденіи примѣръ честности, благообразія и кротости показывалъ есть.

Сего ради на прошеніе горереченнаго г. Вуича нашея юности учителя, мы во имя цѣлаго нашего общества даемо ему сіе свидѣтелство писаніе съ подписаніемъ именъ и прозвищъ нашыхъ, болшаго ради вѣроватія и крѣпости.

Данно в' Земунѣ 2 Іануаріа 1808.

Павелъ Ніколичь с. р. тутор, Димитрій Марковичь с. р. туторъ, † Коста Маленичь, туторъ.

XI.

Магистрат земунски издаје 20 јан. 1808 сведоцбу о учитељовању Ј. Вујића

Auch dieser k. k. Magistrat der Communität Semlin ertheilt dem Lehrer Herrn Joakim Vuics den Beweis seiner besonderer Zufriedenheit über dessen moralisch guten Charakter und vorzügliche Verwendung in Erfüllung seiner Berufspflichten mit dem Beisatze, dass er sich durch seine überhaupt und ausnehmend lobenswürdige

Eigenschaften der allgemeiner Achtung der hiesigen illyrischen Bürgers und Handelsstandes mit vollem Rechte zu erfreuen habe.

Semlin, 20 Jäner 1808

(L. S.)

Haschisch m. p. k. k. Bürgermeister, Kollics m. p. Syndicus, Stögel m. p. Syndicus, Liborio Magistratsrath, v. Grössing Magistratsrath.

XII

Извештај од 8 авг. 1807 о једној шетњи Ј. Вујића у Београд, на чамцу

Атестатъ.

Силою коего ми долупотписати всякому имже надлежитъ вѣдомо творим' како ми у Петакъ 14-го Августа по Римскому сего Года са Іоакимомъ Вуичемъ, Тошом малимъ учителемъ съ два момка и корманошомъ пошли есмо ко кошницама на Аду меда ести, и окупати се, и тако пришедше тамо, потомъ щосмо меда ели и развеселили се, Тоша мали учитель одатле врати се пешице до превоза а ми зактели и замолили есмо корманоша даби насъ мало ближе къ Београду изъ узрока даби тай давно видѣти желили Градъ изближе прегледати могли; пришедше тако до полакъ Дунава гдѣ Граница есть, воистину рекао Ј. Вуичъ: Браћо, овдее Граница далѣ ићи несмесе, но ми умоливши ихъ да би намъ неотказали любовъ куриозитета ради да би насъ еще малко ближе Брегу привезли видѣвше тамъ нѣколико Сербіанаца отдѣвени богато, даби возмощи видѣти ніовъ трактъ симъ дакле начиномъ у еданъ путъ изскочилисмо изъ чамца на прудъ и са Сербіанци любитисе почелисмо, накое сви повикали ща учинисте Браћо, како насъ превариste и у несрећу доведосте, ми нато имъ отговорили есмо небойтесе Браћо ми до два дана натрагъ ћемо доћи. Того ради Племенити Магістратъ противо чисте совести би было и противо всяки права сіе люде отягощати, ибо ничего от нашегъ намѣрения знали нису, и конечно у тому невини есу, нити таково що о нами и помислити моглису, дабисмо тому наклоненіе имали, ми пакъ хотѣвше нашу срећу кушати, не као невѣрници, и нашега Цара за изневерити, но не имѣюћи тамо никакове службе и уживленіе, здѣ службу добили есмо, и завреме заостати намѣравамо дотле докле себе в' чемъ нибудъ помогнемо, а замоћи пређи моралисмо таковое лукавство употребити, ибо пасошъ коего смо дуго време тражили, добити нисмо могли.

Кое даби већу твердостъ имѣти могло, своеручнимъ подписомъ потверђуемо

у Валѣву 8-го августа понашему 807.

Димитріе Станимировъ с. р.

(М. П.) Стефан Боіовічъ с. р.

XIII.

Варадински генерал Симбшен наређује 7 апр. 1809 земунској војној команди да се Ј. Вујић ухапси и у његову стану учини преметачина

Praes. N. 116.

Durch die Vergleichung der in der wider den Erzpriester zu Semlin unter das Puplicum ausgestreuten Schmähschrift vorgenommenen Handschrift mit anderen vorhandenen, fallet der ganze Verdacht an den vormaligen Lehrer Vuics, welcher von verdächtigen Caracteur, und sowohl in Militari als auch in Provinciali sich als Stifter der Uneinigkeit bereits ausgezeichnet haben soll.

Um dieser Sache auf den Grund zu kommen, und den Verfasser der besagten und andern bereits an das Tagelicht zukommenen Schmähschriften auf den Grund zu kommen, erübriget nichts anderes, als den Vuics nächtlicher Zeit überfallen, und gesammt seine Papiere, wo sie immer befindlich seyn mögen, untersuchen zu lassen: Der Herr Obrist werden also hiemit beauftragt, in grösster Geheimniss die Untersuchung des Vuicsischen Quartir, und seiner Schriften mit dem Bürgermeister Göllis zu veranstalten, sogleich einen Abend dazu vorzuwählen, und sothanen Auftrag durch den Bürgermeister in specie unter Beigebung des Herrn Platz-Majors und noch ein paar anderer vertrauten Commissions-Gliedern ausführen zu lassen.

Nachdem die Vuicsische Wohnung auf das genaueste durchgesucht seyn wird, so sind die vorhandenen Papiere, da sie auf der Stelle nicht durchgesehen werden können, unter das Petschaft der Commissions-Gliedern zu setzen, und den folgenden Tag bei der zusammen gesetzten Commission durchzusehen, jede verdächtige und ausstössige Piecen zu verzeichnen, und herauf zu senden. Wobei man zur erregenden Aufmerksamkeit dieser zufügen findet, dass nebst andern Einrichtungs-Gegenständen die etwa bei dem Vuics vorhandenen Bücher und deren Stellage auf das pünktlichste durchgesehen werden sollte, zudem auch an jenen der Verdacht zu werfen sey, mit welchen der Vuics in einer vertraulichen Bekanntschaft stehe, weil es sich fügen konnte, dass er diesen seine Papiere zur Aufbewahrung anvertraut habe.

Ueber den Erfolg eines oder des andern ist sogleich der ausführliche Bericht zu erstatten.

Peterwardein am 7 April 1809

Bar. Simbschen m. p.
GFL.

An das Semliner Militär Commando. Durch Gränz Ordonanc früh 6 Uhr erhalten.

Ddt. Peterwaradein 7/4 1809.
Praes. Semlin 9/4 1809.
Bei mir zurück erhalten.

F. Perss m. p.
Oberster.

XIV.

Извештај земунске полиције од 7 апр. 1809 о Ј. Вујићу

Sessio 27 Ddt. 7/4 1809.
P. 477.

Polizeyamt schildert den sich hier aufhaltenden Ex-Lehrer Joachim Vuics als einen bedenklichen Menschen.

Dieser Vuics welcher sich wegen Hilfleistung zum Übertritt eines diesseitig eben verdächtigen Menschen nach Bellgrad eine Untersuchung zugezogen, und verständlich gemacht hat, ist seit seinen Austritt von Lehramt ohne bekannten Erwerb, und wegen Anzettelung verschiedenen Unruhen in Verdacht.

Er ist daher der Communität mehr nachtheilig als nützlich. Da er aber einen Pass von Seiner Excellenz den Landeskommandirenden Herrn Generalen in Händen hat, so ist von selben eine Abschrift zu nehmen, dem hohen Generalcommando die Bedinglichkeit dieses Vuics vorzustellen, und auch seine Abschaffung von hier anzutragen.

Spies.

Conclusum

Den Polizeyamt die Anführung näherer Data aufzutragen, um hierinfalls gründlich zu gehen zu können.

Spies.

An das Polizeyamt.

Das Polizeyamt hat in Verfolg seines Berichtes vom 6/4 nähere Data anzugeben, um ermessen zu können, in wie weit der ehemalige Lehrer Vuics der Gränze oder den Polizeyabsichten gefährlich seyn könne.

Spies.

Прилози за биографију Лукијана Мушицког
у доба сузпензије му од управе ман. Шишатовца

од
Димитрија Руварца

I

Зашто је одузета управа манастира Мушицком

Лукијан Мушицки је постављен за архимандрита ман. Шишатовца 1 јула 1812 год. Већ се у јесен год. 1816 тужи Лукијан на дуг, пред крај год. 1817 постало је стање критично. Год. 1818 није могао да на време пошље конзисторији рачуне. И услед тога дошло је до немилих одлука и истрага, које су се свршиле његовом суспензијом с управе манастирске. Како је текао цео процес, види се из записникâ Архидиецезалне Конзисторије карловачке, које ћемо овде навести.[1])

Записник од 19 априла 1819, бр. 54

На прошеніе Лукіана Мушицкаго, Арх. Шишатовачкаго, да бы єму на устроеніе счетовъ монастырскихъ за лѣто 1818. нѣкое одохновенія время дано было,

Заключено єсть:

Зане счети каждаго монастыря силою Сvстемы Консісторіалныя §. 13. IV., от касающагося консісторіума епархіалнаго єжегодно развидѣтися и развидѣни Пр. Аппеллаторіуму благовременно поднестися долженствуютъ; то помянутому Архімандріту наложити, да за 30 дней от времене пріятія сего налога числимыхъ, въ словѣ сущыя счеты, ради благовременнаго развидѣнія тѣхже, сѣмо поднести вѣдаетъ.

Записник од 7 јунија 1819, бр. 83

На прошеніе Лукіана Мушицкаго, Арх. Шишатовачкаго, да бы єму срокъ, на сочиненіе счетовъ монастырскихъ данный, єще на неизвѣстное время продолжился,

Заключено єсть:

Томуже Арх., налогу подъ 19. Апр. л. т., имже єму єдинъ мѣсяцъ дней срокъ на сочиненіе счетовъ монастырскихъ данъ

[1]) [И ови записници и писма Мушицкога и Стратимировића су писани у оно доба уобичајеним црквенословенским руским правописом, онако као што је казано напред у напомени на стр. 207 ове књиге].

бысть, неудовлесотворившу, но паки иный срокъ на неизвѣстное время себѣ дати просящу, подъ видомъ изглажденія долга страдателнаго, каковымъ образомъ Сvстемою Консісторіалною прописанное єжегодное счетовъ монастырскихъ развидѣніе препятствовано быти имѣло бы, и зане доселѣ сѣмо никаковаго извѣстія не послалъ єсть, яко чтолибо страдателнаго долга изгладилъ єсть; того ради, сроку на неизвѣстное время датися немогущу, послѣдній єму срокъ єще єдинъ мѣсяцъ дней по прошенію єгову под 26. Маіа л. т. на сочиненіе счетовъ вопросу подлежащихъ, съ тѣмъ придаткомъ положити, да по истеченіи таковаго, от дне пріятія сего налога числитися имущаго, безъ всякаго далшаго извиненія, тѣмъ извѣстнѣе сѣмо поднести непропуститъ въ словѣ сущыя сщеты, єлико нуждѣе въ противномъ случаи неизоставно слѣдствія єму непріятная воспослѣдовати имѣла бы.

Записник од 30 августа 1819, бр. 119

На конецъ примѣтитися и то, яко, хотя Настоятель М. Шишатовца, Арх. Лукіанъ Мушицкій, да что скорше счетъ М. Шишатовца за 1818. лѣто по всевысочайшему пропису сѣмо поднесетъ, налогами подъ 54. и 83. 1819. опомянутъ бысть ничимменше даже до днесь счетъ вопросу подлежащій поднести пренебреглъ єсть, на неже

Заключено єсть:

Помянутаго м. Шишатовца состоянію въ лицѣ мѣста скоро испитатися имущу.

Записник од 20 децембра 1819, бр. 174

Изъ Релаціи єго Преосвященства Г. Епіскопа Пакрачкаго Іосифа от Путникъ, єго высокопревосходителству Г. Арх. и Митрополіту преданныя, увидѣну тому, да вся она, яже противу Настоятеля М. Шишатовца Арх. Лукіана Мушицкаго, во смотреніи самовластнаго правленія, иждивеній чрезмѣрныхъ и умноженія долговъ страдателныхъ М. Шишатовца сѣмо доносима быша въ самомъ дѣлѣ изслѣдовенія, яко истинна суть, потвердишася, да бы реченный монастыръ въ безопасіе поставился,

Заключено єсть:

И между тѣм предварителнѣ, дондеже за 1818. и 1819. тойже Настоятель счеты монастырскія сѣмо неподнесетъ, и не токмо консісторіално, но и Аппеллаторіялно въ купѣ съ Братіею, въ колицѣ сіи виновни обрящутся, къ стражайшему слову и отвѣту притягнутъ будетъ, правила, ово къ подобающему правленію монастыря помянутаго и иждивенію, овоже ко исплатѣ умножившихся долговъ страдателныхъ принадлежащая прописати, и

то средствіемъ Арх. Гергетешкаго Антоніа графа Бранковича и АЕМ. Протосѵнкелла Георгіа Хранислава, въ соборѣ Братство М. Шишатовца за точное наблюденіе съ негодованіемъ и обличеніемъ доселѣ бывшихъ монастырю убиточныхъ поступковъ публіцірати Іеромонаху же и заклетому старцу Парѳенію, емуже обличенія достойный Настоятель нынѣ зато, что повседневно падающее монастыря благостояніе ревностно и вѣрно сѣмо обявилъ, изъ монастыря премѣщену быти просилъ, съ похвалою благоволеніе его В. и суда сего священнаго открыти, наложивше, да и от днесъ аще сирѣчь чтонибудь псмотритъ на м. Шишатовца паденіе клонящееся от страны Настоятеля дѣемое, сѣмо абіе обявленія творити не пропуститъ.

Записник од 10 априла 1820, бр. 27

Счетомъ монастырей Архідіецезы Сремскія за лѣто 1819. кромѣ Шишатовачкихъ, за 1818. и 1819. еще неподнесенныхъ сходно §. 47. всевысочайшаго Решкріпта изяснителнаго и §. 5. lit. k. и l. сѣченія I. якоже и §. 13. сѣченія IV. всевысочайшія Сѵстемы Консісторіалныя развидѣнымъ бывшымъ,

Заключено есть:

— — шишатовачкагоже Арх. Лукіана Мушицкаго за неподнесенныя по прописи всевысочайшія Сѵстемы Консісторіалныя лѣта 1818. и 1819. счеты монастырскія строжае изобличити, и къ точному тѣхъ въ самомъ дѣлѣ сочиненію притягнути.

Записник од 24 априла 1820, бр. 32

Парѳенію Ненадовичу, Іеромонаху и заклетому старцу монастыря Шишатовца под 16. Апр. л. т. сѣмо долженственно обявляющу, яко Арх. Шишатовачкій Лукіанъ Мушицкій, налогу консісторіалному Ч. 4. 1820. коснутому, иже 9. Іануаріа л. т. своимъ образомъ публіціранъ и 9. Марта тогоже републіціранъ бысть, правленіяже икономіи иждивеній и исплативанія долговъ страдателныхъ М. Шишатовца касается, сообразоватися нехощетъ,

Заключено есть:

Реченнаго Арх. со заклятыми старцы Іеромонахами Парѳеніемъ Ненадовичемъ и Максімомъ Іоанновичемъ, строжшаго ради въ семъ обявленіи изслѣдованія предварителнѣ на день 1. Маіа т. л. сѣмо позвати.

Записник од 1 маја 1820, бр. 33

Лукіану Мушицкому, Арх. М. Шишатовца, якоже и тогоже мон. заклятымъ старцемъ, Іер. Парѳенію Ненадовичу и Максіму Іоанновичу, сходно заключенію Консісторіалному под Ч. 32. въ лицѣ суда сего священнаго лично представшымъ, поелику пред-

*

наведеннымъ числомъ 32. томуже Арх. обверженный поступокъ, прописаннымъ правиломъ монашескимъ, и єму публікованнымъ учрежденіемъ Консісторіалнымъ вопреки положенъ, и на пагубу монастыря стремящійся, от тѣхже заклетыхъ старецъ въ присутствіи єго во очеса со всѣмъ доказался, яко єму ничего во свое извиненіе привести мощи, и онъ силою §. 5. d) et e.) сѣченія I. всевысочайшія Системы Консісторіалныя законному изобличенію повинна себе сотворилъ, ктому да не бы сей монастырь вящшую пагубу искусилъ,

Заключено єсть:

Во еже таковому поступку, имже монастырь низвергается, препятствіе дѣйствително поставити, преднаведеннаго Арх. Лукіана Мушицкаго тѣшншими границами, въ томъ сирѣчь состоящими оградити; да во смотреніи вещей икономіческихъ и приходовъ, якоже и исплативанія долговъ монастыря страдателныхъ, въ случаи, идѣже бы закляти старцы въ мнѣніи согласилися, а Архімандрітъ бы противенъ былъ, Намѣстникъ монастыря, иже купно и счеты водити иматъ, мнѣнію заклятыхъ старецъ послѣдуетъ, и повелѣнная во дѣйствіе приводитъ, онъ же Архімандріъ, аще что вопреки имѣетъ, Діецезалному Консісторіуму предлагати можетъ; далше, есть ли бы помянутый Арх. безъ согласія заклятыхъ старецъ чтолибо продалъ, или отчуждити хотѣлъ; то да имутъ власт недозволити проданное отнести изъ монастыря, но паче да задержатъ. И того ради Арх. Гергетежкаго Антоніа графа Бранковича, со взятися имущимъ єдинымъ Консісторіума сего сосѣдателемъ ради публікованія сего заключенія, своимъ образомъ сбытися имущаго, и ради сотворитися имущихъ учрежденій съ тѣмже заключеніемъ необходимо нуждно въ союзѣ стоящихъ, и предисчисленнымъ подъ Ч. 32. т. л. даннымъ Консісторіалнымъ налогомъ согласующихся, въ лице мѣста изслати, своимъ временемъ долженственное извѣстіе сѣмо дати имущаго.

Исти записник, бр. 34

Томуже Арх. Лукіану Мушицкому, счеты М. Шишатовца за лѣто 1818. и 1819., съ нѣкимъ реверсомъ от 23. Апр. 1820., помощію коего, яко долги страдателныя м. Шишатовца изъ собственныхъ новцевъ исплатити будетъ, увѣрити тщится, лично предлагающу, по причинѣ, что счеты каждаго монастыря по смислу §. 47. всевысочайшія Системы Консісторіалныя вкупѣ со дѣйствителнымъ и страдателнымъ состояніемъ точно сочинени, от Діецезалнаго Консісторіума єжегодно изискани, со всякою строгостію развидѣни и цензурірани, и тако развидѣни и цензурірани Митрополіту поднесени быти имуть, да бы во Аппеллаторіумѣ єго вышее развидѣніе прейти могли, предреченны же

Архімандрітъ, хотя 10. Марта и 19. Апр. 1819. съ угроженіемъ опомянутъ, счеты мон. Шишатовца за 1818. лѣто точно сочиненныя послати, сему обязателству своему не токмо удовлесотворити не хотѣлъ, но паче подъ 9. Апр. и 26. Маіа 1819., отложенія на неизвѣстное время исканнаго неполучивъ, два себѣ ради поднесенія счетовъ опредѣлена срока 7. Іуліа 1819., истекша сверху того пренебрегнути, дерзнулъ єсть, ниже счеты сія и послѣ 7. Іуліа 1819. дне 28. сирѣчь Авг. т. л. всуе исканныя, ихже вкупѣ со счетами года 1819. ни Намѣстникъ, тѣхже водитель, ни закляти Старцы по тому, что от нихъ исключени быша, и что содержатъ невѣдяху, ниже состояніе монастыря страдателное и сему Консісторіуму вѣдомое показуютъ, за истинныя и подлинныя признати и соподписати не могоша, прежде, нежели сего дне, на кои позванъ єсть, сѣмо поднеслъ,

Заключено єсть:

Тыя же счеты, что порядочно устроены несуть, Консісторіалному развидѣнію подвергнути не мощи, и того ради реченный Архімандрітъ строжайшаго наказаніа достоинъ єсть; прежде обаче, нежели въ семъ предметѣ далше Косісторіумъ поступитъ, и Архімандрітово изступленіе по заслузѣ накажетъ, сосѣдящему Пречестнѣйшему АЕМ. Аппеллаторіуму за вящшее упутствованіе и управленіе сего Консісторіума предварителнѣ поднести. Въ прочемъ предсказанный Реверсъ, яко всякаго основанія лишаяйся, мѣсто не имѣти, ниже каковаго вниманіа заслуживати.

Записник од 10 јулија 1820, бр. 48

Въ смотреніи счетовъ м. Шишатовца за лѣто 1818. и 1819. якоже под Ч. 34. 1820. порядочно не сочиненныхъ и преч. АЕМ. Аппеллаторіуму за далшее упутствованіе и управленіе сего Консісторіума предварителнѣ посланныхъ, поелику тойже Аппеллаторіумъ относителнѣ до желаемаго подъ реченнымъ Ч. 34. 1820. Аппеллаторіалнаго упутствованія, дне 17. Іуніа 1820. посредствомъ извода Протоколларнаго то обявляетъ: да тіиже счеты ради причинъ подъ тѣмже числомъ доволно изложенныхъ, якоже Консісторіально развидѣни быти немогоша, тако и аппеллаторіально не могутъ, но средствіемъ Коммиссіи на сіе опредѣлитися имущія въ соборѣ Братства м. Шишатовца вкупѣ со счетами 1816. и 1817. съ нимиже въ союзѣ нѣкоемъ стоятъ, предварителнѣ на той конецъ предвзятися имутъ, во єже от Братства въ семъ предметѣ примѣчаніямъ сотвореннымъ, долженственно на разсужденіе взятымъ, и съ изясненіемъ Арх. Лукіана Мушицкаго точно снесеннымъ бывшымъ истину вещи изобрѣсти, и посредсвомъ сея, кая страна ко отвѣту притягнутися иматъ, конечно прекинути мощи,

Заключено єсть:

Тоеже за желаемое управленіе сего Консісторіума и будущее сходное употребленіе служити, не менше и опредѣлити касающемуся Братству чрез Арх. Гергет. Антоніа графа Бранковича, предварителнѣ публіковати.

Исти записник, бр. 49

Уреждениамъ Консісторіума сего въ смотреніи м. Шишатовца въ предметѣ правленіа икономіческаго и приходовъ єго, якоже и исплаты долговъ страдателныхъ подъ Ч. 33. сотвореннымъ от преч. АЕМ. Нарицателнаго Суда во всѣхъ своихъ пунктѣхъ съ извѣстнымъ придаткомъ чрезъ екстрактъ протоколларный подъ 17. Іуніа 1820. сѣмо сообщенный, и образъ порядочнаго вожденія икономіи тогоже монастыря ширше излагающимъ, одобреннымъ сущымъ,

Заключено єсть:

Антонію графу Бранковичу, Арх. Гергетежкому, наложити да предсловутое опредѣленіе аппеллаторіалное, къ м. Шишатовцу относящееся, чрезъ вся своя пункти за точное наблюдатися имущихъ наблюденіе Лукіану Мушицкому Арх., и цѣлому тамошнему Братству обявити, и въ принадлежащій Протоколлъ внести непропуститъ.

(Арх. Бранковић известио је 27 авг. 1820 конзисторију, да је поменути налог настојатељу и братству публиковао и да га је дао увести у ман. протокол, што је узето на знање).

Записник од 9 јулија 1821, бр. 64

Прочтено єсть изслѣдованіе Георгіа Хранислава АЕМ. Протосигкелла и Іоанна Максімовича Протопресвутера карловачкаго, опредѣленію Консісторіалному подъ Ч. 52. 1821. сообразно въ смотреніи недостатковъ въ счетѣхъ м. Шишатовца за лѣто 1818. и 1819. консісторіално примѣченныхъ, въ соборѣ касающагося Братства учиненное, изъ негоже поелику явствуетъ, яко предметъ изслѣдованія полно почерпнутъ єсть, и предпомянути счеты, дополненнимъ сущымъ своимъ образомъ недостаткомъ тако уже въ рядъ приведенни суть, яко вышшему пресмотрѣнію поднестися могуть,

Заключено єсть:

Тыяже счеты м. Шишатовца якоже и прочія от 1820. прописаннымъ образомъ предварителнѣ консісторіално развидѣнныя вкупѣ съ актами изслѣдованія преч. АЕМ. Нарицателному Консісторіуму далшаго ради пресмотрѣнія поднести.

II

Преписка између Мушицког и Стратимировића пред и за време суспензије

Да се види, какав је одношај био између митр. Стратимировића и арх. Мушицког пред и од дана одузимања му управе манастирске, и шта је све од тога доба па до повраћења управе му Мушицки Стратимировићу и овај њему писао, наводимо овде њихову кореспонденцију.

1

Ваше Высокопреосвященство,

Милостивый Господине!

Днесь мнѣ средствіемъ Коммиссіи, по высокому налогу его Высокопревосходителства, нашего милостивѣйшаго Г. Архіепископа и Митрополіта, посланныя публикованъ бысть, въ соборѣ Братства, высокій налогъ и учрежденіе въ смотреніи будущаго домостроителства, и изглажденія долговъ. Съ глубочайшимъ страхопочитаніемъ пріемлю сей налогъ Со всею покорностію подвергаюся даннымъ повелѣніямъ и правиломъ, претерпѣваю и претерпѣти буду даже до гроба моего изобличеніе, вписанное въ лѣтописи Шишатовачкія, и по смерти моей продолжатися имущее. Со ужасомъ вижу себе преданна жестокому жребію, да долги, безъ вѣдомости Братства, но на монастырь сотворенныя, съ лихвою 9415 фор. азъ самъ о себѣ одолжаю, иже ниединыя крайцары моея имѣю, пожертвовавъ, въ случаехъ нужды домашнія, и нѣкую малую собственность мою.

Съ трепетомъ вижу себе преданна 18 кредіторомъ на произволеніе, на охуленіе и поруганіе, аки человѣкъ безъ покровителства, безъ защиты законова. Стоитъ на вольи каждому от кредіторовъ моихъ явно на стогнѣ напасти мя.

Изъ многихъ уже посланій от кредіторовъ моихъ, писанныхъ ми со озлобленіемъ и досажденіемъ, приключаю здѣ писаніе доктора Фуріаковича, да бисте изволели видѣти, что и како ми пишетъ.

А съ каковымъ уничиженіемъ и презрѣніемъ писати ми будутъ, и съ каковымъ поруганіемъ со мною поступати будутъ вси кредітори, егда услышатъ, яко отторжени суть от претензіи на монастырь, и право имѣютъ надъ лицемъ моимъ, како хотятъ наплатитися от мене! Самъ ничегоже подъ небомъ имѣя, а лишенъ всѣхъ средствъ како исплатю! Но и сей опасности предаюся. Что Богъ дастъ!

Вящшая ми невозможност предстоитъ дѣйствовати о изглажденіи долговъ домашнихъ съ человѣкомъ, емуже не имѣю, ниже имати могу каковаго либо повѣренія, сіесть съ Іеромонахомъ Парѳеніемъ, иже явно и предъ *Перняворцы*, и предъ *слу-*

гами, и предъ *дяцы* и пред *странными* за цѣлое прешедшее лѣто и словомъ и дѣломъ дѣйствовалъ ко уничиженію моему и попиранію уваженія моего. Толикія пакости и досады творилъ мнѣ чрезъ сотворенныя долги, яко легче бысть мнѣ сносити все бремя, происходящее от долговъ, нежели єго єдинаго. Новѣйше нападеніе и угрызеніе єго єсть сіе. 4 Іануаріа сего лѣта по вечери, не принесенну бывшу сыру на трапезу, явно на мое поруганіе возопилъ: »*Што сыра не донесеше? Што є онъ банкроширао, я му нисамъ кривъ; я хоћу да имамъ што єсти*«. Имѣ обаче супу, и друго ястіе купусъ съ мясомъ. Сіе явное попираніе и чести и уваженія моего, сіе пакостное повреждение покоя моего, возмущаетъ всю душу мою, и растерзаетъ ми сердце.

Изъ сего крайняго уничиженія моего днесь при обѣдѣ, єгда по ряду и за мое здравіе піено бысть и онъ Іеромонахъ Парѳеній пѣлъ многая лѣта, возопихъ єму: »*Не пой ми*«, таже вторицею: »*Не пой ми*«, и єму нехотѣвшу престати, приложихъ: »*Не пой ми, кадъ самъ ти банкроширао*!« Еще єму нехотѣвшу престати, не могохъ инаго чего творити, развѣ востати от трапезы. По отшествіи моемъ, яко ми сказуетъ намѣстникъ, рече єму Іеромонахъ Николай: »*Та зашто му баръ садъ аркосишъ*«. На сіе повелѣ єму Г. Архімандритъ Графъ Бранковичь молчати. Но онъ паки: »*Ал' зашто му аркоси*!« За тѣм повелѣвъ Г. Архімандрітъ изыти єму, и самъ воста и возшедъ сказа ми, да въ арестъ положу єго, єже и сотворихъ, хотя съ начала и противился за то, аки бы Парѳеній гналъ єго во арестъ. Онъ и пренощилъ въ арестѣ.

Г. Архімандрітъ отнесъ со собою Протоколъ дастъ Релацію єго Высокопревосходителству, негли и на мое предосужденіе.

Ваше Высокопреосвященство! Милостивый Господине! Се прилику имѣете великодушія Вашего паки примѣръ и памятникъ двигнути, иже изъ сердецъ людей, соболѣзнующихъ нещастію моему, и изъ души моея никогда не изгладится. Предупредите вящшее безчестіе мое! Уже довольна мѣра сего! Удовольствіе возимѣете души Вашей за покровителство, показанное страждущему. Благоизволите ходатайствовати у єго Высокопревасходителства за милостивое призрѣніе на мене, єсть єще, нещую, внутренія цѣны во мнѣ, яко ниже банкротирахъ, ниже внѣ состоянія єсмъ, освѣтлати образъ покровителемъ моимъ.

Увѣрите єго Высокопревосходителство, яко, аще бы вся гнусная доношенія истинна была, азъ быхъ и самую жизнь мою презрѣлъ, — да бы никогда пріити ми предъ лице єго Высокопревосходителства.

Содѣлайте уврачеваніе со всѣмъ падшей чести моей и попраному уваженію моему въ монастырѣ, ємуже предстою. Аще нѣсть инаго средства вящшаго, то поне сіе содержаніе подчиненія, покоя и порядка въ дому, необходимо нуждным быти

сужду, да реченный Іеромонахъ Парѳеній, ово за прежная личная увреждения, ово за новыя пакости и злобы, творенныа мнѣ, опрощенія, въ соборѣ Братства, ищеть.

Опростите, милостивый Господине, сему писменному досажденію моему. Высоцѣ почитая особу Вашу, и въ ней Благодѣя моего, въ крайнѣй бѣдѣ моей прибѣгаю къ Вамъ.

Аще бы милость имѣли благая совѣтовати мнѣ да не како студомъ покрыется имя мое на вѣки, радо послушати, и слѣдовати буду.

Благоизволите ми писмо Фуріаковича возвратити.

Съ особеннымъ высокопочитаніемъ остаю

Вашего Высокопреосвященства

покорнѣйшій слуга
Лукіанъ Мушицкій с. р.
Архімандрітъ

Въ М. Шишатовцѣ 9 Іан 1820.

2

Ваше Высокопревосходителство,
Милостивѣйшій Господине!

Зане высокимъ Аппеллаторіалнымъ опредѣленіемъ мнѣ 22 Августа т. л. сообщеннымъ, и въ монастырѣ публикованымъ, присуждене єсть, да оный долгъ, єгоже не по стоящей формѣ сотворихъ, нарочно же въ капіталѣ 8575 фор. купно же съ лихвою въ суммѣ 9415 фор. 23 кр., азъ самъ, а не монастыр Шишатовацъ, исплатити долженъ єсмь, и туже сумму никоимъ инымъ образомъ исплатити могу, развѣ аще пощастливится мнѣ толикоюже цѣною продати дѣлца моя рукописная; и зане азъ въ пустынномъ Шишатовцѣ, найпаче въ нынѣшнемъ стѣсненномъ положеніи моемъ, ни мыслити не могу о полученіи каковаго либо купца дѣлцамъ моимъ, но такову купцу или иждителю єдиному или множайшымъ, токмо во Віеннѣ, яко всеобщемъ распространилищи книжества всѣхъ языковъ, надѣятися всячески могу; то покорнѣйше прошу, да бы В. В. давше мнѣ на руку сіе невѣнное, честное же, и ни на чіе предосужденіе клонящееся средство къ избавленію моему от порабощенія толикимъ кредіторомъ, мнѣ милостивѣйше дозволити благоизволили, єже на предреченный конацъ отити ми во Віенну, и таковое дозволеніе, єже за полученіе нуждного паспорта мірскому надлежателству показати имамъ, по отеческой милости и по тому єже скорѣе мнѣ издати повелѣли, что прилику имѣю въ сихъ днехъ онамо пойти.

Сію великую В. В. милость, мнѣ нынѣ во всякомъ призреніи необходимо нуждную єдиною от первыхъ милостей, коихъ

В. В. на мене отечески, въ щастливыя дни моя, изволисте, почту и явно съ нелицемѣрною благодарностію повѣмъ.

Да не бы како поступокъ мой и малѣйшаго подозрѣнія от побочномъ коемъ либо худомъ намѣреніи, еже от менэ свидѣтелъ ми и судія Богъ — далече есть на мене навлеклъ, здѣ приключены ·/. Реверсъ от себе даю.

Коль скоро открытое намѣреніе мое получу возвращуся къ опредѣленію моему.

Еже касается пребывалища во Віеннѣ, надѣюся оное или у Дарвара, или у Давидовича обрѣсти.

Съ повѣреніемъ сыновнимъ предаю себе высокому покровителству и отеческой милости, съ неограниченнымъ высокопочитаніемъ изумираю

Вашего Высокопревосходителства

Въ монастырѣ Шишатовцѣ

10 Ноемврія 1820

нижайшій
Лукіан Мушицкій с. р.
Архіман. Шишатов.

3

Реверсъ

Поводомъ, что азъ, подписанный, во Віенну, по полученіи дозволенія от высокія власти моея, на той конець или намѣраю да дѣлцамъ моимъ, въ рукописахъ лежащымъ, или купцевъ, или иждителей (Verleger) ради печатанія оныхъ,[1]) поищу, и что крѣпко желаю, тако требующу от мене нелестному душевному характеру моему, да не бы и малѣйшее подозрѣніе о побочномъ, не знаю коемъ, намѣреніи, нарочно же о томъ, еже или явно тужитися на нынѣшнее положеніе мое, или искати каковаго покровителства, на мене и на стези моя пало; настоящимъ Реверсомъ явно обявляю, обѣщаю же и обвязуяся, яко азъ, иже и до селѣ святыя православныя церкве истинный и не поколебимый членъ и сынъ быхъ, и нынѣ есмь, и до издыханія моего таковымъ же пребуду, и иже до сего часа никоейже партіи

[1]) Да митрополит Стратимировић није допустио Мушицком да отиде у Беч и да тамо нађе издавача за своја дела (песме), то су дознали и пријатељи Мушицкога у Бечу, и то је нагонило поштоваоца музе Мушицкога младог Јована Хаџића (Светића), да је наговорио неке имућније Србе у Бечу, да даду новаца за издавање. Добивши Хаџић од њих то уверење, пише о томе Мушицком, а том приликом уједно му и испева о томе „Оду". На ову оду му се Мушицки одазове одом и писмом од 20 фебр. 1823. У писму је Мушицки умолио Хаџића, да поздрави оне Србе, који су намерни дати новац за издавање његових дела. Али „обећавци" ударише натраг од своје речи и тако не би ништа од умишљеног издавања дела Л. Мушицкога. О овоме је известио Хаџић Мушицког и песмицом од три строфе и писмом од 1 априла 1830. (Види *Летопис* Матице Српске за год. 1829, књ. 18, стр. 160—6).

противуборной пріобщенъ есмъ, на пути моемъ, и во Віеннѣ ни словомъ изявлю, ни дѣломъ что либо сотворю, еже бы клонилося на предосужденіе или православныя церкве, или народныя чести, или высокія власти моея церковныя, еяже и самую строгость во уврачеваніе мое, ползу же и честь обратити тщуся, ниже каковсй либо партіи чуждей пріобщуся, душевно страшася онаго: »иже съ нами нѣсть, есть противу насъ.« Во противномъ же поступцѣ моемъ, аще таковый и мыслитися о мнѣ можетъ строжайшему и неумытному предаю себе суду.

Дадох въ мон. Шишатовцѣ 10 Ноемв. 1820.

Лукіанъ Мушицкій о. р.
Архім. Шишатов.

4

На полеђици је написао Мушицки: »19 Марта 1821 чрезъ Г. Архім. Крушедолскогъ Крестича, усменно єму сказати дано, да прошеніе внутрь назначенное изъ оныхъ причинъ мѣста неимѣетъ, которыя єму подъ 13 Ноем. 1820 уже писменно обявлена суть.«

Ваше Высокопревосходителство,
Милостивѣйшій Господине!

Зане милостивымъ писаніемъ от 13. Ноем. преш. г. прошенію моему, еже дозволити ми отити во Віенну, ради полученія купцевъ дѣломъ моимъ рукописанымъ, мѣста не дадосте, изъ причины, что хощете, да далшее конечное рѣшеніе Аппелляторіалное до кратчайшаго времене воспослѣдуетъ, а упутствовасте мя, да продажу мою средствіемъ переписки устрою, и совершу, азъ же совершити ю до селѣ, симъ путемъ, по себѣ труднѣйшимъ, немогохъ. И зане ово продажа сія, ово же точнѣйшее изслѣдованіе важныхъ представленій моихъ, В. В. поздѣе поднестися имущихъ, всякому далшему и конечному рѣшенію Аппелляторіалному всячески предходити имутъ, не мене ради токмо, но и того ради (искренно и свято открываю), да и высокаго Аппелляторіума заключенія въ чести и уваженіи своемъ, — безъ всякія компромиссіи — аще основана суть на недостаточно изслѣдованныхъ, останутъ (ибо єдиною, буди како бѣ, jacta est alea); и да правдолюбіе В. В., великодушіе же и покровителство еже къ Сербомъ, и убо бѣдствующымъ, а не неполезнымъ Роду своему, никакоже подотвѣтнымъ содѣлается предъ лицемъ народа: — зане, глаголю, сицева суть, от нихже конечная судба моя зависитъ; то покорнѣйше прошу, да не бы допустили В. В., да онія самія причины, изложенніа въ посланіи, *изъ коихъ не бысте въ состояніи дозволити ми во Віенну отити*, и ползоватися ми ближайшимъ и скорѣйшимъ средствомъ

къ освобожденію моему от уничиженія и порабощенія, отимутъ мнѣ изъ руку и въ самомъ дому (коль ни тѣсно и удручително ограниченъ въ немъ стою) послѣдняя средства къ спомоществію моему, нарочноже, да отложены будутъ до послѣдняго Маіа, сіе есть, да нынѣшняя Адміністраціа мон. Шишатовца дотолѣ пребудетъ, никоейже опасности за домъ сущей за сіе малое время, ниже сущу великому труду за Адміністратора; и да изясненіе мое въ смотреніи долговъ, под 7. Іуніа л. 1820. поднесенное, между тѣмъ за тоеже время и по тому безъ изслѣдованія оставится, что ово ничего нынѣ (поне за нынѣ) во преки имѣю въ смотреніи долговъ на мя возложенныхъ, ово же изслѣдованіе сіе союзъ имѣетъ съ таковымъ же, предвзятися имущимъ сверху оныхъ, яже, яко предрекохъ, поздѣе представлю.

Азъ еще надѣюся от В. В., въ разномъ призрѣніи, (надежда мила есть, аще и прелщаетъ многочастнѣ и многообразнѣ) таковому поступку, поне на конецъ, прямо мене, аще и недостойнаго, и презрѣннаго, сице хотѣвшымъ добрымъ духовомъ, яко да на брезѣ избавленія моего въ себѣ рещи возмогу: наказуя наказа мя Господь, смерти же не предаде мя.

Съ неограниченнымъ страхопочитаніемъ изумирая пребываю

Вашего Высокопревосходителства

Въ мон. Шишатовцѣ

1. Марта 1821.

нижайшій

Лукіанъ Мушицкій с. р.

Архіман. Шишатов.

5

Архімандріту Шишатовачкому, Лукіану Мушицкому.

Въ Карловцѣ 11. Іануар. 1822.

Нѣкоторыя Ѳды Духовныя, либо псалми Давідови преложенніи въ размѣръ Хораціевъ, изъ мон. Шишатовца произшедшіи, въ вѣдомостехъ сербскихъ наступившаго лѣта находятся.

Сіи псалми кромѣ всякаго сумнѣнія честностію вашею преложенни суть, и вы тѣми аки нѣкое оправданіе противу мнимыхъ клеветниковъ вашихъ искати видится. Когда убо мы клеветникомъ и доносителемъ никогда благоволителнаго уха неподахомъ, ниже васъ клеветницы, но самая дѣла ваша, поелику на толь кратно от сюду творимая опоминанія и повелѣнія внимати невосхотѣсте, но по своему произволенію дѣлясте, осуждаютъ, ктому же псалми Давідови преложенія нетребуютъ, и ко сицевымъ намѣреніямъ употребляеми быти не долженствуютъ; то Мы вамъ сіе въ предъ творити возбраняемъ, и ви за упражненіе поетическаго вашего таланта, аще вамъ така потреба есть, иную себѣ матерію а не псалми снискати можете, кои якоже и доселѣ во своего языка, и строя святыми пребыти, а

не по Хораціевой или коего нибудъ язычника нотѣ игратися имутъ. Ктому како вамъ яко священнику во великомъ уже Іерархіи церковныя степени находящемуся, не видится быти непристойно, да по обычаю худо-книжникъ [или паче противу всякаго обычая оправданіе ваше противу клеветниковъ и гонителей] во публичнія новины, наипаче въ нынѣшняя времена вмѣщаете, и аки въ монастырѣ мірянствуете [от сицеваго поступка аще вы на сіе опоминаніе Наше непрестанете, то вѣдайте, яко Мы и иная средства за прекратити сіе употребити, аще по истинѣ и нежелаемъ, принуждени будемъ].

Въ прочемъ[1])

(Стефан Стратимировић)

6

Игиману Оповскому Иринею Радичу.

Въ Карловцѣ 16. Іануар. 1822.

Услышану тому, яко вы нѣкую старую Граматіку изъ Бібліотеки оповскія на Реверсъ Архімандріту Мушицкому дали єсте, и тойже, въ далную невѣмы камо страну, отслалъ есть; вашему Преподобію налагается немедленно по данному вамъ от него Реверсу, реченну Граматіку поискати, Бібліотецѣ своей возвратити, и Намъ о томъ извѣстіе послати, ибо єсть ли вы сея книги неполучите, и аможе надлежитъ неположите, то слово и отвѣтъ о томъ воздати будете, тѣмъ болше что вы знающе, яко помянутый Архімандрітъ многія книги и сам невѣсть камо, и како забвеніемъ своимъ отчужилъ єсть, реченную Граматіку дати дерзнусте.

(Стефан Стратимировић)

7

Его Пречестности Г. Архімандріту Шишатовачкому Лукіану Мушицкому.

Въ Карловцѣ 18. Іануаріа 1822.

На писаніе ваше под 6. Іануар. т. л. въ предметѣхъ книжественныхъ исправно пріятом, в. Ч. отвѣтствуемъ, яко по желанію вашему въ сихъ обстоятелствѣхъ времене, и особенномъ строгомъ надзирателствѣ Тупа, о чемъ в. Ч. въ преднемъ писаніи Нашемъ обявихомъ нѣсть благовременно о Біблійскомъ печатаніи что либо начинити, но тому удобную прилику и время ожидати требѣ єсть.

Въ прочем благодаримъ в. Ч. на вниманіе ваше, и сообщенное Намъ доселѣ невѣдому бывшую новость, єже своимъ путемъ и начиномъ дѣлатися имущая дѣлати не пропустимъ.

Съ благоволеніемъ пребываемъ в. Ч.

(Стефан Стратимировић)

---

[1]) У загради што је, дометао је у концепту и писао сам Стратимировић митрополит.

8

Ваше Высокопревосходителство,
Милостивѣйшій Господине!

Шишатовцу необходимо нуждно єсть єже скорѣе беспристрастная коммиссіа. Премногія причины потребуютъ єя, яже таковы суть, да бы и за єдину от нихъ таяже нуждна была. Предпріятый начинъ, да долги м. Шишатовца, и иначе убожайша всреди фрушкогорскихъ монастырей, кромѣ В. Реметы, токмо изъ малыя, убогія же и мршавы земли єго исплатаются, къ тому на счетъ чести, напредка и щастія моего, влечетъ за собою чудный и гадный хаосъ и покоръ приключеній, сбывающихся надъ самым монастыремъ и надо мною.

Уже два лѣта и четыри мѣсяца истекоша, отнелѣже невидѣянная позорница уничиженія и поруганія моего, стѣсненія же и угнѣтенія надо мною совершаются.

Планъ сей изглажденія долговъ клонится очевидно ко конечному истребленію моему, а и самому монастырю, по слѣдсвіямъ своимъ, величайшій во многомъ призрѣніи, уронъ причиняетъ.

Истощеніе монастыря, безъ всякія нужды творимое, оттуду рабское стѣсненіе и уручение мое, растущая от дне но день погибель моя, никогдаже извѣтомъ долга оправдатися возможетъ: ибо бы азъ єще прежде двою лѣту, аще бы ми взысканное пособіе дано было, весь нещастный долгъ исплатилъ за нѣколико мѣсяцевъ. И нынѣ паки изъ глубины темницы положенія моего тоже повторяю, яко, аще плани мои, невинніи убо, легкіи и общеполезніи, прежде отторженни бывшіи, нынѣ одобрятся, весь долгъ до крайцары за нѣколико мѣсяцевъ исплатити возмогу.

Убо нѣсть праведно, да злостраданію моему, угнѣтенію и моренію край несодѣлается, да азъ съ позорищныя казны не скинутъ буду.

Всю гибель мою, на нюже каждый, иже Бога вѣруетъ и душу иматъ, содрогается, токмо беспристрасная коммиссіа, обстоятелно очима видѣвши, Вашей Ексцеленціи представити возможетъ.

Токмо таковая коммиссіа вся сцены гадностей, продолжавшыяся во монастырѣ за цѣлое сіе время моего мученія, въ истинномъ видѣ предъ очи ставити возможетъ, откуду явствовати будетъ, яко необходимо нуждно єсть безотложное уврачеваніе всему.

Милостивѣйшій Господине! Вся внутреность моя повелѣваетъ ми далше не взирати очима всеконечныя гибели моея, но и голыма рукама хвататися за мечъ истребленія моего.

Скорѣйше и совершеннѣйше средство за избавленіе мое было бы, да всевысочайшую коммиссію, яже бы чворъ сихъ

сѣтей, на главу мою сплетенныхъ, мечемъ правди разсѣкла, призову.

Легко бы азъ сію коммиссію исходатайствовалъ. Вся уже пособія къ сему готова суть.

Но и за мене самаго далече утѣшнѣе, и за В. Е. далече славнѣе будетъ, да мя сами вы, иже мя на позорищную казнь пред свѣтомъ постависте, с нея скинете єже скорѣе.

Не было бы воистину лѣпо, да мірская власть, къ тому иновѣрная, приходитъ въ защищеніе страждущему противу духовнаго суда. Ниже бы утѣшно было за Сербы! — Видѣла бы она, пришедши на печалное позываніе ради человѣколюбиваго покровителства, яко азъ горкими каплями чашу смерти — продолжителныя — испиваю, и содрогнулася бы от перваго взора.

И доселѣ быхъ сію всевысочайшую коммиссію, изъ праведнѣйшихъ причинъ и изъ крайнія нужды избавленія моего от очевидныя гибели и пропасти, на счетъ монастыря, въ немже ми смертноносная гибель творится, призвалъ билъ, аще быхъ непреодолимою благодарностію прямо Вашея высокія особы не удержался.

Многая бы сей коммиссіи за совершенное избавленіе от всѣхъ нанесенныхъ ми золъ представилъ, но за честь и славу Вашу лучше єсть, да таяже Вашей Коммиссіи открыю.

И зане принужденъ єсмь (вода бо черная, поглощающая мя, пріиде до устъ) Протестацію противу духовнаго суда въ томъ поднести, да престанется уже от непріятелскаго начина исплатѣнія дуга, имже самому монастырю величайшій и ненакнадимый уронъ творится, а мнѣ погибель, мнѣ, иже держимъ сый нынѣ аки въ темницѣ (въ третіе уже лѣто!) безъ ризъ, безъ сапогъ, могу самъ исплатити книжнымъ трудомъ все, да Шишатовацъ и не ощутитъ — то просимая мною коммиссіа скорѣйше нуждна єсть, єйже предложу, како сущіи нынѣ въ дому производи, коимъ и тако мала цѣна єсть, во благо єму остати, а долзы инымъ начиномъ, за самую Іерархію честнишимъ и славнишимъ, исплатити ся могутъ.

Сію коммиссію благоизволите, покорнѣйше прошу, изъ мірскаго клира съ поразумѣніемъ фішкала консісторіалнаго опредѣлити.

Паки глаголю, коммиссіа та токмо изъ мірскаго клира В. Е. предкоснутыя предметы, на вящшее спокойствіе, представити возможетъ.

Необходимо нуждно єсть и то, да та коммиссіа предходитъ обычной промѣнѣ служеній монастырскихъ, наипаче и по тому, да прежде всѣхъ ясно и совершено увидится днешнее состояніе монастыря.

Увидите изъ доносенія коммиссіи, яко теченіе внутренняго состоянія, изъ многихъ призрѣніи монастырю убиточно есть, иже убитокъ безъ отложенія воспятитися иматъ; увидите положеніе мое таковое, еже воистину, на честь Вашу, далше не допустите. Коему либо сообщихъ є въ описаніи, всякъ дивится, како терпѣти є могу, како жити могу. Аще быхъ є печатанно обнарадовалъ, воистину поплеваны были би цѣлымъ народомъ пружины и побужденія къ таковому смертоносному положенію. Легко есть казнь разнствовати от угнѣтенія, мученія, моренія, истребленія.

Сія пишу въ утреннія часы новаго лѣта. Мнѣ Единому въ цѣлой Іерархіи Сербской не освану на радость! Грозной внѣ горницы зимѣ сущей, сѣжу въ лѣтныхъ подранныхъ ризахъ, не могій ни въ церковъ отити. Нѣсмъ азъ сей голотинѣ кривъ, от тріехъ лѣтъ уже нуждѣйшихъ потребъ лишенъ сый. Не служитъ она мнѣ къ сраму и безчестію. — — Азъ горжуся нещастіемъ симъ, яко богоданными силами сносити є могу. Еще въ жилахъ моихъ и мозговыхъ и сердечныхъ и ручныхъ оно велесиліе движется, еже двизашеся въ Архідіаконѣ къ юношескимъ подвигомъ, и яже быхъ монастыръ мѣдію покрыти моглъ, аще бы Іерархіа Сербская имъ ползоватися хотѣла. — Нѣсмъ кривъ, что ползы ни єдиныя крайцары от мене пріяти не хощетъ.

Терплю азъ великодушно, яко священникъ, нещастіе мое, на честь церкве и народа, но, тако ми великаго Бога, чести моей не остану долженъ. — Вся ми отята суть, яже за двадесятъ лѣтъ, предъ Богомъ и предъ людми, вѣрно и съ пожертвованіемъ моимъ заслужихъ. Крестъ ми оста на бремя. — Едино ми оста неприкосновенно, еже и за гробомъ мое будетъ.

Милостивѣйшій Господине! не допустите болше шести дней протещи безъ изслѣдованія положенія моего. Нѣсть Вам нуждно мнѣніе консісторіалныхъ совѣтниковъ. — Презідіально благо изволите опредѣлити. И честь Ваша, и честь Іерархіи, и сохраненіе живота моего требуютъ неотложно беспристрастнаго изслѣдованія всего онаго, еже за коммиссію готово имѣю. — Вся in facie loci очима видѣтися, потомъ достаточно доказанная въ артію ставитися имутъ, да предварително предъ В. Е. ничтоже и не приходитъ, развѣ что коммиссія обрящетъ.

Съ глубочайшимъ страхопочитаніемъ изумираю Вашего Высокопревосходителства

Въ Мон. Шишатовцѣ 1. Іануаріа 1823.

нижайшій
Лукіанъ Мушицкій с. р.
Архим. Шишатов.

9

Архімандріту Шишатовачкому Лукіану Мушицкому.

На писаніе ваше от 1. Іануаріа т. л., въ немже вы злостраданіе ваше от болше двою лѣту претерпѣваемое, оскудѣніеже и лишеніе нуждныхъ вещей излагасте, симъ отвѣтствующе напомянути вамъ имѣемъ, яко вы имуще опредѣленія недавно держаннаго Нарицателнаго Консісторіума Нашего вам уже публікованная, въ нихже учрежденно бысть, да вся потребныя вещи по силѣ кассы монастырскія вамъ даются, могосте вы, аще по смыслу предреченнаго опредѣленія поступанно не бысть, подручному консісторіуму Нашему обявити, и єсть ли бы тойже консісторіумъ Нашъ прошенію вашему удовлесотворити закоснилъ, тогда Намъ и сію тужбу уврачеванія ради поднести. Но да увѣсте, яко Мы всякому праведному прошенію и желанію вашему удовлетворити всегда готови єсмы, наложихомъ скоро тамо промѣны ради прійти имущей коммиссіи Нашей, да о потребахъ вашихъ увѣрився, тыя же накнадити абіе учредивъ, или аще бы сіе сотворити не могла, Консісторіуму о томъ извѣстіе поднесетъ.

Кромѣ же въ томъ же писаніи вашемъ изложенныхъ страданій вашихъ, которая, аще какова суть, сами неправилнымъ поступкомъ вашимъ на себе навлекосте, просите вы аки съ нѣкимъ прещеніемъ и протестаціею противу духовнаго суда, безпристрастную, изъ мірскаго клира составитися имущую коммиссію, яже вся обстоятелно очима видѣти, и о всѣхъ гадностей продолжавшихся въ монастырѣ за цѣлое сіе время вашего якоже глаголете мученія, во истиномъ видѣ предъ очи Намъ ставити возможетъ, от куду явствовати будетъ, яко необходимо нуждно єсть безотложное уврачеваніе всему. Сами вы безпристрастною и хладною кровію о том разсудите, аще въ сицевыхъ обстоятелствѣхъ въ няже мон. Шишатовацъ положенъ єсть, иначе поступитися можаше, вся же доселѣ якоже увѣрени єсмы за благо предкоснутаго монастыря по необходимости сотворенная учрежденія, не Нами самовластно, ниже тай или нагло содѣланна суть, но явно и чрезъ два Намъ подручна духовна суда, въ нихже вы не токмо ни єдинаго непріятеля, но паче доволно себѣ приверженныхъ имѣете, содѣлашася. Ктому же и сіе къ чести вашей клонилася, и какова бы слѣдствія за васъ изъ сея коммиссіи быти могла.

А єже того касается, яко долзи страдателніи и инымъ не вѣмъ каковымъ начиномъ за самую Іерархію честнишимъ и славнишимъ исплатитися могутъ, аще вы каковая средства имѣете и источники таковыя изобрѣли єсте, тому Мы противни нѣсмы, да сія во благо монастыря употребятся.

Въ прочемъ совѣтующе вамъ да въ терпѣніи пребудете, єсмы

(Стефан Стратимировиħ)

10

Ваше Высокопревосходителство,
Милостивѣйшій Господине!

Писаніе В. В. от 5. Іануар. т. л. от коего ожидахъ милостиваго удовлетворенія праведному прошенію моему, принесе ми горесть, юже оный токмо чувствовати можетъ, иже и на мгновеніе представити себѣ хощетъ человѣка, борющася со чрезвычайною бѣдою, просяща помощи от онаго, иже бы єдинъ помощи моглъ, и не получающа оныя.

Писаніе мое не имѣ цѣлію єдинственнаго предмета, єдинственныя тужбы. Аще быхъ азъ за цѣла два года и четири мѣсяца разныя досады и пакости, твореныя ми, не даяніе самыхъ нуждѣйшихъ вещей, и творимая на тщету монастыря честнѣйшему Консісторіуму подносити хотѣлъ, то быхъ принуждаемъ былъ сто кратъ тоже творити. Многія причины имѣхъ вся совокупленно єдиножды представити. Изъ тыяже причины и новѣйшій случай, что мя отрежденный Надзиратель[1]) нуждными вещми, по опредѣленію Аппеллаторіалному, отнюдъ снабдѣти же хотѣ, довольну новцу въ кассѣ бывшу, и по тому тужбено представити не хотѣхъ, что онъ, — єгда на сообщеніе Аппеллаторіалныхъ заключеній, болше двою мѣсяцу поздѣе от дне пріятія мнѣ сотворенное жаловахся, — дивною пакостую и злобою, со всѣми знаками внѣшними кивнаго сердца, крычалъ »па є л' вамъ жао — є л' вамъ жао?«, »па туж'те ме, па туж'те ме«, яко юначествуя и аки увѣренъ сый, яко всуе тужитися буду.

Посланіемъ моимъ просихъ азъ беспристрастную коммиссію не мене ради токмо, но и цѣлаго монастыря ради.

Мене ради, да пришедше беспристрастніи человѣцы, и, по увидѣніи тѣснѣйшихъ границъ бѣднаго и уничижителнѣйшаго положенія моего, предпоставленныхъ аппеллаторіалнымъ заключеніемъ, излѣдовавше усмотрятъ, како и внутрь самыхъ сихъ, и тако тѣснѣйшихъ границъ, не єднымъ, но множайшими кораками ступалося противу мене, разными видами, угнѣтеніемъ и удрученіемъ, таже, подлѣ точнаго описанія, и свое мнѣніе, по сухой истинѣ и строгой правдѣ, по степенемъ вмѣнія честнѣйшему Консісторіуму поднесятъ.

Монастыря ради, да вѣка на тщету монастыря творима видятъ, да увѣрятся о многихъ гадныхъ слѣдствіяхъ пред пріятаго начина, єже исплатяти долги, како и о томъ вообще, яко долзи монастырскіи и инымъ начиномъ средствіемъ мене — книжнымъ трудомъ — аще бы В. Е предлагаемый планъ одобрили, и нуждное пособіе ми дали, исплатитися могутъ въ крат-

---

[1]) Игуман кувеждински Герасим Новаковић — Ћаћа.

комъ времени, тако убо, да вси продукти монастырскій, коимъ и тако мала цѣна єсть, во благо монастыря останутъ, и да тѣмъ єдинымъ, скорымъ и невиннымъ средствомъ заградится дверь толикимъ ужаснымъ зломъ и за монастырь и за мене.

Не просихъ съ прещеніемъ коммиссію, но со израженіями сухія истины и строгія правды, съ воздыханіями глубоцѣ огорченнаго сердца, съ природныма мыслима о послѣднѣмъ избавленіи моемъ.

Два лѣта и четыри мѣсяца уже истекоша положенію моему, єже мя уже въ глубину конечныя гибели низвергаетъ, а власть духовная сухими очесы зритъ от дне на день растущую гибель мою.

На презѣлное прошеніе уврачеванія страданіямъ моимъ, вмѣсто желаемыя мною утѣхи говорите В. Е. въ посланіи: »страданія, аще какова суть, самы неправилнымъ поступкомъ вашимъ, на себе навлекосте«. Коль снисходително и со щадѣніемъ, и тѣмъ предварителнымъ одобреніемъ прямо пакостниковъ и злобниковъ моихъ, коль немилостиво прямо мене говорите! — Не вѣрую, милостивѣйшій Господине, яко пакости и варварства ихъ, єгда Вамъ предъ очи ставятся, одобрити будете. Ни сатана Іову болше золъ приложити дерзну развѣ єлико єму свыше допущено быстъ. — Смѣютъ и священицы онаго сатаны горши быти?

Далше глаголете, милостивѣйшій Господине, сами вы беспристрасно и хладною кровію о томъ разсудите, аще въ сицевыхъ обстоятелствѣхъ, въ няже монастыръ Шишатовацъ положенъ єсть, иначе поступитися можаше.

О милостивѣйшій Господине! аще бы правителство церковное въ первомъ Аппеллаторіумѣ изъ сего начала изишло было, да и монастырь и Архімандрітъ спасется, со всѣмъ бы иный поступокъ со Архімандрітомъ, бывшымъ за 12 лѣтъ клирікалнымъ учителемъ, предвзятъ былъ, и средства яже бѣдствующій Архімандрітъ за изглажденіе долговъ подносяше, одобрена и пріята бы была. Сему єлико человѣколюбывому, толико и праведному началу ни на єдино мгновеніе ока предъ судіями не бывшу, предвзяся начало, аки єдино, спасающее монастырь, да жертвуется Архімандрітъ. — И воистину пожертвовася безъ всякія нужды! — —

Отрицающе ми просящую коммиссію, споминаете мя, да проразсужду, аще бы сіе къ чести моей клонилося, и какова бы слѣдствія за мене изъ коммиссіи быти могла.

Азъ просихъ коммиссію беспристрасную токмо изъ двѣю вышереченну причину. Изъ слѣдованія оныхъ необходимо слѣдовала бы полза и за мене и за монастырь. Коммиссіа бы обрѣла силнѣйшая побужденія крѣпко ходатайствовати о скорѣйшемъ

*

избавленіи моемъ от положенія, во многомъ призрѣніи погибелнаго за мене.

Въ ней бы азъ воистину обрѣлъ крѣпкаго посредника между мною и В. В. — посредника, каковаго от тріехъ лѣтъ никаковыми писменными прошеніями моими, ни чрезъ каковыхъ пріятелей моихъ обрѣсти могохъ.

И не могу не открыти здѣ, яко мне зѣло жаль есть, что В. Е. не хотѣсте допустити изслѣдованія о томъ, аще азъ кромѣ онаго, еже ми самымъ духовнымъ судомъ присуждено есть, еще и от злоупотребленія приставленнаго Надзирателя икономіи, и от пакостей подчиненныхъ братій за два лѣта и болше претерпѣвахъ. Quod licet Jovi, non licet bovi!

Того ради, зане ниже азъ вѣровати, да паче ни помыслити могу, ниже В. В. допустите за собою рещи, яко мя волею пакостникомъ на всевозможная досаждевія изложисте, пособеннѣ поднесу строгому судилицу совѣсти Вашея таковая, на вяже уповательно и безъ коммиссіи мнѣ удовлетвореніе дасте.

Прочее съ глубичайшим страхопочитаніемъ изумираю

Вашего Высокопревосходителства

Въ Мон. Шишатовцѣ 11. Іан. 1823.

нижайшій
Лукіан Мушицкій с. р.
Архім. Шишатов.

11

Мушицки је 27 фебруара 1823 поднео молбу, да му се поврати управа манастира, на што му је Стратимировић ово одговорио.

Г. Архімандріту Шишатовачкому Лукіану Мушицкому.

Въ Карловцѣ 19. Марта 1823.

Поднесенное под 27. февр. т. л. сѣмо въ томъ прошеніе ваше, да бы правленіе икономіи монастыря Шишатовца вамъ возвращенно было, от суда сего того ради пріято быти не можаше, что вы къ исплаченію долговъ монастырскихъ, еже единственнѣ священный судъ сей предъ очеси имѣетъ, особенный и неизвѣстный начинъ предлагаете. Начинъ той, иже вы въ томже прошеніи вашемъ описуете, ниже сходенъ есть, но ниже въ дѣйствіе произвестися можетъ потому, что от всѣхъ церквей яже вы не вѣми по каковому списанію на двѣ тысящи постависте, едва бы 3 до 4 стотины обрѣлися, которыя бы книгу сію купити могли, еже за самое печатаніе тоя взискалобыся, прочія же, якоже познато есть, тако убожны суть, да скудости ради и самыхъ нѣкихъ потребныхъ церковныхъ книгъ лишаются, ктому же въ слѣдъ высочайшихъ повелѣній, вся церковныя книги скоро препечатанны быти имѣюутъ, которыя каждая цер-

ковъ купити возимѣетъ. Како бы убо стоящей скудости и важнышымъ потребамъ церквей, тыяже иждивеніемъ на книгу не церквамъ, но священникомъ паче полезную отягощатися могли? сис бы, хотя полза ея неоспорима есть, аки совокупленіе нов цевь на исплату долга шишатовачкаго, иже к тому самъ въ себѣ пособіе прістяжаетъ, сматратися имѣло, еже въ всякомъ призрѣніи зазорно бываетъ.

Того ради прошеніе ваше симъ вамъ возвращается, да вы ради воспоставлевія вашего иное устроите, изъ неиже увидѣтися могло бы, яко вы долги монастырскія, по примѣру прочихъ Настоятелей, ихже монастыри таковымъ бременемъ отягощенни бѣху, пособіями въ монастырѣ находящимися исплатити хощете, зане сіе единственнѣ извѣстное и сходнѣйшее средство есть, и аки базісъ на нейже и Нарицателный Консісторіумъ утверждается вся же прочая, не ино что, но токмо мечты суть.

Но да не возмнится вамъ, яко дѣятелности вашей въ предѣлѣ книжества препоны полагаются, вы не токмо въ словѣ сущую книгу от россизмовъ очистити, но и иныя церквы нашей полезныя книги сами, по примѣру прочихъ списателей на пре нумерацію издавати можете, точію его Высокопревосходителству нашему милостивѣйшему Г. Арх. и Митрополіту таковыя разсмотренія и благословенія ради предварителнѣ поднести не пропустите. Симъ вамъ заниматися никтоже возбраняетъ, ибо тое вамъ яко въ вящшемъ чинѣ священническомъ сущу пристойно есть, и потребѣ церкве и клира тѣмже удовлетворити будете.

Мушицки је морао још једну молбу поднети, да му се поврати управа.

III

„Апологија Лукијана Мушицког“

(допуна)

Пок. проф. А. Сандић објавио је у 130 и 132 књизи *Летописа* (год. 1882) два рукописа Л. Мушицкога, назвавши свој чланак »Апологија Л. Мушицкога«.

Један је рукопис Мушицкога, који је Мушицки назвао »Приватное послание«, саопштио проф. Сандић у 132 књизи у целини. Други, пак, рукопис Мушицкога, у 130 књизи, није објављен у целини, него само прва половина му, а то стога »што је, како вели издавач му, овог споменика нестало, и досад немогосмо нигде разабрати за свршетак му«. Проф. Сандић не рече, како му је дошао до руке одломак рукописа Мушицкога. Али како га није у целини навео, јасно је, да га није из оригинала преписао, него да га је морао где у препису наћи.

Ми ћемо овде наставити и довршити недовршени у *Летопису* рукопис Мушицкога по оригиналу, на коме на поле-

ђици стоји написано руком Мушицкога: »Представленіе поступковъ Архімандріта Димитріа Крестича противу внутръ подписаннаго, за приватную вѣдомость, яко прибавленіе къ лѣтописемъ нашихъ временъ«.

Ево наставка и свршетка поменутог рукописа (в. *Летопис* књ. 130, стр. 91):

»3. Егда тужихся єму Архімандріту, како намѣстникъ на позываніе мое въ дѣлѣ домашнѣмъ пріити не хотѣ, таже на писменное позываніе пріити не хотѣвъ цедули моя дералъ; како протоколлъ наемныхъ дѣлателей, требованный мною, не хотѣ послати, ниже на писменное требованіе послати хотѣ, потомъ на мое взысканіе вспять цедули, тоя послати не хотѣ; єгда, глаголю, тужився о всѣхъ сихъ, молихъ Архімандріта, да повелитъ Намѣстнику, да ми послѣднюю цедулю возвратитъ, не хотѣ ми удовлетворити. Въ тойже день случися, яко, мнѣ съ нимъ собесѣдующу, вниде въ келію нашу Намѣстникъ. Тогда паки повторихъ єму Архімандріту прежнее, глаголя: »Кажите отцу Намѣстнику, да ми послѣдню цедулю мою врати«. Онъ же премолча, аки и не видя и не слыша мене. Чего ради рекохъ самъ азъ Намѣстнику: »Отче Намѣстниче, донеси ми послѣдню цедулю мою натрлгъ«. Онъ же: »Я самъ є подерао«. На сія снова молча азъ изыдохъ изъ келіи.

4. Зане Намѣстникъ противу обычая, по всюду употребляемаго, и всячески наблюдатися имущаго, протоколлъ наемныхъ дѣлателей, иже иначе икономовъ єсть, у себи удержалъ, и дѣлатели наемныя по болшей части, самъ, безъ каковыя либо контролы, исплатялъ, предлагахъ сію безпутность Архімандріту Крестичу, а он премолча, предая предложеніе мое, со самою тщетою монастыря, уничиженію.

Видя онъ Архімандріть Крестичь крѣпокъ духъ мой, и не могій двигнути єго со своего єму внутренняго подножія, нападалъ на него съ телесныя страны, удручая тѣло мое даже до голотины.

Оное изреченіе, да ми по силѣ касси монастырскія даетъ снабдѣніе, не хотѣ разумѣти по духу, но держася єдиныхъ видимыхъ буквъ, оное паче во зло употреби, тако убо, яко да въ кассѣ за мене, требующымъ крайнимъ нуждамъ моимъ почти никогда не бысть. — Не хотѣ єдиною наглавки, чизмаромъ Дивошкимъ за мене принесенныя исплатити, и чизмаръ отнесалъ бѣ вспять, мнѣ платити не могшу. — Егда изъ кассы довольну новцу въ ней бывшу, требовахъ въ нуждѣ моей 3 фор., другій же кратъ 5 фор. и не даде. — Не хотѣ на малыхъ каруцахъ ни єдинаго наплатка дати начинити, но паче повелѣ разстроити ихъ, и части сѣмо тамо разметати, токмо да на чужихъ тальигахъ иду. — Предъ послѣднимъ Аппеллаторіумомъ

на 5 седмицъ прежде, шедшу Намѣстнику въ Крушедолъ, рекохъ єму, да ищетъ дозволеніе, єже издати ми ресто 14 фор. от оныхъ 54 фор. мнѣ припадающыхъ, и дозволити не хотѣ, но рече: »Некъ чека док я доѣемъ«. Єму же, не пришедшу, азъ же, наступившу уже Аппеллаторіуму, не имѣвъ собственныхъ чизмъ, позаймихъ таковыя от Намѣстника Бешеновачкаго, и въ нихъ пріидохъ въ Карловцы предъ Вашу Ексцелленцію, якоже и явихъ тогда.

Заключеніе послѣдняго Аппеллаторіума, въ немже єму наложено бысть, да ми во всѣхъ потребное снабдѣніе дастъ, поздѣе двою мѣсяцу и болше от дне пріятія принесе, не безъ очевиднаго намѣренія, да азъ, ризъ не имый, паки подъ зиму пріиду безъ тѣхже: ибо, въ кассѣ бывшу новцу 88 фор. за снабдѣніе мое не хотѣ дати ни крайцары, откуду послѣдова, да на послѣдокъ зимѣ грозной сущей, остахъ въ лѣтныхъ раздранныхъ ризахъ, не могій ни въ церковъ отити. — А єгда на сообщеніе аппеллаторіалныхъ заключеній, болше двою мѣсяцу поздѣе от дне пріятія мнѣ сотворенное (9. Ноемв. пр. г.) жаловахся, дивною пакостію со всѣми знаками внѣшними кивнаго сердца крычалъ: »Па єл' вамъ жао, єл' вамъ жао?« »Па туж'те ме, па туж'те ме«, яко юначествуя, и аки увѣренъ сый, яко всуе, тужитися буду. — Тою же приликою (9. Ноемв. пр. г.) єгда жаловахся, что мя не снабдѣваетъ нуждами, глаголя: »Та и свинярь Шишатовачкій има свое одѣло, а да я немамъ«, рече ми: »свинярь є заслужио«. Азъ же возопихъ: »А я нисамъ заслужіо?« Онъ приложи: »Не знамъ, єсте ли заслужили.«

Богъ вѣсть, каковаго возраженія словомъ и дѣломъ онъ на сія слова, толь грубая, толь недостойная и єгова и моего характира, ожидалъ, но азъ ни слова испустихъ изъ устъ моихъ, но презрѣхъ гадное изреченіе молчаніемъ и изшествіемъ из келіи, таже нехотѣніемъ вкупѣ обѣдовати съ нимъ.

Милостивѣйшій Господине! Нынѣ оставляю подлыя поступки Архімандріта Крестича прямо мене, и сличеніе ихъ съ таковыми же реченныхъ Іеромонаховъ поступками, въ тужбѣ моей противу нихъ изложенными, беспристрастному разсужденію каждаго Сербина, сухую истину и строгую правду любящчаго, и провозглашаю єго, да по совѣсти скажетъ, аще вся пакости, уничиженія, угнѣтенія же и моренія ихъ прямо мене не тамо клонишася, да азъ или коимъ нибудъ дѣйствіемъ прекорачу границу положенія моего тѣснѣйшаго, изъ монастыря по оной нещастной клаузулѣ изгнавъ буду, или самъ, падъ на конецъ духомъ, и изшедъ изъ града терпѣнія избѣгу изъ монастыря, или, со всѣмъ изнемогъ, свисну въ немъ.

Вашего же Высокопревосходителства правосудію оставляю, єже изрещи надъ обидѣвшими мя внѣ предѣла, предпоставлен-

наго имъ, праведное от вѣка слово: »еюже мѣрою мѣристе, тоюже возмѣрится вамъ«.

Благоизволите, Милостивѣйшій Господине, суще и Благодѣй и Покровитель и Отець мой, еще слѣдующая чувствованія души моея услышати:

– ⏑ – ⏑⏑ –, – ⏑⏑ – ⏑̄

– ⏑ – ⏑⏑ –, – ⏑⏑ – ⏑̄

– ⏑ – ⏑⏑ – ⏑

– ⏑ – ⏑⏑ – ⏑̄

Къ Богу якож' Давідъ въ тѣсной бѣдѣ тече,
Бывъ от Хуса гонимъ, въ яму хотѣвша и
Купно съ славою вергнут';
Стратиміровичу! къ Тебѣ

Сице азъ днесь теку. Тайный союзъ враговъ
Злобныхъ имамъ въ руку! Геніи откры его,
Правыхъ милуяй сердцемъ.
Лестна ларва спаде съ ихъ лицъ.

Три суть! Ихъ имена въ тму повергу, да ми
Стіховъ въ вѣкъ не сквернятъ. Совѣсть имъ буди адъ.
Окрестъ солнца земля се
Дважди кругъ свой уже сверши,

Азъ отнелѣже ихъ хитрыя сѣти зрѣхъ!
Трудъ имъ бѣ навести нозѣ мои на нихъ.
Мимохождахъ азъ тыя.
Мя на гнѣвъ приводиша лютъ;

Перси азъ оградихъ бронею мудрости.
Гнаша мя со всѣхъ странъ; азъ же терпѣнія
Въ крѣпокъ градъ побѣгохъ! Весь
Нравъ претворшійся зрятъ во мнѣ.

Стѣни окрестъ мене суть ми предградія.
Къ мнѣ они не грядутъ, азъ же не смѣю къ нимъ!
Днесь держатъ мя въ обсадѣ.
Лесть плететъ врагъ единъ, а два

Стрѣли мещутъ на лукъ; той наляцаютъ въ градъ!
Буи! Стрѣлы тупятъ. — Дѣютъ подземный ровъ. —

Ихъ надежда питаетъ,
Яко градъ мой падетъ, и азъ

Буду жертвою имъ! Книжнику мнѣ доколь
Сице срамно терпѣт'? Звѣрсти доколь врази
Будутъ въ зло обращати
Людска сердца терпѣніе?

Мнѣ ли мыслити лѣтъ, яко мя челюсти
Ихъ оставиши Ты? Прочь от мене бѣжитъ,
Щедре! черная мысль та.
Ты не хощеши грѣшнику

Смерти, вѣдый добро, быт' человѣче здѣ
Внѣ границы скочит', божье обаче быт'
Дерзку скоку пратити.
Внѣ бо гнилъ никогдаж' скочитъ!

Жметъ духъ тѣсный предѣлъ, тѣсный как' жметъ сапогъ
Ногу. Іовъ пострада воли по божіей;
Болше золъ сатана не
Смѣ творити ему. Мои

Так' не дѣютъ врази! Цѣль єсть Твоя казнит',
Дерзкимъ дати примѣръ; цѣль же ихъ єсть врещи
Мя во вѣчную пропасть.
Тѣмъ они и народу суть

Многовредни врази. Древо, носящее
Роду добры плоды, съ коего отрасли
Суть инымъ прицѣплены,
Въ махъ єдинъ посѣщи хотятъ,

Таже въ огнь поврещи! Азъ бо народови
Бѣхъ полезенъ до днесь вѣры ученіемъ,
Пѣснми лѵры и арфы;
Тѣми буду полезенъ впредь.

Пять уж' сотъ ученикъ къ сербску сіонови
Взоръ вперит' обучахъ; болше и ползы азъ
Милу Роду содѣю,
Нежел' здѣшнихъ враговъ пять сотъ.

Первый кратъ ми даетъ совѣсть награду ту!
Тѣмъ гордится мой духъ, тѣмъ и стоитъ, растетъ.
Что б' здѣ низъ человѣка
Крѣпцѣ могло держат' въ бѣдѣ,

Аще б' самъ онъ себе, помощи тощъ, забылъ?
Аще б' овъ не обрѣлъ сладкія въ персехъ мзды?
Подъ Петромъ корабли кто
Дѣла, красно гордяшеся;

Кто въ господни вертѣ дѣлаше вѣрно подъ
Стратиміровичемъ, да не гордится той?
Есть мой щитъ у Тебе! Подъ
Нимъ от темъ не боюс' враговъ.

Что мнѣ три сотворятъ, мя Ты єгда держиш?
Рыса три изъ дому верзи Штиляновича.
Сербску міру скажи Ты
Коль ти мерзокъ єстъ ковъ, и ломь!

При лампадѣ внегда Музъ азъ сѣжу, пекійс',
Лѣпо что и добро Роду открыт' и пѣт',
Миръ въ дому да владѣетъ.
Коль єси благъ пѣвцемъ, скажи!

Ризу скорбну сними съ стѣнъ намъ обители
Свята Сербльина Ты! Свергни съ раменъ моихъ
Ризу гаднаго цвѣта!
Дай ми прежне подножіе!

Токмо мя возврати мнѣ самому, и долгъ
Вмалѣ весь исчезнетъ. Хаосъ изыдетъ вонъ,
Іова уж' увѣнчай, а
Сонмъ сатанъ изсели свирѣпъ.

Дай художествомъ честь, и иже за десять лѣтъ
Въ славномъ дворѣ Твоемъ весь предавалъ бѣхъ умъ.
Шишатовацъ прослави;
Вѣчный двигну Ти столпъ до звѣздъ!*)

Прочее съ глубочайшимъ страхопочитаніемъ изумираю
Вашего Високопревосходителства

Въ М. Шишатовцѣ 1. Марта 1823.

нижайшій
Лукіанъ Мушицкій с. р.
Архіман. Шишатов.

---

*) [И ова песма је штампана црквено-словенским правописом, као што је речено на стр. 207 ове књиге (у напомени под линијом). Додајемо ономе још то, да је Мушицки текст своје песме акцентовао и да је овде бележио и спиритусе и друге знаке, које смо све морали изоставити, јер их штампарија нема].

IV

Завршни истражни протокол двају архимандрита

Последица ових молби Мушицкога била је то, да је одређен био архимандрит грчетешки гроф Антоније Бранковић и архимандрит раковачки Георгије Хранислав, да извиде стање у манастиру Шишатовцу.

Шта су они тамо радили, види се из овог извештаја њихова:

Дѣлано въ Ч. монастырѣ Шишатовцѣ 10. Апр. 1823.

Его Пречестности Г. Арх. Шишатовачкому Лукіану Мушицкому, средствіемъ Архідіецезалнаго Консісторіума молившуся, да бы єму правленіе ікономіи М. Шишатовца, от некотораго времене по причинѣ долготворенія отвзято бывшее, паки возвращено было, Его В. милостивѣйшій Г. Архіепіскопъ и Мітрополітъ, на представленіе себѣ подручнаго Консісторіума предпомянутаго высокимъ писаніемъ подъ 5. Апр. т. л. на тойже Консісторіумъ свой отпуштенимъ таковое рѣшеніе дати благоизволиша: Да — хотя заключенія Аппеллаторіалная до конечнаго изглажденія долговъ страдателныхъ М. Шишатовца стояти имутъ, ниже Его В. въ семъ предметѣ безъ Аппеллаторіума своего само что нибудъ далше опредѣлити хощетъ, ничимъ менше зане доселѣ Аппеллаторіално опредѣленый временый ікономіи М. Шишатовца надзиратель, Пречестнѣйшій Г. Арх. Крушедолскій Димитрій Крестичь, отрѣшенія своего просилъ, а Ч. Консісторіумъ Архідіецезалный на увѣреніи предреченнаго Арх. Шишатовачкаго Г. Лукіана Мушицкогъ, яко сирѣчь и онъ долги монастырскія изглаждати, себе прописанимъ и публикованимъ правиломъ же и учрежденіемъ всячески сообразовати будетъ, осниваяся, того єсть мнѣнія, да Єму правленіе ікономіи монастырскія вручится, съ тѣмъ обѣщаніемъ, яко от страны Ч. Консісторіума всякое попеченіе приложится, да бы въ предсказаномъ монастырѣ вся ко намѣраемому концу текло, а блага ради монастыря доселѣ аппеллаторіално учрежденіи мѣри во исполненіе приводими были, — из среди Арх. Консісторіума члени опредѣленіи ради воспоставленія частопоминаемаго Арх. Шишатовачкаго Г. Лукіана Мушицкаго: устроенія нарочныхъ назначеніи долговъ монастырскихъ уже исплаченыхъ и исплатитися имущыхъ, якоже и виктуала, съ тѣмъ далшимъ высокимъ налогомъ, да о состояніи мон. Шишатовца долженственная извѣстія Арх. Консісторіумъ от времене на время Его В. подносити вѣдаетъ.

Мы убо подписанніи, въ слѣдъ предсловутаго налоге Его В., милостивѣйшаго Г. Арх. и Мітр. яко консісторіялно изасланіи члены, въ лицѣ мѣста пришедше, во соборѣ Братства тойже высоки налогъ публиковахомъ и по смислу таковаго правленіе

ікономіи мон. Шишатовца преднаведеному Г. Арх. Шишатовачкому съ подобающимъ увѣщаніемъ предавше, первѣе по опредѣленію Консісторіалному ради благонадежднаго долговъ монастырскихъ изглажденія, іеромонаха Бешеновачкаго Герасима Новаковича заклятимъ старцемъ, а іеромонаха Оповскаго Іларіона намѣстникомъ в' семъ монастырѣ, прописи сходно поставихомъ, таже в' повиновaніе высокому писанію слѣдующая назначенія устроихомъ, и убо:

1. Назначеніе долговъ монастырскихъ уже исплашченихъ: — — — — — —

2. Назначеніе долговъ М. Шишатовца исплатитися имущихъ: — — — — — —

3. Назначеніе виктуала въ знатнѣшемъ количествѣ находящагося:

1. Черна вина	625	акова
2. Бѣла »	120	»
3. Шилера	45	»
4. Шливовице	227	»
5. Комовице	93	»
6. Жита	223	мерова
7. Кокуруза	400	»

В' прочемъ сею приликою и паки како Г. Настоятелю, тако и прочемъ Братству высокимъ именемъ Его В., милостивѣйшаго Г. Арх. и Мітр., доволно увѣщавше о изглажденіи долговъ монастырскихъ всѣми силами єдинодушно старатися, ниже в' каковія новія долги дерзнути пущатися, засѣданіе сіе соборное заключихомъ.

Дѣлано дне мѣсяца и лѣта, якоже горѣ

Антоній графъ Бранковичь с. р.
Архімандрітъ Гергетешкій

Георгій Хранславъ с. р.
Архімандрітъ Раковачкій

Извештај је овај прочитан у седници конзисторијалној од 14 априла 1823, и под бр. 26 закључено је: »Извѣстіе сіе за вѣдомость и будущее священнаго суда сего управленіе служити«.

И тако дође арх. Лукијан Мушицки поново до управе манастирске.

Како је Копитар год. 1840 бранио Вука

од

Нестора М. Петровског

Године 1839 изишао је у Аугсбуршким *Оиштим Новинама* (Beilage zur Allgemeinen Zeitung, N 257, dd. 14 Sept. 1839, стране 2012б – 2014б) овај чланак:

Serbien 2012б.

Sollte auch Jemand an der Wahrheit Aergerniss nehmen, so lasst lieber Aergerniss entstehen, als dass ihr die Wahrheit verlassen sollt. Augustinus

*Belgrad, (13) 25 Aug. Die Allgem. Ztg vom 25 Jun. enthält eine Lebens- und Charakterskizze des Fürsten Milosch[1]), die dem Ranke'schen Werk über die serbische Revolution aus serbischen Papieren und Mittheilungen (des Serbiers Wuck) entnommen ist. In diesem Aufsatz wird der schwarze Georg als ein wilder Heiducke, ein habgieriger, grausamer und feiger Mensch geschildert, Milosch Obrenowitsch aber ein tugendhafter, tapferer, unerschrockener und kluger Staatsmann genannt, der auf seinen Reisen durch Ungarn, die Moldau und Walachei die Physiognomie der Völker und ihrer Fürsten studirt, und seinen Geist mit den frischen Anschauungen des vor seinen Augen aufgerollten belebten Gemäldes bereichert hat, der als Woiwode im Rathe des Vaterlandes sass und seine Heere befehligte, nachdem der schwarze Georg und andere Anführer nach Oesterreich entflohen waren, und unter dessen Auspicien dann Civilisation, Künste, Industrie aufgeblüht sind. Das wahre Sachverhältniss stellt sich aber dem kundigen Beobachter etwas verschieden heraus. Wuck Stephanowitsch Karadschitsch war kein unbefangener Gewährsmann. Seine Schrift: „Gragya Za Surbsku[2]) Istoriju", besonders aber seine Mittheilungen an Leop. Ranke, Czrykowski[2]), Possart und Andere haben der strengen Wahrheit nicht immer gedient. Zuerst eine litterarische Bemerkung[3]): Dositheus Obrenowitsch[2]) war der

[1]) *Fürst Milosch.* Nach Michael Czaykowski. — Beilage zur Allgemeinen Zeitung, Nro 176, 25 Junius 1839, стране 1361a—1362a. У примједби читамо: „Aus Anlass der Resignation des Fürsten Milosch, und unter Berufung auf die vorgestern, gestern und heute darüber gelieferten erläuternden Artikel, lassen wir diese schon vor einiger Zeit von einem litterarischen Blatte (den Bl. für litt. U.) mitgetheilte Lebens- und Charakter-Skizze folgen und verweisen zugleich auf Leop. Ranke's: „Die serbische Revolution, aus serbischen Papieren und Mittheilungen (des Serbiers Mucz). [Тако! *Н. П.*] Hamburg 1829". Свршетак ове расправе види у „Beilage" dd. 26 Junius 1839, Nro. 177, стр. 1369a—1370a. *Н. П.*

[2]) Sic! *Н. П.*

[3]) У чланку „Fürst Milosch" нема ништа о Вуку. *Н. П.*

erste, der in der gemeinen serbischen Mundart schrieb, nicht aber Wuck Karadschitsch und von Luka Milowanow wurde im Jahr 1814 das erste ABC Büchlein verfasst. Auch die fünf neuen Buchstaben des serbischen Alphabets hat nicht Wuck erfunden, sondern Mushitzky und Andere, und einige dieser Buchstaben kommen schon früher bei Posilowitsch vor, die Lieder „Schlacht bei Losnitza“ und „das Mädchen von Kosowo“ hat Hadschitsch metrisch ins Deutsche übersetzt, von ihm hat sie Wuck. Die serbische Grammatik von Paul Tirol hat er sich in Temeswar von dem Verfasser zu verschaffen gewusst, in Deutschland gab er sie für seine eigenen Werke aus. Dieselbe Bewandtniss hat es mit den serbischen National-
2013a. liedern und dem serbischen Dictionnär; das // Verdienst und der Ruhm davon gebührt dem Abbé, später Bischof Muschitzki und andern Sammlern, so wie Hrn. Copitar, von dem die deutsche und lateinische Beigabe des Dictionnärs ist, nicht aber Hrn. Wuck Karadschitsch, dessen ganze Mühe darin bestehen mag, dass er fertige Werke der Druckerei übergab, und sie unter seinem Namen und für sein persönliches Interesse drucken liess[1]), und somit sich mit fremden Federn geschmückt hat, wie die Elster in der Fabel. Auch die Errichtung einer serbischen Druckerei, wofür er am 3 März 1827 500 Thaler C. M. aus der Nationalcasse empfing, ist er noch schuldig. Wichtiger ist mir die Herstellung des historischen Urtheils über den schwarzen Georg. Diesen Mann soll man nicht verunglimpfen: er war eine seltene Heldenerscheinung. Ohne Kanonen und Gewehre, ohne Munition hat er den Krieg angefangen und den Sieg erfochten, und die Fahne der Freiheit auf den serbischen Boden aufgepflanzt. Ohne ihn wäre Serbien nie das Glück geworden, sich selbst anzugehören. Er war tapfer und unerschrocken, aber nie wild, grausam und habgierig, wie es in jenem Artikel heisst. Seine Kinder und Familienglieder leben heute noch in ehrenvoller Armuth. Nie ging er auf Raubzüge aus, noch war er ein Räuber, sondern der redlichste und tugendhafteste Mann war er immer; wohl aber war er Heiducke, die Heiducken aber in Serbien, Bosnien und Herzegowina sind keine Räuber, sondern freie Männer, die in heimlichem Einverständniss mit dem Volk und dessen Knesen und Kmeten ihre Häuser um der Bedrückung willen verlassen, und in den Wäldern und Gebirgen eine Art Defensivkrieg führen gegen die muselmännische Tyrannei. Vor dem österreichisch-russischen Kriege gegen die Türken um das Jahr 1787 wollte der schwarze Georg mit einigen Hundert Familien ins österreichische Gebiet hinübertreten, um sich dem Joche zu entziehen. Als sie ober Ostruschnitza bei Dubocko angelangt waren und eben über die Save setzen wollten, sagte

---

[1]) Са овијем опадањима ваља успоредити, шта је писао о Вуку М. Светић (Ј. Хаџић) још у почетку марта год. 1839 — *Ушукъ, или одговорь на одговорь на ситнице езыкословне* . . . (прештампано у *Скупљеним граматичким и полемичким списима* Вука Стеф. Караџића, III, 53). *Н. П.*

Georgs Vater: „Kehren wir alle zurück in unsere Heimath, ehe ich an das Ufer des Flusses trete, gehe ich lieber zu den Türken und melde ihnen, was ihr gesonnen seyd. Ihr werdet alle ein blutiges Opfer ihres Zornes seyn“. Wirklich ging er. Furcht und Schrecken bemächtigte sich Aller. Umsonst rief ihm Georg zu, er möchte doch von seinem Vorhaben abstehen und zurückkommen. Als derselbe taub gegen die Stimme des jammernden Volkes und seines Sohnes sich immer weiter entfernte, rief die Mutter: „Halte den Vater mit Gewalt, weil er guten Worten nicht folgen will. Wo ist dein tapferer Arm, wo dein trefflich zielendes Auge? Sende ihn hin, wo die Türken ihn nicht hören werden!“ Dreimal hob Georg seinen kräftigen Arm, dreimal sank ihm die Hand, er stand unbeweglich, weil es dem Herzen schwer war, die süssen Bande der Natur zu zerreissen; aber eiserne Noth hat stets das Gesetz geändert. Bei der drohenden Gefahr musste endlich jede andere Rücksicht schweigen: er gab seinem getreuen Gefährten Georg Ostrich die Flinte mit den Worten: „Schlag' an! so vieles Volk darf nicht zu Grunde gehen; besser er allein. Wenn Gerechtigkeit und Gottes Wille ist, du wirst ihn treffen“. Der schoss, und der Alte fiel als Verräther seiner Brüder. Als der Sohn und die Andern ihn nach den Religionsgebräuchen des Landes begraben, setzten sie ruhig in der Nacht über die Save. Es ist wahr, auch seinen Bruder hat der schwarze Georg hängen lassen, aber nach mehrmals begangener Gewaltthätigkeit und Nothzucht und nachdem er jedesmal auf Fürbitte der Mutter begnadigt worden war Der ewigen Klagen überdrüssig, liess Georg zuletzt seinen Bruder gefangen nehmen und einsperren, und in Abwesenheit der Mutter frug er die Kmeten: „Was verdient, wer Diebstähle und Gewaltthätigkeiten mehrmal verübt hat, und begnadigt worden ist, aber sich nicht bessert?“ Die Antwort war, // man hänge den Abscheulichen, damit er nicht das 201зб.
Volk verpeste. Da liess Georg seinen Bruder herausführen, legte ihm selbst den Strang um den Hals und sprach: „Da hast du, Bruder, was du verdient hast“. Allein darf man ihn desswegen wild und grausam nennen, und war es nicht vielmehr strenge Gerechtigkeit, die er verwaltete? So that er immer. Dass Grausamkeiten im Kampf mit den Türken vorgefallen, konnte nicht anders seyn. Sie liegen in der Natur eines Aufstandes, in welchem lang genährte Rache endlich Luft bekam, und sind nicht dem schwarzen Georg zuzuschreiben; auch waren diese Grausamkeiten nicht grösser und zahlreicher, als in jedem ähnlichen Krieg. Wenn in dem Aufsatz ferner behauptet wurde, „dass Czerni Georg den Knesen Teodory, seinen Wohlthäter, wegen des Verdachts, dass er seine Plane durchkreuze, mit eigener Hand getödtet habe«[1]), so ist das wieder ein Beweis,

[1]) Успореди у чланку „Fürst Milosch“, стр. 136іб: „. . . mit eigner Hand tödtete er [Czerny Georg. *H. H.*] den Knesen Teodory, seinen Wohlthäter, den er in Verdacht hatte, dass er seine Plane durchkreuze“. *H. H.*

dass der Verfasser die Geschichte Serbiens gar wenig kennt. Dieser Knese hiess Theodosius; er war nie Georgs Wohlthäter, sondern ein Woiwode und türkischer Spion; er gerieth in Wortwechsel mit Georg, und es kam zu einem öffentlichen Zweikampf, in welchem er den ersten Schuss hatte, der nicht traf, worauf erst der schwarze Georg auf ihn schoss und ihn zu Boden streckte. Georg blieb sich sein ganzes Leben gleich: ein fester Charakter, aber nicht stolz und eitel, auch nicht durch Wohlleben entnervt, denn er lebte und kleidete sich gemein; seine Seele war durch das Unglück gestählt, sein Körper abgehärtet. Er und andere Anführer Serbiens flohen nicht nach Oesterreich, um ihren Kopf oder ihr Vermögen zu retten, oder um auszuwandern, und diess für Patriotismus auszugeben, sondern Zeit oder Umstände haben sie zu diesem Schritt genöthigt, wenn sie nicht an Serbien verzweifeln wollten; Milosch Obrenowitsch würde sich damals auch geflüchtet haben, wenn er seine Gemahlin und Kinder bei sich gehabt hätte. Er ist nicht allein im Lande geblieben, um dessen Befreier zu werden, sondern mehrere Woiwoden so tapfer als er, sind geblieben, wie: Lasar Mutap, Arsenye Lomo, Militsch Drintschitsch, sämmtlich in dem Rudnicker District, weil die Lage desselben dem Feinde unzugänglich ist; Jowan Dobratscha in dem Kraguewatzer District, Militsch Radowitsch, Raka Lewajatz und Alexa Popowitsch in dem Uxiszer District, Georg Protich aus Dragatschewo, und Petronye Perunitzitsch in dem Poscheganer District, Milosav Lapovatz und Stanoje Elavash[1]) in dem Smederevayer District, Hadschi Prodan Gligorowitsch aus Senitza, Woiwode von Stari Wlah, und Stevan Jacovlyevits aus Lewtscha, Jagodiner Districts, und so viele von der österreichischen Gränze entferntere Woiwoden. Nach dem Falle Serbiens, als der Muselmann uns noch einmal die Sklavenkette um den Hals schlang, war auch nicht Milosch der Vorkämpfer seiner Nation, sondern Hadschi Prodan Gligorowitsch, Woiwode von Stari Wlah (Gegend) und Stevan Jakowljewitsch aus Lewtscha, Jagodiner Districts, waren die ersten, die mit dem Kaluger Pajsije Cristich und andern Patrioten in dem Kloster Ternawa Rath pflogen, und den Unabhängigkeitskampf in dem Poscheganer District begannen, während Milosch Obrenowitsch sich ziemlich zweideutig benahm; viele betheiligte Woiwoden waren von den Türken gefangen genommen worden, oder hatten sich auf Miloschs Zureden ihnen ergeben, und alle mussten eines grausamen Todes sterben. Was die Angabe von Miloschs Geburtsort anlangt, ist ebenfalls nicht richtig. Milan Obrenowitsch aus dem Dorfe Brusnitza im Rudnicker District, war zu Georgs Zeit Woiwode und später Deputirter in der Walachei. Er war vermöglich und Handelsmann in seiner Jugend. Als Milans Vater Obren starb, heirathete die Wittwe Wischnja einen gewissen Theodor, dem sie in 9 Jahren 3 Söhne,
2014a. Milosch, Jovan und Ephrem, gebar, die den fremden Zunamen // Obre-

[1]) Sic! *H. П.*

nowitsch nahmen. So ist Milosch der Sohn armer Eltern aus dem Dorfe Dobrinya im District von Ushicze; er trieb Handelschaft in seiner Jugend nicht für sich, sondern diente für 17 Piaster jährlich als Rindertreiber, zog mit Vieh bis Ragusa, aber in Ungarn, der Moldau und Walachei war er nie. Und seine politische Laufbahn beginnt auch nicht mit dem Jahre 1801, denn der schwarze Georg rief die Serbier zu den Waffen erst im Jahre 1804, und zwei Jahre später war Milosch noch ein unansehnlicher Woiwode unter seinem Stiefbruder Milan. Als die Hetärie in der Walachei und in Griechenland das Schwert zog, kam der schwarze Georg aus Bessarabien nach Serbien zurück, aber Meuchelmörder erschlugen ihn im Schlafe, hieben den Kopf vom Rumpf und Milosch schickte die vom Gesicht abgeschundene Haut mit Baumwolle ausgestopft nach Konstantinopel. Also schied der verdienteste Mann seiner Nation aus der Welt. So hat man über unser Land viele falsche Nachrichten und Ansichten verbreitet, übrigens hat wohl nie ein Correspondent den Mund so voll genommen, aber von lauter Wind, wie in einem Braunschweiger Blatt, das Serbiens Aufstand gegen Milosch ohne weiteres als ein anarchisches Streben brandmarken will, aber man traue diesen Wuckianern nicht, denn sie verstehen nichts von Serbien. Ich füge noch eine Neuigkeit bei. Vor einigen Tagen ist der Finanzminister Aleya[1]) Simich nach der Walachei abgereist. Ihn hat die Regentschaft beauftragt, von Milosch die ihm vom verstorbenen Sultan verliehenen Insignien abzuholen; dies geschieht auf Veranlassung Sadrasam Mehemed Husrew Pascha's, von dem die Regentschaft nachstehendes Schreiben erhielt: „Getreue Freunde! Weil es nothwendig, wie Dero Freundschaft bekannt ist, dass die Nischanen und die feierlichen und kaiserlichen Kleidungen, welche der Kaiser dem // gewesenen Fürsten Milosch verliehen, ihm abgenommen und 2014б.
dem wirklichen Inhaber des Fürstenthums als unmittelbares Zugehör zu demselben überantwortet werden, so ergeht an euch dieses Schreiben des Wessiers, dass ihr beflissen seyd, wie man euch befiehlt, sogleich abzunehmen von obenerwähnten gewesenen Fürsten ohne Ausnahme alle kaiserliche Orden, feierliche Abzeichen, Herwania und Fürstenbänder, welche ihm zuvor gegeben waren. Und zwar gleich nach Empfang dieses hohen Schreibens, wie euch aufgetragen und geboten ist, dass ihr euch danach unveränderlich zu richten habt“.

Потписа овај чланак није имао; ипак су савременици поуздано знали, да је потекао из пера Павла Адамовића (*Вукова Преписка* I, 480), секретара београдске полиције (ibid., VI, 296). Караџић је молио (ib., I, 481) Копитара, да напише нешто у његову обрану. Некакав одговор је написао такође Јустин

[1]) Sic! *Н. П.*

Михајловић (ib., VI, 303), али биће да није био наштампан, јер је Копитар по дугом времену послао[1]) не велику „рекламацију“[2]) у *Allgemeine Zeitung,* који ју је и примио у свој додатак („Beilage“ уз N 165, 13. Junius 1840, стране 1317а—1318б).

Ево овога, такођер анонимног,[3]) чланка:

1317а. Wien, Februar*). Sie hatten in Nro. 257 der Allg. Zeit. vom vorigen Jahre einen anonymen Artikel mit sehr anzüglichen Ein-
1317б. flüsterungen gegen den serbischen Schriftsteller Wuk aus Ser // bien, der uns hier um so mehr befremdete als Hr. Wuk nicht nur bei uns sehr viel gilt, sondern auch in Deutschland überhaupt viel zu gelten schien, da seine Schrift: Montenegro und die Montenegriner (in der J. G. Cotta'schen Buchhandlung verlegt) vielfach gerühmt
1318а. wurde. Wir verschoben indessen unsere Einrede bis der Beschul- // digte selbst aus Belgrad wieder hieher kam und uns in den Stand setzte, jenen Artikel in jedem Punkte nach Verdienst zu würdigen. — Der Verleumder debutirt mit einem deutschen Spruch aus St. Augustinus über das Scandalmachen; hätte er aber in diesem biedern Kirchenvater etwas weiter gelesen, so hätte er auch gefunden, dass der Skandalmacher wenigstens sein Gesicht offen zeigen muss; übrigens gehen wir hier wie sonst lieber zum Schmied als zum Schmiedel, und verweisen den Hrn. Verleumder auf Matth. 18, 6—7, wo er sein neues Costume mit dem wohlverdienten Orden der mola asinaria sich besehen mag. Der Verleumder selbst redet, was die Sache betrifft, durchaus in den Tag hinein; wenn Sie Czaykowsky's Czerni-Georg aus den Litteratur-Blättern aufnehmen und zugleich zur Controle auf Ranke's Buch verweisen, glaubt der Mensch, Hr. Wuk sey auch an Czaykowskys oder Possards[4]) Broschüre Schuld, während weder Ihr Artikel diess besagt noch sonst ein Grund zu dieser Annahme vorhanden ist. Offenbahr hat er auch Ranke's Buch nicht gesehen, worin Czerni Georg und Milosch ja gerade so geschildert werden, wie er selbst — gleichsam dieses berichtigend — verlangt! — Ja sogar an einem ihm missfälligen Artikel der Braunschweiger Zeitung muss Hr. Wuk Schuld seyn; und jeder, der für den Abdicanten Milosch ein Wort zu sprechen wagt, ist ein Wukianer! Wie stolz könnte Hr. Wuk seyn, wenn ihm Cato's Ruhm beschieden

*) Durch Zufall verspätet.

[1]) О свим овијем приликама потанко говорим у оцјени (биће штампана у часопису „Извѣстія Отдѣленія русскаго языка и словесности Императорской Академіи Наукъ“) шесте књиге *Вукове Преписке.*

[2]) Тако („Reclamation für Hrn. Wuk aus Serbien“) је назвало овај чланак уредништво *Allgemeine Zeitung* у садржају („Uebersicht“) 165 броја „Beilage“; успореди писмо Јустина Михајловића Вуку dd. 18/30 јуна 1840 (*Вукова Преписка,* VI, 308).

[3]) Да га је писао Копитар, знамо из одговора Вукова (ibid., 309) на питање Јустина Михајловића (ibid., 308).

[4]) К. Поссарт, о којега књизи „Das Fürstenthum Serbien, seine Bewohner, deren Sitten und Gebräuche“ види *Вукову Преписку,* VI, 447.

wäre: „Victrix causa Diis placuit, sed victa Catoni“[1]). — Doch von all' diesem ist nichts wahr als der Zweck des Verleumders, durch diesen coup d'âne sich bei den politischen Gegnern des abgedankten Fürsten und den litterarischen Neidern Wuks, was man sagt, ein Bild einzulegen, und zum Lohne etwa in der ersten Betäubung des Weihrauchs eine Zöllnerstelle zu erschnappen. — Dositheus Obradowitsch (nicht Obrenowitsch) verliess allerdings mit dem Kloster auch das übliche Klosterslavisch; aber sein Serbisch war noch unrein und empirisch, seine Orthographie null; er interessirte mehr durch seinen — wenn auch natürlichen, doch in der griechischen Kirche noch seltenen — Deismus als durch seinen Styl oder seine Sprache. Wenn Muschitzky die fünf neuen Buchstaben erfand, wie kommt es, dass er sie selbst nicht gebraucht? Diese Ortographie ist übrigens noch nicht allgemein angenommen, und wir hätten eher erwartet, dass der Verleumder sie Hrn. Wuk zum Verbrechen als zum Verdienst anrechnen würde. Genug, Wuk hat sie zuerst gebraucht und hat dafür gelitten; darum gebührt ihm billig auch der Ruhm dafür, so weit er bis jetzt (nach dem Einsender selbst) reicht. Dass Hr. Hadschitsch von den vier Bänden der von Wuk gesammelten und herausgegebenen Hun- // derten von Liedern zwei 1318б.
metrisch ins Deutsche übersetzt hat, was soll diess gegen Wuk beweisen? Wuks Sammlung ist ja serbisch, nicht deutsch. Wenn Hr. Wuk diess Geschenk des Hrn. Hadschitsch nicht weiter verschenkt hat, so hat er für seine serbische Sammlung ja doch keinen Gebrauch davon machen können! Hrn. Tirols serbische Grammatik ist aus Wuks Serbisch übersetzt, und der Uebersetzer selbst hat in den serbischen Jahrbüchern erklärt[2]), dass er dem serbischen Verfasser mit der Uebersetzung ein freundschaftliches Geschenk gemacht habe (diese Uebersetzung hat Hr. Wuk weiter an Hrn. Jakob Grimm verschenkt, und dieser sie nach nöthiger Umarbeitung mit einer wichtigen Vorrede und Prof. Vaters Abhandlung etc. herausgegeben), so wie Hr. Wuk in der Vorrede zum Lexikon Kopitars Mitarbeit selbst meldet. Wenn nun Männer wie Muschitzky, Hadschitsch, Tirol, Kopitar, Grimm, Ranke etc. Hrn. Wuks Wirksamkeit ihrer eifrigen Förderung würdig finden, so sollte der Verleumder sich diess vielmehr zur Warnung dienen lassen, seinen coup d'âne nicht an ihn zu wagen! Oder glaubt er, dass ein Ranke einen gemeinen ideen- und grundsatzlosen Serben, wie etwa der Einsender ist, wochenlang über Serbica hören, excerpiren und Ehre und Gewinn seines dadurch entstandenen Buches mit ihm theilen würde? Gerade durch diesen Bund Ranke's mit Wuk ist sein Buch das beste und gründlichste geworden, was man bis jetzt über Serbien hat! Schade dass Hrn. Ranke nicht auch ein griechischer Wuk in den Wurf gekommen; so hätten wir

[1]) Овај стих је узет из Луканове *Фарсалије*, I, 128. *Н. П.*
[2]) Види *Српске Лѣтописи* за год. 1827, трећу частицу, стр. 139. *Н. П.*

*

dann auch eine ähnliche griechische Revolution von ihm. Czaykovsky und Possard gehen Hrn Wuk eben so wenig an, als des Verleumders „Braunschweiger Wukianer". Dass aber auch die jetzigen Machthaber Serbiens Hrn. Wuk gerechter zu würdigen wissen, dafür zeugt die Beibelassung der ihm unter Milosch angewiesenen Pension. Lächerlich ist endlich die Verleumdung, als ob Wuk der serbischen National-Casse 500 ihm zur Anschaffung einer Buchdruckerei anvertraute Thaler noch schuldig wäre. Konnte ihm diese Summe denn nicht bei der Pension längst compensirt oder an seiner Besoldung abgezogen werden, als er noch im serbischen Staatsdienste ansehnliche Aemter bekleidete, wenn dem so wäre? und kann man eine Buchdruckerei mit 500 Thalern von Grund aus neu errichten? — So wenig die obgenannten Männer den Verleumder bevollmächtigt haben können, ihre freiwilligen Gaben von Wuk zurückzufordern, eben so wenig kann diess der Fall von Seite der serbischen National-Casse seyn. — Sie sehen daraus, wie unwürdig der Verleumder Ihres Zutrauens war. Vade in pace et noli peccare amplius.

Колико има истине у Адамовићевим нападајима и у Копитаровој обрани, нека суде животописци Караџићеви; ја сам радио само о томе, да изнађем и изнесем на видјело ова два документа, свакојако од вредности за биографију Вукову, који су досад били заборављени на странама старијех новина; у књизи Матице Српске свако ће је лако наћи, читати и коментирати.

Казало имена

(Бројеви означују стране)

Августин, Свети, 258.
Аврамовић, Димитрије, сликар, 57.
—— Јефтимије 70, 75.
Агст, Ст. (писац), 92.
Адамовић Павао, секретар беогр. полиције 257, 260.
Адегунг, 87.
Аксентије, епископ мостарски, 167.
Алексијевић, Спиридон, протосинђел, 8, 9
Алексић, Брнард, кувар Петра II, 190.
—— Мирко, ускок морачки из Гацка, 166.
Алија, јунак у песмама, 158.
Андрејевић, Лаза, ђакон земунски 204, 220.
Андрић, Александар, 76.
Андрић, Д р Никола, 6.
Арнот, Антоније, 24, 28.
Арсеније IV, Шакабента, 7.
Арсенијевић, Кирил, хајдук 219.
—— Лазар, Баталака, 39, 59.
Атанацковић, Платон, 38, 46.

Бабовић, Мемед, 162.
Бабукић, Вјекослав, 38.
Бајрон, 52, 138.
Балаитски, Димитрије, 69.
Балукчић, Јован, 64.
Бан, Матија, 47, 71, 78.
Баранин, Мато, 173, 176, 177, 178, 180, 181.
Батрићева сестра из *Горског Вијенца*, 198.
Баук, Ахмет, буљук-баша никшићски, 165.
Беницки, секретар митр. Стратимировића, 19.
Беркић, капетан, 40.
Бернарден де Ст. Пјер, 92.
Бехмен, Хаџи-Сали-ага, Сточанин, 167.
Бибић, Павао, свештеник, 62.
Билушић, Фра—Боне, 9.
Богдановић, Константин, секретар Совета, 38, 41.
—— Сава, протопоп, 8.
Божовић, Радо, кнез из Гацка, 160.
Бојчин, Гаврило, сенатор павловачки, 219.
Бојовић, Стефан, дрвар из Н. Сада, 204, 205, 222.
Болаћи, Јеврејин из Трста, 12.
Борисављевић, Ђорђе, 77.
Бојојевић, Никола, 42.
Борчанин, Мурат, буљук-баша, 159, 160.
Бошковић, Видо, перјаник, 146.
—— Ристо, поп с Орје Луке, 122.
—— Стојан, 77, 79.
Бранковић, граф Антониј, архим. грчет. 227, 228, 230, 231, 251, 252.
—— граф Ђорђе, 56, 63.
—— Јован, арамбаша, 204, 219.

—— Коста, 29, 38, 45, 49 50, 51, 55, 57, 61, 62, 64, 67, 77, 88, 89, 98.
—— Лазар, хајдук 219.
Брлић, Алојз, сенатор у Броду, 38.
Будисављевић, Тома, прота лички, 9.
Булајић, Крсто, поп с Грахова, 161.
Бушатлија, Мамут-паша, 166, 174.

Вајгл, 91.
Вајс, 92.
Валента, доктор, 77.
Василијевић, В., трговац земунски, 88.
Васиљевић, Алимпије, 75, 76, 77, 78, 79, 80.
Васић, Гавро, учитељ, 205.
Вебер, писац *Демокрита*, 92.
Велкер, 52, 92.
Вељковић, Стојан, 70, 75, 77.
Верковић, Стеван, 68.
Ведид-паша травнички, 166.
Вид, јунак, 146.
Видак, епископ, 8.
Видаковић, Милован, 106.
Виланд, 91, 92.
Виловски, Јован, адвокат, 24.
Витас, Вучета, војвода лички, 7.
—— Максим, 10.
—— Михајло, парох почитељски, 10.
Виторели, песник талијански, 15.
Вичел, 91.
Војиновић, Милош, јунак нар. песме, 155.
Волтер, 91, 92.
Враз, Станко, 58.
Врчевић, Вук, 110, 118, 122, (126, 127), 140, 141, 146, 188, (189, 199), 200, 201.
Вујић, Владимир, 69, 72.
—— Гаврил, грађанин земунски, 218.
—— Јоаким, 106, 109, **202-224.**
Вукомановић, Алекса, проф., 68, 72.
Вукотић, Стеван, Перков, 116, 120, 122, 123, 124, 155, 157, 175, 176, 177, 194, 195.
Вучетић, Мићо, трговац у Трсту, 134, 148.
Вучић Перишић, Тома, 41.

Гавриловић, Андра, 5, 6, 10.
—— Јован, 33, 36, 58, 60, 61, 62, 63, 65, 66, 68, 69, 73, 74, 88, 89, 101.
Гагић, Јеремија, 127, 157, (158), 198.
Гај, Д-р Људевит, 38.
Галицин, кнез Александар, 134.
—— кнез Николај, 130.
Гарве, К. Т., 98.
Гарибалди, 78, 79.
Гелис (Göllis), градски начеоник земунски, 223.
Германи, Никола, банкар у Бечу, 32.
Герцен, А., 78, 79.
Гершић, Јаков, директор карловачке гимн., 62.
Главаш (погрешно Elavash), Станоје, 256.
Глигоровић, Хаџи-Продан, 256.
Гобчевић, Шпиро, трговац у Трсту, 134, 187.
Горчаков, граф, посланик руски у Бечу, 129, 134.
Грациан, 92.
Гресинг, (v. Grössing), већник земунски, 222.
Грим, Јаков, 60, 259.
Груда, Њешо, 179.
Грујић, Јеврем, 69, 70. 71, 72, 75.
—— Никанор, 58, 76, 77.
—— Сава, 77.
Гудовић, Јеврем, 77.

Гундулић, Иван, 5, 146.

Давид, пророк, 209, 236, 248.
Давидовић, Димитрије, 21, 25, 84, 85, 87, 107, 234.
——— Томо Машов, поп из Зете, 179
Даковић, Јаков Перов, војвода граховски, 122, 160, 161, 162.
Даничић, Ђуро, 56, 57, 60, 61, 70, 71, 73, 74, 75.
Деак, Фрања, 78.
Де Ламбер, 91.
Деметровић, Катарина из Темишвара, 63.
Дидеро, 91, 92, 96.
Димитријевић, Радован, 55.
Димовић, епископ горњокарловачки, 2, 8
Димшић, Јаков, секретар Апел. Суда, 51, 61, 67.
Добрала, Јован, војвода, 256.
Док, Дима, Грк из Земуна, 219.
Дошеновић, Атанасије, поп, отац песника Јована, 7, 8, 9, 10, 11, 12.
——— Димитрије, синовац песников, 9.
——— Добривој, дед песников, 7.
——— Јања, жена брата песникова Стевана, 11, 12, 13.
——— Јован А, песник, **4—17.**
——— Јован, ваљда брат песникова деда, 7.
——— Јосиф (на крштењу Јован), калуђер манаст. Крупе, стриц песников, 7, 8, 10, 12.
——— Коста, брат песников, 9.
——— Манојло, парох почитељски, 12, 13.
——— Марица, мати песникова, 9.
——— Петар, синовац песников, 9.
——— Сима, брат песников, 9, 11.
——— Стеван, брат песников, 9, 10, 11, 12.

Драгашевић, Јован, 75, 77.
Драговић, Драго, тобожњи цензор црногорски, 138.
Драгосављевић, Адам, 38.
Драшковић, граф Јанко, 38.
Дринчић, Милић, војвода, 256.
Дубајић, Партеније, 44.
Дума, Коста, грађанин земунски, 218.
Душ, 92.
Душан, цар, 199.

Ђаковић, 146.
Ђорђевић, Марко, »Бугарин«, 70.
Ђуко, поп никшићски, 167.
Ђурашковић, Филип, сердар, 122.
Ђурић, Павао, хајдук, 219.

Енгел, J. J., 90, 98.
Ерак, предак Његуша, 181.
Ертел, 92.

Жан (»мусју-Жан«, »мосје-Џан«) Француз, 115, 138.
Живановић, Јаков, 58, 61.
Жујовић, прота, 36, 88.
Жупани Браћа у Загребу, 139.

Зарић, Петар, 56.
Захаријевић, Илија, директор гимн., 51, 52, 55.
Зелић, Герасим, архимандрит, 8, 9, 109.
Златоуст, св. Јован, 209.
Зорић, 87.
Зубан, Лаза, 42, 49.

Иван, »штампадур Рус«, 143, 147, 188.
Ивановић, Иван, 144, 173—181, 182, 183, 184, 186.
——— Јоко, поп, 154.
Ивачић, циркул которски, 152, 153.

Ивачковић, Софроније, 56.
Игњатовић, Јаков, 75.
Изелин, 92.
Иларион, јеромонах хоповски, 252.
——— митрополит црногорски, 78.
Илић, Јован, 69, 70.
——— Тимотије, свештеник, 63.
Исаиловић, Димитрије, 25, 26, 27, 28, 30, 33, 34, 40, 45, 61, 72.

Јаковљевић, Стеван, војвода, 256.
——— Фурманова, Фема, праља Јоакима Вујића, 204.
Јакшић, Владимир, 62, 67.
Јанко, кнез, у *Горском Вијенцу*, 118.
Јанковић, Алекса, попечитељ просвете, 57.
——— Милован, 69, 70, 72.
——— Паун, попечитељ просвете, 42, 46.
Јефтић, Игњатије, грађанин земунски, 220.
Јоановић, Димитрије, грађанин земунски, 220.
——— Максим, јеромонах шишатовачки, 227.
Јов (старозаветни), 243, 249.
Јовановић (Johanovich), Атанасије, хајдук, 219.
——— Владимир, 75, 76, 77, 78, 79, 80.
——— Евгеније, епископ, 42.
——— Јефта, преводилац *Новог Плутарха*, 14.
——— Јован, Змај, 75.
——— Панта, чиновник држ. штампарије, 62, 68, 69.
——— Петар, митрополит београдски, 38.
——— ——— професор новос. гимназије, 58.
——— Слободан, 27.
Јовановићи, Браћа, књижари, 109.
Јовић, сердар, 9.
Јовшић, Сава, синђел, 51, 57, 61.
Јосимовић, Емилије, 58, 61, 72.
Јосиф, палатин, 24.
Југовић, парох земунски, 221.
Југовићи, јунаци нар. пес., 161.

Калабић, Радосав, 56.
Каленовић, Рака, грађанин земунски, 218.
Калуђеровић, Никола, протопоп из Цеклића, 122, 124, 128.
Карађорђе, 58, 119, 135, 136, 196, 201, 202, 205, (»der schwarze Georg«) 253, 254, 255, 256, 257, 258.
Карађорђев брат, 255.
——— отац, 255.
Карађорђева мати, 255.
Карађорђевић, кнез Александар, 42, 46, 50, 135.
Карамата, Настас, грађанин земунски, 218.
Караџић, Вук Стефановић, 19, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 33, 36, 38, 39, 40, 46, 47, 48, 49, 55, 56, 57, 61, 62, 65, 66, 68, 69, 70, 71, 72, 81, 82, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 92, 97, 101, 102, 103, 104, 108, 109, 137, 138, 143, 159, 164, 191, 195, 199, 200, 253, 254, 257, 258, 259, 260.
——— Димитрије, син Вуков, 101.
——— Шујо, 164.
Катарина II, 113.
Като (Cato), 258, 259.
Каћански, Сергије, 60.
Кегел (Kögel), Паул, стаклар из Руме, 219.
Кенгелац, Павао, 22.

Кирица, Константин Геор., грађанин земунски, 218.
Книћанин, 111.
Кобден, 78.
Ковалевски, Јегор, пуковник руски, 130.
Ковачевић, Стеван, поп, 162.
Колар, Јан, 24, 33, 76.
Којић, Павао, председник Матице Српске, 78.
Кокотовић, аустријски официр, 190.
Колић (Kollics), земунски синдикус, 222.
Копитар, 6, 38, 84, 85, 86, 87, 102, 254, 257, 258, 259, 260.
Кораj, Адамант, 56.
Кота (Cotta), J. Г., књижар немачки, 258.
Коцебу, 91, 100.
Краљевић (Пачавра), Венедикт, епископ далматински, 8, 150, 151.
Крестић, Димитрије, архим. крушедолски, 235, 246, 247, 251.
Крстић, Д-р Никола, професор, 69.
Кристић, Пајсије, јеромонах, 256
Круг, В. Т., 91, 96, 98, 105.
Ксенофонт, 56.
Кунц, Карло, из Трста, 146.

Лаватер, 91.
Лазаревић, Лазар, професор, 19, 24.
Лазић, Василије, 42, 45, 48, 55, 58, 61, 72.
——— Григорије, 62.
Ламартин, 92.
Лапавац, Милосав, војвода из устанка, 256.
Левајац, Рака, војвода из устанка, 256.
Лешјанин, Милоје, 76.
——— Р., 67, 72.
Либорио (Liborio), већник магистрата земунског, 222.
Липолд, 90.
Ловас (Lowasz), кр. комесар, 219.
Ломо, Арсеније, војвода из устанка, 256.
Лујановић, Петроније, архимандрит цетињски, 127, 128, 129, 143, 147, 149, 188.
Лукан (Lucanus), 259.
Лукијан, в. Самосатски.
Лукини, инжинер из Задра, 253.

Љубибратић, генерал, 3.
Љубиша, Стефан, 139.
Љуштина, Викентије, 4.

Магазиновић, Константин, 58, 60, 61.
Магарашевић, Ђорђе, 21.
Мајснер, 91, 96.
Максимовић, Јоан, прота карловачки, 230.
Маленић, Константин, тутор земунски, 212, 215, 216, 221.
Малетић, Ђорђе, 57, 70, 93.
Малешевић, Никола, кнез села Павловаца, 219.
Маловић, Ђоко, Дробњак, 165.
Мамула, Лазар, пуковник аустријски, 145.
Мандушић, Вук, 141.
Маринковић, Вук, 62.
——— Дамјан, 70.
Мариновић, J., 50, 52, 61.
Марк Аурел, 92.
Марко (Краљевић), 158.
Марковић, Димитриј, тутор земунски, 221.
——— Јеврем, егзарх патр. Арсенија IV., 7.
——— Стефан, члан Совета, 33. 61.
Мартиновић, Драго Перов, капетан перјанички, 125.

——— Ђуро, мали, 128.
——— Ђуро Прелов, први капетан перјанички, 125.
——— Мило, сердар, 122.
Матеј, евангелист, 258.
Матић, Димитрије, 58, 60, 61, 62, 70, 72, 76, 77, 78.
——— Петар, из Беловара, 44, 46, 47.
Мачај, С., 77.
Машин, Јован, 75.
Машић, Балдо, из Попова, 162.
Махмуд, калиф, 137.
Медаковић, Милорад, 76.
Медовић, Д-р Аћим, 56, 57.
Менгерсег, граф, 36.
Мија, учитељ, 97.
Микашиновић, барон, 3.
Милаковић, Димитрије, 115, 127, 128, 130, 131, 133, 138, 143, 147, 188.
Миланковић, Тома, 56.
Миле, »брат-Миле«, познаник Ј. Вујића из Градишке, 202, 206.
Милер, инжинер војни, 153.
Милетић, Светозар, 75.
Милеусвић Ракић, Никола, учитељ у Лици, 4.
Милин, Иван, војвода бјелички, 122.
Милићевић, М. Ђ., 69, 70, 77.
Милованов, Лука, 254.
Миловук, Јосиф, 21, 24.
——— Милан, 75.
Милојевић, Илија, протопоп у Могорићу, 4, 7, 8.
——— Јаникије, архимандрит ман. Гомирја 4.
——— Јован, протопоп, 2, 8.
——— Тома, 4.
Милош, барјактар из Црмнице, 192.
Милутиновић, Симо, Сарајлија, 33, 34, 35, 52, 54, 55, 56, 89, 115, 138, 139, 143, 198.
Минин, Георгије, сенатор села Павловаца, 219.
——— Јовица, сенатор павловачки, 219.
Миоковић, Мојсеј, епископ горњокарловачки, 12.
Мирчета, 146, 147.
Мисирлић, муслиман из села Рупјела, 163.
Мићуновић, Вук, 141, 196, 200, 201.
Михајловић, Евстатиј, судија у Вел. Бечкереку, 24.
——— Јустин, 257, 258.
Мичеле, 91.
Мркаљ, Сава, 4, 5, 16.
Мутап, Лазар, војвода из устанка, 256.
Мушицки, Д-р Ђорђе, 24, 38, 40, 52, 54.
——— Лукијан, 8, 19, 20, **225—252**, 254, 259.
Мушовић, Мујага, муселим никшићски, 167.

Надеждин, Никола Ивановић, кол. саветник, Одеса, 38.
Накић, Антоније, 9.
Наполеон Бонапарте, 9, 131.
Ненадовић, Љубомир П., 58, 61, 75, 140, 146.
——— Партеније, јеромонах шишатовачки, 227, 231, 232, 233.
Несретниковић, Мрђен, (наслов Његошева дела), 138.
Нечајев, Степан Димитријевић, прокурор св. синода, 134, 135, 144.
Нешић, Димитрије, 69.
Никодим, архимандрит морачки, 164, 167.
Николај Павловић, цар, 129, 131, 132, 133.
Николајевић (Оклобџија), Димитрије, 2, 8.

—— Ђорђе, прота дубровачки, 38, 68.
—— И. (К. ?), 67.
—— К., 49, 52.
Николић, Атанасије, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 36, 37, 40, 41, 42, 45, 46, 48, 49, 52, 55, 57, 60, 61, 62, 67.
—— Михајло, хајдук, 219.
—— Павао, тутор земунски, 212, 215, 216, 221.
—— Сергије, 28, 38, 45, 48, 49, 54, 55, 56, 57, 61, 65, 67.
—— Шого, кнез, 164.
Нинковић, Петар, 56, 58.
Новаковић, Герасим, јеромонах бешеновачки 10 апр. 1823, 252.
—— Герасим, Ћаћа, игуман кувеждински 11 јан. 1823, 242 (биће да је исто лице с пређашњим, само није сад још био игуман него после).
—— Никола, 70.
—— Стојан, 6, 82.

Његован, Марко, 11.
Његош, в. Петровић Његош.

Обилић, Милош, 114, 144, 196, 201.
Обрадовић, Доситеј, 5, 6, 15, 16, 17, 27, 107, 140, 205, 259. Погрешно назван Обреновић, 253.
Обрен, први муж матере кнеза Милоша, 256.
Обреновић, Вишња, мати кнеза Милоша, 256.
—— Јеврем, брат кнеза Милоша, 25, 33, 38, 84, 88, 102, 256.
—— Јован, брат кнеза Милоша, 256.
—— Милан, полубрат кнеза Милоша, 256, 257.
—— Милан, син кнеза Милоша, 88.
—— Милош, кнез, 27, 31, 36, 84, 85, 86, 87, 88, 97, 253, 256, 257.
—— Милош, син Јевремов, 84,
—— Михајло, кнез, 32, 35, 37, 41, 74, 77, 78, 79, 80.

Омер-паша, серашћер, 143, 187.
—— Екрем, сердар, 164.
Омчикус, Герасим, 9.
Осман-паша Скадарски, 111, 155, 169—173, 179, 186.
Остојић, Алекса, 70.
—— Кирил, протопоп глински, 4.
Острић (Ostrich), Ђорђе, пратилац Карађорђев, 255.

Павлица, Алексије, прота, 9.
Павличина, Милија, 11.
Павлов, Макевија, сенатор села Павловаца, 219.
Павловић, Дамјан, 77.
—— Јован, прота шабачки, 38, 61.
—— Лука, професор, 51, 61.
—— Теодор, 25, 38, 42.
—— Теодор, парох павловачки, 219.
Пајтони, циркул бокешки, 182.
Панић, Михајло, 70.
Пантелин, Ђорђе, из Земуна, 38.
Пантелић, Ђорђе, 76.
Павчић, Јосиф, 63, 69, 70, 77.
Паскал, 92, 96.
Пачић, Јован, 42.
Пејачевић, Петар, граф, 36, 38.
Пејић, Михајло, прота земунски, 203, 205, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 216, 217, 218, 219, 220, 223.
—— Танасија, протиница, 211.
Пејчић, Константин, 42.

Пејовић, Андрија, протопоп цеклински, 117, 119, 122.
—— Гигоје Беланов, 169, 170.
Перовић, Андрија, сердар цуцки, зет Петра II, 122, 189.
—— Луко Андријин, сестрић Петра II, 142, 189.
—— Стеван Андријин, сестрић Петра II, 141, 142, 189.
Перс (Perss), Ф., оберст земунски, 223.
Перуничић, Петроније, војвода из устанка, 256.
Петар, Св., 196, 250.
Петрановић, Д-р, Теодор, 38.
Петровић, епископ лички, 8.
—— Вељко, 56.
—— Гедеон, архимандрит, 19.
—— Димитрије, 69.
—— Јелисеј, парох земунски, 203, 204, 208, 209, (210), 213, 214, 218.
—— Мирко, 56.
—— Мита, 26.
Петровић Његош, Василије, владика, 154.
—— Данило, владика, 139, 151, 154, 190, 196.
—— Данило, кнез, 118, 124, 125, 128, 135, 141, 142, 143, 162, 170, 183, 185, 187, 189, 190, 192, 198, 199.
—— Ђорђе Савов, синовац Петра I, 111, 118, 119, 120, 144, 147, 149, 190.
—— Ивана, рођ. Пророковић, мати Петра II, 111.
—— Крсто Машанов, рођак Петра II, 113.
—— Мирко, вел. војвода, 78.
—— Никола, кнез, 78, 186.
—— Перо Томов, брат Петра II, 122, 123 129, 142, 147, 149, 161, 184, 185, 187, 189, 190, 198.
—— Петар I, владика, 111, 115, 116, 117, 118, 119, 122, 123, 125, 126, 136, 139, 141, 149, 150, 151, 182, 188, 196, 198, 199.
—— Петар II, владика, 38, **110—201.**
—— Пиљо, брат Петра II, 162.
—— Саво, владика, 151, 182.
—— Саво, стриц Петра II, 116, 118, 119, 120, 121, 122, 123.
—— Станко Стијепов, синовац Петра I, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 129, 141, 157, 161, 174, 175, 176, 177, 183, 184, 185, 186, 194, 195, 198.
—— Стијепо, стриц Петра II, 116, 118, 119, 120, 121, 122.
—— Стијепо Станков, брат кнеза Данила, 162.
—— Томо Марков, отац Петра II, 111, 115, 116, 118, 119, 120, 121, 122, 185.
Петронијевић, Аврам, 53, 54.
—— Милан, 69.
Пивљанин, Бајо, 190.
Пијулија, Ибро, кавазбаша, 157, 158, 160, 164, 166.
Пипер, Радован, послужитељ Петра II, 129, 162.
Пламенац, Марко, сердар из Бољевића, 122.
Платон, 91.
Плутарх, 91.
Попов, Иво Зец, ђакон цетињски, 126, 131, 140, 147, 149, 152, 154.
—— Нико Ђаконов Зец, послужник Петра II, 129.
Поповијев, Иванчик, прозван Поповић, 116, 118, 119.
Поповић, капетан, 9.
—— Алекса, војвода из устанка, 256.

—— Василије, кнез пожешке нахије, 85.
—— Васо Велов, 179.
—— Вело Гаврилов, 178, 179, 181.
—— Војислав, 69.
—— Гаврило, архимандрит, 38, 45, 49, 52, 55, 56, 57, 58, 60, 61, 62, 67, 68, 70, 90.
—— Гавро Велов, 179.
—— Јефто, 146, 147.
—— Јован Стерија, 23, 28, 29, 30, 31, 33, 36, 42, 43, 45, 47, 49, 52, 53, 57, 89.
—— Кирил, 56.
—— Корнелије, професор, 51.
—— Коста Д., грађанин земунски, 218.
—— Милош, 53, 58, 67.
—— Павле, А., 42, 55.
—— Сава, хајдук, 219.
—— Стево Велов, 177, 179, 181.
Посарт (Possard, Possart), К., 253, 258, 260.
Посиловић, босански фрањевац, књижевник, 254.
Прерадовић, Марија, 10.
Прица, Симеун, 42.
Прокопије, митрополит мостарски, 193.
Протић, Ђорђе, војвода из устанка, 256.
—— Ђорђе, попечитељ иностр. дела, 39.
Путник, генералица от Путник, рођ. Тјукули, 83.
—— Јосиф, епископ пакрачки, 19, 226.
—— Мојсеј, митрополит карловачки, 8, 204.
Пушкин, 133.

Рабенер, 91, 100.
Радић, Иринеј, игуман хоповски, 237.
Радичевић, Стефан, попечитељ просвете, 33, 34, 36, 37, 41, 86.
Радишић, Вукашин, 38, 40, 56, 108.
Радовановић, Михаил, 76.
—— Петар, чиновник попечитељства, 28, 38, 41, 57, 61, 62.
Радовић, Милош, војвода из устанка, 256.
Радојковић, Милета, саветник, 39.
Радомировић, Амица, 36, 88.
Радонић, Д-р Јован, 19.
Радоњић, Иво Раков, перјаник, после сенатор и војвода његушки, 183, 184, 198.
—— Јоко Гувернадуровић (Гувернадур), 121, 122, 127, 134, 173, 174, 175, 176, 178, 181, 182, 183, 184, 185.
—— Мања Раков, поп, 183, 184.
—— Рако, поп, 183.
—— Стана, гувернадурица, жена Јока Гувернадура, 185.
Радошевић, Јован (Исак), лајтнант, 10.
—— Радивој, кнез, 7.
—— Радош, капетан, 4, 10.
Рајић, Јован, архимандрит, 11.
—— Јован, секретар попечитељства, 38.
Рајич, предак Његуша (од њега су Рајичевићи), 181.
Ранке, Леополд, 60, 253, 258, 259.
Рашковић, Михајло, 70.
Ресулбеговић, Асан бег, мудир требињски, 155, 156, 161, 162, 163, 166, 178.
Решетар, Д-р Милан, 113, 114, 197.
Ризванбеговић, Али-паша (Сточевић), 155—161, 162, 163, 164, 166—168, 169, 186.

Ристић, Јован, 64, 69, 70, 72.
Роберт, Сипријан, 60, 63.
Рожа Михајловић, Павао, 23.
Розбак, потпуковник аустријски, 152.
Рознер, барон, циркул дубровачки, 157.
Роков, 91.
Ротек, 52, 92.
Руварац, Иларион, 7.
Ружичић, Дионисије, тајник епархије пакрачке, 2.
Руми, Д-р Карло, професор права у Острогону, 38.
Руф, Квинт Куртије, 52.

Саксонски краљ (год. 1837), 154.
Самосатски, Лукијан, 91, 96, 98, 100.
Сандић, А., 245.
Селим III, цар, 113.
Сенанкур, 91.
Сенека, 92.
Сен-Марко, Жирарден, 78.
Симбшен, барон, генерал варадински, 205, 215, 223.
Симић, сердар, 9.
——— Алекса, 59, (Aleya) 257.
——— М., 75.
Симоновић, Евгеније, 58, 61.
——— Д-р Платон Алексијевић, статски саветник у Одеси, 38, 72.
Сина, банкар у Бечу, 187.
Синобад, колонел, 9.
Скелецић, Симеон, трговац, 3.
Скерлић, Д-р Јован, 57, 74.
Скот, Валтер, 100.
Слојзник, (Hofrat Sloiznik), 9.
Солар, Лука С., трговац у Земуну, 207.
Соларић, Павао, 4, 5, 6, 14, 15, 16, 17.
Спасић, Д-р Милован, 43, 52, 61, 62, 64, 67.
Спирта, Петар, таст Ј. Стејића, 90.
Срдановић, Ђуко, послужитељ Петра II, 142, 195.
Срдић, Ђорђе, учитељ цетињски, 198.
Сретеновић, Сава, 69, 70.
Срећковић, Панта, 75, 77.
Стајић, Ђука, сенатор павловачки, 219.
Стаматовић, Павао, парох у Сегедину, 38, 105, 106.
Стаменковић, Андрија, 58, 61.
Станимировић, Димитрије, познаник Ј. Вујића, 204, 205, 222.
——— Игњат, 42, 52.
Станојевић, Јеремија, 71.
Стеван, игуман из *Горског Вијенца*, 198.
Стеванов, Дамјан, сенатор павловачки, 219.
Стефановић, Никола, из Сомбора, секретар Петра II, 128, 188, 190.
——— Павао, трговац пештански, 13.
Стејић, Антоније, отац Ј. Стејића, 83.
——— Јелисавета, мати Ј. Стејића, 83.
——— Д-р Јован, 25, 28, 39, 40, 42, 48, 49, 50, 52, 53, 54, 55, 56, 60, 61, 62, 64, 65, 66, 69, 82, **83—109.**
——— Катарина, жена Ј. Стејића, 90.
——— Петар, син Ј. Стејића, 83.
Стојадиновић, Владислав, 38.
Стојановић, Исидор, 24, 33, 45, 49, 53, 54, 55, 56, 57.
——— Никола, из Н. Сада, 53.
——— Стефан, саветник, 39.
Стојачковић, Александер, 54, 58.
Стојковић, Герасим, протосинђел, 51, 57.
——— Атанасије, 6, 87.

Стратимировић, Стефан, митрополит, 8, 13, 15, 19, 87, 203, 204, 206, 207, 208, 215, 225, 228, 231, 232, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 246, 247, 248, 250, 251.
Струве, К. Г., 92, 96.
Суботић, Д-р Јован, 42.
Сулејман, цар, 113.
Супе, Францеско, циркул бокешки (долази: де Сопê и Супе), 182.

Тановић, Филип, парох маински, 153.
Текелија, Сава, 38, 46, 48, 49, 75, 83, 90, 102.
Теодоровић, Атанасије, чиновник, 28.
——— Драго, трговац у Трсту, 13.
Теодосије, кнез, (»Teodory«), 255, 256.
Тесар, 77.
Тирол, Димитрије, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 33, 35, 41, 63, (»Paul«!) 254, 259.
Тицан (»Тицанова буна«), 205.
Тодорић, Обрад, сенатор павловачки, 219.
Томазео, 110.
Томановић, Вук, 141.
Томић, Алекса, Ћатин, грађанин земунски, 218.
——— Димитрије, 56, 62, 67.
——— Петар, из Н. Сада, 205.
Тоша, учитељ земунски, 222.
Трибле, 92.
Трипковић, Конте Јозо (Периновић), из Доброте, 115.
Трнски, Иван, 75.
Троповић, Јосиф, 112, 125.
Тургењев, Александар Ивановић, 19.

Ћеловић, Јоко, зет В. Врчевића, 126, 149.
Ћирило и Методије, апостоли словенски, 76.
Ћирић, Ђорђе, професор, 68.
Ћирковић Петар Станков, учитељ цетињски, 147, 150.
Ћоровић, Д-р Владимир, 7, 20.

Унгерхофер, генерал аустријски, 36.

Фатер, професор, 259.
Фердинанд I, цар, 145.
Франклин, 90, 91.
Франц I, цар, 21, 25.
Фридрих II, 92.
Фрушић, Димитрије, 86.
Фуријаковић, доктор, 231, 233.

Хамза, капетан из *Горског Вијенца*, 200, 201.
Хандел, 91, 96.
Хауер, генералмајор аустријски, 36.
Хаци-Тома, Јован, грађанин земунски, 218.
Хацић (Haschisch), град. начеоник земунски, 222.
——— Јован (Милош Светић), 21, 36, 38, 46, 47, 48, 103, 105, 108, 234, 254, 259.
Хољевац, капетан, 9.
Хорације, 91, 96, 99, 108, 236, 237.
Хоташ, Авдага, Сточанин, 167.
Хранислав, Георгиј, протосинђел, 227, 230; архимандрит раковачки 251, 252.
Христић, Филип, писар апел. суда, 51, 61.
Хурбан, Милослав, 58.
Хусрев-паша, Мехмед, садразам, 257.
Хуфеланд, Виљем, 90.

Ценић, Ђорђе, професор, 62, 65.
Церовић, Новица, војвода дробњачки, 141, 142, 164, 165, 166, 198.
Цибуљски, Адолф, 60.
Црнобарац, Димитрије, 58, 61, 71, 72.
Црнојевић (војвода Ђурађ), 140.
——— Иван бег, 173.
Цукић, Константин, 58, 59, 60, 61, 67, 78, 79, 80.

Чајковски (једном Czrykowski), 253, 258, 260.
Чапловић, Јован, управитељ добара графа Шенборна, 38.
Чарапић, 97.
Чварковић, Александар, 69.
Ченгић, Рустан-бег, син Смаил-агин, 163, 164.
——— Смаил-ага, мудир гатачки, 161—166, 169, 178.
Чернишевски, 78, 79.
Чоке, 52, 58.
Чокетин, Иван, војвода из љешанске нахије, 122.

Шакабента, епископ пакрачки, 2, 3.
Шафарик, Д-р Јанко, 45, 48.
——— Павао Јосиф, 21, 38, 48, 49, 53, 54, 55, 57, 60, 61, 62, 67, 68, 70, 71, 72, 75, 77, 82.
Шенборн, граф, 38.
Шишков, 87.
Шлезингер, капелник, 36.
Шпис (Spies), шеф полиције земунске, 224.
Штегел (Stögel), синдикус земунски, 222.
Штиљановић, Стеван, 250.
Штуве (Stüve), 90, 98.
Штур, Људевит, 42.
Шћепан Мали, 139, 175, 182, 192, 200.

PG
1403
C53

Članci i prilozi o srpskoj
književnosti prve polovine
XIX veka

PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY

UTL AT DOWNSVIEW
D RANGE BAY SHLF POS ITEM C
39 09 27 08 07 016 6